Pierre Chaunu civilizaţia Europei clasice
Volumul
Traducere de
ADRIAN ALEXANDRU DOBRESCU
MIRCEA GHEORGHE
PIERRE CHAUNU
La civilisation de l'Europe classique

EDITURA MERIDIANE BUCUREŞTI. 1989
PIERRE CHAUNU
ta ciuutta Mon de Europe classique

Pierre Chaunu civilizaţia Europei clasice
Volumul ill
Traducere da
ADRIAN ALEXANDRU DOBRESCU şi
MIRCEA GHEORGHE
EDITURA MERIDIANE BUCUREŞTI, 1989
Pe coperta: ANTONIO CANAI/ETTO
Plata San Giovanni e Paolo din Venetţ-ulei pe pânz» marumt – cm!
ISBN 973 – 33 – 0010 – 1
LEGENDELE ŞI COMENTARIILE HĂRŢILOR, PLANURILOR ŞI GRAFICELOR DIN TEXT
1. HARTA POLITICA A EUROPEI CĂTRE ANUL, 1620
Iată Europa în anul 1620, o Europă care continuă să fie, predominant, creştină. Mărginită la est şi aproape respinsă spre vest de masa greoaie a Imperiului otoman, o masă lipsită de forţă, deoarece nu dispune de oameni şi este măcinată pe dinăuntru, dar care continuă să facă impresie până la bătălia de la Kahlenberg (12 septembrie

1683). Tot la est se află Polonia încă neprecizată şi o Rusie care apare vlăguită după Vremea Tulburărilor... Izolată de pădurea care înghite necontenit luminişurile şi de stepa imensă pentru care cazacii încă seminomazi se luptă cu nomazii musulmani conduşi de hani, Rusia pe la 1620 poate fi oare considerată ca făcând parte din Europa? Europa înseamnă Imperiul spaniol a cărui întinsă zonă de influenţă am delimitat-o anevoie asupra unui număr de douăzeci şi cinci până la treizeci de milioane de suflete, înseamnă Franţa concentrată în jurul celor cincisprezece până la şaisprezece milioane ele oameni, înseamnă Imperiul Romano-German complicat şi dezbinat, înseamnă Olanda, Anglia şi Scandinavia pornită pe calea afirmării. Între ieri şi azi, începe o luptă implacabilă sub forma unui război religios care va duce la stabilirea unui nou echilibru. Preţul plătit a fost mare, plătit statului şi mai cu seamă conjuncturii. Niciunde (vezi harta din colţul din dreapta jos) nu a atins însă preţul plătit de Imperiul Romano-German a cărui populaţie a scăzut, din 1620 până în 1650, de la 20 la 7 milioane de suflete.

2. EUROPA POLITICA CĂTRE ANUL 1760

Iată Europa către 1760. Creştinătatea a sucombat după ce ameninţarea turcească din Europa centrală dunăreană a fost respinsă. Europa care-i urmează a abandonat Mediterana muţind centrul de greutate la nord şi la est. La est se întinde o Rusie conturată înăuntrul unor graniţe mobile în plin proces de colonizare, învecinată cu marea Baltică şi respirând prin singurul plămân aflat la Arhanghelsk, o Europă dominată, totuşi, de marile puteri cu un nivel tehnic şi cultural ridicat grupate în jurul Atlanticului de Nord şi al mărilor înguste, Marea Manecii şi Marea Nordului: Franţa, Olanda, Anglia. Puterea nu poate fi disociată de impulsuri şi de idei.

3. STATUL POLONEZ ÎN SECOLUL AL XVII-lea (după R. Portal: Les Slaves).

Această Polonie a Secolului de Aur – harta se străduieşte să ne redea complexitatea ei religioasă – nu trebuie să ne inducă în eroare. Această complexitate este în acelaşi timp şi motiv de slăbiciune. La vest şi la sud majoritatea câştigată pentru cauza catolicismului intransigent sfârşeşte procesul de eliminare a protestantismului eretic,

antitrinitarismul de la Hakow. La est drama, după Brest-Litowsk (1596), a fuziunii forţate a Bisericii ortodoxe în compromisul „unităţilor”. În Lituania şi în Rusia albă numeroasele nuclee mistice ale unui iudaism „askenazim”. Adevărata Polonie, Polonia în majoritate catolică. Polonia poloneză, Polonia densă, ocupă sfertul ele la nord-vest. Pe 20% din teritoriu se află 55% din populaţie. La sud Ucraina cazacilor ale căror clanuri negociază tot soiul de alianţe şi la est fâşia disputată recucerită treptat de Rusia în plin proces de expansiune după criza din Vremea Tulburărilor. Chiar şi după retragerile succesive din 1629, 1660, 1667 şi 1699 Polonia şi-a păstrat ambiguitatea şi slăbiciunea originară care constă esenţialmente în alăturarea a două modalităţi antagoniste de ocupare a teritoriului.

4. EXTINDEREA TERITORIALA A RUSIEI

ÎN SECOLUL AL XVII-LEA (după R. Portal, ibid.)

Această hartă înfăţişează expansiunea Rusiei în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Cucerirea spaţiului rus – mai mult de două milioane de kilometri pătraţi – iată, împreună cu anexarea treptată a

Americii, marea afacere a Europei. Este ieşirea Rusiei din pădurea în care o închisese presiunea nomazilor mongoli şi tătari. Marşul către sud-est, în urma a ceva care seamănă destul de mult cu o frontieră” în sens american, adică un front de colonizare în permanentă mişcare. Până la cotitura din secolul al XVII-lea, Rusia sedentară a trebuit să se apere la adăpostul liniilor de fortificaţii, în 1571, 1648 – 1654 şi 1652 – 1656. Dar odată cu ultimul sfert al secolului al XVII-lea, frontul nomad este străpuns de marea revanşă a sedentarilor. În mod paradoxal, ca la începuturile genezei, Cain îl ucide din nou pe Abel şi nu invers. Dar în interiorul zonei marcată cu puncte subzistă până în secolul al XX-lea nuclee importante de alogeni nomazi care urmăresc cu un ochi ostil colonizarea agricolă pornită de Ruşin. Industria metalurgică a Uralului nu s-a dezvoltat oare în secolul al XVIII-lea la adăpostul protecţiei militare a turnurilor, a fortăreţelor şi a barierelor sale? Odată început, procesul este însă ireversibil şi ia naştere în vremurile grele şi complicate ale secolului al XVII-lea.

5. EXPANSIUNEA RUSA ÎN ASIA ÎN SECOLUL A XVII-LEA (după R. Portal, ibid.)

Aceasta este harta expansiunii ruse în Siberia, în secolul al XVII-lea.

Totul se petrece între 1587 (întemeierea Tobolsk-ului) şi mijlocul secolului al XVII-lea: o jumătate de secol, densitatea unei Conquista în spatele căreia, fără grabă, pe o fâşie foarte îngustă de pământ fertil, la sud de „taiga” şi la nord de stepa prea secetoasă, înaintează „frontiera”.

Dar harta Siberiei nu trebuie să ne inducă în eroare: Siberia nu este mai rusească în secolul al XVII-lea decât era America spaniolă şi europeană la sfârşitul secolului al XVI-lea. Ea este rusească, în perspectivă, la capătul unui proces care aşteaptă pentru a se desăvârşi, ca în Statele Unite, dar ceva mai târziu, cu mai puţină forţă, căile ferate şi revărsarea de oameni albi de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Câteva drumuri croite de mari oameni ca Stadovkin (1644), Poliavkov (1644), Degnev (1648), Ha-barov (1640 – 1651), Atlassov (1697 – 1699), câteva drumeaguri jalonate de cazaci prin populaţia nomadă imperceptibilă, 250.000 de suflete pe 12 milioane de kilometri pătraţi. Şi totuşi Pacificul a fost atins la Ohotsk în 1649.

Dar în spatele acestei Siberii a unei arhaice, se dezvoltă adevărata Siberie cu încetineala Noii Anglii, nu cu rapiditatea lacomă a Noii Spanii sau a Perú-ului. Siberia lui al XVII-lea, trati din cei 12

şi iară viitor rusă în secoanseamnă 80.000 de kilometri pamilioane dikilometri pătraţi sibili 35.000 PM la 40.000 Ue ţărani nu ™™bwl sedentari Un debut modest, deci un untor g, amho.

6. CELE DOUĂ RĂSCOALE PRINCIPALE

DIN RUSIA CLASICA: RAZIN ŞI PUGACIOV

(După P. Seignobos, Cu. Seignobos, L. Eiseninana:

Histoire de Russie)

Din lunjţul şir de răscoale care au zguduit spaţiul rus în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea ies în evidenţă două episoade: răscoala lui Razin (Hi70 – 1671) şi cea mai complexă şi mai gravă a lui l'u-gaciov din 1773 – 1774.

Harta a vrut să arate suprapunerea parţială, la un secol distanţă, a teritoriilor afectate. Este vorba de provinciile de graniţă slab populate de la su; l-est. această imensă Rusie colonială în devenire care

protestează împotriva jugului în proces de extinder»
al iobăgiei.
Veneticii „frontierei” fugiţi din iobăgie vin să-şi unească forţele cu toţi cei ce refuză povara tot mai apăsătoare a autorităţii centrale.
7. O ARTĂ MAI COMPLEXA A RĂZBOIULUI (După Muraise: Introduction à l'histoire militaire.)
1. Bătălia de la Rocroi (1643)
2. Bătălia de la Fontenoy (1745)
3. Deplasările lui Berwiek (170 J)
„Şi mai era acea temută infanterie a regelui Spaniei”, înfrângerea în câmp deschis, la l'J mai 1643, a infanteriei spaniole „tercio” şi a., bandelor valone” marchează sfârşitul celor o sută treizeci de ani de supremaţie militară a Spaniei şi rămâne o dată importantă în istoria tacticii militare. Două elemente au contat în favoarea Franţei: superioritatea cavaleriei şi a artileriei, arme bogate, arme pentru bogaţi. Aşadar Rocroi precizează momentul apariţiei unui nou raport economic. Masivitatea dispozitivului spaniol datează de pe vremea când suliţa învingea muscheta. Acum oferă o ţintă prea mare tirului advers. Eric Muraise scrie: „La Rocroi, a devenit
8
evident că dispozitivul de luptă spaniol este perimat Fără doar şi poate că şarjele de cavalerie care măturau prin surprindere careurile spaniole din linia a treia au avut importanţa lor, dar careurile din primele linii au cedat sub loviturile tunurilor, în mod sigur le-a dus la pieire deopotrivă masivitatea, slaba lor capacitate de loc, şi vulnerabilitatea flancurilor. Trebuie să desfăşori deci infanteria în linia ca să poţi produce un tir susţinut cum făcea Gustav-Adolf. Problema va fi de-acum încolo cum să deplasezi aceste linii subţiri fără să le rupi şi cum să eviţi tirul frontal advers. Turenne arată la Turcken-heim (1675) cum trebuie procedat”.
Rotroi sau consacrarea superiorităţii armelor de foc. O importantă mutaţie, deci, în regulile stabilite ale războiului. Focul favorizează superioritatea economică şi tehnică. Formaţia desfăşurată pe spaţii înguste pretinde o coordonare superioară, deci o instruire mai avansată a oamenilor! Soldatul costă mai mult. Totul contribuie la

sporirea costului şi a tehnicităţii războiului. Manevra rafinată ia locul ciocnirilor dintre hoarde. Mai savant, războiul a devenit totodată mai uman.

Faptul apare evident la Fontenoy, în anul 1745, bătălie tipică pentru formaţiile înguste. Infanteria engleză atacă în coloane şi forţează fără dificultate subţirea linie franceză, dar reduta franceză de la Bois de Barry rezistă. Maurice de Saxa răspunde printr-un atac în flancul coloanei engleze riscant avansate. Stăpânire de sine, sânge rece, abilitate în manevre.

Armatele, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi la începutul secolului al XVIII-lea sunt mult mai mobile: strategia capătă o importanţă dublă, şi curând devine net superioară tacticii. Berwick, cu o mână de oameni, a reuşit, în timpul războiului de Succesiune la tronul Spaniei, să apere frontiera Alpilor. Manevra din liniile interioare se va generaliza şi se va executa între fracţiuni armate care operează pe acelaşi teatru de luptă. Berwick a ridicat sistemul la perfecţiune. 11 expune singur (citat de Eric Mu-raise) în următorii termeni:

„Gândeam un nou amplasament în funcţie de posibilitatea de a avea totul la îndemână şi de a ajunge în orice loc cu toată armata sau cel puţin cu forţe suficiente pentru a stăvili trecerea inamicului. Mi-a venit deci în minte imatţinoa unei linii al cărei centru să fie avansat iar flancurile, drept şi sting, retrase astfel încât să formeze în permanenţă coarda şi inamicul în mod inevitabil arcul. Este necesar doar să fii bine informat asupra mişcărilor inamicului şi să efectuezi aceste deplasări la timpul cuvenit: ambele uşor de realizat, fiindcă din poziţia mea se poate vedea apariţia inamicului şi încă d, la o asemenea distanţă încât poţi ajunge întotdeauna la timp, atunci când ar înainta pe furiţ 1. Această manevră va deveni în viitor clasică. Singura eroare posibilă depinde de amploarea man… – vrelor realizabile.

8. UN PROGRES FUNDAMENTAL ÎN ARTA FORTIFICAŢIILOR (După. Muraise, ibid.)

1. Traseul incintei de la Suza. – 2. Traseul în cris malieră de la Monnichie. – 3. Lucrare în colţuri 4 traseul fortificaţiilor în unghi. – 4. Incintă dublii cu turnuri decalată. – 5. Fortificaţie îngropată. – 6. Traseu fracţionat, în formă, de stea.

Secolul al XVII-lea a fost martorul unei transformări radicale în arta fortificaţiilor. Fortificaţiile înalte, perfecţionate din secolul al XIII-lea şi din secolul al XIV-lea au decăzut brusc odată cu apariţia artileriei.

Traseele geometrice complexe care permit multiplicarea unghiurilor de tir sunt vechi de când lumea. Soluţia cea mai simplă, prin construirea ele fortificaţii pe laturi, apare în Persia, la apărarea Suzei, şase secole înaintea erei noastre. Acelaşi rezultat obţinut în Grecia cu traseul în cremaliera: zidul cu creastă de la Monnichie (403 înaintea erei noastre) face economie de turnuri. Plecând de aici, ajungem pe nesimţite la dubla incintă cu turnuri decalate, la lucrările în colţuri cu traseul fortificaţiilor în unghi şi la traseul fracţionat, în forma ele stea, imaginat de Vauban. „Vauban, scrie Erie Muraise, impuse traseul fracţionat, în formă de stea adaptat mai mult la teren decât la principii geometrice. Acest traseu îmbină liniile exterioare cu fortificaţii în unghi cu liniile interioare întărite cu bastioane între care se încastrează construcţii etajate. Vechea cale de trecere apărată de povârniş prinde formă regulată transformându-se în locuri de ad inare a trupelor cu unele fortificaţii mai reduse în interior; lucrări în formă de semilună şi de cleşte se repartizează între locurile de adunare a trupelor ţi zidurile despărţitoare, în timp ce contra-gărziie acoperă bastioanele. Unele bastioane sunt chiar încununate de câte un punct de observaţie”.

Dar în ceea ce îl priveşte pe Vauban, este vorba numai de rafinamentul geometric al vechilor fortificaţii aplicat la fortificaţiile îngropate (6).

Fortificaţiile razante sau îngropate, iată răspun – sul eficace la progresul artileriei. Aceasta s-a pe

10

trecut în doi timpi. Fortificaţia joasă a lui l’acciotto (Iâ67) ca primă etapă: întărituri masive ele pământ la picioarele zidurilor înclinate înapoi. I, a sfârşitul evoluţiei, apare prima fortificaţie îngropată, care trebuie atribuită cavalerului ele Villee în 1628.

Legătură (5) între taluzul superior al parapetului meterezelor şi povârnişuri.

Fortificaţia nu mai oferă loviturilor decât ridicăturile compacte de pământ, în timp ce traseul în for-irA de stea, fracţionat măreşte numărul unghiurilor ucigătoai e de tir ale apărării. Către Kilă O, apărarea oraşelor fortificai e întrece atacul. De unde şi ei icacita'. ea „centurii de fier" a lui Vauban, acest ansamblu de garnizoane fortificate care apără fruntariile regatului Franţei. F. a salvează Franţa de la invazie îţi 1709 şi în 1793 şi nu cedează în 1814 şi 1815 decât în măsura în care a fost abandonată fără apărători şi fără artilerie.

9. GEOGRAFIA RECRUTĂRII ARMATELOR FRANCE/E (După A. Corvisier: L'Armée française.)

Aceste hărţi înfăţişează limpede două Franţe: una cu vocaţie militară în jumătatea de nord şi de est. cealaltă cu o mai redusă înclinaţie pentru meşteşugul armelor.

Acest contrast se accentuează odată cu timpul. El apare mal evident în 1763 decât în 1716: şi ar fi şi mai important în 1789 (cifrele propuse examinării în 1763 (2) sunt inferioare realităţii, artuerisui nefiind luaţi în calcul).

În 1763, în Aquitania s-a încheiat procesul de pierdere a vocaţiei militare pe care o avusese în secolul al XVt-lea şi al XVII-lea şi o mai avea încă în 171 (1.

Pentru ofiţeri, harta diferă simţitor (cifrele trebuie, mărite cu aproape o treime, deoarece nu au fost luaţi în calcul decât ofiţerii al căror loc de naştere era cunoscut). Sudul contribuie, datorită nobilimii sale strâmtorate, la procurarea cadrelor pentru armată. Contrastul între cele două Franţe se estompează. Harta (3) trupelor auxiliare, însă, o întăreşte pe cea a trupei regulate. De notat, pe plan naţional, corelarea masiv-pozitivă între bunăstare şi densitate la recrutare. Este neaşteptată şi deci cu atât mai profund semnificativă.

Oare, în secolul al XVIII-lea, nu armata a fost cea care a constituit un puternic mijloc ele ascensiune socială?: – 11

10. OLANDEZII ÎN EXTREMUL ORIENT
ÎN SECOLUL AL XVII-LEA
(După P. Geyl: The Netherlands in the XVIIth Cen-tunj)

În categoria dependenţelor îndepărtate care susţin economia europeană în secolul al XVII-lea şi în secolul al XVIII-lea, trebuie

menţionată masa compactă a agenţiilor comerciale din Indonezia şi Filipine şi a comerţului Indiei, Chinei şi Japoniei.

Este o luare de contact cu aproape o jumătatn din omenire care se organizează treptat.

Am ales să reprezentăm aici, după Pieter Geyl, vechile zone controlate de portughezi, în cenuşiu, şi teritoriile controlate ele Compania Indiilor orientale olandeze la mijlocul secolului al XVII-lea, în negru. Sunt indicate principalele căi de navigaţie şi-l comerciale. Ar mai trebui adăugate itinerarele engleze care sunt mai rare şi mai puţin importante către anii 1650, cele spaniole care leagă cu un fir subţire Filipinele de cele două Americă şi câţiva francezi izolaţi. Către 1650 Olanda domină.

În planul al doilea o lume imensă. Am înfăţişat în grafic, alături de linia reprezentând evoluţia populaţiei lumii, linia orizontală a populaţiei japoneze, a unei Japonii retrase în mod voluntar din marele comerţ după 1639 precum şi explozia demografică a Chinei în secolul al XVIII-lea. India stă oarecum în rezervă şi ascensiunea ei este mult mai lentă. Totuşi, cu puţine excepţii, nu omul alb este cel care domină direct – de altfel în realitate nu va domina niciodată pe deplin. Datorită acestui fapt, în ciuda celor trei sute de milioane de oameni ai săi, Extremul Orient are o pondere mai redusă în destinul economic al Europei decât America; în destinul economic, da, în cel cultural, nu.

11. ECONOMIA AMERICII CĂTRE 1C20

(După P. Chaunu: L'Amérique et les Ameriques)

Aceasta este harta Americii europene în jurul anului 1620. Am dorit-o cât mai sintetică posibil. Am notat în primul rând faptul că zonele controlate sunt extraordinar de reduse ca suprafaţă. 95% din suprafaţa Americii scapă oricărui control european; şi cu toate astea, po această fâşie îngustă de 5 Vo luată mai mult sau mai puţin în stăpânire se aOă nouă zecimi din oameni, deci şi din bogăţia posibilă a Americii. Această bogăţie a fost prădată; de socul molipsitor al cuceririi.

Graficul reaminteşte faptul suprapunând evoluţia populaţiei mondiale, a populaţiei indiene şi a popu

l-itiei totale a Americii, potrivit ipotezelor pe care le-am formulat ţinând seama de lucrările Şcolii din

Berkeley.

America în anii 1620 nu prezintă interes pentru Europa decât în măsura în care este cuprinsă în cadrul unei economii mondiale incipiente. De aici şi importanţa drumurilor şi a unei economii producătoare de bogăţii concentrate într-un volum mic. Kx-oorturile Americii către Europa şi către Extremul Orient, în anii 1620, sunt, în proporţie de 75 – 80%, formate din metale preţioase: aur (2% ea greutate, 20% ca valoare), argint (98% ca greutate, ţinând seama de sustragerile mai importante la aur, 80% ca valoare). Mercurul care ajută la producţia de aur şi argint provine o treime din Europa, două treimi din Perú; urmează perlele la egalitate cu zahărul de o greutate medie. În cadrul vechiului sistem de navigaţie supus vânturilor şi curenţilor, mai ales înaintea utilizării cronometrului care indică un punct precis, drumul la dus este întotdeauna toarte diferit de drumul la întors. În medie, diferenţa între timpul la dus şi timpul la întoarcere se situează de cele mai multe ori în raportul l la 2. Brazilia, în sfârşit se află mult mai aproape şi este mult mai accesibilă decât Mexicul, Tierra Firme şi „a fortiori ” Perú. America de Nord nu este încă decât o lamelă subţire abia perceptibilă.

America demnă de interes este America podişurilor indiene care produc între anii 1620 şi 1630 de la 3.000 până la 3500 de tone echivalent – argint, populate de aproximativ zece milioane de oameni. În lipsa oamenilor, economia Americii se clatină aproape peste tot şi curând se prăbuşeşte. Nici Brazilia, şi cu atât mai mult America anglo-saxonă nu sunt pregătite pentru a umple golul. Economia europeană va fi lipsită de unul din motoare. De la 1620 până la 1600, o a vă suferi de pe urma acestor mari goluri americane.

12. HARTA SPANIEI CU LOCALIZAREA

MORI. SCILOR CONVERTIŢI LA CATOLICISM (După H. Lapcyre: Găoyraphie de l’Espagne morisque)

Henry I.apeyre a întocmit o hartă statistică precisă a Spaniei musulmane, adică moriscă, în ajunul izgonirii lor, în 1609. În proporţie de 76 – 77%, ea se află la sud de o linie Castellón – Cuenca; 65%, la est

de o alta, San-Sebastiân-Mâlaga. Mai mult de 60 f/o din Spania musulmană se află adunată în sfertul. sud-estic, aproximativ 2 până la 3%j în sfertul de la nord-vest, vechi ţinut creştin.

13

Este suficient să reamintim că 40% clin cei tr… – sule de mii de cripto-musulmani recenzaţi sunt concentraţi pe cei 20.000 km^2 ai micului regat al Ya lenciei. 40% din populaţia musulmană se alia >)., o suprafaţă de 4% din suprafaţa totală. A întocmi ideografia Spaniei musulmane înseamnă a întocmi totodată geografia Spaniei rănite de cruda operaţiune de la 11) 09 – 1 (514, şi pe termen mai lung, a geografiei Spaniei cu cel mai rapid spor al populaţiei din zisecolul al XVIII-lea.

13. GERMANIA ÎN „TIMPUL RĂZBOIULUI
DK TREIZECI DE ANI

(După P. Serryn şi R. Blasselle: Nouvel Atlas Jiis-torique)

Harta aceasta nu redă decât defectuos graniţele politice din interiorul Imperiului.

Masa relativ compactă a Statelor Casei de Austria (erc-ditare şi străvechi elective la sud-est alcătuind laolaltă un ecran împotriva turcilor); la vest posesiunile Habsburgilor spanioli în teritoriile fictiv imperiale ale Burgundiei de odinioară; la norii şi la est dimpotrivă, apare i arâmiţarea statelor germane din Evul Mediu.

Dar delimitările cu adevărat importante sunt de ordin religios: masiva Germanie lulherană, Germania reformată minoritară la vest şi Germania catolică, din nou prosperă, la sud.

I. RĂSCOALELE POPULARE L\T FRANŢA
ÎNAINTEA FRONDEI

<Dupu B. Porchnev: Les soulevements populaires en France de 1623 a 1643)

Din cei douăzeci şi cinci de ani care au precedat marea explozie generalizată a Frondei niciunul nu a fost pe deplin liniştit, în 1 (523, apar opt focare de tulburări urbane; în 1624, şase focare urbane şi o zonă de tulburări ţărăneşti in Quercy; în 162”), trei focare urbane, încă trei, diferite, în 1 (526, trei în 1627, şase în 1628, patru în 1629, zece în 1630 şi încă zece în 1631. Numai trei focare urbane în 16.32, clar trei

zone enorme de tulburări ţărăneşti la sudul Loarei, trei zone în 1633, două în 1634. Pe măsură ce presiunea fiscală sporeşte, odată cu războiul şi cu edificarea unui stat puternic, sporeşte şi tensiunea. Am reţinut anii cei mai critici. 1635: tot sudul, mai precis, cele două suduri (clin douăzeci şi trei de centre urbano afectate, douăzeci şi două sunt situate la sud de Loara) şi două zone întinse

14

p «tfi

1 răzmeriţe ţărăneşti, în 1030, anul dezastrului dei Corbie, clin nou sudul, dar în regiunea Aquítai şi Masivul Central în totalitate plus o zonă din Picardia. În 1637, din nou sudul. În 1039, an de maximă gravitate, în afară de zona Mediteranei. şi Normandia şi Vestul. În 1C43 şi în 1045 apar iar alte vâlvătăi imense.

Această geografie a răscoalelor este o geografie selectivă. Este afectat mai întâi Sudul, apoi Vestul, adică Franţa înstărită din secolul al XVf-lea, Franţa care trosne. ştie din încheieturi şi pentru care începe o lungă perioadă de declin, în timp ce estul şi nordul Franţei, odinioară sărace, pornesc pe calea dezvoltării şi a recuperării. Inversarea este deja înfăptuită la mijlocul secolului al XVIII-lea, în momentul vastei anchete realizate de Orry în 1745.

15 GEOGRAFIA DIFERENŢIATĂ A AVUŢIEI FRANŢEI ÎN 1743 (După F. de Dainville… Population”, nr. 1)

1. Înstăriţi. – 2. „Pot trăi”. – 3. Unii „pot trăi” alţii sunt săraci. – 4. Sărăcie. – 5. Mizerie.

Începând din anul 1604, controlul general al finanţelor în strânsă legătură cu administraţiile locale întocmeşte cuprinzătoare bilanţuri periodice. Bilanţul anului 1745, realizat la cererea controlorului general Orry, a fost cartografiat de F. de Dainville.

Franţa a balansat în jurul unui ax N.V.-S.E.: bogăţie la nord şi la est, sărăcie la sud. Adică inversul simetriei din secolul al XVI-lea.

16. LORENA

(După G. Cabourdin şi J.A. Lesourd: La Lorrainc.)

Această hartă indică limpede etapele succesive ale încorporării Lorenei: 1552, 1632, 1041, 1042, 1648, 1659, 1001. Etape urmate de lungi perioade de ocupaţie parţială sau totală.

În acelaşi timp, se poate observa complexitatea frontierelor şi întrepătrunderile teritoriale dintre Franţa şi Imperiu. Se trece pe nesimţite de la o relativă simplitate franceză la complexitatea germanică.

17. POPULAŢIA PRINCIPALELOR REGIUNI ALE EUROPEI

— La începutul acestui capitol de demografie istorică sa examinăm schiţa, în linii mari, a evoluţiei populaţiei în principalele regiuni europene.

15

Schiţa prezintă perioada între IfiOO şi IfiOG ni ţ.j. leva trimiteri, în unele cazuri priviiojJÂate şi seranii icative, către Kvul Mediu până la începuvul şi –, colului al XIV-lea. În partea ele sus apare prin st –, praimprimare linia reprezentând China – curba populaţiei Chinei este, în demografia istorică, cea mai lungă şi cea mai densă, dacă nu cea mai sigură p., care o cunoaştem – ca şi curba americană. Dau.u< utilizate sunt de valori extrem de inegale. Pn>ciM> şi sigure cât priveşte Italia, Catalonia, şi cea mai mare parte a ţărilor cu populaţie densă din sudu; şi vestul Europei, mult mai vagi în rest.

Dar dincolo de nivelurile în sine, ceea ce ne interesează este tendinţa. Or, tendinţa nu poate e contestată. Această suprapunere pe o sciiomă seni). logarilmică relevă concavitatea mai mult sau mai puţin accentuată a tuturor curbelor în dreptul anilor 1650.

În cel mai bun caz, se constată o inevtiniiv –;

O plafonare a creşterii populaţiei: a se vedea curb, Angliei, a Suediei, a Provinciilor Unite sau a insulelor italiene. De fiecare dată este vorba de sectoar” ferite, de teritorii relativ limitate. În majoritate, cazurilor, intervine scăderea, contra-lluxul, sau chia-prăbuşirea. Scăderea în cazul Franţei, Spaniei, Italiei, prăbuşire în cazul Germaniei şi Rusiei. Să remarcăm curbele aflate pretutindeni în creştere înm> sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea. Ratele de creştere demogratică sunt extrem de ridicate în zonele de colonizare ale Rusu-i, în Catalonia, în toată Europa periferică inclusiv Anglia, O Europă care creste de la margini.

Curba care reprezintă Franţa porneşte mai târziu şi se frânge mai devreme. Creşterea Chinei este asemănătoare întru totul cu cea a

Rusiei.

18. FECUNDITATEA

(După M. Botwet, P. Gouhier, P. Goubert) „Maroa problemă este problema fecundităţii. Naşteri legitime, naşteri nelegitime, lată importantul târg Troam (Michel Bouvet) cu coeficienţii săi destul de ridicaţi. Troam se aflâ într-o poziţie intermediară între coeficienţii ridicaţi ai oraşelor şi porturilor şi cei mai scăzuţi din sate. Conceperile preiiupţiale şi naşterile nelegitime trebuie citite împreună. S-a consevnnat o scădere a naşterilor nelegitime la sfârşitul secolului al XVH4 ea şi începutul secolului al XVIII-lea, şi o creştere rapidă încep în d din anul 17 Vî. Problema esenţială este, evident, cea a intervalelor, lată intervalele protogenezice – adică perioada dintre căsătorie şi prima naştere – ale orăşelelor l'ort-en-Bessin şi Troam privite comparativ (Pierre

IA

nhier şi Midiei Bouvet). Regăsim pentru intorim-l i nefiresc de scurte problema conceperilor prenup? e La Port-en-Bessin, ţinut de marinari, concu-h – nii i-i legalizează relaţiile cu mai multă întârzioi-e: „frecventa maximă după cinci – şase luni de sarcină, i Troam frecvenţa maximă se constată după trei l de sarcină. În ambele cazuri intervalul modal situează, cum e şi normal, în luna zecea. De aici Ticolo cele două curbe coboară în egală măsură, Troam situând media ceva mai devreme decât Portpn-Bessin. Iată, în sfârşit, intervalul cheie: cel în teroenezic. Media depăşeşte doi ani. La Troam desluşim intervale de trei tipuri, unul la 17 luni, unul la 20, altul la 24. Graficul 3 B (intervalul după deces) – arată limpede „a contrario" influenţa alăptării. Intervalul intergenezic după decesul sugarului e mai scurt decât normal şi creşte lent în funcţie de ran«ul şi clasa socială a familiei. Situaţie conformă de altfel cu psihologia reproducerii.

Iată în importantul târg normand Troam – problema capitală a vârstei la data căsătoriei: variabila cheie a problemei, vârsta femeii este foarte ridicată, 26 de ani şi jumătate (27 de ani şi jumătate dacă includem şi a doua căsătorie) cu un caz special, totuşi, pentru coloana primei căsătorii, la 25 de ani-inclusiv a doua căsătorie. S-a consemnat şi situaţia inversă la ţară: în medie bărbatul este cu un au mai tânăr

decât femeia.

Este limpede fenomenul zis al sterilităţii relative a adolescenţilor şi oprirea bruscă a fecundităţii după 41 – 42 de ani. De asemenea inferioritatea relativă a Normandiei, prin târgul Troam, raportată la orăşelul Auneuil din Beauvaisis şi chiar mai accentuată în raport cu Canada. După 1700, dimpotrivă, fecunditatea scade brusc după 33 – 34 de ani, indiciu sigur al influentei malthusianismului prin reducerea voluntară a procreaţiei.

Iată acum despărţirile.

Decesele bărbaţilor şi ale femeilor sunt echilibrate în perioada de început a căsătoriei: cifra superioară a mortalităţii la bărbaţi este mai puţin evidentă decât în zilele noastre. De notat că după cincisprezece ani. jumătate din căsătorii sunt întrerupte de moartea unuia din soţi.

19. STRUCTURI DEMOGRAFICE:

ANOTIMPURILE

(După J. Gnniage: Trois viuacies d'Île-da-Fmncc; 3, Henripin; P. Gouhier; P. Goubert; M. Bouvet)

Iată fluctuaţiile după anotimp: mult mai marcate decât în zilele noastre.

17

Procreările îşi afla, bineînţeles, perioada de vârf primăvara.

La Paris salturile sunt mai reduse, asemănătoare cifrelor de azi, la ţară (Damraartin, Fontevrault, cel = trei parohii din Seine-et-Oise din lucrarea lui Jenn Ganiago) ajungem de la simplu la dublu comparând scăderile din tipul iernii cu cifrele ele vârf din primăvară, La Port-en-Bessin perioada ele vâri se deplasează către vară datorită pescuitului; la Troaru, târg mai important, diferenţierea se produce în bloc. scădere toamna, creştere primăvara şi vara. Nicăieri diferenţierea nu este mai accentuată decât în Canada Corelaţia cu temperatura stabilită de Henripin esu> izbitoare.

Fluctuaţia căsătoriilor în funcţie de anotimpuri < Ste dirijată de anul liturgic (la Paris) şi de anul liturgic şi de muncile agricole ţin satele franceze şi în Canada). În Canada oamenii nu se căsătoresc iarna. Peste tot, în alte părţi, căsătoriile au loc în februarie, înainte de

postul Paştelui, înainte de seceriş, la st arsitul perioadei iunie – iulie, de SfânuU Mihail şi Gavril, în octombrie – noiembrie după recoltă. Postul Crăciunului şi postul Paştelui sunt perioade interzise.

Şi ca să închidem capitolul, iată graficul deceselor după anotimpuri.

De cele mai multe ori decesele se produc toamna şi primăvara. Mortalitatea clin lunile august şi septembrie este semn de înapoiere şi poartă amprenta «interocolitei la noii născuţi. Grija mamelor istovite de muncă slăbeşte, sânul doicilor rupte de oboseala – secerişului seacă, moartea se strecoară în rândul familiilor.

Graficele localităţilor Aunenil şi Mouy, extrase din lucrarea lui Goubert, diferenţiază cele două mortalităţi: cea a adulţilor conformă cu modelul nostru, cea infantilă care încurcă totul cu saltul din lunile august – septembrie.

În ceea ce îl priveşte pe Midiei Bouvet, el ne arată clar că la Troam fragilitatea maximă a copilului se plasează între două şi şase luni. În privinţa mortalităţii din primele trei săptămâni, medicina va rămâne dezarmată aproape până în secolul XX.

20. CRI 7.A

(După P. Goubert şi P. Gouhier)

Această criză care abia se fat-e simţită în Canada constituie una din caracteristicile importante ale vechii demografii.

18

Între Saint-Lambert şi Port-en-Bessin, în anii 1620, orelaţia dintre creşterea mortalităţii şi prăbuşirea, ocrcării este perfectă. Desigur această criză este mai curând economică decât epidemică.

Aceeaşi structură la Bresles în 1661, la Mouy şi i – Yuneuil (1693 – 1694) pe o perioadă de timp mai lungă. În 1742, relaţia se menţine încă la Bresles, daAinde să se stârnească la Auneuil.

21. PROGRESELE ÎNVĂŢ. UIT. NTULUI (după M. Bouvet)

Iată spectaculoasele progrese ale învăţământului în Troam. La mijlocul secolului al XVIII-lea procentul de 50% este mult depăşit. În preajma revoluţiei, peste jumătate din populaţia rurală a Franţei este în general alfabetizată.

22. CURBE PAROHIALE PE PERIOADE LUNGI (După P. Goubert:

Be-auvais fi Ic. Beativ [: iisis de 1600 a 1130; M. Bouvet: „Cahior des Annales de Norman-die” (în curs de apariţie); P. Gouhier: „Cahier des Annales de Normandie”, nr. 1; J. Henripin: I.N.E.D., numărul 22 din 1952)

Pentru început iată câteva curbe parohiale pe perioade lungi. Le-am cules, în Franţa, din cele câteva sute posibile referitoare la zona aliată între Somine şi Loara, zonă geografică cel mai bine cunoscută în prezent din punct de vedere al demografiei istorice. Villiers-Saint-Bntrhelemy, Saint-Martin-le-Noeurt, Bresles se află în ţinutul Beauvaisis, Troam este un târg important la hotarul dintre câmpia Caen şi ţinutul d'Auge, situat în Normandia de jos. Apoi Port-en-Bessin un port normand din sud, mare târg de pescari, şi Saint-Lambert-des-Levees din Anjou (în districtul Maine-et-Loire).

Curbe nervoase, zguduitoare, cu perioade ciclice de mortalitate, ciuma din 1625 şi 1627, ciclul ucigător al Frondei (Ifil9 – 16*52), perioadele marilor crize economice din 1661, 1693, 1709, 1742. În fapt, este demn de notat dinamismul demografic din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Normandia (Troam, Port-en-Bessin) şi avântul din Anjou (Saint-Lambert-des-Levees) după 1755. Câteva bune exemple de crize clasice: în 1627 la Saint-Lambert şi în 1 (09 la Troam. În schimb la Port-en-Bessin cifra record a mortalităţii din anul 1627, datorată epidemiei, nu este însoţită de o scădere a procreărilor.

Ce contrast faţă de demografia „frontieră” a Ca-naaei, din lucrarea lui Jacques Henripin! Exceden

19

lui naşterilor este însemnat şi constant. Cu o singură excepţie, în timpul marii epidemii de variolr, din 1704. Cifrele crescute ale mortalităţii din anii Ifâ33, 1717, 1733 nu depăşesc cifrele naşterilor, şi jaici rezultă creşterea exponenţială a totalului populaţiei. Această creştere poate fi pusă mai curând pP seama unei natalităţi extrem de ridicate decât po seama unei mortalităţi reduse. Vârsta la care se el trtuează căsătoriile şi reprezentarea gratică a „piramidei vârstelor” este tipică pentru o populaţie de migranţi.

23. POPULAŢIA EUROPEI CATP. E. 1620

Nu există istorie în afara oamenilor şi harta aceasta le

determină pe toate celelalte. Iată de ce am încercat s-o întocmim în pofida riscurilor pe care li> presupune. Munca istoricilor demografi este încă prea fragmentară şi prea inegală pentru ca să putem propune pretutindeni certitudini. Această hartă ascunde deci multe incertitudini şi este plină de erori de detaliu. Să o considerăm deci ca pe o schiţă imperfectă care aşteaptă critici, corecturi, comentarii.

La vest, un bloc compact: Franţa, Ţările de Jos, regiunea Rinului, Italia. Această zonă cu populaţie densă prinde puţin şi din MESETA iberică şi mai ales din jumătatea occidentală şi meridională a Impesiului. La est şi la sud, pustiu. Zona densă apare slăbită şi consumată după criza demografică din anii '30 şi 40. Ce a pierdut la sud şi mai ales la est, datorită Germaniei nimicite, a recâştigat, în principal, în Anglia.

2 – 1. POPULAŢIA EUROPEI CĂTRE 17GO

În 17 fiO numărul oamenilor nu este mult mai mare. A fost nevoie mai întâi să fie acoperite golurile. În Germania, în Spania centrală nu sunt încă astupate toate golurile. Dar nucleul dens s-a extins. Kstul rumâne pustiu dar parcă e mai puţin gol, Spania a mai crescut în zonele de frontieră dar nu a putu1, îndrepta starea de lucruri din Meseta pustiită de criză. Europa cu populaţie densă a cuprins acum şi insulele britanice la nord şi la vest. Situaţia evidenţiată de aceste hărţi determină posibilităţile statelor, ele determină totodată şi posibilităţile gândirii, deci în ultimă instanţă succesul inegal al civilizaţiilor. Către 17GO, când în Anglia şi în câteva puncte de pe continent, în partea vestică, sunt create condiţiile pregătitoare pentru take of f (avânt), iată Europa pregătită să conducă de la egal mutaţia densităţii şi a puterii. Fiindcă, într-adevăr, toate sunt legate în mod indisolubil.

20

9 DRUMUL PAVAT Ai, RKGKLUI SCHIMBA HARTA NORMANDIEI

(După r

Chaunu, în Annalos E.S.C., 19G2, în această Jiarlă de dimensiuni reduse, am vrut să evocăm una din nenumăratele întâmplări nefericite provocate de drumul pavat al regelui care a pornit să străbată Franţa în secolul al XVIII-lea.

Am vorbit despre câştigul enorm adus în Fumpa cu populaţie densă şi privilegiată din Vest (un milion de kilometri pătraţi) de construirea unei adevărate reţele rutiere, puternice, rezistente, clicaoo.

Noul drum modifică, aşa cum vor face mai tfr-ziu căile ferate, geografia umană a ţinuturilor pe care le străbate. Un exemplu: iată aici târgul Nou-buurg, la intersecţia a doua axe de comunicaţie.

Xoul drum pavat al regelui îl goleşte de orice conţinut. Începând din anul 1770, Neubourgul a rămas doar o găoace. În zilele noastre supravieţuieşte în jurul unei pieţe mult prea mari care adăpostea odinioară o bună parte din vilele vii care alimentau Parisul.

Acest mărunt episod înmulţii cu o mie consfituio prima etapă, de multe ori nelualá în seamă, a înnrii revoluţii n transporturilor terestre.

26 – 27. RISCURILE RÂXBOIULUF ŞI RISCURILE PK MARK (După A. Tenenţi: Nemfraţins, cnr> mnritimus a Venise, şi II. şi] l'Atlantique)

„Dires et assurances Chaunu: Sev lle et

Aceste hărţi care demonstrează nesiguranţa căilor maritime propun, folosind două axe esenţiale, o geografie a acestei nosigurftnţe: căile mediteraneene ale comerţului veneţian. calea regală pentru „Carroraf. -de Indias", Marea Mediterană eslo peric-uloasă mai ales din cauza ostilităţii oamenilor. Dar pe axul vital de la Sevilla până în Indiile Castiliei, trebuie ţinut seamă în primul rând de lungimea parcursului, oboseala marinarilor şi furia elementelor naturii. Harta este întocmită pentru un secol, în>. →0 – lli x). °e la prima vedere se observă ierarhia drumurilor primejdioase: întoarcerea şi nu dusul.

Apoi Bermudele, cu uraganele lor, şi porturi îţi ordinea traficului, Havana, insulele Azore şi mai ales cele din Spania. Există. şi o conjunctură după anotimpuri. Se moare mult vara. fiindcă se cfdătoreşte mult; se moare încă şi mai mult toamna, la întoarcere.

21

28. EXTREMUL ORIENT

ÎN NEGOŢUL PORTULUI MANILA

(După P. Chaunu: Les Philippines et le Paci-Siq, le des Iberlques)

Aceste hărţi, la fel ca şi cele două care urmează fac parte din două serii mai lungi care le conforjj adevărata semnificaţie. Şi într-un caz şi în celălalt am încercat să conturăm o geografie subiectiva a Extremului Orient şi n Americii spaniole în funcţie de marele comerţ european din două puncte de observaţie privilegiate: portul Manila din Filipine p –,»: v tru primele nouă planşe şi complexul portuar Se villa – Cádiz pentru cele două hărţi americane. Manila oferă o ierarhie mult timp valabilă a Extremului Orient prin prisma uşor deformată a marelui comerţ european. Această hartă înfăţişează o ierarhie a valorilor intrate în portul Manila după oruinea geografică a provenienţei lor (cercurile sunt proporţionale cu gama valorilor: de la mai puţin, le o mie la mai multe sute de mii de pesos la 272 mă-ravedis, adică l dolar de argint sau 5 livre lournois după stabilizarea efectuată de ducele ele Bourbon în 172G).

Ceea ce reprezentăm aici, este geografia conjuncturală a negoţului din portul Manila, prin urmare geografia conjuncturală a unuia dintre cele mai importante negoţuri ale Europei clasice în Extremul Orient. Au fost reţinute aici nouăsprezece localizări principale: China, Eormosa, Macao, Noua Spanie, Fi-lipinele, Macassar, Java, Indonezia fără precizări, Caint>ogia, Siam. Cochinchina, Malacca, Bengalul, Pondicheri, coasta Coromandel, Goa, India fură precizări, Surat.

Au fost reţinute nouă hărţi din cele treizeci şi nouă care înfăţişează, în altas, din cinci în cinci ani, ierarhia valorilor după provenienţă. Putem observa prin intermediul lor îndelungata conjunctură a activităţilor comerciale în Pacific – Asemănarea este perfectă cu desenele extrem de clasice înfăţişând tipurile meridional, mediteranean şi american, ale conjuncturii atlantic-europene în sensul cel mai larg.

Această conjunctură a comerţului european în Extremul Orient es le dominată, în linii mari. de un ritm tridecenal: 1590 – 1620, creştere; 1620 – 1650, plafonare cu tendinţe de scădere; 1050 – 1680, prăbuşire; 1680 – 1715, avânt nemaiîntâlnit; 1715 – 1750, lungă perioadă cenuşie; 1750 – 1790, creştere strălucită.

În plus corespunde şi cu explozia demografică a Chinei. O

jumătate de… Perioadă lungă Kondratiev” ar spune economiştii se impune cu uşurinţă, mai curând decât faza seculară atât de dragă istoricilor. Poate fi descifrată aici o structură. Dialectica celor

22

„Blocuri compacte din jurul Mâinile. – America.

Chincionezia şi Filipinele constituie o constantă mo st-l care poate fi neglijată. America (Mexicul) este n pivot greoi care ele asemenea, poate îi neglijat? [-Vi problemă, problema dominantă, este traiectoria’ ascendentă a Indiei care st arşeşte chiar la Manila, aflată în mod paradoxal, în ciuda handi-caoului distanţei, practic la egalitate cu China în Hal.

w AMERICA ÎN NEGOŢUL COMPLEXULUI

PORTUAR SEVILLA – CĂDIT. (După H. şi 1>. Chaunu: Sevillect l’Atlantique)

La început (în prima jumătate a secolului al XVI-lea), se situează în prim plan porturile Santo-Domingo şi Puerto Plata, apoi numai Santo-Domingo în nu-mt-le întregii insult-Espaiâola. Către 1530 – 1540, Santo-Domingo, Vera Cruz şi Nonibro de Dios, adică istmul şi viitorul Perú se echilibrează.

Încopciând din 1540 – 1550. domină continentul, în

1541 1560, istmul câştiga faţă de Vera Cruz; lofil – 1580 cele două porturi se echilibrează. 1580 – 1020 (situaţie prinsă în prima hartă – 1601 – 1610), America spaniolă domină. Vera Cruz se prăbuşeşte în asemenea măsură încât în jurul anilor 1640 – 1650, este devansat de Puerto Belo, care a luat, pe istm, locul portului Nombre de Dios.

După plafonarea din anii 1590 – 1620, şi urmarea creşterii fără precedent din secolul al XVI-lea, regresul se accentuează. Nicio revenire până în ultima parte a secolului al XVII-lea; după 1750 o nouă creştere uluitoare dar în interiorul unor structuri total diferite.

30. INDICII ESENŢIALI

AI ACTIVITĂŢII ECONOMICE (D.după H. şi P. Chaunu, ibid., şi Chine et V Occident.)

L. Dermigny: La

Cuiva indici deosebit de semnificativi ai activităţii comerciale

ilustrează starea de lucruri pe o perioadă de două secole şi jumătate.

A. SITUAŢIA COMERŢULUI SPANIEI CU AMERICA

Pentru secolul care merge de la 1550 la 1650 am reţinut cel mai evident dintre indicii de activitate: volumul global al traficului (în zeci de mii de tone) prin cumularea drumurilor între Spania şi America «Ut la dus cât şi la întors.

23

Răsturnarea timpurie a situaţiei. Regresul încep „încă din Ki08 – 1610, prăbuşirea se produce după J620 –] ii30. Toată cea ele a doua jumătate a sec (vlului al XVII-lea ar apărea ca o mare prăpastie între vârfurile de] a sfârşitul secolului al XVI-U>a şi avântul din secolul al XVIII-lea. Este adevărat că şi alte zone ale Americii intră în joc. Cu toate acestea cifra globală a schimburilor în valori între> Europa şi America nu atinge, mai devreme de sfâr-situl secolului al XVII-lea, nivelul extraordinar d (ridicat al anilor 1590 – 1620.

B. SITUAŢIA COMERŢULUI
EUROPEAN ÎN EXTREMUL ORIENT

Putem urmări situaţia pe suita de grafice privin, orientul din lucrarea lui Louis Dermigny pentru o perioadă mai cuprinzătoare, 1650 – 17!) O: joncile chineze intrate în portul Nagasaki, navele expediate din Europa către Asia, până în 1730, totalul intrărilor în portul Manila, joncile chineze intrate în portul Manila, navele occidentale expediate la Canton.

Regăsim, fără prea mare efort, o conjunctură tri-decenală, destul de asemănătoare cu graticele valorice din planşele de la punctul 25. O puternică revenire la sfârşitul secolului al XVII-lea, încetineala celui de al doilea sfert al secolului al XVIII-lea, extraordinarul avânt de la sfârşitul secolului al XVIH-leu.

Anii 11) 90 şi 1750 reprezintă adevărate cotituri în conjunctura maritimă a secolului al XVIII-lea.

31. EXPORTURILE PRINCIPALE
ALE AMERICII CĂTRE EUROPA

A. Volum R. Valoare

(După II. şi P. Chaunu, ib ni.)

Mărfurile americane exportate cu destinaţia Spania nu pot fi

orânduite cu uşurinţă în serii neîntrerupte. Nu e cu putinţă să cuprinzi totul din cauza unei contrabande intense. Ne-am străduit să examinăm critic şi să interpretăm date cuprinse în volumele VIII, l, VIII, 2 şi VIII, 2 bis ale lucrării Scrili – et l'Atlantique precum şi din alte surse.

Ne-am limitat să întocmim aici o ordine relativa de mărimi, pe perioada celor cincizeci de ani de la întretăierea secolului al XVI-lea cu secolul al XVII-lea din jurul anului 1575 până spre anul 1625.

Pe fundalul unei hărţi a „Mediteranoi americane" am desenat, în dreptul fiecărui loc de provenienţi 1 o scară a cantităţilor (sus) şi o scară a valorilor (jos) excluzând marfa americană prin excelenţă, iue

24

lui preţios, obiectul unui minunat studiu de Earl f Hamilton.:

În vplum – marfă (a), predomină pielea, în afară, Santodamingo, patria timpurie a zahărului a-merican şi respectiv Porto-Rico. Nimic surprinzător deoarece „partea: cea mai mare a imenselor spaţii eolite depopulaţia indiană a devenit, la începutul secolului al XVII-lea, domeniul acelor fantastice turme care au contribuit în mod hotărâtor la izgonirea omului.

În valori (B) însă, în afară de Santo-Domingo şi de Porto-Rico, precum şi de insulele Antile producătoare de zahăr încă ele la început, vopselele se află în frunte: roşu carmin din coşenilă mexicană, indigo închis în alte părţi.

Neînsemnată ca greutate dar demnă de luat în seamă ca valoare este nesfârşita farmacopee a indien; lor am reţinut gaiacul, salcea şi canafistola, gaiacul – având în frunte leacurile împotriva sifilisului, lemn sfânt (gaiac) şi tot soiul de sudative care îi ajută pe cei robust! să reziste la tratamentul cu mercur în doze masive. Aceasta este situaţia la început.

O hartă similară, din secolul al XVIII-lea, ar înfăţişa dominaţia din ce în ce mai zdrobitoare a zahărului strâns legată de repopularea cu negrii a insulelor Antile „şi de instaurarea noilor puteri: Anglia, Franţa, Olanda, şi chiar Spania, energică în Cuba şi în Portorico în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

32. PREŢURILE PIEŢEI LA PARIS

ŞI LA BEAU VALS

(După M. Baulant şi J. Meuvret: Prix des cereales extraits de la mercuriale de Pnris, şi P. Goubert: Beau-vais et le Beauvaisis de 1600 a 1730).

Situaţia preţurilor în Franţa

În stadiul actual – al cercetării, am fi putut umple mai multe volume numai cu grafice. Am limitat în mod Voit această prezentare la câteva serii pe cât de clasice pe atât de reprezentative urmând o axă sud-nord de ambele părţi ale Franţei. Am reţinut Spania, Franţa, Olanda, Danemarca şi prin intermediul Am-sterdam-ului o gamă largă de produse tropicale şi de produse clin ţările baltice.

La Parisân frunte se află griul cel nobil, ale cariri preţuri urcă relativ mai încet raportate la salturile executate de prea vioaia secară, din care fac Pime săracii. Preţul secarei se remarcă prin variaţii. aracii se hrănescieftin în timpuri bune dar în timp de criză sunt nevoiţi să plătească cu suprapreţ

25

modesta lor hrană. Ovăzul cailor este un lux la Paris, la l el şi orzul care, în vremuri grele, este folosit şi ca hrană pentru oameni. Ce vedem sunt preţuri nominale. Cu ajutorul valorii indicative, din partea de jos, putem corecta efectul devalorizării, aproape neîncetate ale livrei tournois. Dar, de la o zi la alta, importanţă prezintă preţurile nominale, nu preţurile în aur sau argint, bune doar pentru o analiza economică pe perioade îndelungate sau pentru comparaţii într-un cadru geografic dat.

După Paris să vedem cum stau lucrurile în provincie. Am luat preţurile griului de la Beauvais după mercurialul (comparaţia între Paris şi Beauvais este deci valabilă) din strălucitul studiu al lui Pierre Goubert (preţurile nominale ale griului cu linie neîntreruptă şi preţurile corectate în monedă constantă cu linie punctată). Atât localitatea Beauvais cât şi Parisul fac parte din acelaşi sector geografic. Deci comparaţia poate îi făcută ca de la oraş la sat. Până în anul 1650 analogia este aproape perfectă. După 1650 se pare că avantajul Parisului şi caracterul său i modern se afirmă printr-o mai mare stabilitate a preţurilor. Parisul poate amortiza loviturile prin extinderea frontului său ele aprovizionare şi prin supravegherea din

partea statului.

Ca regulă generală, am notat, în ambele cazuri, calmul relativ din anii 1662 – 1090, în special la Paris. Perioadă lipsită de strălucire în vremea lui Col-bert, bineînţeles lipsită de dinamismul sprintenului secol al XVI-lea sau puternicului socol al XVIII-lon, dar perioadă liniştită pentru cei nevoiaşi, înţelegem deci că primii ani ai regimului de domnie personală, nu au lăsat, orice s-ar zice, o amintire prea neplăcută.

În partea de jos mediana mobilă a preţului griului pe perioade ele Unsprezece ani „preţ corectat, preţ în argint cu conţinut metalic constant la Beauvais, ne arată situaţia din secolul al XVIf-lea în Franţa. Creştere până în 1630, nivel scăzut între 1630 şi 1650, prăbuşire de la 1650 la 1670. Trepte în coborâre între 1670 şi 1730, cu accidentele mortale din 1693 şi 1709, evidente chiar şi pe o mediană mobilă atât de lungă, prin urmare nivelatoare şi atenuantă.

33. SITUAŢIA PREŢURILOR DIN NORD

ŞI A PREŢURILOR MEDITERANEENE (După A. Friis et K. Glamann: A Itistory of Prices and, Wages în Denmark, şi E.J. Hamilton, op. cit. şi War and Prices în Spain râca.

A. PREŢURILE ÎN DANEMARCA

În fruntea graficului danez – din păcate însă tardiv, şi deci sreu de comparat cu col spaniol – se află grâul, când danez, când importat din Holstein, secara, orzul şi înaltul, baza băuturii naţionale, berea. De notat furtunile ciclice 1757 – 1758, sporul susţinut din anii 1760.

Cel de-al XVIII-lea secol clasic, secolul unei creşteri nesăbuite, începe în regiunea Baltică mult mai târziu decât în Franţa. O primă desprindere se situează la nivelul anilor 1740, după îndelunga stagnare mohorâtă a anilor 1728 şi 1730 – 1735.

Secolul al XVIII-lea este departe de a avea coerenţa care i s-a atribuit cam prea în grabă. Vremea austerităţii economice din secolul al XVII-lea s-a prelungit pinii prea târziu în Nord. Europa clasică, aşa cum am delimitat-o de la 1020 până la 1760, este totodată şi o realitate economică.

B. GRÂUL ŞI VINUL ÎN NOUA CASTILIE

Pentru Spania, am trasat, pornind de la seriile de preţuri

ospitaliere, adică de desfacere, ale lui Hamilton despre Noua-Castilie, preţul griului şi al vinului (ruptura curbei la vin între 1630 – 1651 se datorează schimbării sursei de aprovizionare şi a unităţilor de măsură).

Preţurile sunt nominale şi deci redau dureroasa realitate a inflaţiei şi a instabilităţii monetare spaniole în secolul al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea. Ba mai mult, preţurile lui Hamilton sunt preţuri ospitaliere, deci contabile, de mic-gros, mai puţin sensibile decât preţurile pieţii din mercurialele franceze.

Vom fi deci cu atât mai sensibili la amplitudinea furtunilor ciclice. Dramele anilor 1660 – 1680, în contrast cu placiditatea curbelor franceze din aceeaşi epocă, drame din nou la mijlocul secolului al XVIII-lea. O bunăstare relativă în perioada de recuperare în profunzime din timpul domniei lui Filip al V-lea, când Spania, în linişte, îşi reface capitalul uman distrus de creşterea mortalităţii şi scăderea natalităţii survenite mai cu seamă în secolul al XVII-lea.

34. SITUAŢIA PREŢURILOR ÎN OLANDA

(După N. Posthumus: Inquinj into the History oi

Prices în Holland)

SITUAŢIA COMPLEXĂ A PIEŢII DIN AMSTERDAM

Este inutil să reamintim situaţia privilegiată a Amsterdamului. În măsura în care pot exista, în câteva

27

puncte limitate şi pentru câteva sectoare cheie, toate caracteristicile unei economii a pieţii, atunci le vom întâlni la Amsterdam.

Prin prisma istoriei economice, Olanda este un sector favorizat, cel puţin începând din secolul al XVII-lea. Calitatea surselor de informare, atenţia acordată de istorici, corespund superiorităţii reale a economiei olandeze.

— Graficele l şi 2 sunt consacrate unor indici de preţuri. Istoria acestora din urmă s-a îmbogăţit deci, datorită eforturilor lui Posthumus, cu un instrument statistic modern. În graficul l, diverşi indici [indici neponderaţi (a), indici ponderaţi (B), indici ponderaţi pentru 44 de produse (C)] oferă o curbă deosebit de elaborată a

preţurilor. Iată unde trebuie descifrată cu adevărat conjunctura europeană, măcar aceea a Europei de Nord.

Creştere până în 1630, constantă ascendentă din 1630 până în 1650, prăbuşire de la 1060 la 1685, un secol al XVII-lea divizat în trei „perioade Kondra-tiev”. Revenire la sfârşitul secolului al XVII-lea, prăbuşire în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, ascensiune târzie şi profundă din 1750. Această conjunctură este similară cu a Danemarcei, dar şi cu a Fijipinelor şi a Extremului Orient. Dar oare Amsterdamul nu este un compromis între Baltica şi China?

În graficul 2, sunt comparaţi indicii agricoli şi „industriali”, în partea de jos sunt reprezentate preţurile produselor agricole [Indici ponderaţi (D), prod ls cantităţi prin preţ (F)], sus preţurile la produsele neagricole [Indici ponderaţi (E), produs cantităţi prin preţ (G)]. O concluzie deosebit de importantă: creşterea preţurilor din secolul al XVI-lea şi din prima parte a secolului al XVII-lea a fost mai ales „industrială”. Ea a condus şi a făcut posibilă edificarea, în Olanda, a unei economii esenţialmente comerciale şi industriale. Oare nu Olanda este prima ţară din Europa şi din lume care şi-a pierdut dominanta agricolă în favoarea caracteristicii comerciale şi industriale a Noii Epoci?

Iată în graficul numărul 5, preţul cerealelor, nu preţuri brute ci preţuri-indici. Amsterdamul este capitala comerţului cu grâne provenind din zona Mării Baltice, iată deci grâu din Königsberg, secară din Prusia, orz de iarnă din Frisland şi ovăz furajer. Nicio surpriză, un secol al XVII-lea, vlăguit în limitele normale şi constant. Aprecierea este valabilă aft pentru cerealele din care poate fi făcută pâine cât şi pentru celelalte.

În graficul numărul 3 textilele, lina din Segovi-i, bumbac din Smirna, mătase împletită din Bologna, fire de bumbac din Smirna, serj din Leyda şi Hond-schoote. Constatăm o foarte mare stabilitate. Căderea

din secolul al XVII-len rămâne apreciabilă dar foarte curând, Ja şi arşitul secolului al XVIII-lea, progresul tehnic contrabalansează tendinţa normală şi previzibilă a creşterii preţurilor în anumite

sectoare.

În graficul numărul 4, metalele. Războiul de treizeci de ani şi războiul din Nord prelungesc creşterea preţurilor până după 1650. Mai mult, putem stabili aici o legătură între conjunctura baltică, care este o conjunctură tardivă comparativ cu o Europă mai meridională. Depresiunea din secolul al XVII-lea este adâncă şi se prelungeşte până la sfârşitul primelor decenii ale secolului al XVIII-lea. O nouă creştere începând din 1740, fiindcă insuficienţa producţiei lemnuluintârnă greu. Curbele sunt agitate aidoma curbelor agricole, din pricina neprevăzutului din vremurile de război şi a îngheţului care îngreunează producţia şi transportul lemnului.

35. INSTRUMENTE ASTRONOMICE

(După M. Daumas, Les Instruments scientifiques au XVIIE et au XVIIIe siècle)

Albalestrilul (1) aparţine celui mai vechi inventar al celei mai vechi astronomii. Urmărirea mişcării soarelui şi a astrelor a folosit încă din timpuri vechi la măsurarea scurgerii timpului. De aici şi apariţia unor instrumente extrem de simple cu scopul de a uşura această activitate şi mai ales de a o pune în situaţia să poată fi comparată. Albalestrilul – cel reprezentat aici datează din secolul al XVIII-lea – derivă dintr-un baston obişnuit pe care au fost prinse, la întâmplare, câteva stinghii. Sătenii foloseau coada de la vreo unealtă, soldaţii, suliţa, de unde şi numele de bastonul lui Iacob.

Desenul 2 reprezintă, la sfârşitul evoluţiei sale – instrumentul reprodus aici datează din 1754 – pătrarul englez, sau pătrarul lui Davis, de la sfârşitul secolului al XV-lea. Prin forma sa pătrarul reaminteşte de albalestril, pe care este menit să-l înlocuiască. De fapt este un albalestril la care au fost prinse două arcuri de cerc având acelaşi centru, raza Unuia fiind de două ori mai mare decât raza celui de-al doilea.: Arcul cercului cu o rază mai mare măsoară 30°, a celuilalt 60°. Este confecţionat mai întâi din lemn, în general din lemn de păr care se dilată mai puţin, apoi începând din secolul al XVIII-lea este preferat metalul.

La sfârşitul secolului al XVI-lea apare o nouă generaţie de aparate mai perfecţionate, care, totuşi, nu înlocuiesc pe cele vechi care

sunt mai uşor de mânuit şi mai puţin costisitoare. Din această generaţie face parte grafometrul (3). Instrumentul prezen

29

tat aici este cel mai vechi, anume cel realizat de Philippe Danfrie către 1597. „Grafometrul este format dintr-un semicerc din cupru sau alamă al cărui diametru constituie o alidadă fixă cu pinule; o altă alidadă mobilă pivotează în jurul centrului şi permite măsurarea unghiului a două direcţii, cea a punctului vizat şi cea a unui punct de reper” (M. Daumas).

În desenul 4 iată un quadrant geometric reprodus după Digges – inventator şi constructor de instrumente de observaţie la mijlocul secolului al XVI-lea. E format dintr-o placă pătrată de cupru pe care a fost trasat un arc de cerc gradat având unul dui unghiuri drept centru şi tangent la cele două capete opuse acestui unghi.

36. RELIGIILE ÎN EUROPA CĂTRE 1620

Graniţa Islam – Creştinătate s-a conturat mai precis după expulxarea din Spania a maurilor ce fuseseră convertiţi cu forţa la creştinism. O graniţă care nu se va mai deplasa pe viitor, în ciuda regresului puterii otomane de după 1683. Punctele nevralgice se află în sânul Creştinătăţii, întinsa zonă a uniţilor, consecinţă a presiunii exercitate de Polonia asupra Ucrainei şi II Rusiei albe, este un adevărat izvor de ura.

Fără doar şi poate, în anul 1620 dialectica principală rămâne con care opune o Europă protestantă pentru moment izolată şi destul de profund dezbinată de intransigenţa ultraortodoxă a luteranilor, unei Europe catolice purtată de curentul Contrareformei pe cale să se prefacă în Reformă catolică. Tot greul Războiului de treizeci de ani va fi dus de Europa protestanta care în 1660, nu mai reprezintă clerât un sfert din lumea creştină.

Ea revine, cu încetul, după criză, la ritmul creşterii mai rapide din Nord. Ne-am străduit să reprezentăm cu ajutorul unor iniţiale situaţia minorităţilor. Consecinţa cea mai gravă rămâne cliaspora sociniană a bisericii din Rakow şi releul său olandez. Ea va purta de-a lungul Europei secolului al XVII-lea germenii descompunerii raţionaliste. În ceea ce pri4 veste iudaismul, trebuie să distingem

solida bază askenazim aflată la est şi în nordul Africii; fostul domeniu sefardit distrus de persecuţia vinovată de apariţia marranismului.

37. RELIGIILE ÎN EUROPA CĂTRE 1760

În 1760, jocurile sunt făcute, frontierele sunt definitiv fixate. În secolul indiferenţei, omul are în cel mai fericit caz doar atâta credinţă cât să şi-o poată pâs

30

tra, dar nu atâta cât să şi-o schimbe. Problema esenţială este evident cea a atacurilor raţionaliste care pornesc din Paris, Londra, Geneva, Amsterdam şi se propagă începând din oraşele italiene. Această situaţie, de importanţă capitală este greu de reprezentat. De notat regresul geografic al Europei protestante. Bilanţul secolului al XVII-lea este negativ dar în secolul al XVIII-lea recuperează în număr ce a pierdut în suprafaţă. Mai mult, deşi prima slăbită de apostazia liberală, iat-o revenită la izvoare la primul vânticel al redeşteptării protestante, treizeci sau patruzeci de ani, mai devreme decât Buropa catolică, în sânul Europei catolice apare tensiunea jansenistă care la Utrecht merge până la schismă iar în sânul Europei ortodoxe, drama vecini credinţe, şi numeroasele schisme ale mişcării rascolnice. În definitiv către 1760, geografia religioasă nu face altceva decât să-şi menţină dezbinările din trecut în timp ce esenţialul scapă, şi anume acela, peste tot identic, al noilor sinteze pe care le solicită datele noi ale cunoaşterii.

LEGENDELE ŞI COMENTARIILE ILUSTRAŢIILOR

ŢARA ŞI OAMENII

1. EUROPA CLASICA IA CU ASALT MAREA: UN POLDER

Iată un polder mai geometric chiar decât un parc de la Versailles. Acest polder clin nord-estul Olandei a fost asanat în secolul al XVII-lea pe timpul marelui „Leeghwater”.

Pe acest pământ bogat din care fiecare metru pătrat a costal: mii de ore de efort uman, nu mai poate fi vorba de pârloaga, fiecare centimetru pătrat trebuie şi poate să dea una sau mai multe recolte pe an. Din 1550, polderele, smulse unul după altul Mării Nordului întâi în Olanda, apoi în secolul al XVII-lea şi în afara Olandei, în mlaştinile din Poitevin, printre altele? mulţumită tehnicienilor olandezi sunt

laboratoarele unde se pregătesc în profunzime condiţiile creşterii culminante a producţiei agricole, fără de care, la şi arşitul secolului al XVIII-lea, în secolul al XIX-lea şi în secolul al XX-lea nimic nu ar fi fost posibil.

2. AMSTERDAM-UL CA REFUGIU ÎN CENTRUL ILUSTRAŢIEI, O PIAŢA DIN ORAŞ

Olanda reprezintă încă, în oraş ca şi la ţară, un teritoriu care conservă imaginea secolului al XVII-lea. În oraş mai mult chiar decât la ţară. Nu oare în Olanda, către anii 1750, populaţia urbană devine pentru prima oară mai numeroasă decât populaţia rurală? Cartierul Beginjhof din Amsterdam datează din secolul al XVII-lea. El se răsuceşte ca un melc, dirijat de canale concentrice şi de micile diguri care le apără. În centru, biserica reformată anglicană (1607) reaminteşte că Olanda a fost refugiul tuturor

32

oon-conformiştilor: iată biserica protestanţilor englezi despărţiţi de Biserica anglicană pe motiv de non-conformism eclesiastic. Fiecare casă se ridică la fel ca în Evul Mediu, cu acoperişurile perpendiculare şi scripetele liftului fixat pe fronton, care remediază neajunsul scărilor înguste şi permite descărcarea directă a şalandelor care circulă pe canalele acestei Veneţii a Nordului.

3 NEUFBRISACH ÎN ALSACIA:. CAPODOPERA LUI VAUBAN

Iată-ne în Alsacia în Neufbrisach. Aici domnesc zeul Marte şi geometria, în mijlocul peisajului împădurit, la dreapta faţă de Colmar, pe malul stâng al Rinului în faţa Vechiului Brisach la punctul de întâlnire dintre Alsacia de nord şi Alsacia mijlocie se află fortăreaţa model, aproape intactă a lui Vauban. Oraşul a fost construit imediat după rectificările teritoriale de la Ryswick, 1698. Forma geometricii este fără cusur. Oraşul se înscrie într-un octogon. Tradiţionalul plan radial a fost abandonat, în centru o imensă piaţă, mare cât patru cvartale de locuinţe, câmp de manevre interne, permite mişcările de trupe. Demn de reţinut traseul ortogonal al străzilor pentru a permite apărătorilor să se îndrepte rapid spre punctul ameninţat. Pot fi recunoscute încă, în zona împădurită, vechile şanţuri ale dispozitivului consolidat de formă hexagonală regulată.

4. O COPIE DUPĂ VERSAILLES: NYMPHENBURG

Un nou aspect monumental, cel mai cunoscut, cel al palatelor. Marele electorat catolic, Bavaria, creat în secolul al XVII-lea. La dreapta faţă de München, în peisajul păduros, la poalele unui masiv muntos, Nymphenburg şi ansamblul de reşedinţe Nymphenburg, Amalienburg etc. Nymphenburg a fost conceput ca un Versailles de dimensiunile unui stat de 30.000 km^2 (cam aceeaşi distanţă de capitală, aceeaşi aşezare) acelaşi mod de amplasare a peluzei, a pădurii, a pânzei de apă. La început lucrările au fost conduse de doi italieni, Barelli şi Viscardi, dar finalizarea se datorează lui Josepf Effner, numit la 1715 arhitect al Curţii electorale, şi decorarea lui Jean-François Cuvillies începând din 1725. Corpul central se inspiră de la palatul Schönbrunn; prin acoperişul în patru ape bine desenate, faţada vastă aminteşte de Versailles. Cei 400 de metri ai faţadei vorbesc despre o nouă perioadă de prosperitate a sudului Germaniei la şaptezeci şi cinci de ani de la dezastrele Războiului de treizeci de ani.

33

5. UN PROTO-VERSATLLES:

VAUX LE VICOMTE ŞI PARCUL SAU

Dacă Nymphenburg poate fi considerat o copie după Versailles, Vaux le Vicomte reprezintă prototipul. Parcul, pânza de apă care pare adâncă creând1 impresia de mărime, desenul geometric, partea retrasă şi partea avansată a corpului central al clădirii. Tot geniul lui Le v-au. De ia 1657 la 1660, geniul clasic se caută şi se regăseşte. Acoperitul reprezintă Ultima concesie făcută barocului târziu.

PRINŢI ŞI MINIŞTRI

6. CONTELE-DUCE DE OLIVARES:

PASIUNEA PUTERII

Cel mai reuşit portret al contelui – duce în puterea vârstei, mai înainte ca sifilisul ereditar să distrusă acest trup puternic şi să submineze definitiv echilibrul acestui spirit ales.

În 1624, trei ani după ce a luat în mâini întreaga putere, Olivares e în vârstă de treizeci şi şapte de ani. Pe piept poartă crucea roşie a ordinului de Cn-latrava, la brâu o cheie, simbolul secretului de stat, deci al puterii.

O impresie de forţă brutală, de violenţă aproape animalică se degajă din acest chip cu gâtul scurt şi gros, înfipt în gulerul plisat, o forţă nocontrolată. În orice caz ceva mai multă trufie decât mândrie. Un geniu dezechilibrat pândit de boală. Cum să nu ne amintim de portretul cu pelerină al Marelui Cardinal de Philippe de Chnmpaigno, a se vedea frumoasele studii (ilustraţia 19) din 1638 – 1640? Richelieu are zece ani mai mult ca Olivares în 1624.

Dintr-un trup uzat prematur, spiritul radiază, în faţa lui Richelieu Olivares nu rezistă (Muzeul din São Paulo).

7. FILTP AL IV-LEA: PUTERE ŞI PLICTIS

Faţă în faţă, dar la aproape zece ani distanţă, stăpânul teoretic şi stăpânul autentic al Spaniei, aşadar al puternicului imperiu arhaic, prima putere a lumii, pentru încă un număr de câţiva ani. Amândouă portretele sunt datorate geniului pictural al marelui Ve-lâzquez.

Născut în 1605, urcat pe tron la 31 martie 1621. bărbatul pe care ni-l prezintă Velázquez (i n decursul iernii 1632 – 1633) îmbrăcat în costum de vânător este

34

He-abia în al douăzeci şi optulea an de viaţă. Bărbia puternică, proeminentă, buze senzuale, privire tristă, aproape stinsă, un om deja vârstnic, ros de jlictisealu. sleit de o – senzualitate ce frizează nevroza erotică pe care Oiivares a întreţinut-o cu grijă. Şi cu toate astea Filip al IV-lea nu e lipsit nici de inteligenţă, nici de caracter. De notat compoziţia, câinele, precizia desenului armei de vânătoare.

Portretistul Volizejuez a fost mai întâi un pictor de „bodegones”, adică de naturi moarte (Castres, Muzeul Goya).

8. CAROL I AL ANGLIEI, INDIFERENTUL

Carol I, frumosul călăreţ de Van Dyck, în 1635, la apogeul puterii sale de conducător al statului. Arta compoziţiei, frumuseţea frunzişului, mişcarea calului, profunzimea peisajului cu cer şi apă. Ţinuta e nobilă, chipul cu un oval frumos, dar privirea aţintită deasupra liniei normali; şi fruntea trădează mai mult vanitate şi îndărătnicie decât voinţă. (Paris, Muzeul Luvru).

’9. CROMVVELL INDEPENDENTUL: AMBIŢIOSUL COMANDANT AL COASTELOR DE FIER

Un Cromwell încă tâiuir. E vorba de o copie târzie (1702) executată de Richter după o miniatură de să-muel Cooper. Portretul e mai puţin cunoscut decât cel clasic, executat în aceleaşi condiţii, după o miniatură din 1657.

Facturii este aceeaşi: faimoasa platoşă, guleraşul puritan. Aceeaşi cutezanţă în privire şi în buzele strânse, aceeaşi hotărâre, încă din acea vreme, a profetului conducător de oameni. (Londra, colecţia Wa-llace).

10. WALPOLE: VULGARITATEA LA PUTERE

Ce la Robert Walpole. la primul Pitt. Doar 20 de ani îi separă, dar de fapt o lume, în identitatea aparentă a situaţiilor şi a poziţiilor sociale. Atelierul lui Van Loc a rodat perfect grosolănia bonomă, şiretenia şi platitudinea mediocră a celui ce a fost aproape permanent prim-ministru sub cei doi rogi George. După triumful de la Utrecht, Anglia se desprinde pe nesimţite din compromisul hanovrian îndreptându-se către confortul izolării insulare urmărind însă îndeaproape şi întroţinând cu abilitate vrajba se pe continent. (Londra, National Portrait Gallery).

35

11. W) LUAM PITT...

ORGANIZATORUL SUPREMAŢIEI ANGLIEL".

Cu Pitt, totul se schimbă. S-au scurs douăzeci ţie ani. Din 1757 până la 1701 cu el! a cârma, în timpul unei furtuni înspăimântătoare, Anglia se afirmă ca singura putere dominantă. În portretul atelierului Hoare, în ţinuta bustului şi în privirea de o uimitoare profunzime, se poate citi prudenţă, hotărâre, stăpânire de sine şi asupra altora, rece şi calmă siguranţă. Triumful Angliei după cotitura din anii '50 este în totalitate triumful calităţii: calitatea oamenilor, a valorilor morale, a gândirii. (Londra, National Portrait Gallery).

12. WILHELM DE O RĂNI A, DESCENDENTUL

„TACITURNULUI" ŞI AL FAMILIEI COLIGNY

Iatu-l pe marele adversar al lui Ludovic al XIV-lea, Wilhelm de Orania, Wilhelm al III-lea în 1689 staţ-houderul înfricoşătorilor ani (1672 – 1674), regele care a zguduit Anglia „Glorioasei Revoluţii". Această lucraro ele Caspar Netscher se supune şabloanelor genului şi

astfel putem vedea inevitabilul fundal de bătălii; sub un cer de furtună, bustul şi membrele prinse în armura de gală. Putem prelera fruntea înaltă şi gânditoare din pictura lui J. Wyck de la National Gallery din Londra. (Amsterdam, Rijksmu-seum).

13. JOHAN DE WITT: ŞEFUL PARTIDULUI REGENŢILOR LA APOGEUL AMENINŢAT AL SUPREMAŢIEI OLANDEZE

Johan de Witt (1625 – 1072) este un alt moment şi un alt aspect al Olandei. Această copie anonimă executată după Caspar Netscher dovedeşte mai elocvent talentul de portretist al lui Netscher. În cazul „marelui pensionar" titlu acordat şefului puterii executive când nu exista „stathouder", mare burghez din clasa regenţilor şi înalt funcţionar sârguincios lipseşte decorul convenţional: în poziţia şezând, pe un fundal de tapiserie, chipul colţuros, nasul mare şi osos, gura cărnoasă şi uşor dispreţuitoare, cu un surâs abia schiţat şi cumva dezabuzat de om important pe care îl pândesc insuccesul şi moartea dezonorantă sub loviturile poporului dezlănţuit, a cărui mânie, însă, este justificată. Între Johan de Witt şi prietenul său Spinoza (1632 1G77), care l-a apărat cu riscul vieţii, există o întreagă înrudire de spirit, de înfăţişare şi de caracter. (Amsterdam, Rijksmuseum) ...

14.

MARE:

RUSIEI VECHI

j a ţarul Petru cel Mare, apar din nou capa şi armura. Dar Kneller, acest neamţ naturalizat, pictor oficial al Curţii Angliei, e mai talentat decât Net-scher. Portretul datează din 1698, perioada vizitei la Londra, Petru are douăzeci şi şase de ani. În aceasta fată tinerească, ochii pătrunzători, uşor nesăbuiţi, dovedesc o nepotolită seie de putere şi o neasemuită cutezanţă, învingătorul turcilor, cuceritorul Azov-ului, prigonitorul mişcării raskolnice şi, în curând, călăul stroliţilor. Se ghiceşte omul total opac faţă de problemele spiritului. (Londra, Kensington Palace).

15 FREDERIC-WILHELM I, ORGANIZATORUL PUTERII MILITARE PRUSIENE

— Lată dinastia Hohenzollern-ilor, Frederic-Wilhelrn I, Regele-Sergent (1G88 – 1740), în 1733, la patruzeci şi cinci de ani, de

pe acum grav năpădit de grăsime: portret pictat de Antoine Pesne, pictor francez, decorator şi portretist la Curtea Prusiei (1C83 – 1757). Obrajii rumeni, o mică perucă albă, pe fundal de bătălie şi cer de furtună, baston de comandant în mină, armură de gală, sabia la şold. Ne aminteşte de Wilhelm al II! – le-a de Netscher. Ceva mai liber portretul lui Weidemann, vădit contemporan, este poate mai expresiv. Privirea este dură, ansamblul degajă o impresie ele vanitate temperată de prudenţă, de realism şi de calcul. (Berlin, Ehem. Staatl. Schlosser und Garten).

15. FREDERIC AL II-LEA, MARELE FRITZ.

UTILIZATORUL PUTERII MILITARE PRUSIENE

După Regele-Sergent, urmează fiul risipitor, cel mai mare geniu politic şi militar al celui de al XVIII-lea secol, Frederic al II-lea (1712 – 1786), rege al Prusiei de la 1740 la 1786. Portretul lui Johann Gottlieb Glume se situează la jumătatea drumului între frumosul tânăr drapat cu nobleţe în haina regală de ceremonie din ţesătură ca damascul ele Antoine Pesne ţi bătrânul Fritz, colţuros, numai piele şi os, genial şi calic, cel care seamănă cu masca mortuară a lui Voltaire, devenit tradiţional după 1780. Ceea ce dă valoare acestui portret, baroc prin mişcare, este profunzimea şi intensitatea privirii celor doi ochi fascinanţi. Cultură, rafinament, inteligenţă, calcul şi gustul riscului, r: se bine calculat în care, mulţumită mediocrităţii judicios cântărite a adversarului se câştigă la sigur. (Berlin, Ehem. Staatl. Schlosser und Garten)

37

17. CAROL AI, XII-LEA.

]) E LA GENIU LA NEBUNIE, UE LA VIS LA REALITATE

Carol al XII-lea este un romantic al politicii. Frederic al II-lea se asigura împotriva riscului. Neprevăzutul, este calculul probabilităţilor. Carol al XII-lon UG82 – 1718), bucurându-se ca un estet de darurile inteligenţei sale uşor nebune, joacă, câştigă, pierde şi se amuză să o ia de la cap pe spezele Suediei. Dar, totuşi, ce putere de seducţie la acest personaj. Această gravură în manieră neagră, nedatată (poate i-i plasată în jurul anului 1705) merită apreciată pentru precizia detaliului şi fineţea psihologică. De notat arhaismul costumului,

arhaismul nordic şi povara amintirilor faimoasei epoci a lui Gustav-Adolf. (Paris, Bibi. Naţională, Cabinetul de stampe).

18. MARIA-TEREZA DE HABSBURG:
MĂREŢIE, NOBLEŢE ŞI DEMNITATE

Maria-Tereza (1717 – 1780) în veşminte de gală, în 1740, la vârsta de douăzeci şi trei de ani, când începe marele conflict pentru succesiunea Austriei. Magnific şi nobil portret al unei femei magnifice şi nobile. Veselie, vivacitate, inteligenţă, spirit de echitate. Soţie iubitoare, mamă exemplară a şaisprezece copii pe care îi educă şi îi iubeşte. În politică un „mare bărbat”. Ceea ce a reuşit Frederic cel Mare prin forţa calculului, Maria-Tereza a câştigat prin ataşamentul spontan al supuşilor faţă de persoana sa. (Muzeul Naţional din Versailles).

19. MARELE CARDINAL DE RICHELIEU

Aceste studii sunt contemporane cu portretul clasic mult mai cunoscut cu mantie şi capă. Între 1635 şi.1610, Richelieu (1585 – 1642) are 50 – 55 de ani. Se află în culmea puterii şi a posibilităţilor. Studiul din centru este cel care a slujit la executarea marelui portret de la Luvru. Atât unul cât şi celălalt dovedesc geniul de portretist ai lui Philippe de Cham-paigne (1 (502 – 1674). Chipul autoritar este ele o frumuseţe desăvârşită. În centru privirea cure te fulgeră. Restul nu prezintă importanţă sau, mai curmei restul conduce spre această privire şi o nune în valoare. Veşmântul este de o simplitate clasică. Totul e clar, fără încărcătură. Richelieu constructor şi simbol al statului clasic, în faţa aceasta suptă, spiritul încordat până la limita extremă, mistuie trupul suferind a cărei existenţă o neagă. (Londra, National Gallery).

90 MAZ4. RIN ÎNFRUNTA VÂLTOAREA TRAGICA A FRONDEI

poate din cauza lui Mazarin (1602 – 1661) aflat după Opt ani de putere, în viitoarea tragică a Frondei, «jiju a lui Philippe de Champaigne, asupra căruia cad privirile grave ale celor de la Port Royal, dar acest Mazarin nu seamănă cu acel Mazarin liniştit al lui Mignard, cu atât mai puţin cu acela schiţat de condeiul cardinalului de Retz în 1643, „pe treptele tronului de unde aprigul şi temutul Richelieu fulgerase mai curând decât guvernele oamenii...”, „urmaşul indulgent, care nu voia nimic, disperat că rangul său de cardinal nu-i îngăduie să

se umilească atât cât ar fi dorit în faţa tuturor, care mergea pe străzi doar cu doi tineri lachei în spatele caleştii…”. Până la urmă, viaţa a dat dreptate lui Philippe de Champaigne.

Alegerea făcută de Marele Cardinal, validată de Ludovic al XIII-lea şi de iubirea unei mari doamne (Ana de Austria) s-a dovedit reuşită. Acest Mazarin hărţuit este o mare figură.

„Netrebnicul din Sicilia”, fratele de lapte al unui Colonna, micul învăţăcel – valet din Salamanra aparţinea totuşi, în ciuda originii sale, speciei nobililor. (Chantilly, Muzeul Condé).

21. COLBERT ÎN ANTICAMERA PUTERII: ŞIRETENIE ŞI NECINSTE

Acest om n-are în el nimic nobil, la treizeci şi cinci de ani, în 1655, marele contabil, funcţionarul metodic, devotat lui însuşi şi viclean aflat în slujbr* lui Mazarin, Colbert cu ura lui lucidă şi bine disimulată, care adună cu grijă probele care-l vor duce la pieire pe Fouquét în 1661. Bogăţia veşmântului, sclipirile şi dulcegăria catifelei sunt specifice burghezului care vrea să parvină. Odată scopul ajuns, Colbert cel supus cu totul stăpânului său, va deveni aspru şi brutal.

Pasiunea muncii se poate citi în portretul mai tardiv al lui Lefebvre, dar Philippe de Champaigne este pictorul sufletului.

Mulţumire de sine, şiretenie, ipocrizie, duritate: acest portret de Philippe de Champaigne are valoare profetică. (New York, Muzeul Metropolitan).

22. CANCELARUL SEGUIER ÎN ANUL 1660

În 16G0 când Le Brun a pictat acest tablou, Seguier, datorită atitudinii şovăitoare din timpul Frondei, e înlăturat de la putere. Tabloul evocă o glorie trecută. Şef suprem al administraţiei, Pierre V Seguier a fost, între 1635 şi 1644, al doilea personaj al regatului după Cardinalul ministru. Această compoziţie exprimă întreaga demnitate a cancelarului. (Paris, Muzeul Luvru).

23. LOUVOTS „BULDOGUL” DESĂVÂRŞEŞTE

PUTEREA MILITARĂ FRANCEZA Louvois, marele secretar de Stat la Război, om rău, este bine sesizat de către Mignard (1612 – 1695), bine sesizat, dar deloc ilatat. Fiul lui Mieriei Le Tellier, marchiz de Louvois (1641 – 1691), împarte din 1662, de la vârsta de douăzeci

şi unu de ani, responsabilităţile cu tatăl său. După 1677 şi le asumă singur. Acest portret este din Vremea „condominiului”, martor al transmiterii funcţiilor până la nivelul unor adevărate mari dinastii ministeriale. Deja rotofei, chipul său este aspru şi trufaş; execuţie de talent, dar iară geniu. Epoca de glorie a lui Louvois începe mai târziu. Va începe după 1683, data morţii lui Colbert adversarul său. (Reims, Muzeul de Arte Frumoase).

24. LUDOVIC AL XIIT-LEA, DE PHILTPPE DE CHAMPATGNE: MONARHIA ADMINISTRATIVA

LA ORA FAVORIŢILOR – „VALIDOS”.

Faimosul portret al lui Ludovic al XIII-lea încoronat de zeiţa Victoriei, aparţine categoriei de portrete iv-gale convenţionale. Armură de gală împodobită cu flori de crin, dantele, cizme splendide cu vârful pătrat, Philippe de Champaigne îşi desfăşoară simţul său compoziţional obişnuit. Tablou în două părţi, în dreapta profunzimea peisajului în tonuri deschise, accentuate de frumoasa carnaţie aurie a tinerei finei cu sânul dezgolit, în stânga blocul compact, înctrs l – \ culoare, format de armură şi de cască. În acest tablou Philippe de Champaigne nu este poate uimitorul psiholog pe care l-am apreciat adesea; cu toate acestea, când priveşti mai de aproape acest chip semeţ, poţi citi ceva din caracterul autoritar, bănuitor care, el singur, l-a costat pe Marele Cardinal tot atâta trudă cât conducerea propriu-zisă a treburilor statului. Caracter dificil dar neclintit şi devotat, odată învinsă instinctiva lui lipsă de încredere. (Paris, Muzeul Luvru).

În

„— Vi UEV, NUESTRO ABUELO”: MITUL MONARHIEI ABSOLUTE

Rigaud (1650 – 1743) din 1701 – era obsedat întreaga Europă. N-a fost

Acest tablou jţe de aş t-ţi man sau italian în prima jumătate a XVIII-lea, care să nu-i pozeze „à la Ludovic un lung Coloana greoaie, prinţişor

SCC° U cel Mare”. Stendhal i-a semnalat succesorii, secol mai târziu. Aici totul este pompos, draperia, mantia impracticabilă, spad-arhăicărsupradimensionată. Totul este numai simbol şi

convenţie, până şi gestul tradiţional al mii n îi drepte. Şi cu ţoale acestea faţa, sau cel puţin ceea ce răzbate de sub greaua perucă neagră, este cumplit de veridică. Ludovic al XIV-lea are şaizeci şi trei de ani, şi a pronunţat de curând cuvintele istorice: „Domnilor, iată-l pe regele Spaniei”. Se află în culmea gloriei, şi la ora adevărului când Europa de Nord nestânjenita înclină către Franţa. Şaizeci şi trei de ani, patruzeci de ani de guvernământ, listula, toate astea contează. Rigaud n-a ascuns nimic. O urmă de semeţie subzistă sub mândria principelui, mândrie care se confundă cu mândria Franţei, dar şi o intensitate a privirii, inteligenţa marelui politician, curajul stoic, demnitatea distantă care va scoate din prăpastie Europa şi Franţa… El rey, miestro abuelo”, „Regele unchiul nostru”, denumirea sub care este adulat în Spania, Ludovic al XIV-lea, strănepot al lui Filip al II-lea. (Paris, Muzeul Luvru).

26. STINGĂ TARPEIANA

ESTE APROAPE DE CAPITOLIU: REGENTUL

PhiHppe d’Orléans (1074 – 1723). Între Ludovic al XIV-lea şi nepotul său, toată distanţa, toată Ura dintre cele două generaţii. Iată-l, înfăţişat cu dezinvoltură de Santerre, pe învingătorul dificilelor campanii din Spania, prinţul plin de curaj, monseniorul Regent. Compoziţia este convenţională: eroism ele serbare galantă. Minerva îl înconjoară cu solicitudinea «feminină dojenitoare şi totodată îndărătnică, pe prinţ ale cărui trăsături poartă şi ele amprenta unui larmee aproape feminin. Santerre după Rigaud: o întreagă lume. (Muzeul Naţional Versailles).

27. LUDOVIC AL XV-lea, NEFERICITUL ORFAN

un Ludovic al XV-lea (1710 – 1774) adolescent pictat c-e Van Loc (1684 – 1745). Influenţa portretului lui Ludovic al XIV-lea pictat de Rigaud este evidentă.

Aceiaşi cadru răsturnat, aceeaşi draperie, acelaşi not sfere? uP-Cu tof-te acestea consola rococo aduce

„A, să c’e 1725, uriaşa mantie este întinsă pe jos, mei l-ar fi strivit pe tinerelul plăpând. l’e chipul

41

ne lui cu ochi proeminenţi se vede rezultatul unei educaţii fără constrângeri şi în spaima de boală şi moarte, o nesiâr. sila plictiseală, şi

în germene, derivativ al senzualităţii, de care Ludovic al XV-lea nu se va folosi decât mult mai târziu. Adevărata notii dominantă este plictiseala. Trebuie să se scurgă aproape o jumătate de secol pentru ca acest adolescent să se dezvăluie un mare om de stat, în 1770, cu prea puţin timp înaintea morţii sale, survenită aproape accidental pentru a putea să ducă la bun st arsit planul de reforme care ar fi cruţat Europa de inutilul măcel al unei revoluţii. (Muzeul Naţionalul n Versailles).

ADUNĂRILE DE STAT

28. ULTIMA MARE ADUNARE GENERALĂ

ÎN FRANŢA: STĂRILE GENERALE DIN 1614

Tată pe aceeaşi pagină cele două memorabile adunări de stat din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Statele generale din 1014, ultimele înainte de 1789. Parlamentul englez, cel care declanşează procesul revoluţionar. Revoluţia ratată şi revoluţia parţial reuşită. Adunarea generală a Stărilor, ţinută la palatul Bourbon (1014).

Legenda precizează: „B. Regina mama Regelui; l”. Domnul, fratele Regelui; M. Domnul duce ne Fronsac locţiitor al Marelui Maestru; N.N. Macier în genunchi; D. Regina; O. Domnul Cancelar; G. Domnii Duci şi Pairi; I. Domnii Prinţi de Sânge; H. Domnii Cardinali; K. Domnii Duci, Pairi şi Mareşali ai Franţei; P. Domnii Secretari de Stat; V. Domnul Arhiepiscop de Lyon purtătorul de cuvânt al clerului; Y. Domnul de Pont Saint Pierre purtătorul de cuvânt al nobilimii; A.a. Domnul Preşedinte Mi-ron purtătorul de cuvânt al Stării a Treia; B.b. Domnul de Rhodes, Mare Maestru de Ceremonii; T. Domnii Deputaţi ai clerului; Z. Domnii Deputaţi ai Stării a Treia; X. Domnii Deputaţi ai nobilimii”. Aşadar Curtea, cei mai înalţi demnitari ai Coroanei, guvernul (Cancelarul, Secretarii de Stat), deputaţii Claselor despărţiţi cu grijă: arhaica şi greoaia maşinărie care, la sfârşitul secolului al XVI-lea, a contribuit la edificarea monarhiei administrative. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

29. MAREA ADUNARE GENERALĂ

ÎN PROCES DE TRANSFORMARE ÎN ANGLIA: PARLAMENTUL; LORZII ŞI COMUNELE, REUNIŢI ÎN 1641

Imaginea engleză a Parlamentului din 1641 (gravura de Hollar) este concepută în acelaşi spirit. Ea scoată jtr o dată în evidenţă, în

ciuda diferenţelor spe-i>ei dentitatea profundă dintre cele două institu-C. Regele, înalţii demnitari, marea nobilime şi înal – l cler (Lorzi), Comunele care corespund cu Sta-l a Treia din Franţa şi masa nobilimii mărunte. Adunarea este convocată cu ocazia procesului lui Stafford atât de umilitor pentru rege. Deja aşezarea pe două travee opuse. Identitate de asemenea şi între poziţia umilă a grefierilor care iau note pe «enunchi. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

30 ADUNARE GENERALĂ A STĂRILOR SAU CONGRES PERMANENT: SENIORIILE LOR STATELE GENERALE DE LA AMSTERDAM ÎN ANUL 1651

Şi iată acum suveranul colectiv, „înaltele Foruri ale Puterii, Senioriile lor, Stările Generale” (de A. Palamedesz şi Van Deelen). Stările generale nu se a-seamănă cu adunările de stat, Stările Generale din Franţa, sau Parlamentul britanic. Echivalenţa poate fi găsită la nivelul celor şapte provincii. Adunare de plenipotenţiari, senioriile lor Stările Generale au beneficiat de un transfer de atribuţii. În realitate, au o putere limitată, asemenea unei monarhii constituţionale, dar reprezintă suveranitatea statului. Luaţi individual, fiecare deputat nu este decât un burghez flirt oraşul său. Dovadă costumul, simplitatea atitudinilor, în colectiv adunarea deţine privilegiile şi primeşte onorurile unui principe. De aici şi desfăşurarea fastuoasă de flamuri, drapele şi stindarde a-târnate de plafon. Această fundamentală ambiguitate a fost perfect redată de Palamedesz şi Van Deelen prin contrast între partea inferioară unde deputaţii sunt. Înghesuiţi în perspectivă într-un sfert din compoziţie şi simbolurile suveranităţii care atârna de tavan ocupând aproape trei sferturi din compoziţie. (Haga, Mauritshuis).

31. SATIRA POLITICA VĂZUTA DE HOGARTH: ADUNAREA ELECTORALĂ

Alegerile sunt aproape întotdeauna episodul cel mai puţin glorios al sistemului reprezentativ: William Hogarth (1697 – 1764) o spune cu vervă.

Adunarea electorală undeva mai în fund este de wpt un schimb de pumni, în vreme ce traficul de voturi se face pe faţă. la hanul cu o

firmă simbolica – grotescă sub ochii înfuriaţi ai beţivilor. În a FOst timp se desfăşoară tot soiul de negoţuri mai ljit sau mai puţin cinstite. (Londra, Sir John Şoane's Museum).

43

32. PROCEDEUL, DUPĂ HOGARTH.

DE A FACE UN DEPUTAT: ALEGERILE

Uneltirile pentru a învinge adversarul nu se opresc nici pe treptele unui birou de vot în aer libor. presiuni, violenţe, trafic de voturi, dar mai ales mărginire şi lăcomie desfăşurată la toate nivelele. Există mult adevăr în această scenă. Doalti el aici este razul unor alegeri contestate unde un mare număr din aleşii târgului respectiv nu au obţinut majoritatea. Mult adevăr şi mâna liberă caricaturii. şi umorului. (Londra, Sir John Soane's Museum).

32 a. DOUĂ LUMI CUPRINSE ÎN DOUĂ PRIVIRI. VELÁZQUEZ: LĂNCILE

Odată cu marele Veiâzquez, Spania devine clasică. Lăncile, sau predarea oraşului Breda, lucrare rernan-dată pentru Retiro, în 1 (535, alături de Dţ. unde de Companie cu jocul ei de oglinzi este una din capodoperele lui Velázquez, Evenimentul se petrecuse cu zece ani înainte. Grupul format de marchizul de Spinola care întâmpină binevoitor pe Nassau, învinsul, se află în centru. Gestul învingătorului care o-pre. ştie ploconirea învinsului merge la sufletul cavaleresc al Spaniei asemeni unui monolog al lui Don Quijoie. Totul… lăncile ridicate de partea învingătorilor, întinsul peisaj cu albastrul cerului, pământului şi apelor, totul în jurul n două priviri, a doua creştinătăţi cart?"» e înfruntă stimându-se. (Madrid, Muzeul Prado).

33. ÎNCASAREA IMPOZITELOR (CAPITAŢIEI) ÎN 1709: PROPAGANDA OFICIALA

Povara războiului împotriva Europei coalizate a atras după sine o serie de tentative de reînnoire a regimului i ic " A; „ip/.

Iilor, zolul şi binv Znn1" – 16" 5 – Graba – acestea nu se „oh-iv «W, atâtor fisoaH.

Sliei şi – ale" Im™ mii ale Oland—" n efort inteligent al pronn –,? ravură reprezintă „Corala textului începutv1: Să n» neglijăm bojul pentru succesiune, se în ba a " astiei, răzmai-e război nation U cirel". T

s; acheiat cu un descopere pe sine (Parif «! 4 Cu Franţa să se binetul de stampe) Bjblio (era Naţională Ca

cAvrUFL BERNARD. PORTRET DE VIVIEN. 3 BANCA PROTESTANTA

FNF SLUJBA STATULUI CATOLIC

qimuel Bernard, şeful adepţilor, marele mânuitor al hanilor protestanţilor de la sfinţitul domniei, care Fcând legătura între puterea contribuabilă a ţăranilor francezi şi capitalul european şi-a dat aportul ia salvarea regatului Franţei în încercarea decisivă a succesiunii Spaniei. De notat că Samuel Bernard este redat aici într-o manieră aproape princiară: semn evident al ascensiunii băncii în slujba statului, din păcate mai mult în slujba statului decât a economiei. (Rouen, Muzeul Artelor Frumoase).

35. BANCHERUL JABACII. PORTRET DE RIGAUD. ATOTPUTERNICA LUME A FINANŢELOR

Faptul că Rigaud, care l-a pictat pe Ludovic al XIV-lea în toată splendoarea, este la 1701 şi pictorul bancherului Everard Jabach dovedeşte deopotrivă asrensiunea băncilor, finanţelor şi a bancherilor. (Köln, Wailraf-Richartz-Museum).

36. STRADA QUfNCAMPOIX; SPECULAŢII BANCARE SAU PLASAMENTE DE CAPITAL

Iată prin imagine şi prin documente marea criză financiară de la începutul secolului al XVIII-lea. Strada Quincampoix în 1720, în faţa asediului băncii Law înfăţişată de gravura lui A. Humblot. 1720 este sfârşitul. Suspendarea plăţilor datează din iulie 1720. Aici oamenii şi-au ieşit din minţi, toată scena are aerul că ar fi gata, din clipă în clipă să degenereze în revoltă. Copertinele de lemn ies în evidenţă la faţada prăvăliilor, în privinţa luminatului străzilor Parisul este mult în avans faţă de alte oraşe. Primele felinare datează din 1667. Cu un sistem de frân-SWI şi de scripeţi pot fi coborâte pentru a fi aprinse. Acel „CA IRA” care proclamă „ARISTOCRAŢII LA FELINAR” dezvăluie o altă utilizare posibilă. (Paris, Muzeul Carnavalet).

37. HÂRTIA LUI LA W:

PRIMUL BILET DE BANCA ÎN FRANŢA

Un bilet al Băncii regale din aprilie 1719, cu putere nelimitată acceptat de către toate casieriile publice, mi este primul bilet de bancă francez, dar este prin m dituzat pe o scară atât de largă. Structura bile-ului de bancă rămâne cea esenţială. Arabescurile

clin partea stângă, sigiliul şi semnăturile pentru împiedica falsurile. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

38. ACŢIUNILE COMPANIEI INDIILOR

Iată cupoanele dividende ale unei acţiuni a Companiei Indiilor. De notat că numărul, 1C0312, os te încă scris de mână. O maro speranţă transformată în dezamăgire care avea să compromită şansele capitalismului în Franţa pentru încă multă vreme. (Paris Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

ARMATA ŞI APĂRAREA FRONTIERELOR

39. ARMATA ÎN PLINA CAMPANIE ÎN APROPIERE DE VALENCIENNES ÎN 1710, VĂZUTA DE WATTEAU

Iată războiul, unul din aspectele sale în preajma încheierii primului război naţional, sau aproape naţional, războiul de succesiune la Tronul Spaniei, războiul liniştit şi bine pus la punct de către puternicul stat clasic. Watteau, delicatul \Vattcau cu ocazia unui popas în oraşul său natal Valeneiennes l-a prins „pe viu". O coloană franceză în mişcare – câţiva civili, două femei, una clin ele poartă un copil în braţe – poposeşte la liziera unei păduri. Scena are ceva dintr-o serbare câmpenească. Şi cu toate astea putem vedea plictiseala, oboseala corpurilor. Aici nimic din glorificarea exaltată a scenelor de bătălie. ÎNTOARCEREA DIN CAMPANIE este datată 1710 – Watteau are atunci douăzeci şi şaso de ani. La Valenciennes, în timpul bătăliei uncie s-au înfruntat două Europe, Watteau a făcut schiţe după care a pictat numeroase tablouri, variaţii în jurul aceleiaşi teme centrale. Aceste subiecte au atras imediat, amatorii loau apreciat, dovadă preţurile la care au fost achiziţionate şi numărul mare al variantelor. (Paris, colecţie particulară).

40. UN LANCJER: ARMATA ARHAICA

Iată, după o gravură din a>47, extrasă din CHAL DE BATAILLE, un Jăncier echipat, Rata luptă. Rege al bătăliilor pe timpul tradiţionalei

formaţiuni compacte de luptă, moştenită din secolul al XVI-lea – învinsă definitiv la Rocroi de tactica focului împrumutată de la Gustav-Adolf – lăncicri-i

46

na în proporţie de 3 la l mai apoi de 2 hi 1., «lăncier din 1647, cu platoşă şi cască – sporigurilor de foc făcând inutilă armura – trăieşte tămele lui zile de glorie. Pe partea stângă poartă un rt de muschetă şi prezenţa acestui accesoriu al S arme de foc este destul de semnificativă. (Mar „ilia Colecţia Raoul şi Jean Brunon).

J! MÂNUIREA MUSCHETEF.

O ARMA DE FOC LYCOMODA

Acest archebuzier cu un veşmânt baroc ce se purta ru patruzeci de ani înainte, este tovarăşul de nedespărţit al lăncieru'ui. Greu încărcat cu lăzi de pulbere şi fitile, omul mânuieşte instrumentul montat pe un suport. Când fitilul va fi aprins, va trebui să ia arma la umăr şi să ochească. Superioritatea tehnică a unui asemenea instrument asupra armei albe este slabă şi archebuzierul poartă în plus sabia ca ajutor indispensabil. (Gravură extrasă din Jacques de Gheyn, Mânuirea firmelor, arrhe buzelor, muschetelor şi lăncilor, Amsterdam. 1608. Paris, Biblioteca Naţională).

42. UN SOLDAT DIN GĂRZILE FRANCEZE CĂTRE 1750: OSTAŞUL CU PUŞCA ŞI NOUA ARMATA

Tată la sfârşitul mutaţiei determinată de evoluţia armelor de foc, începând din 1670 odată cu generalizarea puştii, armă ţie foc uşoară, eficace, lesne de mânuit, un soldat înrolat din timpul Europei clasice. Acest puşcaş al regimentului parizian de elită al gărzilor franceze poate fi considerat ca modelul militar al secolului al XVIII-lea. Pe un fundal de fortăreaţă tip Vauban, ei poartă tricorn, cu ceafa apărată de coadă împotriva loviturilor de sabie venite din spate, uniforma reglementară, cu tolba într-o parte, baioneta pe care Vauban a montat-o pe Un suPprt, în 1687 şi puşca, în picioare încălţăminte din piele şi ghetre albe. Acest desen precis (către 17 >O) Jste" scos dintr-o gravură a lui de Fehrt după Eisen. Dacă ne raportăm la L'Art militaire irancais de Mn-nosson (1696), constatăm puţine schimbări, exoeptând unele detalii ale uniformei. Este adevărat că muta-armată se situează

către sfârşitul secolului al ea odată cu uniforma, încazarmarea, aci opt a IIfiţ. Une discipline severe, o mai mare stricteţe în utilizarea şi sporirea capacităţii de foc. Eficacitatea a face inutilă, pe viitor, stânjenitoarea platoşă (Mar-bwa, colecţia Raoul şi Jean Brunon).

47

4;! VÂNĂTORUL DIN CORPUL DE ARMATA

AL LUI FISCHER ÎN 1743: REÎNTOARCEREA LA CAVALERIE ÎN SCOPURI NOI

În această gravură de Boucher după la Râie, un „vânător" din corpul de armată al lui Fisch ei, constituit prin ordinul regelui din l noiembrie Locul cavaleriei grele cu rolul unei forţe de şoc ps t", luat odată cu triumful sistemelor articulate descriide o cavalerie uşoară cu rol de recunoaştere ale, renului.

Cavaleriile uşoare au cunoscut o recrudescentă în războaiele de recucerire a Europei danubiene. Corpurile auxiliare adoptate de armata austriacă, şi îmi Ţaţe în alte părţi, aduc de ici de colo o notă exotică. (Marsilia, colecţia Raoul şi Jean Brunon).

44. TUNUL BAROC AL LUI HANS PUSSLI AL TREILEA: ULTIMA RÂT IO REGI S = ULTIMUL ARGUMENT AL REGILOR

Puşca şi artileria au creat, în secolul al XVII-lea, alte condiţii artei militare. Focul este geometria în mişcare a unui balet complex: promovarea valorilor intelectuale, pe lângă cele fizice şi morale în jocul crud al acestei nobile arte. Puterea economică, ştiinţifică şi tehnică care stau acum la baza puterii militare ne este evocată de acest tun din bronz construit de Hans Füssli al III-lea (1610 – 1684). Este un tun arhaic, cu decoraţie barocă şi jante. solide, pe scurt, un tun de bronz.

În secolul al XVII-lea, cu şi în secolul al XVI-lea, tunul de bronz, ceva mai costisitor, are întâietatn asupra tunului de fier. Întâietatea ia sfârşit odată cu dezvoltarea hotărâtoare a metalurgiei oţelului în secolele al XVIII-lea şi r. l XIX-lea. Cotitura principală se produce la sfârşitul domniei regelui Ludovic al XV-lea, mult mai târziu, odată cu apariţia în Franţa a tunului Gribeauval care va asigura superioritatea artileriei franceze în Europa până în anul 1815. (Zi i-rich, Muzeul Naţional Elveţian).

43. MÂNUIREA GRENADEI

ÎN SECOLUL AL XVIII-lea: DESPRE O NOUĂ ÎNTREBUINŢARE A PRAFULUI DE PUŞCA

Grenada este arma de foc folosită în lupte de aproape. Iată Un grenadier. „Foc la grenadă”, „Aruncaţi grenada”. Aceste două gravuri sunt extrase din Tratat despre arme de Pierre Girare! apărut la Paris în 1737. Grenadierul protejează flancurile, el este ostaşul a se

43

Şi el este. contemporan cu marea transformare alun Yformei> cu numărul mare al armelor de foc, re-i tiv stabile „şi cu puşca. Este omul anilor 1680. De altfel, nu este. el oare la Jocul lui în L’Art militaire fancais de Manes. son. În 1696 În care este descrisă pe larg armata apărută în urma reformelor lui Lou-vois? – (Marsilia „Colecţia Raoul şi Jean Brunon).

Îl cONCEDIEREA MERCENARILOR LA UTRECHT. LV 1618

Războiul, meşteşugul – armelor, dar în cu totul altă atmosferă aproape cu un secol înainte. Armata franceză clin 1710 a căpătat deja caracteristicile esenţiale ale unei armate naţionale în timp ce armatele din Războiul ele treizeci de ani şi îndeosebi cele care au luptat în serviciul l rovinciilorunile sunt formate aproape în exclusivitate din mercenari. Acest tablou de P. Vâri Hillegaert reprezintă concedierea mercenarilor, în ziua de 31 iulie 1618 la Utrecht. În prim plan, cei doi fii ai Taciturnului, Stathouderul Mauriciu (mort ia 1625) şi tânărul său frate Frederic-Henri (mort la 1647).

Oamenii sunt adunaţi pentru ultima oară într-o piaţă întinsă, dreptunghiulară uşor alungită. O companie aşteaptă, cealaltă predă armele. Casele au acoperişurile perpendiculare pe stradă, cu faţadele având aer medieval. Utrechtul, marele oraş episcopal şi plin de manufacturi situat în miezui uscatului, este un oraş vechi. Pentru Olanda, anul 1 (518, la nouă ani de la începutul armistiţiului de doisprezece ani, se află în inima unei perioade calme. Dar nu pentru prea mult timp. Mercenarii liberaţi în cursul verii 1618 nu riscă nicidecum să rămână fără ocupaţie, într-adevăr, evenimentele de la Praga din 23 mai 1618 au deschis calea unui nou război. În tot Imperiul, Ligile aflate în conflict încep să-şi angajeze oameni.

(Amsterdam, Rijksmuseam).

47. COMPANIA CĂPITANULUI ROELOF BICKER: O ARMATĂ CETĂŢENEASCA

Olanda victorioasă ajunsă aproape la ţel, în ajunul prăbuşirii inamicului său de aproape un secol în anul 1639.

Iată, redată de pensula pictorului B. Van der Helst, compania căpitanului Roelof Bicker. Opulenţă Şibogăţie vădite de costumele statului major: armament tradiţional pentru prima jumătate a seco-juiuu bazat mai mult pe lănci decât pe muschete. „Pa optsprezece ani de luptă (armistiţiul de Doisprezece Ani ia sfâr. sit în 1621), compania lui Roelof

49

Bickev lasă impresia armatei cetăţeneşti a unui n por avut. Armată cetăţenească aflată cel puţin înălţimea cadrelor armatei regulate. Tensiunea pijn? ele dramatism a trecut, Olanda (lin anul 1639 nu rrur este Olanda eroică gata să-şi recucerească teritorii! l de pe vremea prinţului Mauriciu şi cu atât mai puţin Olanda sărmanilor. (Amsterdam, Rijksmuseurn)

48. WALLENSTEIN. PORTRET DE VAN DYCK-CEL, MAI MARE DINTRE CONDOTIERI

Wallenstein portretizat de Van Dyck. Van Dyck are în jur de treizeci şi trei de ani. Născut în 1599, Q\ este încă şeful şcolii de la Anvers, în curând va pleca spre Londra unde moare în anul 1041. Wallenstein, în culmea puterii – cu bastonul de comandant, care l-a dus la pieire, în mină – este în pragul unei morţi tragice, în fruntea armatei active îşi clădeşte un imperiu pe ruinele Germaniei de Nord lipsită de populaţie.

În 1634, scăpat de Gustav-Adolf, Ferdinand al III-lea pune să fie omorât. Wallenstein (mai bine-zis Waldstein) avea atunci cincizeci şi unu de ani. S-a născut în 1583 în Boemia şi face parte din nobilimea cehă profund germanizată. Când Van Dyck i-a fixat trăsăturile Waldstein se apropie de cincizeci de ani. Peste platoşa neagră de comandant devenită tradiţională în reprezentarea comandanţilor sau monarhilor în campanie precum Cromwell, Wilhelm de Orania în 1670, Petru cel Mare, Frederic-Wilhelm, Carol al XII-lea, Ludovic al

XIII-lea, Regentul şi Ludovic al XV-lea se observă marele guler alb. Este portretul unui om de o înaltă inteligenţă, dur, dominator: cel mai mare dintre profesioniştii războiului, ultimul şi cel mai înzestrat dintre condotieri. I-a lipsit doar o fărâmă de timp pentru a deveni om de stat. Acest personaj romantic (cf. Schiller) adulat de Germania începutului secolului al XIX-lea este reprezentat aici pe un fundal de munţi, de stânci şi sub un cer de furtună care se armonizează perfect cu firea, caracterul şi destinul său. (München, Alte Pina-kothek).

49. GUSTAV-ADOLF: UN COPERNIC AL ARTEI RĂZBOIULUI

Iată-l pe învingătorul lui Wallenstein. La IC noiembrie 1632. la Lützen a plătit victoria cu propria lui viaţă. Cele două portrete după Van Dyck sunt din aceeaşi epocă. Aceeaşi platoşă – a devenit tradiţională – acelaşi guler alb, aceeaşi eşarfă lată de-a curmezişul pieptului. Gustav-Adolf, regele „de aur marele rege lutheran, de o severitate morală cu t – 50

tul puritană", este în acelaşi timp cel ce a creat cea Mare cu „mare balticum, mare nostru m" Copernic al artei militare. Acest mare om de l-me a fost totuşi un strateg destul de mediocru. Cu 3 anevrele lui, Wallenstein l-a înfrânt aproape 'n „g dată până la Lutzen. Dar cinci ciocnirea ci câştigat Gustav-Adolf datorită tacticii de s-a noi de

Pe care a inventat-o. Tactica tării care dispune Pfa maj avansată metalurgie, deci ele cel mai avan-al armament: o tactică a focului care abandonează Srdinea compactă şi privilegiază armamentul, adică focul Gustav-Adolf anunţă viitorul războiului savant şi costisitor care asigură triumful naţiunilor cu o tehnică avansată asupra inutilei forţe a numărului mare de oameni. (München, Alte Pinakothek).

50. TURENNE: STILUL NOU LA APOGEU

Iată un portret al lui Turenne pictat de Philippe de Ciiampaigne: mai puţin cunoscut decât cel de la muzeul Armatei care datează clin 1648, un Turenne, fără îndoială, ceva mai în vârstă, un Turenne în serviciul regelui, după ce necazurile Frondei au trecut. După Gustav-Adolf, cel mai mare comandant al secolului al XVII-lea, cel mai maro om de arme l rancez dinaintea lui Napoleon. Gustav-Adolf a fost mai mult tactician decât strateg, Turenne mai mult strateg decât tactician. Odată cu el capătă contur sistemele articulate deschise care

domină secolul al XVIII-lea. În bătălia deja Turckheim (5 ianuarie 1675) își semnează capodopera: Turenne pune stăpânire pe depozitele soldaților imperiului german care hărțuiți trec înapoi Rinul în grabă. Născut la Sedan în 1611, mare nobil protestant, Henri de La Tour d'Auvergne, viconte de Turenne, a fost ostaș la cincisprezece ani, mareșal al Franței la treizeci și doi de ani, mareșal general la patruzeci și nouă de ani. Nu poartă armură de gală iar în afara jaboului din dantelă care a înlocuit gulerele plate de la începutul Războiului de treizeci de ani nicio urmă de eleganță. O privire atentă, privire de miop, privirea unui om cu judecată sub sprâncenele groase și zbârlite, tenul viu al omului obișnuit să trăiască la aer și acea mare și proverbială bunătate datorită căreia merita atașamentul necondiționat al. soldaților săi. (Muzeul din Char-tres).

Sl-KAHLENBERG (12 SEPTEMBRIE i6 «3) – CEA MAI M ARE BĂTĂLIE A SECOLULUI AL XVII-LEA

Înaltă ținută (P.D. Mar-Austria câștigată de rele luptă de olia de la Viena în

51

gele Poloniei asupra turcilor și tătarilor) comemorează evenimentul militar al Europei clasice, vietoria lui Ioan Sobieski, la 12 septembrie 1083, asupra turcilor în bătălia de la Kahlenberg care marchează sfâr. șilul unei ere și începutul unei epoci. Aceasta bătălie, să nu uităm, este pe plan tehnic o bătălie din secolul al XVI-lea.

52. VAUBAN LA MONT-LOUIS

APARĂ FLANCUL ESTIC AL PIRINEILOR

Mont-Louis (Pirineii Orientali) aflat pe granița de ou-rând obținută prin tratatul Pirineilor din 1G59 este un ansamblu închegat de fortificații îngropate complexe aproape intacte: front complet de apărare cu ziduri, bastioane, gherete, semiluni și căi de acces acoperite.

53. PLANUL VECHII FORTĂREȚE ROCROI

ÎNTINERITĂ DE VAUBAN

În nordul regiunii Champagne, într-un ieșind al graniței franceze dinaintea îmbunătățirilor hotărâtoare, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, fortăreața Rocroi apăra regiunea Champagne și o

parte din dispozitivul de la nord şi de la est al apărării franceze. De aici. şi marele interes al mizei pusă în joc în 164: i. A fost necesară toată spaima suscitată de eventuala cădere a fortăreţe! Rocroi care era ameninţată pentru ca armata franceză să se decidă să înfrunte în câmp deschis temuta infanterie a reselui Spaniei şi bandele valone care o susţineau. Vechea fortăreaţă Rocroi ilustrează tipul fortificaţiilor complexe tradiţionale, adică având o piaţă centrală şi planul în stea, spre diferenţă de Neufbrisach evident ulterior. Rocroi arată că Vauban n-a făcut decât să sistematizeze şi să concentreze ceea ce exista.

Conturul pentagonal datează din prima jumătate a secolului al XV-lea. El dispune traseul celor zece străzi interioare pornind toate radical dintr-o piaţă centrală. Este primul exemplu important în Franţa al sistemului radint al inginerilor italieni (în acest plan radial-concentric, tunurile plasate în mijlocul aşezării pot să ia la rând toate străzile care duc la porţi; era recomandat de toţi autorii de tratat 1 militare din secolul al XVI-lea şi a fost utilizat de foarte multe ori în cazul oraşelor-fortăreţe). „Rocrov este destul de bun dar neterminal” (cuvintele lui Vauban în 1706). Fără să modifice prea mult forma pieţii, el a conceput fortificaţiile defensive şi a reconsolidat zidurile. (Paris, Muastul Planurilor în relief).

cu ultimele perun exercitată la sfârşitul evoluţiei sale, dotat fecţi onări imaginate de Vauban, ireal ca tiu’de şcoală, planul unui hexagon regulat încărcat cu toate avanposturile sa Je fortificate: o lucrare cu unghiuri ascuţite în stânga, o contra-gardă sus, o lucrare semicirculară la dreapta, mici lucrări de fortificaţii exterioare, o semilună cu fortificaţii exterioare, fortificaţii în formă de cleşti şi o semilună în cleşti la sud. Toate acestea foarte puţin realiste, fiindcă nu se prea întâmplă în practică ca terenul şi condiţiile economice să permită o asemenea acumulare de rafinamente stânjenitoare. Acest desen acuarelat este extras dintr-un manual publicat în 1729 şi intitulat: Trăite de fortifitbtions, de l’art de fortific r les places oii Von explique les differenz sistemes qui ont ete mis en usage jusqu’a ce jour, explique par le Sr. d’Armencourt, Maître de Mathemat/ques. (Paris, Biblioteca

Naţională, Cabinetul de stampe).

53. PLĂNUI. FORTĂREŢEI NEUFBRISACH: PĂRĂSIREA PLANULUI RADIAL, REVENIREA LA PLANUL ORTOGONAL

Iată însă şi planul unei fortificaţii reale, capodopera lui Vauban, Neufbrisach, perfect păstrată până în zilele noastre, a cărui vedere aeriană am înfăţişat-o mai la început (ilustraţia 3).

O parte a fortificaţiilor exterioare menite să împiedice apropierea – fortificaţii exterioare care se vor înmulţi în secolul al XVIII-lea odată cu lungirea tirului artileriei – au dispărut sau sunt pe cale de dispariţie din cauza eroziunii şi sunt acoperite azi de un gros covor vegetal. În schimb planul dreptunghiular al oraşului este admirabil de bine conservat. Neufbrisach-ul este c'el mai tipic oraş al lui Vauban. Conturul este un hexagon perfect, împărţit în loturi de case dreptunghiulare de 45 pe 60 de metri. În alte părţi, Vauban a amestecat formele, şi dreptunghiurile au căpătat dimensiuni variate, aici doar loturile periferice de case sunt retezate de conturul hexagonal. În piaţa centrală sunt grupate, în afara bisericii, instituţiile vitale ale oraşului, atât civile cât şi miliare: piaţa, primăria, locuinţele guvernatorului, comandantului ele batalion, intendentului, ajutorului comandantului de batalion. (Paris, Muzeul Planurilor în relief)...

53

56. – 57. VIOLENŢA NECONTROLATA ÎN RÂNDURILK ARMATELOR DE MERCENARI: JEFUIREA FERMEI-RĂZBUNAREA ŢĂRANILOR

Între prima jumătate a secolului al XVII-lea şi situl aceluiaşi secol există (i diferenţă fundamentală între modul ele a purta războiţi! Desigur, a exista\ Palatinatul în 1688, clar această măsură dorită pon Iru a apăra graniţa de nord a' Alsaciei a fost dirijată metodic împotriva lucrurilor, nu' împotriva oamenilor. Din 1680 până în 1760, armatele din bogata Europă de vest sunt armate plătite, comandate şi îndrumate de acel minunat principiu tic ordine şi disciplină care este Statul clasic. La sfârşitul secolului al XVII-lea războiul nu devenise chiar, războiul „în dantele" dar semnele începuseră să se arate. Va trobui să se revină la imensele armate prost plătite ale Directoratului şi ale Imperiului în Franţa pentru ca să vedem, îndeosebi în Spania reapariţia unor

asemenea grozăvii. Marele Callot (1592 – 1635), umilul meseria? genial al gravurii, născut în Loreha, deci plasat ca nimeni altul pentru a apărea la bară ca acuzator al războiului, a istorisit cu precizie şi umor grozăviile brutei dezlănţuite. O armată pătrunde în interiorul înstărit al unei locuinţe de ţară (fără îndoială un conac). Furt, viol, schingiuiri „j-ar. le vedem pe toate. Legenda ilustraţiei spune Uit şi pe scurt:

„Şi parcă înţeleşi comit cu răutate Hoţii, răpiri, omoruri, cu toţi pa săturata”.

„Dragonadele” – persecuţiile împotriva protestanţilor – din anii 1683 – 168G, constituie., în dei initiv „ruină liberă” acordată trupelor lui Louvois de a comite ceea ce pierduseră obiceiul să flăcăi de la Callot încoace. Dar ţăranul, mai cu seamă ţăranul din Loara, este scump la vorbă, încăpăţânat şi răzbunător. Iată ce-i aşteaptă pe soldaţii din detașamentele de răniţi sau pe cei răzleţi. Condus, desigur de şefii lor fireşti, mărunţii nobili locali, un grup de ţărani le vine de hac unor soldaţi izolaţi.

„Sărind pe neaşteptate îi prind pe răzleţiţi şi după ce-i ucid acum îi şi dezbracă, Vărsându-şi aut fel focul. pe-ace. şiz nenorociţi De pierderile lor a căror – vino poartă”.

Pentru a evita asemenea situaţii, în anul 1033 nete; dul pământ al Alsaciei cu localităţile sale solicita protecţia armatelor franceze ceva’ mai organizate S1 mai disciplinate decât l. oardele de mercenari care se confruntau în interiorul Imperiului. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

54

vrOT FNTA CONTROLATA

58 T RÂNDURILE ARMATELOR DE MERCENARI: O EXECUŢIE ÎN PIAŢA

nisriolina în rândul acestor hoarde de tâlhari şi ne-Mfniti este pe cât de cruntă pe atât de zadarnică, ndată mai mult trebuie amintit Jacques Callot. Iată în fân frontului o execuţie cu muscheta. Un nenorocit, 11 stup „cu ochii legaţi, patru cadavre zac la pământ, Iţii – iv aşteaptă rândul. Soldatul din Războiul de treizeci de ani, nefericitul devenit surplus de populaţie, în regiunile muntoase, pe podişurile sărace şi păduroase-sau pe câmpi de suprapopulate, fără nicio

instruire nu costă prea scump. Revoluţia produsă de înmulţirea armelor de ioc necesită trupe instruite, deci investiţii mari. Există o perfecţionare a artei militare şi o perfecţionare a soldatului. Un soldat costă prea mult pentru a putea fi irosit fără urmări ca pe vremea lui Callot. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

58 a. ŞI TOTUŞI UNITATE ÎN ŢĂRILE DE JOS. REMBRANDT: SASKIA CA FLORA

Rembrandt tânăr şi fericit. Acest picior minunat, de talentat căruia totul îi surâde, nu este marele Rembrandt, acel Rembrandt al dezvăluirii sufletului maturizat de nenorociri şi înfrângeri. Această Flora este creată la puţin timp după căsătoria cu Saskia Van Uylenburgh, verişoara unui înstărit amator de artă, prima lui soţie. Anii 1634 – 1036 sunt un imn închinat soţiei sale Saskia. Saskia adulată de pictor, aici transfigurată în zeiţă şi înveşmântală în straie bogate, după moda venită din orient. Acest tablou are avantajul de a scoate în evidenţă, totuşi, profunda unitate a vechilor Ţări de Jos. Saskia este o femeie în maniera lui Rubens. R. Eforma calvinistă nu a ucis încă în totalitate carnea. Are avantajul de a desena perfect liniile de continuitate.

— Rembrandt, pictor flamand, Rembrandt baroc. Clasicismul celui mai mare pictor al Nordului, este, la capătul unui lung efort, recompensa unei suferinţe neîndurătoare dominată şi învinsă. (Londra, National Gallery).

MARINA

59 – MAREA ACŢIUNE COMBINATA A SECOLULUI: ASEDIUL PORTULUI LA ROCHELLE

I se poartă însă şi pe mare. Asediul portului

Hochelle este modelul acestui tip de operaţiuni uitare combinate. Această gravură spune tot. Digul

55

portului La Hochelle carp taie căile de acces, Vase] imobilizate în port, flotele franceză şi engleză făt în faţă: totul într-o zarvă mişcătoare care ni-i pe (\d zintă pe Cal lot omul din Lorena mai norocos într-ocarea scenelor de luptă de pe uscat decât a color de pe maro. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

60. BĂTĂLIA CELOR PATRU ZILE, ÎN 16 f, f CELE DOUĂ PUTERI MARITIME, OLANDA ŞI ANGLIA, FAŢĂ ÎN FAŢĂ

P. Van Soest, în această frumoasă marină, arată un moment din cea mai dură bătălie navală a secolului, în care s-au înfruntat pe Marea Manecii, de ia 11 la 14 iunie 1666 cele două mari puteri maritime, Anglia şi Olanda. Cea mai crâncenă bătălie navală: o înfrângere onorabilă a britanicilor în inferioritate numerică (prinţul Rupert fusese detaşat cu douăzeci (le vase pentru a face faţă unei eventuala diversiuni franceze care însă nu a avut loc). După două luni, marina engleză şi-a vindecat rănile şi stăpânea din nou lumea. Momentul surprins de artist este acela în care, după ruperea liniilor, bătălia degenerează într-o cumplită luptă corp la corp. O corabie se scufundă. Olandezii şi englezii trag unii în alt: i de aproape. În cursul celui de al doilea război anglo-olandez, au reapărut ghiulele dinaintea progresului artileriei şi de pe vremea Invencibici Armade (în primul rând la dreapta). Mediocritatea artileriei este atestată şi de proximitatea tirului. Se trage mai puţin pentru a scufunda şi mai mult pentru a scoate echipajul din luptă prin împrăştierea schijelor de lemn datorate impactului ghiulelelor. Alături de foc, abordajul şi şocul continuă să joace un rol decisiv. Controlul mărilor presupune înţelegerea durabilă între cele două mari puteri maritime. Opoziţia dintre ele favorizează Franţa. Între 1628 şi 1690, niciun stat nu exercită controlul absolut asupra mărilor. (Amsterdam, National Seheepraartmuseum).

61. PIRATERIA ÎN RĂZBOI: VERNON CUCEREŞTE PORTO BELLO ÎN ANUL 1737

Raidul pirateresc al lui Vernon împotriva portului Porto Bello, în ziua de 21 noiembrie 1739, este, împreună cu victoria lui Piet Heyn la Matanzas, cea mai vestită acţiune a inamicului împotriva transportului comorilor din Indiile castiliene în Spania. Amiralul englez Vernon a pus stăpânire, sub bătaia tunurilor arhaice şi ineficace a fortăreţelor de la Porto

llo pe coasta atlantică a istmului Panamá, pe şase b îi spaniole

pline de comori din Tierra Firma şi 9 raperU. În plan apropiat pluteşte încă epava unui snaniol scufundat. Artileria puternicei corăbii Vaartinând lui UNION JACK bubuie: uluirea este? Ptil: i şi apărarea în derută. Pictură de George Cham-ber după un desen de Samuci Scott. (Greeawich National Maritime Museum).

69 MARINA FRANCEZA LA APOGEU: MACHETA NAVEI „SOLEIL ROYAL”.

Iată macheta navei „Soleil royal”, gigantul marinei franceze din secolul al XVII-lea, în 1690. În momentul în care coaliţia terestră şi răsturnarea echilibrului după bătălia de la Kahlenberg (1083) au constrâns Franţa să slăbească efortul care o situase pe primul loc în ierarhia mărilor între anii 1080 – 1690. Acest model fără catarge, pânze şi t'rângliii a fost executat în anul 1839 la scara 1/40 de către sculptorul-modelator Tanneron. Originalul executat cu trufie era ornamentat cu sculpturi de cel mai mare sculptor francez al timpului, Coysevox. „SOLEIL ROYAL” era deosebit de puternic pentru epoca sa şi această putere, în fond modernă, se sprijinea pe forţa de ioc a celor o sută patru tunuri care împroşcau 630 kilograme de fier la fiecare salvă. Această navă de primă mânu, cu o artilerie întinerită ar fi fost în stare să se expună în faţa unui vas cu trei punţi din timpul Primului Imperiu. Destinul navei „Soleil Ho-yal” a fost exemplar şi profund simbolic. Tour-ville l-a condus în bătălia de la Beveziers (16 iunie 1690) şi în bătăl; a de la Barfleur (29 mai 1692) care marchează” sfârşitul puterii navale franceze în largul mării, înfrânt de numărul mare al vaselor inamice, izbuteşte să scape de escadra engleză, dar Tourville a fost silit s-o abandoneze în rada portului Cherbourg unde vasul a eşuat. Atacat de întreaga escadră engleză, s-a apărat vitejeşte, dar până la urmă a fost incendiat. (Paris, Muzeul Marinei).

63. MtlHAEL ADRIANZOON DE RUYTER.

AMIRALUL CETĂŢEAN

De Ruyter, Tourville şi Jean Bart reprezintă două, ar trebui să spunem trei marine şi trri momente. Mic-nael Adrianzoon Do Ruyter (1607 – 1676), este, nu306 grat cu p > adevăratul succesor al lui Tromp UVlartm Harperzoon Tromp, 1598 – 1653). De Ruyter, „Uralul republican clin partidul regenţilor, opusul lui – ornelius Van Tromp

(1629 – 1691), amiralul partidului

57

„Orangist”. Ferdinand Bol prezintă aici Un bărbat puterea vârstei şi a succesului, cu o simbolică hn”? a lumii sub braţul drept – este adevărat că în rete a. lor de activitate cele două mari companii Glande 9 cuprind aproape întreaga lume. În ciuda bog”. Ţ-e veşmântului – ca un însemn şi ca o servitute a sa 6 cânilor – acest chip bărbătesc şi frumos radiază „” mare simplitate. Curaj, decizie, energie, darul de° comanda, dar care se impune prin competenţa (a” a făcut din acest bărbat modest unul din oamenii „cu adevărat puternici ai timpului său. Mort sărac? j. a lăsat văduva aproape în nevoie, De Ruyter a fost târn din cele mai frumoase şi nobile figuri de ceâăţeon-soldat. (Haga, Mauritshuis).

64. TOURVILLE, AMIRALUL GENTILOM

Anne Hilarion de Cotontin, conte de Tourville. mareşal şi viee-amiral al Franţei (1642 – 1701) gentilom normand.

Alt mediu, cu totul alt om, aceeaşi valoare morală. Tabloul din Muzeul Marinei nu e la nivelul celui al lui Wilhelm du Bois de la Mauritshuis. În fund o marină ceţoasă şi confuză, gestul este convenţional, gulerul este incomod, peruca greoaie şi căzută. Este tipul războinicului, gentilomul nu marinarul a fost ales pentru a fi pus în valoare. Într-adevăr. este o trădare, fiindcă în Tourville sălăşluiesc doi oameni: Tourville cel fericit până în anul 1692 în irun-tea primei flote de linie din Europa, Tourville cel care luptă împotriva adversităţilor de la sfârşit. Acest amiral, acest gentilom, după Beachy Plead (1690), La Hougue şi Barfleur (1692) a ştiut să se adapteze. El a condus un război neîndurător de corsari care a dat lovituri grele puterilor maritime şi a contribuit cu forţa armatei şi a auxiliarilor la pacea mai mult decât onorabilă clin 1697. (Paris, Muzeul Marinei).

63. JEAN BART.

PIRATERIA ÎN SLUJBA REGELUI

Jean Bart (1650 – 1702), personaj de legendă. Acest om de rând din Dunkerque abia ştia limba franceză şi deloc bunele maniere. A slujit întâi sub de Ruyter, înainte de a ajunge cel mai celebru căpitan de corsari. Titlurile sale de nobleţe, gradul de şef de escadră conferite cu

abilitate de Ludovic al XIV-îoa înseamnă consacrarea expediţiei de corsari, în Frânt;! n clipele de dificultate. Acest tablou anonim redă's; jnplitatea unui bărbat de înaltă ţinută morală, îndrăzneţ, dar lipsit de cultură. (Paris, Muzeul Marinei;

58

r \T ERA AMIRAL LA ÎNCEPUTUL

66 – COLULUI xvn:

PFRAIANENTA STRUCTURILOR ÎN MAREA MEDITERANĂ

ul precis al acestei galere-amiral voneţiene de De f rurtenbach este reprodus din ARHITECTURA >? AVALIS publicată la Ulm în 1G29. Acest monstru, relung. plutind mult deasupra apei, tot numai ieşinduri cu santino viguroase, lasă impresia unui obiect rha ic şi primitiv. Să nu ne grăbim totuşi să limităm „ţi se categorisim definitiv galera. Ele au pătrun = i şi în afara spaţiului strict al Mediteranei. Am stabilit că mai existau încă în Carthagena din An-tileU» engleze, în America la începutul secolului al xvfn-lea. Această navă costisitoare folosită pentru comunicaţiile rapide nu dă înapoi, în Mediterana, decât pas cu pas în faţa corăbiei cu pâir/e începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Galera mai subzistă încă la mijlocul secolului al XVIII-lea, mărturie a conservatorismului limitat al oamenilor mării din arhaica Mediterana şi a forţei prestigioase a tradiţiei.

Această STOLO, această galeră-amiral este una din cele mai mari galere construită vreodată cu două vele latine paralele – ca sistem de sprijin. Montura suplă dispune de forţa musculară a unui echipaj enorm, deprimat şi bolnav, de două sute şaptezeci de condamnaţi la galere. Doi COMIŢI comandă pilotajul cu vâslă, cu ajutorul biciului şi al fluierului. La pupa, în jilţul său de comandant, ÎL CĂPITANO. Lângă el, CAVALERII care transmit ordinele, şi pilotul (G) la cârmă. Deasupra punţii de comandă, la spate, o draperie cu desene în relief apără de razele soarelui. Armamentul este învechit şi eterogen. În faţă, pintenul care se cufundă la şoc ca pe vremea Odiseei sau ca la Salamina, grapinele (G, 5) pentru abordaj, numai cinci tunuri, suntem departe de cele o sută patru piese ale navei Soleil Royal; pe teugă, la proră, se află soldaţi pregătiţi pentru abordaje. Cu multitudinea flamurilor sale, acest obiect baroc, moştenire supraîncărcată a unui prea lung trecut,

este şi costisitor şi puţin eficace.

Cu robustele lor veliere, popoarele Nordului au răpit fără dificultate supremaţia asupra Mării interioare ele la mediteraneenii legaţi în mod simbolic de galere ca şi de gloria lor apusă.

67 – VAS DE RĂZBOI ENGLEZ CĂTRE 1750: PERFECŢIUNEA SIMPLĂ ŞI ROBUSTA ÎNAINTEA APOGEULUI CORĂBIILOR CU PÂNZE

Acest vas de linie englez extras dintr-un exemplar at Magazinului Universal din 17GO este un velier de

S9

prim rang cu trei catarge. Supleţe rohnit «de foc. Suprastructurile teu «iloiimno? (° PU) tar începând din secolul al XVIT a f îl fpl™ secolului al XVII-lea au dispărut Voier, ilTPU nil anului 1750 nu e departe de perfect i „ţiune pe care o atinge de altfel câtă 1770 o? * ciperele din Noua-Anglie. «Paris, BIWO

DREPTATEA REGELUI

68.

— G9. TORTURA ÎN SLUJBA STATULUI:

VIOLENŢA PENTRU VIOLENŢA ÎN FRANŢA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA. Pentru a se putea impune într-o lume violentă, statul clasic este ne\roit să recurgă în mod sistematic ca de un stingător împotriva incendiilor, la contra-violenţă. La început, teama de suferinţă şi de moarte este singura care poate face să bată în retragere păcatul a cărui răsplată este moartea şi suferinţa. Cea mai mărinimoasă gamă represivă a fost aplicată în faza iniţială a şocului (începutul secolului al XVII-ka, a vest, la punctul de întâlnire al secolelor al XVI]-lea şi al XVIII-lea, în Rusia, la est); când în secolul al XVIII-lea, în vest statul a devenit stăpân pe situaţie, când poliţia mai bine organizată poate prinde cu siguranţă pe vinovat, sensibilitatea poate să intervină şi apelul la o justiţie superioară se poate dezvolta. Să nu ne grăbim însă, să ne minunăm în faţa progresului realizat. Nu chiar atât de crudă atunci când apără viaţa umană îndeobşte mai puţin expusă, justiţia secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea rămâne neîndurătoare când în cauză se află proprietatea privată. Justiţia secolului al XVII-lea era o justiţie a salvării publice, cea a secolului al XVIII-lea şi al XIX-lea este o justiţie de clasă. Odată mai mult, bunul

Callot ne oferă o panoramă completă a... Sup-plicium Sceleri Froenum”. Suferinţa este cel mai rafinat dintre spectacole, de unde şi participarea poporului urcat până şi pe acoperişuri. Statul nu deţine monopolul; în primul rând familia are datoria să vegheze; un stăpân biciuie cu o legătură de nuiele spatele dezgolit al unui servitor. Pedepsele corporale (vezi Cervantes) sunt permise de la stăpân la servitor, de la stăpâna la slujnică; un puştan e bătut la fundul gol de o mamă furioasă; mai mulţi copii neastâmpăraţi se pregătesc pentru ce-i aşteapt; i în stânga, rugul, pedeapsă pe care braţul laic o aplică ereticilor indicaţi de Biserică. Aici au fost aduşi şcolarii pentru forţa exemplului. O decapitare, p°

60

defip nobilă, şi roata, condamnare dezonorantă, o ace ” e clasică spânzurătoare şi o corectă estrapadă – ” lere ele mai multe ori de la înălţime) care va lasă amânt un cadavru zdrobit pentru edificarea pupruâu” i. Într-alt loc se pregăteşte tratarea cu plumb – nnni t'olcifi-ninr rão bani topit a unui bli

Bunul Callot nu a uitat nimic. Gama chinurilor T redus în mod simţitor, reapariţia lor este stabi-m a în moct strict de tradiţie, aplicarea se face puţinilor criminali pe care poliţia neputincioasă reuşeşte Vi prindă. Insuficienţa aparatului de represiune eslo rât de cât compensată prin condamnările exemplare; (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

70 GKUET LA STÂLPUL INFAMIEI ÎN 1716: BUNA FOLOSIRE A ŢAPILOR ISPĂŞITORI

Scena se petrece la sfârşitul anului 1710, pentru a executa o sentinţă a Camerei de Justiţie din data de 7 decembrie. Siâlpul infamiei este pedeapsa infamantă aplicată măsluitorilor, escrocilor. şi falsificatorilor. „De la violentă la furt mergând spre escrocherie” astfel am rezumat evoluţia criminalităţii de la sfârşitul secolului al XVI-lea până la sfârşitul secolului al XVIII-lea pe care ne străduim să o oferim spre studiu sub formă de serial, împotriva celor violenţi, violenţa, împotriva crimelor minţii, ruşinea. Gruet reprezintă în primul rând reacţia din timpul Regenţei, împotriva impozitelor grele de la sftrsitul domniei regelui Ludovic al XIV-lea. Gruet, prepus la perceperea

încasării de la cei întârziaţi a impozitului pe cap de locuitor (capitaţia) vinovat de delapidare şi de brutalitate, plăteşte. pentru toţi. În numele amintirilor neplăcute. Pedeapsa este din punct de vedere fizic relativ neînsemnată (expunerea durează trei zile) timp în care, la fel ca la Paris, publicul este ţinut la distanţă respectabilă pentru a se evita aruncarea pietrelor – altfel s-ar preface cu uşurinţă în lapidare. Stâlpul infamiei precede, în cazul lui Gruet, pedeapsa într-adevăr cumplită de muncă silnică pe viaţă „la galere". Gruet a plătit foarte scump relele din timpul Regenţei. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

71. – 72. ARHAICA, ORIENTALA ŞI CRUDA RUSIE: VERGELELE, CNUTUL OBIŞNUIT

Iată-ne transportaţi în cu totul alt univers. Cu secole mai devreme, şi tot rafinamentul şi cruzimea orientală. Mutaţia este cu mult mai semnifi-an i-a – dacă pe Sândim că aceste imagini sunt din „Ui I769 j moment în care în Franţa, în Olanda ţi

61

În Anglia, cotitura hotărâtoaro în privinţa represiu ni i fusese practic efectuată. Aceste gravuri sunt ex" trase din lucrarea lui Chappe d'Auteroche, VOJ/CIOP un Siberie", apăruta la Paris în anul 1769. „Caznele scrie el, după venirea la tronul Rusiei a împărate, şei Elizabeta" (adică anul 1741: Elizabeta Petrovna domneşte de la 1741 până la 1762) „se limiteaxă la pedeapsa vergelelor şi a cnutului 1. „Vergelele (7 u precizează Chappe d'Auleroche, sunt privite ca d simpla corecţie pentru menţinerea ordinii aplicată de un ofiţer unui ostaş, de un nobil servitorilor şi de toţi cei cărora le este încredinţată autoritatea faţa de toţi cei pe care îi comandă. Cea mai mică greşeală este suficientă pentru ca un nefericit să fii o bătut cu vergelele". Culcat la pământ, cel pedepsit primeşte pe spinare o ploaie de lovituri aplicate de doi oameni cu opt vergele care reuşesc să-i transforme fu repeziciune spatele în carne vie. Această pedeapsă era încă aplicată în mod curent de armatele germane în secolul al XVIII-lea. Obiceiul este toarte vechi. Egiptenii tiveau o metodă similară de a aplica pedeapsa cu bătaia. Cnutul (72) este cu totul altceva. Un chiu cumplit care este aplicat în două iaze. Marele cnut atrage moartea, cnutul obişnuit doar trei săptămâni până la o lună de suferinţe insuportabile. „Pedeapsa

aplicată cu ajutorul cnutului obişnuit” la care este supusă, în imagine, o femeie tânără, de vreo treizeci de ani, aparţinând în mod vădit, dovadă îmbrăcămintea, bunei societăţi „se face de către doi călăi”. Unul poartă în spinare victima, goală până la brâu, celălalt mânuieşte vin fel de bici numit cnut, format dintr-o curea lată din piele tratată în acest scop. Mânuitorul cnutului se depărtează, de îndată cu câţiva paşi, măsurând din ochi distanţa care îi este necesară şi făcând un salt înapoi îi aplică o lovitură cu vârful biciului smulgându-i o lişie de piele începând de la gât până în josul spatelui. Tropăind din picioare, ia din nou distanţă pentru a-i aplica o a doua lovitură, paralelă cu prima şi astfel, în câteva clipe, îi şi ăsie toată pielea spatelui în bucăţi lungi care în cea mai mare parte îi atârna peste cămaşa”. Această pedeapsă este aplicată în public, sub cerul liber, cu dărnicie, atât femeilor, cât şi bărbaţilor, pentru o gamă foarte largă de delicte mărunte.

„Pedeapsa corporală aplicată cu entutul nu este dezonorantă”, precizează Chappe d’Auteroche, vădit tulburat fiindcă „sub această guvernare despotică orice particular este expus aceloraşi păţanii care au fost adesea urmări ale unor simple intrigi de curte. Autorul face aluzie la domniile Anei Ivanovna M Elizabetei care s-au năpustit cu deosebită cruzime asupra victimelor de acelaşi sex. Cât despre marele cnut, reprezentat de asemenea de către d’Auroche.

62

tras

— Pste aproape echivalent cu pedeapsa de a îi tras roată, din Franţa. (Paris, Biblioteca Naţională Cabinetul de stampe).

VÂKSTELE OMULUI

n ÎN PRAGUL VIEŢII: O NAŞTERE ÎN FRANŢA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-lea

Această gravură de Abraham Bosse (Ki02 – 1676) se situează între anii 1635 şi 1G40, deci la începutul perioadei noastre. Naşterea este o încercare îngrozitoare, chiar şi în mediul înstărit unde se produce. Fereastră înaltă cu geamuri prinse în lamele de plumb, cu obloane interioare, cămin baroc bogat decorat cu sculpturi în ronde-bossc. Pe pereţi gravuri cucernice. Lăuza a fost mutată ciin patul ei şi instalată pe un pat pliant în apropiere de cămin. Trusa moaşei

într-o lădiţă de lemn, se află pe un scaun. Lăuza îmbrăcată gros şi cam înghesuită osie asistată cu gesturi precise de moaşă şi de femeile care o încurajează. Soţul are o atitudine uşor caraghioasa: nervozitate, îngrijorare, nerăbdare şi un sentiment de inutilitate şi neputinţă. El este singurul bărbat din această scenă cu opt personaje printre care şi evla-vioasa care se roagă, excoptând pe noul născut care apare de sub cearşaf. Nu vedem nici medic, care oricum nu ar atinge lăuza, nici n-ar interveni în vreun fel, nici preot. Ar fi împotriva pudorii şi a tradiţiei. Naşterea e o treabă de femei care se desfăşoară între femei. (Paris, Muzeul Carnavalet).

74. ÎN PRAGUL VIEŢII: ÎNGRIJIRILE ADUSE NOULUI NĂSCUT ÎN FRANŢA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-lea.

În această suită realizată de Abraham Bosse, între 1635 şi 1640, iată a doua fază a vieţii. După naştere euforia primelor clipe ale existenţei. Şi de astă dată acelaşi interior luxos împrumutat dintr-un modiu apartmând unui palat sau unui conac cu mobilier frumos, Ludovic al XIII-lea. Copilul este înfăşat în faţă căminului care îl reaminteşte pe celălalt în faţa căruia a avut loc naşterea.

v Grija se datorează insuficienţei mijloacelor de încălzire. Copilul este înfăşat foarte strâns, obiceiul care interzice orice mişcare sugarului fiind acelaşi la toate nivelele societăţii. O tânără femeie se pregăteşte să-i dea sân copilului. Peste pieptul dezgolit Poartă cordonul scapular. Un băieţel de trei sau pavu arii care poartă încă rochiţă stă lipit, cu drag.

63

de umărul ei. Oare este mama? Legenda ne lămureşte: e vorba de o doică. La acest nivel social mamă nu-şi hrăneşte copilul la sân. Consecinţele acestui obicei asupra natalităţii dominanţilor şi celor dorm. naţi s-au văzut. O slujnică încălzeşte patul. Căţelu. sul tuns leu sporeşte caracterul intim al acestei scene în josul imaginii o legendă veselă.

73, ÎN INTIMITATEA UNUI BOGAT PICTOR FLAMAND: CORNELIS DE VOS, SOŢIA ŞI CEI DOI COPII

Un impresionant portret de familie care ne introduce în intimitatea unui adevărat burghez din An-vers la începutul secolului al

XVIII-lea. Este vorba de familia pictorului Cornelis de Vos, în 1021. Fetiţa (reprezentată în ilustraţia nr. 77) a crescut şi poartă acum o bonetă care lasă la vedere zulufii, cruce la gât, brăţări, colier şi o rochiţă călduroasă în două culori, în planul doi, lângă tată, un băieţel cu rochiţă aşa cum se cade să poarte un băiat de vârsta lui. Demn de notat în acest mediu înstărit, greutatea stofelor şi grosimea draperiilor. Mai ales veşmintele femeieşti au ceva apăsător. Soţia cu fruntea ei înaltă, părul rărit dat pe spate, şi faţa palida, în ciuda aerului de justificată mândrie, nu pare prea voinică şi sănătoasă. Raportată la aristocraţia franceză, moda burgheziei flamande din Anvers pare uşoi-vetustă. (Cornelis de Vos, Portretul artistului şi al familiei sale. Bruxelles, Muzeele regale de arte frumoase).

76. DOICA ŞI COPILUL: ÎMBRĂCĂMINTEA SUPRA-ÎNCĂRCATĂ DIN PRIMA PERIOADA A COPILĂRIEI

Un copil mai plăpând încărcat de podoabe nesănătoase în contrast cu bunăstarea cam greoaie a copilului lui Vos. Data realizării acestei picturi de Frans Hăis, nesemnată şi nedatată, nu poate fi stabilită exact, cunoscută fiind longevitatea marelui portretist al şcolii din Harlem (1580 – 1066). După unii, ai; fi vorba de o lucrare de tinereţe pictată între anii 1615 şi 1620, la treizeci şi cinci sau poate chiar patruzeci de ani. Experţi ca Hofstede de Groot şi Bode cred că pictura poate fi datată către anii 1630 – 1035. Vestimentaţia îndeamnă către prima soluţie. Doica, o sănătoasă fata clin popor, este îmbrăcata bine, chiar elegant. Are nasul rotund, zâmbet plăcut, bujori! „1 obraji, bonetă albă şi guler plisat. Rochiţa fetiţei csU-de-a dreptul extravagantă: un abuz ele stofe gi-ele în

—

dantele. Pe spate hamul menit să dirijeze primii aşi ai copilului. (Frans Hăis, Doica şi copilul. Berlin, Staauichea Musecn).

77 FETIŢA CEA MICĂ A LUT CORNELIS DE YOS ÎN SCAUNUL EI DE COPIL

Un fermecător portret de copil realizat în jurul, mi-ior 1620. Este vorba de unul din copiii artistului, Cornelis de Vos (1584 – 1651), pictor flamand din şcoală de la Anvers, colaboratorul lui luibens. Copi –

jul fată sau băiat, costumul nu îngăduie să identifici sexul până la vârsta de şapte-opt ani, mai turând fată judecând după bonetă – este bogat şi călduros îmbrăcat. Veşmintele groase se datorează insuficientei şi precarităţii mijloacelor de încălzire la toate nivelele societăţii-Aşezată într-un solid scăunel de copil cu măsuţă rabatabila, fetiţa grăsulie şi bine hrănită îărâmiţează o bucată de prăjitură cu un gest obişnuit tuturor epocilor. Poartă brăţări, mărgele şi cruce la gât. Totul relevă o dragoste adevărată faţă de copilărie, o atmosferă de bunăstare şi de pace. Să nu ne grăbim, totuşi, să tragem concluzii. Nimic surprinzător în faptul că pictorul îşi iubeşte copilul. Acest portret este o amintire de familie. La treizeci şi cinci de ani Vos este un om ajuns şi fata lui un copil privilegiat în acest bogat Rrabant. (Cornelis de Vos, Portret de copil. Frankt'un, Kunstin-slitut).

78. CRUZIMEA FAŢA DE COPILĂRIE:

BUNII ŞI RĂII ÎNTR-O ZI DE SĂRBĂTOARE

Tablou vesel, dar şi crud pictat de Jan Steen (1625/ 26 – 1679). În acest interior înstărit, zece persoane, trei generaţii, sărbătoresc pe Sfântul Nicolae. Se simte luxul şi bunăstarea ţărilor nordice cu terestre r-u geam, cu mici carouri prinse în lamele de plumb, după tehnica vitraliului (nu se cunoaşte încă tehnica realizării unor geamuri netede), cu dale frumoase, în două tonuri, un tablou în perete, draperii.

Sfântul Nicolae în toate ţările de Nord ale Europei se sărbătoreşte în familie, cu această ocazie oterindu-se daruri copiilor. În prim plan, prăjituri, fructe, turtă dulce şi alte dulciuri tradiţionale.

O fetiţă care cară un Sfântul Nicolae şi o Răleţicu plină de jucării este punctul central al sărbătorii. Două priviri pline de tandreţe sunt îndreptate spre ea, privirea mamei din prim plan şi a tatălui aflat în al doilea plan. Dar această lume despărţită în alb şi negru este drăgăstoasă faţă de frageda copilărie, dar aspră faţă de vârsta intermediară. Are nevoie de rai.

are nevoie de năpăstuiţi pentru a pune în valoa-meritele celor cuminţi. Un băiat în jur de unsprezece ani a primit o legătură de nuiele. Bunica, o SOR" mai mare: şi un băieţel de şase-şapte ani se distrează de minune. În ultimă instanţă afecţiunea mamei fata de copilul răsfăţat

are ceva suspect. Toată această comedie are şi scopul de a face mai crudă pedeapsa băieţelului vinovat. Trei alţi copii, un băiat mare care ţine în braţe pe cel mai mic. şi Un băieţel cu gura căscată de mirare rămân deocamdată în afara acestui maniheism josnic. De notat veşmântul copilului pedepsit.

Cum a arătat foarte bine Philippe Aries, se trece direct de la rochiţele copilăriei care amestecă sexele la hainele de adult la scară redusă. Copilăria durează până la şapte ani, de nici încolo începe vârsta cumplită, vârsta la care i se pretinde copilului să se comporte ca un adult. Până şi în secolul al XIXca, Dickens a păstrat, când se vorbea despre păturile inferioare ale societăţii, amintirea neplăcută a acestei cumplite confuzii, veşmântul fiind simbolul ei relevant. (Jan Steen, Sfântul Nicolae. Amsterdam, lâijksmuseum).

79. UMILA, DAR GLORIOASA ŞCOALA: ÎNCEPUTU11ILE MODESTE ALE ALFABETIZĂRII ÎN MASA

Lucrarea lui Adrian Van Ostade nu pune probleme: este semnată şi datată 1662. Ea vădeşte o mare bogăţie dar totodată şi o sărăcie extremă. Marea bogăţie, este alfabetizarea Europei clasice începând cu ţările protestante şi calvine, în special cele din Nord. La sfârşitul secolului al XVII-lea aflăm în Olanda procente de alfabetizare care depăşesc cu mult pe cele de azi din ţările lumii a treia. Sărăcia în schimb e bătătoare la ochi. Într-o cameră încăpătoare, cu plafonul jos, de o murdărie respingătoare şi rece, vedem o impresionantă şi sordidă dezordine: din şaptesprezece copii de toate vârstele şi sexele doar unu! face o treabă precisă, ceilalţi se joacă, se dondănesc sau sunt neatenţi. Unul singur face într-adevăr ceva, e «-l pe care învăţătorul îl ascultă cu o joardă i „11 mină. Învăţătorul este bătrân, murdar, morocănos. şi fără doar şi poate crud. În secolul al XVII-lea, încă, nu este de conceput un învăţământ fără bătaie, o educaţie fără suferinţo provocate cu buna ştiinţă. Asemenea şcoală este după toate aparenţele o scoală a violenţei, a duşmăniei şi a minciunii dar pa există la nivelul celor mai umili şi pentru acest motiv nu putem decât să ne minunăm. (Adrian Van Os-tude, învăţătorul, Paris, Muzeul Luvru).

66

an UN PAS IMPERCEPTIBIL

CĂTRE LAICIZAREA CĂSĂTORIEI: LOGODNA

Tacques Stella (1596 – 1657) nu este numai elevul din T von al lui Poussin, normandul, pictorul religios care realizat Samariteanca (la Notredame din Bercy) aenti-u ordinul carmelitelor, este totodată şi pictor de W1 Aceasta gravură executată după unul din tablourile sale de către C. Stella, reprezintă o frumoasă logodnă. Cadrul este din zona meridională (valea Honului sau Italia), casa chiar prea nobilă. putem suspecta pe elevul lui Poussin de unele reminiscenţe. Atrag atenţia chipurile cu profil grec inspirate din statuile antice. În faţa notarului este consemnat acordul tatălui şi cei doi viitori soţi îşi împreunează mâinile în mijlocul unui mare număr de rude şi prieteni, în timp ce la bucătărie se fac pregătiri şi doi porumbei simbolici se giugiulesc drăgăstos. Stella, cu o sută treizeci de ani înaintea lui Greuze, ne înfăţişează cum Biserica atât de exigentă faţă de natura umană a lăsat totuşi să-i scape clin mina logodna. Celebrată în preajma ajunului, în ajun sau chiar în aceeaşi zi, logodna se confundă, de acum înainte, cu nunta, rămasă ca un simplu ritual lipsit practic de sens şi de neînţeles. Nunta a cedat în faţa logodnei şi astfel s-a făcut primul pas către laicizarea familiei şi a vieţii cuplului uman cu toate riscurile virtuale pe care le comportă, înregistrarea consimţământului familiilor se face, aici, în faţa notarului, amintind separarea căsătoriei civile de căsătoria religioasă, într-un mediu mai nevoiaş (după Greuze) acordul este consemnat mult mai simplu doar prin prezenţa câtorva prieteni. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

81. DE LA LIBERTINAJUL MORALIZATOR

LA SENSIBILITATEA AFECTATA ŞI STUPIDA: «SOŢUL CEL BUN” DE MARMONTEL

Îi, a, l. cea altă extremitate a perioadei noastre, către Ii65, iată început procesul de degradare a moravurilor aristocrate – indisolubil legată de malthusia-msrn – şi de vlăguita sensibilitate a filosofilor plân-foreh. Gravelot a ilustrat volumul Contes Moraux se Marmoniel (1765). Imaginea redă perfect dulcegăria textului. Sânul bine modelat al tinerei văduve d (re să regreţi ştrengăria sinceră din timpul Ke-°envei. Odată cu demodarea arhitecturii morale a f „o c’e al XVII-lea secol creştin, teama socială îi! – ne atei să păstreze o morală a gestului,

de aţi

de convenienţă, evelaţie este absolut

O

morală raţională ruptă de cu neputinţă până la Kant

67

Soţul bun este omul care, însurându-se ou o, văduvă foarte mondenă, se pricepe să o facă <! i/! i teleagă că adevărata fericire rezidă în co; m) ru lipsită de orizont şi drăgăstoasă a bărbatulu: n-a copiilor ei. (Paris, Biblioteca Naţională). „J a

82. FILOSOFIA PLÂNGĂREAŢA: „DIVORŢUL FERICIT” AL LUI MAKMONTEL

Lucile, soaţa lui Lisere, suferă de lipsa aparent'de afecţiune a bărbatului ei. După ce a încercat loai** mijloacele pentru a-l face să abandoneze reticontele, se hotărăşte să-şi recapete libertatea. D;<r nu află pe lume amorul pătimaş la care visează. vAh cât îi urăsc pe aceşti făcători de romane care rrj-au îmbătat cu apă rece. L-am găsit nesărat pe soţul meu, şi e mai bine decât tot ce mi-a fost dat să văd... smintita de mine. Alergam după iluzii, şi mă depărtam de adevărata fericire care sălăşluieşte în pasiunile tihnite, în echilibrul şi odihna snlletu-lui”. Renunţând la viaţa mondenă, se închide în casă, adâncită în cea mai neagră melancolie la gândul că a pierdut încrederea soţului ei; dar aresta din urmă aflând de mâhnirea ei aleargă la ea, o priveşte plin de tandreţe şi-i cade în genunchi. „Din acea zi, legătura amoroasă a acestor soţi r-hU un exemplu pentru toţi cei ele vârsta lor. Despăiiirea i-a convins că lumea n-are nimic de oferit ce i-ar putea face să se lipsească unul de altul, este ceea ce putem numi o despărţire fericită”. Interioarele sunt din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Multe draperii, intimitate, căldură, într-o atmosferă pe care o bănuim grea şi prăfoasă, îmbrăcămintea începe să dea mai multă libertate trupului, Puris, Biblioteca Naţională).

MEDICINA ŞI ANATOMIE

83. TERAPEUTICA SÂNGERARII

„CLISTERIUM DONARE, POSTEA PURGAIÂE, EN-SUITA SAIGNARE”. Sângerarea, suprema salv. w a medicinei clasice. O vedem practicată aici în <—adrul unui interior olandez de o femeie vâr Mnica

jumătate moaşe, jumătate infirmieră. Într-o convie» un papagal aminteşte prezenţa mării şi a exotismului. Mobilierul (scaune, masă) este simplu şi f-oliu Pentru a asigura lumină operaţiei, pe podea arde o luminare. Mediul, cadrul operaţiei, bătrâna caic J° sânge, cu atenţia concentrată în spatele ochelanior.

63

„— Ojandez, totul militează în favoarea generali-Wx?? jnei terapeutici admise, fără îndoială, dar care zar11 t folosită întotdeauna în deplină cunoştinţă i1 3 caliză (Quiringh Van Brekelenkam, Sângerarea. îl aga. Mauritshuis).

w TRANSFUZIA EXPERIMENTALA

lmaoinea ne prezintă o tentativă de transfuzie sanguină de la un animal, în cazul de faţă un mie! la om. Această încercare modestă, care nu putea să sfârşească decât cu moartea pacientului, dovedeşte atât puternica impresie provocată de lucrările marelui William Harvey (1578 – 1657) despre circulaţia sângelui, dar şi gustul îndoielnic pentru un fel de experienţe rudimentare înrudite mai curând cu magia sau cu jocul decât cu ştiinţa. Fără ipoteză de lucru subestimând dificultăţile, este vorba, poate, pur şi simplu, de o dorinţă de asimilare a animalului cu omul. Această imagine naivă şi crudă ne arată destul de clar o întreagă zonă de umbră la marginea. ştiinţei, o curiozitate de alchimist, o sete de magician. Cum te depărtezi de mecanismul divin, forţele misterioase ale magiei se impun cu vigoare. Experienţa astfel descrisă, lipsită de scop şi de judecată, nu putea să se sfârşească decât cu moartea animalului şi a omului. La nivelul de cunoştinţe în materie de biologie ale secolului al XVII-lea nu se putea trage un învăţământ cât de cât util. În secolul al XVII-lea au fost publicate două imagini ale acestei experienţe, cea a lui Purman este a doua, cea analizată aici este prima şi datează din anul 1671. Jean Scultet era ca şi Purman un chirurg neamţ (să ne reamintim că meseria de chirurg nu făcea parte din corpul medical). (Jean Scultet, APPEN-DIX... AD ARMAMENTARWM CIIIRURGICUM. Amsterdam, 1071. Paris, Biblioteca Facultăţii de Medicină).

85. O APARATURA CHIRURGICALA GROSOLANA PENTRU A PUNE LA LOC FRACTURILE ŞI LUXAT FI LE

Această imagine de Scultet datează din 1666. Ca şi imaginea precedentă, reprezintă mărturia unei preauecţii ciudate şi nesigure pentru meştereală. Ma

nana pentru a pune la loc fracturile şi luxaţiile e dovedeşte înclinaţia către construirea de maşinării nipie şi tendinţa de a asemui făptura umană cu n mecanism. Această aparatură grosolană nu poate înlocui abilitatea unui bun medic.

69

Situaţia este cu totul alta în cazul instrument menit să prelungească mina şi ei a c. arui invenţie este, după cât se pare, atrir ru temei familiei Chamberlin. Aplicarea l'orce-s s-a făcut cu succes în Anglia şi Olanda, clar s-a c'a! dat cu eşec în Franţa. ARMAMENTARIVM CIUR – mi GICUM tipărit la Frankfurt în Kioti conţine „tresprezece planşe noi din care unele reprezintă scer" ţie punere la loc a fracturilor. Imaginea arat; „* piedica aici ca şi în alte cazuri rezidă în neuânoosi ferea vreunui mijloc de anestezie. În aceasta îiâip re" jurare nimic nu poate suplini deci îndemânarea, şi-Suranta şi rapiditatea medicului. (Ibid. Paris, Biblioteca Facultăţii de Medicină).

86. SISTEMUL CARDIOVASCULAR DUPĂ GODFRIED BIDLOO ŞI GERARD DE LAIRESSE (1685)

În istoria planşelor anatomice, asocierea dintre savantul olandez Godfried Bidloo şi pictorul Gerard de Lairesse, pentru publicarea în anul 1685 a volumului ANATOMIA IfUMANI CORPORIS, aminteşte de opera scrisă cu o sută treizeci de ani mai devreme de Andreas Vesal (1514 – 1564), şi anunţă cu şaizeci de ani mai devreme lucrarea lui Asbinus. De la William Harvey încoace avansul luat de englezi şi de olandezi în privinţa anatomiei a continuat să se manifeste. În timp ce cunoaşterea scheletului şi a musculaturii a devenit, după admiterea disecţiei, lucru relativ la îndemână şi bun elstigat odată cu planşele lui Vesal, lucrurile stau cu totul altfel în privinţa sistemului nervos şi vascu-i; r. E de admirat, la Godfried Bidloo, cum graţie unor bune fixative şi înainte de introducerea microscopului în Olanda a ajuns atât de departe în schiţarea sistemului vascular. De notat studiile ţesutului vascular şi reprezentarea clară a valvulelor venoase. (Godfried Bidloo, ANATOMIA HUMANI CONfORIS, Amsterdam, 1C85.

Paris, Biblioteca Naţională).

87. ECORŞEURILE LUI ALBINUS (1747): ECORŞEU DIN FAŢA

O dovadă în plus a avansului olandez în domeniul anatomiei. Aceste planşe sunt extrase dintr-o splendidă culegere de patruzeci de planşe inl'olio format mare, lucrare de Bernhard Siegfried Albinus (a>O< 1770), profesor de anatomie. şi de chirurgie la Şcoala din Leyda. Prin precizia şi fineţea desenului, aceste T. ABIJLAE SCRLETI KT MUSCULORUM CC HUMANI constituie cel mai frumos atlas de

70

— E al secolului. O concesie la gustul zilei şi anume: „daturile convenţionale cu râuri, stânci, izvoare, unstrucţii? i grădini în stil antic. Această planşă C°" St gravată în anul 1740. Cunoştinţele despre struc-niusculară şi cardiovasculară (vezi 86) sunt combi-le cu cele pe care le avem în zilele noastre, mi „au fost întâmpinale dificultăţi esenţiale, e sui i – cat să te ocupi mult cu disecţia, or, de la Vesal – coace medicii s-au ocupat mult de disecţie. Suc – esul meritat al planşelor lui Albinus, mai reuşite decât cele ale lui Godfried Bidloo, a făcut ca mai Ipoi să fie de multe ori reproduse, aşa cum s-a petrecut cu planşele lui Vesal, în secolul al XVI-lea. (Bernhard Siegfricd Albinus, TAIÂULAE SCKLETI KT MUSCL LORUM CORPOHIS IIUMANI, Leyda. 1747. Paris, Biblioteca Facultăţii de Medicină).

88 ECORŞEURILE LUI ALBINUS (1747): ECORŞEU DIN SPATE

Planşa gravată în 1741. Aceeaşi concepţie, aceeaşi tratare pe un fundal de peisaj convenţional. Reprezentarea muşchilor fesieri e mai puţin izbutită datorită dificultăţii de reprezentare a suprafeţelor na-te de. (Ibid., Paris, Biblioteca Facultăţii de Medicină).

89. ECORŞEURILE LUI ALBINUS (1747): MUŞCHII PROFUNZI AI SPATELUI

Această planşă a fost gravată în 1742. Este vorba, de data aceasta, de muşchii profunzi care lasă să apară un schelet aproape complet dezvelit. Striptease-ul scheletului s-a desfăşurat progresiv.

Artistul a avut originala idee de a asocia subiectului un rinocer ca fundal de decor, adevărată capodoperă de artă animalieră exotică (cu o singură excepţie: dimensiunea exagerată a urechilor). Această prezenţă, neaşteptată şi greu de justificat în ochii noştri, îşi găseşte

explicaţia, după Albinus, prin nevoia de a evidenţia relieful anatomic. Aceste înflorituri care astăzi şochează au contribuit însă la extraordinarul succes al albumului lui Albinus în secolul al XVIII-lea. (Ibid., Paris, Biblioteca Facultăţii se Medicină).

se>ECORŞEURTLE LUT ALBINUS (1747): SCHELET DIN PROFIL ÎN MERS

Planşă gravată în 1740. Iată scheletul de o admitiu Precizie a desenului. Este atinsă, aici, perfec-niin 3 ai mai pu (-ea fi egalată, depăşită, însă, mă notat totuşi convenţionalismul decorului şi, 1 cu seamă, reprezentarea „animistă" a scheletu

71

lui în mers, începută din secolul al XV-le", V (-Vesal (secolul XVI) şi Cassorius (începutul seto 1 lui XVII). Se simte în această anatomic ştiţntiH – a secolului al XVIII-lea izul stătut al unui dans rrv a rabru. (Ibid., Paris, Biblioteca Facultăţii de Mov" cină).

91. ECORŞEUL „ANIMIST" DE CASSERIUS (16: 7)

Să revenim cu aproape un secol şi jumătate în urm. l foarte aproape de Vesal, pentru că, în definitiv Julius Casserius (1545 – 1616) este un om al soooau-lui al XVI-lea. Profesor de anatomie la Padova ia marea universitate averoistă de pe „terra ferma" a Veneţiei, a fost una din gloriile timpului său şi marchează o etapă între Vesal de o parte şi Gorilviecl Bidloo şi Albinus de alta. A murit ina; nte de a îi putut să-şi editeze albumul TABULAE ANATOMICAE. Medicul german Daniel Bucretius le-a editat atunci pentru a ilustra lucrarea tot editata postum DE HUMANI CORPORIS FABRICA de Adrian Van der Spieghel. Aceste planşe, de o eleganţă puţin cam rece, răirun foarte aproape de Vesal, mai aproape de Vesal decât de Albinus – ca şi în cazul lui Vesal, planşele sunt anterioare multiplicatorilor senzoriali şi în special microscopului care se impun odată cu Bidloo. Comparate cu planşele lui Albinus, imaginile lui Casserius, în ciuda fundăturilor convenţionale, scot în evidenţă modernitatea lui Albinus. De data aceasta punctul de vedere animist faţă de mers îl obligă pe autor la un amestec de genuri. Reprezentare superficială şi absolut inutilă a piciorului şi a labei piciorului pe păvnântul împestriţat cu o vegetaţie convenţională, ecroşeu la înălţimea coapselor cu muşchiul atârnând pe

piciorul stâng, schelet al bazinului şi al bazei coloanei vertebrale. Se poate studia pe planşele lui Albinus şi ale lui Bidloo dar nu se poate învăţa mare lucru după cele ale lui Casserius. Reprezentarea bazinului este stângace şi structura musculară a coapselor confuză. Casserius este medieval, Albinus aproape contemporan cu noi. Între ei doi toată opacitatea ştiinţifică a Europei clasice, în schimb din punct de vedere al tehnicii gravurii diferenţa între Vesal şi Casserius e mare. Gravura planşelor lui Casserius este gravură în aramă care permite mult mai multă precizie. Albinus o dovedeşte. Casserius a reprezentat în privinţa gravurii în aramă ceea ce a reprezentat Albinus în privinţa gravurii în lemn. Ştiinţa lui Vesal a fost uneori trădată de tehnica gravurii în îeffifl> –”, „„ „ta, îl fost trădată de „*: „ta

STRUCTURA SPITALICEASCĂ
4, REFORMEI CATOLICE:
INFIRMERIA SPITALULUI „LA CHARITE”.
DIN PARIS ÎN ANUL 1635

— Iată mai mult îl putem admira pe Abraham Bosse orecizia sa aproape fotografică. Dar să nu ne lăsăm „nselaţi. totuşi, compoziţia este pusă la punct cu viinutie S* atitudinile prinse ca într-o fotografie oficială. Este sala mare a infirmeriei spitalului „la Charite” din Paris. Fiecare bolnav este izolat într-un alcov. Nu suntem în perioadă de aglomeraţie sau epidemie. Cuconetul bine din societatea pariziană rivalizează cu franciscanii în serviciul bolnavilor. Se simte aici influenţa spiritului caritabil al Domnului Vincent asupra Reformei catolice franceze. Secolul al XVII-lea este mai puţin lipsit de mijloace şi de bune intenţii decât s-ar putea crede. În perioade normale, cel puţin la oraş, reţeaua spitalicească, întărită de acum înainte cu sprijinul benevol al laicilor caritabili poate face faţă. În perioade critice, este depăşit, datorită în special navalei nevoiaşilor de la ţară care vin să caute la oraş puternicul sprijin al Bisericii. Ca întotdeauna, în gravura lui Bosse, aflăm un text în versuri slăbuţe care denotă mai puţin talent pentru creaţie decât pentru glume deochiate (vezi 74). Să salutăm în trecere discreta intrare în scenă a Virtuţii nelegiuite:

Vedeţi singuri cu cât zel Virtutea le impune-un ţel să ajute-n fiece moment Pe bolnav cu orice tratament.

(Abraham Bosse: L'Hopital de LA CHARITE, 1635. Paris, Muzeul Carnavalet).

93. ÎMBRĂCĂMINTEA UNUI MEDIC ÎN TIMPUL CIUMEI

Această imagine este grăitoare fără putinţă de tăgadă despre eficienţa, prudenţa şi inteligenţa meni«noi clasice. Iată costumul medicilor în timpul ciumei – am vorbit despre activitatea minunată pe care au depus-o şi despre emoţionanta victorie finală la începutul secolului al XVIII-lea – cu oca-zja episodului hotărâtor al ciumei, la Marsilia, în i O. Anul 1720, punct de plecare al procesului de conştientizare la scară europeană, al solidarităţii u-pane în lupta împotriva bolii şi a morţii. Medicii n infirmerii şi în cartierele contaminate ale Mar-161 Purtau astfel de costume. Ciocul măştii – mască devenită tradiţională, cel puţin din secolul al X era umplut cu substanţe aromatice menite să „Du fiice aerul respirat de medic. Profilaxie şi protecr" împotriva duhorii. Veşmintele din pânză cerată – mănuşile asigurau o protecţie eficace. Agentul nr. crobian în ciuma bubonică – ciuma clasică, spre deosebire de ciuma pulmonară, ciuma neagră cJ; S anul 1348, care se transmite prin respiraţie, împotriva căreia nu se poate face practic nimic – a „nevoie să fie vehiculat de un parazit, puricele omului şi al şobolanului, în fapt, în majoritatea timpul lui, ele ambii agenţi purtători: puricele şi şobolanul Medicina „secolului al XVII-lea şi în măsură şi mai mare cea a secolului al XVIII-lea, modest dotată în privinţa terapeuticii, acţionează prin precizia diagnosticului şi, cu sprijinul statului, prin măsurile de constrângere colectivă şi de igienă socială pe care le iniţiază. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

94. „DUPĂ DECES, MEDICUL".

Oare de ce a murit? Dar omul aşteaptă salvarea individuală; salvarea colectivă nu îi este de ajuns. De aceea este atât de pornit împotriva medicilor în epoca clasică. „Proverbele" lui Lagniet poartă gândirea lui Molière şi odată cu ea ironia şi ranchinua faţă de neputinţa umană de a lupta împotriva suferinţei, a bolii şi a morţii. Aflăm şi un accent anti-militarist: „Medicii şi mareşalii ucid oamenii şi caii". La Fontaine a dezvoltat tema medicului „Cu-atât-mai-bine" şi a medicului „Cu-atât-mai-rău". Marile prefaceri trec de multe ori

nebăgate în seamă. Europa clasică a fost nedreaptă cu medicii săi. Nu a văzut, din cauza nerăbdării, pe care trebuie să o înţelegem, munca obscură şi gama infinită de micro-victorii care pregăteau mutaţia din secolul al XIX-lea. Mai trebuie oare, printre mii de alte lucruri, să reamintim de forcepsul lui Chamberlin care a salvat încă de la sfârşitul secolului al XVII-lea, în Anglia şi în Olanda, zeci de mii de vieţi umane şi a contribuit la scăderea mortalităţii la naştere care ajunsese la cifre înfricoşătoare? A fost sesizată oare legătura strânsă între refuzul de a folosi forcepsul în Franţa, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi extinderea precoce a malthusianismului în Franţa secolului al XVIII-lea? Să ştim deci să rezistăm în faţa imaginii şi a textului pline de vervă. Medicina nu a greşit în Secolul cel Mare. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

74

În INTIMITATEA MARELUI REGE:

9 BILIARDUL LA CURTE

curtea de la Versailles, cel de al treilea apartment. E frig şi încăperea este prost încălzită de vreme ce Domnul duce de Toulouse, copil nelegitim, * două ori adulterin, al lui Ludovic al XIV-lea ţi al Doamnei de Montespan îşi ascunde mâinile în manşon. Câteva clipe de destindere pentru rege aflat la vârsta de cincizeci şi şase de ani. Grijile nu lipsesc. Dacă armatele franceze au reuşit să respingă atacul Europei coalizate, în schimb Carol al II-lea al Spaniei întârzie să-şi dea duhul, marina franceză este alungată de pe mare şi trebuie să se mulţumească cu expediţii corsare, şi mai ales ca urmare a condiţiilor meteorologice şi a situaţiei economice nefavorabile, un milion şi jumătate până la două milioane de oameni (îndeosebi bătrâni şi copii) sunt pe moarte din cauza mizeriei în întregul regat. Iluminatul cu douăsprezece lumânări este bogat dar fără exces. Trebuie să notăm, mai ales, biliardul, nou introdus în gama jocurilor rafinate ale societăţii. El nu a căpătat încă forma pe care o cunoaştem astăzi. Cu tacurile arcuite, şi cu repere seamănă cu un soi de crochet de masă. De notat extremităţile tacurilor lăţite şi curbate, în această formă jocul este mai simplu. El cere mai puţină ştiinţă şi mai puţină îndemânare. În fund o tapiserie ţesută la Gobelins reprezentând un peisaj plin de distincţie. În

intimitatea prinţilor îl vedem pe ministrul Cha-millart. (Gravură de A. Trouvain, 1694. Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

96. COSTUMELE BAROCE
LA CURTEA DE LA VERSAILLES

Această gravură care îl reprezintă pe monseniorul Prinţ moştenitor împopoţonat cu toate zorzoanele posibile, pe un fundal de decor al unei sărbători baroce, stabileşte un record al prostului gust şi al încărcăturii excesive. Prinţul moştenitor pledează, în mod involuntar, în favoarea tezei, pe care ne-am străduit să o apărăm, a scurtelor momente de tensiune tragică clasică pe un fundal permanent de decor baroc al vieţii. Prinţul moştenitor supralicitează. Acest prostănac poartă haine ca ţie carnaval. Asemănarea lui Ludovic al XVI-lea cu stră-stră-bu-fticul lui este copleşitoare. Acelaşi 1 profil vulgar, ferice şi bine hrănit. La jumătatea drumului între burghezul gentilom şi Domnul de Pourceaugnac. Un

75

exces de panglici, de pene, de jabouri, de dantel de fire de perucă şi de broderii, ochiul rotund nul proaspăt. Prinţul moştenitor are digestie u-El arată pe viu progresele decisive realizate în scolul al XVII-lea, de bucătăria franceza sub infif” enţă italiană. (Paris, Muzeul costumului).

97. O DOAMNĂ COCHETA DIN LUMEA BUNA

E greu să nu faci abuz de lucrurile bune. Doamna ducesă d’Albret iubeşte mult muştele, adică aluniţele artificiale. Ele accentuează albeaţa tenului său trandafiriul nasului frumos modelat şi al buzelor cărnoase uşor senzuale. Era oare nevoie să se ajungă chiar până la cinci aluniţe artificiale pentru această elocventă pledoarie? Evul clasic nu a ştiut să ţină piept încărcăturii excesive a costumului. Doamna d’Albret poartă o coafură „fontange”, în trepte, „este un fel de edificiu cu mai multe etaje din fir de alamă, pe care sunt plasate diferite bucăţi de pânză separate prin panglici împodobite cu bucle de păr care le acoperă cu totul”, ne spune Feuillet de Con-ches. Originea acestei coafuri trebuie căutată cu cel puţin douăzeci de ani în urmă. Descoperirea a fost atribuită, seara în timpul unei vânători, domnişoarei de Fontange. Anecdota a fost povestită de Bussy –

Rabutin: „Un vânticel… a obligat-o pe domnişoara de Fontange să renunţe la pălărie, atunci şi-a prins părul cu panglica… acest aranjament a plăcut atât de mult regelui încât a rugat-o să nu-şi mai schimbe coafura toată seara; a doua zi toate doamnele ele la curte au apărut coafate în acelaşi fel; iată, conchide el, originea acestor coafuri înalte care se poartă încă, şi care au trecut de la curtea Franţei la aproape toate celelalte curţi ale Europei”.

În 1696, Ludovic al XIV-lea se află sub influenţa doamnei de Maintenon şi predică virtutea, clar coafura fontange” substanţial modificată, se poartă, cel puţin la oraş, până în anul 1709 (vezi 33). Ritmul modei nu are caracterul trepidant pe care îl cunoaştem. Rochia strânsă în talie, decolteul modest, mâneci până la cot şi mănuşi lungi, o scurtă trenă Doamna d'Albret citeşte: Ar t d'aimer. După înfăţişare, are vocaţie. (Gravură franceză clin 1696. Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

98. DEMNITATEA CĂMINULUI

Stathouderul Frederic-Henri era fiul mezin al lui Wilhelm I de Nassau zis „Taciturnul” asasinat în anul 1589 la îndemnul lui Filip al II-lea. În 1025, după moartea fratelui său Mauriciu, cuceritor al unor

76

turi din Generalitate, care nu a lăsat urmaşi, ţin asigura conducerea militară a ţării sale până în e\ J647 – De origine franceză după mama născută 81 „u jy Frederic-Henri este pictat într-un decor şi totodată convenţional cum se cuvine unui (vederea către un peisaj neted punctat de cor-J10>ţig unei tabere militare reaminteşte, împreună cu bastonul de comandant, coiful străvechi şi armura He paradă că este conducătorul armatei în faţa ina-rticului). Lângă el încântătoarea sa soţie, principesa Amelie. Simplitate, blândeţe, discreţie, nobleţe sufletească şi frumuseţe. Este greu de închipuit o doamnă mai aleasă, mai frumoasă, mai splendidă. Admirăm rochia bogată, cutele perfecte, simplitatea absolut clasică a veşmântului feminin care contrastează cu armura încrustată, convenţională în acelaşi stil cu portretul. Ce prezintă importanţă aici este însă prezenţa principesei într-o pictură executată drept portret de gală al principelui şi comandantului şef. O promovare incontestabilă a femeii în foarte

feminista Olandă, promovare a mamei, a soţiei, a stăpânei casei, a tovarăşei de viaţă egală şi complementară a bărbatului. O dovadă de cinstire a virtuţilor familiei într-o ţară care iubeşte vigoarea şi virtutea. Sunt puţine exemplele de cupluri princiare care să vădească o armonie atât de profundă, o măreţie atât de stăpânită, atâta simplitate şi pace lăuntrică. (Gerrit Van Honthorst: Frederic-Henri, principe de Orania şi soţia sa Amelie. Haga, Mauritshuis).

99. LIPSA DE DEMNITATE A CĂMINULUI

De la Olanda calvinistă din secolul al XVII-lea până la înalta societate engleză din anii 1745 fixată de paleta acidă a lui Hogarth, este o distanţă ca de la Capitoliu la stânca Tarpeiană. A treia parte a lucrării Căsătoria la modă, iată deci în atmosfera dezordonată şi moleşită de mizerie sufletească, ele câes-frâu şi de beţie, atmosferă dragă lui Hogarth, elementul cel mai important al căsătoriei înţeleasă ca atare, încheierea contractului. Într-un palat luxos – dovadă pereţii acoperiţi de tablouri de preţ – undetotul vădeşte dezordinea şi nepăsarea, şeful familiei i udul şi bolnav de gută (cu piciorul drept bandajat şi în mâna stângă cu un arbore genealogic ale cărui rădăcini răsar din burta unui strămoş) e-te înconjurat de doi oameni ai legii mărginiţi şi siorari. Pe masă o pungă de bani deschisă şi o luminare aprinsă, în plină zi. Viitorii soţi stau cu spatele unul la altul. El prizează tutun cu un gest prostesc, în timp ce viitoarea soţie, plictisită şi încă a-aormită, ascultă ca prin vis vorbele unui intendent a* cărui chip îi trădează sentimentele. Astfel în ce

pută, viaţa conjugală se arată plină de promisimy (Hogarth, Contractul de căsătorie. Londra, T Gallery).

100. DESFRÂUL LA DOMICILIU

Tot penelul satiric al lui Hogarth. O droaie de femei – printre care şi o negresă – violent fardate şi cu feţele pline de aluniţe false au fost aduse în apartament. Alcoolul curge gârlă. Se bea direct din sticlă şi din castronul de punci. O confuzie de necrezut. O fată încearcă să dea foc cu o luminare unui tablou. Dezbrăcarea a început, clar sunt prea beţi ca să poată merge mai departe. O fată care şi-a păstrat sângele rece îl buzunăreşte pe tânărul stăpân. Mai bine: banii înainte. În uşă, o

pereche de bătrâni slujitori profund indignaţi. Atitudinea lor vădeşte conflictul dintre generaţii pe care Hogarth a încercat mereu să-l exprime. (Hogarth, Orgia. Londra, Muzeul Sir John Şoane).

101. PALATUL VERSAILLES.

FAŢADA DINSPRE GRĂDINI. CAPODOPERA AŞTEPTATĂ A ARHITECTURII CLASICE

Echilibru în măreţie; graţie în forţă, măsură în amploare, 550 de metri dintr-o bucată, o jumătate de kilometru fără acoperiş şi de cealaltă parte o adevărată mare savant aranjată cu pânze de apă, boschete şi verdeaţă. Partea centrală a fost supraetajată de Louis Le v-au de la 1668 la 1678, aripa dinspre sud, în dreapta, a fost clădită de Jules Harclouin-Mansart, nepotul, de la 1678 la 1G82; aripa dinspre nord, la stânga, tot de Jules Hardouin-Man-sart ele la 1684 – 1689.550 ele metri în douăzeci şi unu de ani, capodopera arhitecturii clasice, a fost şi un şantier demn de revoluţia industrială care a urmat.

102. INTERIORUL MINUNAT DECORAT AL UNUI MARE PALAT PARIZIAN

Se întâmpla uneori ca oraşul să depăşească Curtea regală. Palatul Lauzun a fost construit de Le v-aţi pe socoteala comisarului general al aprovizionării cavaleriei regale Carol Gruyn între anii 1650 şi 165° deci înainte să se dedice construirii palatelor de la Vaux şi de la Versailles. În 1681 palatul a fost cumpărat de Lauzun după căsătoria secretă cu Marea Domnişoară a ţării. Palatul Lauzun a fost decorai.

78

acelaşi timp cu palatul Versaillos. De notat în” 1; „ii0 aşezate sistem vagon. SHrsitul secolului al C-VII-lea nu cunoa-te me intimitatea camerelor, fiindcă neglijează culoarele.

Cotitura poate fi situată în timp spre sfârşitul Regenţei, în vreme ce la jumătatea secolului al „”? a arta complice a budoarelor atinge perfecţiunea.

103 REVANŞA MARILOR PALATE PARIZIENE DIN SECOLUL AL XVIII-lea

Muzeul Carnavalet de azi. Partea din faţă a corpului central al palatului Marets sau Choiseul (secolul XVIII) reconstruită în grădina palatului Carnavalet. La parter poarta astăzi dispărută se deschidea

între două coloane dorice. La etaj, golul de o mare distincţie al ferestrei centrale este înconjurat de basoreliefuri reprezentând simbolurile navigaţiei şi muzicii. Lux, confort, armonie, soliditate, forţă. Parisul prosperă în secolul al XVIII-lea. Oraşul creste fără grabă cu regularitate, destul de încet dar sigur, în ciuda extinderii fără precedent a curţii de la Versailles, Parisul reţine tot ce este esenţial în privinţa bogăţiei, puterii, bunului gust, spiritului.

104. O SUMEDENIE DE LOCUINŢE FRUMOASE ÎN VESTUL FRANŢEI

Castelul Balleroy, în Caivados, la graniţa dintre Bessin şi Bocage a fost construit pentru Jean de Choisy, pe malul drept al râului Dromme, de Francisc Mansart (1598 – 16GG) începând din anul 1626, de la vârsta de douăzeci şi opt de ani, pe atunci la început de carieră. Deosebit de frumoasa este cărămida aparentă de culoare roşie cu armături şi ancadramentul ferestrelor în piatră albă. Un exemplu minunat de stil Ludovic al XIII-lea la ţară, acest stil pe care Mansart îl reprezintă cu strălucire la Blois şi la Maisons-Laffite, în mijlocul unor admirabile grădini de tip francez, stadiu intermediar între cele de la Chenonceaux şi cele răspândite după aceea ele către Le Notre în toate parcurile secolului, cel mare. În toată Franţa dar în special în Franţa de vest, aristocraţia în ultima perioadă ele prosperitate ridică cu zecile, numai în Normandia, aceste frumoase locuinţe în stil Ludovic al XIII-lea. După această perioadă, nimic care să sufere comparaţie Pwă pe la jumătatea secolului al XVIII-lea. În acest context Balleroy rămâne şi ca un preţios semn al acelor vremuri când prosperitatea a luat sKrs.it.

105. O LOCUINŢA REGEASCA PENTRU UN DUCE

Răsărit plin de măreţie din imensa peluză enginzească, palatul Blenheim a fost început în 1705, duo „planurile concepute de sir John Vanbrough, pent-o a comemora victoria de la Blenheim din câmpia în variei, primă înfrângere suferită de armatele re & –, lui Ludovic al XIV-lea, sub loviturile cumulate ale prinţului Eugeniu şi ale ducelui de Marlboroush (Tallard luat prizonier, o jumătate a armatei franceze scoasă din luptă, restul în debandadă şi artileria capturată aproape în

întregime). Steaua lui John Churchill, duce de Marlborough (1650 – 1722), discipol al lui Turenne în arta războiului, părinte's) i-ritual, prin intermediul soţiei, al reginei Ana, purtătorul de cuvânt al majorităţii Whig, anti-Stuart, anti-franceză şi proimperială, este în plină ascensiune. Dimensiunile palatului Blenheim dovedesc totodată că războiul purtat după concepţia lui Marlborough poate deveni şi sursă de venituri. Căpitanul John Vanbrough (1664 – 1726) spirit universal de excepţie – a fost arhitect, scriitor şi autor de comedii – nu are talentul marelui Wren (sir Chns-topher, 1632 – 1723). E suficient pentru a ne convinge să comparăm palatul Blenheim cu partea dinspre răsărit a castelului Hampton Court, regresul este e-vident. Într-un fel ca şi cum căpitanul John Vanbrough, acest înzestrat amator, pentru a sărbători cât mai deplin victoria comună de la Blenheim s-ar fi dus să se inspire de la austrieci după barocul întârziat al lui Fischer von Erlach (1656 – 1723) şi al lui Johann Lukas von Hildebrandt.

106. ÎN INIMA EUROPEI DANUBIENE BAROCE, CAPODOPERA LUI

JOHANN LUKAS VON HILDEBRANDT

Construit pentru prinţul Eugeniu (1663 – 1736) unul din cei doi învingători de la Blenheim, de către Lukas von Hildebrandt, între anii 1721 şi 1723, comparaţia între Belvedere şi Blenheim se impune. B i-zinul aminteşte de Versailles dar aici asemănare» ia sfârşit. Palatul Belvedere este tipic pentru barocul austriac. Construcţia este greoaie şi scundă cu corpul central ieşit în afară. Acoperişul de nu vor Jc arămiu este înalt şi agresiv cu ornamentele sale piramidale şi cupolele cu feţele în toate patru colţurile. La Blenheim găsim aceleaşi ornamente, acelaşi joc de înălţimi inegale, dar cu toate astea P J1" latul Blenheim este mai clasic: are o pudoare ao-solut versailleză a acoperişurilor sale, aceste acoperişuri pe care Germania de Sud şi înzăpezita Germanie muntoasă, de la Nymphenburg la Schönbrunn

revendică sus şi tare. Valoarea palatului Belvee unul din vârfurile carierei lui Hildebrandt

— ggg 1745), constă în aşezarea Vienei, această catală barocă ridicată pe solul frământat deci baroc P, 1 ciffipiei de la poalele

munţilor, dar şi în decorate şi sculpturile care împodobesc interiorul palatului.

107 SCARA MONUMENTALA

DIN PALATUL PRINŢULUI-EPISCOP DE VVURZBURG

Scara a fost construită de Johann Balthasar Neumann (1637 – 1753), unul dintre cei mai incontestabili discipoli ai lui Hildebrandt, în anul 1734 iar plafonul a fost pictat de Tiepolo în 1753. Ansamblul greoi al decoraţiunilor şi mulţimea statuilor care le animă sunt făcute mai târziu, de la 1756 la 1766. Cartuşele sunt prea încărcate, bolţile asimetrice, decoraţiunile excesive. Wiirzburgul lui Neumann, Wiirzburgul din Franconia marchează una din graniţele nordice ale Germaniei baroce care îşi are capitalele la München şi Viena.

108. PALATUL DOS AGUAS: PUNCT IBERIC DE VÂRF AL EXUBERANŢEI BAROCE

Peninsula iberică, patria fraţilor Churriguera, constituie, după Germania catolică şi danubiană, cel de-al doilea pol al exuberanţei baroce tardive, cea mai semnificativă, cea a secolului al XVIII-lea. În Spania, Valencia este un loc privilegiat, în virtutea dinamismului record al regatului Valenciei care cu un puternic efort de recuperare a reuşit să-şi tripleze populaţia în secolul al XVIII-lea. Nu găseşti nicio biserică gotică în toată Valencia care să nu dispară sub aluatul cam fad al unei profuziuni de ornamente. În acest domeniu, al excentricităţii, palatul marchizului Dos Aguas – clădit la jumătatea secolului al XVIII-lea – reuşeşte să-i uimească chiar ţi pe cei mai blazaţi. La confluenţa tuturor contorsiunilor posibile se află un portal de alabastru de Ninerola lucrat de Ignacio Vergara (1715 – 1776) după desene de M. Rovira Borcantel. Rovira Borcantel, „pictor decorator aproape genial, după cum scrie Paul Guinard, care avea să-şi piardă minţile, creează a} ci o faţadă cu ferestre mărginite de curbe capricioase din stuc, motivul principal – portal şi bal-cpn încadrând un soi de capelă pentru Sfânta Fecioară – apărând ca o enormă excrescenţă pe care „Qi Atlanţi dezarticulaţi abia reuşesc să o susţină”.

81

109. CARIATIDELE STRIVITE DE LA BELVEDERE

Barocul, ca şi-l mucegaiul, apare la colţuri: Soarr periferică la

Valencia, laturile Germaniei, granidanubiană a Germaniei la Viena. Ori Rovira BT cantel s-a dus să se inspire la Belvedere de} Johann Lukas von Hildebrandt, ori aceeaşi idee s-3 născut şi în mintea lui rătăcită. Atlanţi. striviţi, tiu dând sub greutatea masivă a unei bolţi greoaie su<T ţinută de picioare scurte. Nimic mai indicat ponin” a crea o stare de indispoziţie şi a pune pe fugă Pt! nefericitul vizitator al sălii Terena. Această adirj-rabilă performanţă tehnicii onorează mai degrabvi măiestria şi ştiinţa lui Hildebrandt decât bunul l-I gust.

110. O ALTA CULME A BAROCULUI DELIRANT

La porţile Münchenului palatul Nymphenburg, acest Versailles baroc de dimensiunile unui electorat maro cât Belgia, în care Amalienburg este Trianon-ul. Şi aici mâna celui mai bavarez dintre bavarezi, francezul Jean-François Cuvillies atacă între anii 1735 – 1739 ansamblul Nymphenburg – Amalienburg. Se cunoaşte extraordinara reuşită, în strânsă legătură ru meşterii faianţari din Delft, a bucătăriilor albastre din pavilionul de vânătoare de la Amalienburg, alături de obiectele de artă chinezeşti, de băile turceşti, de decoraţiunile argintate şi aurite. Această porţiune a salonului central, a cărei arhitectură este datorată lui Cuvillies, a fost decorată de J. B, Zim-mermann şi J. Dietrich. Un efect special este obţinut prin ruperea voluntară a planului de reflectare a oglinzilor. La Amalienburg, decoraţia barocă reuşeşte să ajungă la un fel de armonie în supraîncărcătură, la o adevărată uşurinţă în acest dezmăţ al formelor.

BURGHEZI ŞI UMILI

111. PRAGA DUPĂ ACCIDENTUL DE LA MUNTELE ALB

Această stradă din Praga, văzută de pe acoperişuri, ne oferă o bună dovadă asupra a ce a însemnat reconstrucţia unei Boemii austriece, adică într-o oarecare măsură, barocă şi italiană după grava dezorganizare produsă de accidentul de la Muntele Alb. Numărul populaţiei se ridică la 40.000 de oameni la sfârşitul secolului al XVII-lea şi se dublează în e şi de al XVIII-lea. Această vedere din Praga dovedeşte, cel puţin, că această reconstrucţie nu a fost mimai de faţadă, „în contrast cu nenorocirile care se aba L

poporului ceh, scrie Roger Portal, în Boe – şi în Moravia se înalţă

un decor de lux şi de „Jigărită care a dat Pragăi şi întregii ţări cadrul 6” u baroc”. O artă ciudată de inspiraţie italiană? O Spacţie a sensibilităţii cehe, care, printr-un fenomen ne compensaţie, îşi găseşte refugiu în creaţii ireale, line de mişcare, de fantezie, de opoziţii şi de comnlicaţii, traducând în acelaşi timp o nevoie de ideal, de reîntoarcere la un îndepărtat trecut naţional şi un sentiment confuz de rezistenţă împotriva condiţiilor grele ale vieţii poporului? Iată cealaltă faţă a barocului, mai mult decât onorabilă pe care şi-ar dori-o nu puţine oraşe din Franţa sau din Anglia. Străzile sunt înguste ca într-un oraş medieval unde locul este măsurat dar construcţiile sunt solide, ca şi acoperişurile acoperite cu ţiglă mare şi caneluri adânci, în parte ascunse de frontoanele late. Această Fragă, austriacă, deci italiană, a ştiut să păstreze ceva din trecutul său ceh. O sinteză originală şi indestructibilă.

112. CADRUL AMBIANT AL VIEŢII CASNICE ÎN OLANDA

Iată-ne în curtea interioară a unei case olandeze din anii” 60 ai celui de al XVII-lea secol. În spatele aspectului urban al străzii şi al faţadelor, o lume rurală de grădiniţe paralele cu spaţiu de ieşire pe care vedem trecând un burghez respectabil. Pieter de Hooch (1629 – 1684), în afară de măiestria dovedită în arta compoziţiei, este un martor incomparabil al celor mai mărunte detalii ale civilizaţiei materiale. Penelul său are siguranţa unei plăci fotografice de înaltă precizie. Stăpână (simplitate a veşmântului, dar şi bunăstare dovedită de bonetă şi de haina de catifea tivită cu blană) dă dispoziţii slujnicei pentru prepararea unui peşte plat. Curăţenie meticuloasă a locului. Pompa individuală se deosebeşte de fântâna publică din ţările mediteraneene. Pompa scuteşte femeile de o muncă istovitoare, asigură omniprezenţa apei; apa la discreţie, fără efort, este un lux care dovedeşte înaltul nivel tehnic al unui popor, în această ţară unde apa musteşte de pretutindeni şi reprezintă o condiţie a igienei. Micul zid din cărămidă spoit cu var, o mătură ciudată ca o minge, vasul, găleata, rigola de scurgere şi pavajul din cărămizi uzate şi parcă ondulate din cauza slabei consistenţe a solului pe care sunt aşezate, toate au valoare de document. Tot document poate fi considerată şi creşterea arborilor pe spaliere în această ţară unde apa Prisoseşte, dar unde soarele este

zgârcit. (Pieter de Hooch, Doamnă şi slujnică într-o curte, Londra, National Gallery).

83

113. DESPĂDUCHEREA

Tot Pleter de Hooch de data aceasta ne pune! gardă împotriva anacronismului. În acest interior de o curăţenie meticuloasă, o scenă pe care te aştepţi's! o vezi sub soarele Seviliei, cu micii vagabonzi atât de dragi lui Murillo. O mamă cu atenţia încordat) o fetiţă cuminte stând în genunchi, aplecată în poaa mamei care se îndeletniceşte cu delicata operaţia despăduchiatului. Curăţenia nu înseamnă neapărat şi igienă. Să observăm alcovul lipsit de aer în spate e draperiilor grele care apără împotriva frigului şi a-tenuează insuficienţa mijloacelor de încălzire, ferestrele (pătrăţele plate, transparente, prinse în lamele de plumb ca geamurile de la catedrale) tăiate la semiînălţime de panouri din lemn – din cauza costului geamurilor sau a spaimei de frig, casa nu este atât de luminoasă pe cât ar fi putut să fie – pisica este o dovadă a traiului comun între oameni şi animale domestice şi a prezenţei posibile a şoarecilor şi a şobolanilor, în acest cadru, curat şi sobru printre obiectele familiare, vedem un scaun de copil, un coş mare de 30 – 40 de kilograme frecvent în toave ţinuturile cu meri, o frumoasă încălzitoare de pat din aramă strălucitoare care luptă cu jăratecul său fierbinte împotriva frigului umed din paturi în acest mediu rece şi îmbibat de apă îngheţată. Tablourile de pe pereţi sunt un semn evident de bunăstare. (Pie-ter de Hooch, îndeletnicire maternă. Amsterdam, Rijksmuseum).

114. O FORMĂ DE TEZAURIZARE: RUFELE

Acelaşi Pieter de Hooch. Suntem în anul 1663 la Amsterdam. Am urcat cu mai multe trepte pe scara socială. De la burghezia mijlocie de negustori mărunţi la clasa conducătorilor. Aici totul este numai ordine, lux, linişte şi frumuseţe. Mobilă încrustată cu sobrietate, pardoseală din marmură, ferestrele încadrate. Două femei din două generaţii aşază rufe într-un dulap. Distincţia veşmintelor tinerei femei, cerceii din urechi ne iasă să înţelegem că nu poate fi vorba de o servantă. De bună seamă mamă şi fiică. Aceste rufe care sunt îngrămădite în dulapuri închise cu cheia constituie împreună cu argintăria şi vesela o

formă de tezaurizare care în Olanda, apoi în Franţa a fost mai degrabă o piedică, o greutate, decât un ajutor în calea avântului, mai apoi a unei dezvoltări susţinute. Această rufărie scumpă este mânuita cu un respect aproape religios. Treaba aceasta nu este considerată josnică în Olanda unde munca manuală nu aduce prejudicii rangului şi este efectuată de cău'ţ stăpâna casei şi de fiicele ei. În pragul uşii, o fetiţ".

84

] e şapte – opt ani, îmbrăcată ca o femeie (nu exis – v haine pentru copii ci numai o micşorare la scară

hainelor de adulţi) se joacă, în nevinovăţia ei, cu un tac de biliard, folosit drept paletă pe dalele străvezii. Ca o constrângere a acestor locuinţe înguste care toate caută accesul la canale, scara este strâmtă şi urcă drept, fără eleganţă. Marea burghezie nu are pretenţii, nici instincte aristocratice, în ciuda bogatei nu aspiră la un gen de viaţă nobiliară. De aici îşi trage forţa marea burghezie, deci şi Olanda constituind totodată un mare noroc pentru Europa. (Pie-ter de Hooch, Dulapul cu rufărie, 1663, Amsterdam, Rijksmuseum).

115. REPREZENTANŢII POSTĂVARILOR

Această imagine clasică şi frumoasă se poate lipsi de comentarii. Ar fi trebuit să le înlăturăm din acest motiv? Cu toată puterea de distanţare a unui geniu, şi cu mai puţină meticulozitate, marele Rembrandt ne introduce în intimitatea ostentativă a vieţii1 conducătorilor. Corporaţia postăvarilor, una din cele mai bogate şi mai puternice, îşi alege conducătorii, în mod obligatoriu, din rândul familiilor celor mai vechi şi celor mai înstărite. Corporaţiile comandau cu plăcere picturi în care să fie reprezentaţi mai marii lor, pentru a le păstra amintirea şi a împodobi cu tablourile respective sălile lor de adunare. Un grup de bărbaţi prevenitori, îmbrăcaţi numai în negru, cu gulere mari, albe şi nelipsita pălărie în trunchi de con (capul acoperit este un semn al rangului şi o condiţie de confort într-o încăpere rece), aşezaţi firesc în jurul unei mese pentru a verifica situaţia conturilor corporaţiei. Toată lumina este concentrată asupra chipurilor. S-a scris că „nicio altă lucrare, n-a rodat mai perfect redutabilele calităţi ale burgheziei olandeze". Vigilenţă, seriozitate, calm, demnitate, seninătate, cinste. (Rembrandt, Reprezentanţii postăvarilor, 1661.

Amsterdam, Rijksmuseum).

l

HG. SFÂRŞITUL LEPREI

1624. Patru femei în vârstă. Cele două din stânga, şi mai în vârstă, s-au născut, după toate aparenţele, înainte de 1550, într-o epocă în care lepra era încă de temut, deoarece nu dispăruse cu desăvârşire de pe ţărmurile Europei, în Franţa, cotitura hotărâtoare privind confiscarea bunurilor leprozeriilor s-a produs la puţin timp după tabloul pictat de W. Van cler Valckert. Pe un fundal destul de ireal de Palat italian, directoarea şi trei administratoare controlează conturile azilului de leproşi din Amsterdam.

85

**

Situaţia financiară este strălucită fiindcă practic ni mai există bolnavi în leprozerii şi nu fusese inc> luată hotărârea de a fi preschimbate în bani bunurile tuturor fostelor leprozerii în folosul spitalelor tio medicină generală pentru a trata maladiile secolului îmbrăcămintea, solemnă şi severă. Se simte, la cli-ferenţă de numai patruzeci de ani, cât de mult s-a schimbat atmosfera în Olanda. Aceste demne „femei-patriarh” sunt contemporane cu Wilhelm I zis Tac: – turnul. Înţepeneala bustului şi încordarea feţei spun multe despre cât au fost zguduite de criză, despre ce a fost în joc şi cât au mai izbutit să păstreze. (W. Van der Valckert, Trei administratoare şi directoarea azilului de leproşi din Amsterdam, 1624. Amsterdam, Rijksmuseum).

117. ÎN OLANDA POPOHUL SIMPLU SE VESELEŞTE

Cu patruzeci de ani mai târziu, în 1660, atmosfera e mult schimbată în această scenă de Jan Steen (1626 – 1679), pictor olandez aparţinând şcolii din Leyda, elev al lui Van Goyen. Oamenii simpli de la oraş se duc cu familiile să ia masa în aer liber şi să se veselească sub umbrarele cârciumilor de la ţară. Pe masă numai mâncare sănătoasă şi fără pretenţii. O mamă îi dă de băut unui băieţel de patru-cinci ani. Oamenii stau la aer, se veselesc şi se recreează, fără probleme. O imagine care, alături de foarte multe altele, pledează în favoarea uimitoarei modernităţi a Olandei urbane din secolul al XVII-lea. (Jan Steen, Cârciuma. Berlin, Staatliche Muséen).

118. SCENA TUMULTUOASA ÎNTR-O OLANDA RĂZBOINICA

Principele Mauriciu (1584 – 1625), fiul cel mare al lui Wilhelm I Taciturnul, a dus la victorie Provinciile Unite, în lupta lor pentru existenţă. Târgul mişună de ţărani şi de cai. Olanda nu le duce lipsa, ceea ce a însemnat un important avantaj pentru armatele sale de care Stathouderul Mauriciu de Nassau a ştiut să se folosească în faza victorioasă a Războiului de patruzeci de ani. (A. P. Van de Venne, Principele Mauriciu la târgul de cai din Valckenburg. Amsterdam, Rijksmuseum).

119. UNIFORMITATEA SITUAŢIEI MODESTE A ŢĂRĂNIMII

Iată un interior dintr-o casă ţărănească din Olanda în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Este drept

86

r suntem în anul 1673, un an îngrozitor: digurilec °upte? i imensa armată duşmană care striveşte sub greutatea ei această ţărişoară demnă şi mândră. Oare pxistă vreo diferenţă între ţăranii olandezi şi cei nictaţi de Le Nain, contemporani cu Războiul de: treizeci de ani? Stau cu câte un pahar în mina şi. În fund se zăreşte o fereastră luxoasă ca un vitraliu, par să comparăm ceea ce putem compara. Le Nain nu este Ostade. În compoziţia lui Le Nain, oamenii maschează locurile, pentru micul maestru olandez cadrul prezintă mai multă însemnătate decât oamenii la picioare şi la haine trebuie să ne uităm, în interiorul modest al lui Ostade vedem o mulţime de obiecte, veşminte trainice, încălţăminte. Aceşti oameni sunt mai curând nenorociţi decât săraci. Decăderea lor este mai degrabă morală decât materială; Poate că butoiul cu ce-pul desfăcut aflat sub vitraliul bogat este cauza acestei situaţii. Mai mult lipsă de ordine decât lipsă de mijloace. (A. Van Ostade, Interior ţărănesc, 1673. Haga, colecţia F. Lugt).

120. ŢĂRANII LUI LE NAIN: DEMNITATE ŞI SĂRĂCIE

Louis Le Nain din Laon este un artist mare (Louis Le Nain, 1593 – 1648, frate şi elev al lui Antoine Le Nain, 1588 – 1648 şi al lui Mathieu Le Nain, 1607 – 1677), pe când Van Ostade doar un martor meticulos. Stăpânul casei în centru, femeia în stânga sunt plini de o tragică măreţie. Oaspetele în stânga nu e lipsit de demnitate. Minunat

chip de copil în fund şi de adolescent cu vioara în mâini. S-au tras multe concluzii forţate privind muncitorul desculţ, aşezat în dreapta şi copilul cu picioarele goale din spatele lui. În încordarea uşor tragică a acestor chipuri se poate citi o adevărată dramă, o dramă puternică de care sunt conştienţi1. Aceşti săraci inteligenţi au dreptul să-şi arate suferinţa cu toată demnitatea. Ţăranii lui Ostade sunt nişte decăzuţi, vrednici de milă aflaţi la strâmtoare, ţăranii lui Le Nain o elită conştientă. S-a cerut mult prea mult de la Le Nain dincolo de emoţia artistică. Mai mult decât situaţia ţărănimii, el ne pune în lumină o reprezentare a situaţiei ţărănimii. Louis Le Nain, Ţărani la masă, 1642, Paris, Muzeul Luvru).

l

121. STAREA A CINCEA.

CURTEA MIRACOLELOR: LUMEA HOŢILOR

Marea clasică aruncă neîntrerupt o spumă groasă: malformaţii congenitale, malformaţii şi schilodiri da. torate unor boli cumplite şi subalimentaţiei. Ar fi

87

I

l putut depune mărturie Velázquez sau Murillo (1618 – 1682), ei care au redat cu atâta sensibilitate mizeria aproape surâzătoare a copiilor din Sevilla sub fru. moşul soare mediteranean; dar iată un martor mai lipsit de milă: Giacomo Ceruţi, zis II Pittochetto pictor italian din şcoala de la Brescia, în prima ju. mătate a secolului al XVIII-lea, un secol italian de declin, de umilinţă şi de sărăcie. Tulburătoare întâlnire într-un fund de pădure, unde orice se poate întâmpla, dintre un cerşetor sărac şi schilod înarmat cu un baston primejdios şi o fetiţă învăţată, fără îndoială, să cerşească. Ceruţi, întâlnirea, către 1720

1750. Muzeul din Brescia).

122. COPILĂRIA NECĂJITA PUSĂ LA MUNCA

Un alt Ceruţi, II Portarolo. îmbrăcat cu boarfe caraghioase, fără să-şi mai fi dat cineva osteneala să i le ajusteze pe talie, acest băieţel cu o faţă frumoasă şi tristă cară la piaţă o povară de produse agricola obişnuite mult prea grea pentru puterile lui. (Ceruţi, ÎI portarolo, către

1720 – 1750. Muzeul din Brescia).

123. SĂRACII

Un pitic, dar un pitic în sărăcia lui crudă, o mizerie fizică care nu exclude mizeria morală a piticilor de la Curtea lui Velázquez. Realism al zdrenţelor, frumuseţe bărbătească a chipului care subliniază, până la limita suportabilului, situaţia tragică a acestei fiinţe părăsite. Privirea săracului lui Ceruţi este încărcată de o acuzaţie metafizică. În situaţia în care se află este evident că nici el nu mai aşteaptă vreo rază de speranţă. Rechizitoriul lui capătă dimensiunile eternităţii. (Ceruţi, Săracii, către 1720 – 1750, Muzeul din Brescia).

123 a. NOBLEŢEA CĂRĂMIZII: STRĂDUŢA DE VERMEER

O femeie aşezată coase ceva; doi copii se joacă sub bancă, o slujnică spală în preajma unei frumoase case din cărămidă roşie. Aici arta iluminează documentul. Şi cu toate astea nimic nu este neadevărat. Întăriturile din metal care consolidează construcţia, obloanele vopsite în două culori (verde spre exterior, roşu spre interior), geamurile înguste montate în lamele de plumb.

În paşnica Olandă, aşa cum o vede privirea caldă a lui Vermeer, totul pare liniştit, sobru, simplu, demn şi frumos. (Amsterdam, Rijksmuseum).

88

PRIMUL ŞI STRADA

194 EVOLUŢIA MIJLOACELOR DE TRANSPORT TERESTRE: CALEAŞCA REGELUI LUDOVIC AL, XIII-lea

Între prima şi cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea nu se constată un progres apreciabil. Mutaţia survine mai târziu, odată cu apariţia vehiculelor uşoare şi cu suspensie mai bună, atunci când intervine schimbarea provocată ele drumul pavat al regelui. Caleaşca regelui Ludovic al XIII-lea nu este închisă: un schelet de lemn îmbrăcat în piele; perdele din stofă sau din piele. Suspensia este asigurată superficial printr-un sistem de chingi. Au fost evitate greutăţile pe care le presupune o suprastructură. Drumurile sunt proaste, aproape inexistente. Una depinde de cealaltă. Roţile au jantă dar numărul cuielor inutile pare să demonstreze că nu domneşte încă o încredere deplină în această tehnică nouă (datează de la sfârşitul secolului al

XVI-lea, sau din primii ani ai secolului al XVII-lea). (Compiègne, Muzeul Naţional al vehiculelor).

125. EVOLUŢIA MIJLOACELOR DE TRANSPORT TERESTRE: CALEAŞCA REGELUI LUDOVIC AL XIV-lea

Osiile şi oiştea sunt întărite, în general suspensia este aceeaşi, pe un sistem de chingi. Aceeaşi neîncredere în jenţi confirmată ele prezenţa cuielor turtite la cap, destul de rare. Progresul constă în greutatea caroseriei şi în dimensiunea mărită a geamurilor. Aparent o nimica toată. Şi totuşi îngreunarea caroseriei presupune o îmbunătăţire considerabilă a şoselelor. (Compiègne, Muzeul Naţional al vehiculelor).

12 G. CONSTRUIREA DRUMULUI PAVAT AL REGELUI

Marea revoluţie a drumului pavat al regelui se plasează între anii 1750 şi 1770. În decursul celui de al treilea sfert al secolului al XVIII-lea, întreaga Europă occidentală se acoperă de o reţea de drumuri al P9 rui număr nu a mai fost atins de atunci. Joseph vernet (1714 – 1789) fixează un episod al construclei drumului pe un teren accidentat. În fund macarale pentru construirea podului. În rest totul este executat manual, cu târnăcopul, cu malul cu două

89

toarte mari, cu roaba, cu căruţele, cu icuri, cu ba roase pe un traseu dificil, în serpentine, al drunui lui. În prim plan o bornă, mândria drumului pavai-al regelui. Grupul de bărbaţi călare venit să supravegheze bunul mers al lucrărilor aparţine, cu siguranţă, corpului de ingineri de poduri şi şosele r] o curând înfiinţat. (Joseph Vernet, Construirea unui drum, Paris, Muzeul LuvrU).

127. O IMPORTANTĂ CALE DE APA: SENA LA PARIS (1670 – 1685)

Sena în dreptul Luvrului. Un chei din piatră apără palatul; malurile, în schimb, sunt lăsate la voia întâmplării. E uşor de ghicit că sunt nesigure şi primejdioase, în fund, la Câte, le Pont-neuf, la s-ainte-Chapelle, Notredame, turnul Saint-Jacques, Parisul medieval, în dreapta un ansamblu construit în şti; Ludovic al XIII-lea. Animaţia de pe această importantă cale fluvială este impresionantă. Nu numai să-landele grele folosite la transportul materialelor, dar şi

nenumăratele ambarcaţiuni transportoare, delicatele veliere, sau galerele. Calea de apă asigură rapiditate, siguranţă, un număr covârşitor de avantaje în comparaţie cu cea mai bună cale terestră. (Vodere din Paris între 1670 – 1685). Sena şi Luvru. Paris, Muzeul Carnavalet).

128. PIAŢA REGALA CĂTRE 1665

Iată centrul arhitectural al Parisului lui Henric al IV-lea şi al lui Ludovic al XIII-lea, piaţa Regală, actuala piaţă des Vosges, la cincizeci de ani după terminare. Frumoase acoperişuri albastre din arde-zie măruntă, cărămizi trandafirii, întărituri şi ancadramente din piatră albă fără cusur. Ansamblul este gata către 1612 când situaţia financiară favorabilă permitea efectuarea unor lucrări de anvergură, în 1665, Parisul admiră, încă, frumoasa piaţă Regală cu corpurile sale alăturate. E drept că până la amplasarea marilor palate ale secolului al XVIII-le-a, în viitoarea incintă a fiscului nu s-a construit nimic altceva care să poată fi comparat cu piaţa Regală, în 1665, această piaţă, cu aerele sale spaniole ele „piaza mayor" (formă pătrată, intrările boltite la corpurile centrale) rămâne un cartier arătos. Priviţi caleştile care se învârtesc în caruselul frivolităţii-Dar Parisul s-a deplasat mai către vest, către colonadele Luvrului, în aşteptarea exilului voluntar at curţii spre Versailles. (Vedere a picţii Regale către 1 bl5. Muzeul Carnavalet).

90

j., g. UN TÂRG LA VIENA CĂTRE 1760

yn Canaletto este mai precis chiar decât o fotograf-5 Ochiul său valorează mai mult decât zece apaiţe care ar funcţiona în acelaşi timp. Bernardo Muchiel Canal (1720 – 1780), zis Canaletto ca şi unchiul său Antonio Canal, marele Canaletto, este un vene-tian atras în mod irezistibil de nord. Iată-l la Viena, la porţile Veneţiei, în piaţa târgului. Aspectul meridional al Freyung-ului surprinde. Tarabele negustorilor cu coviltire din pânză, sau din lemn, gratiile de la ferestre ne duc cu gândul la Spania. Şi cadranul solar are un aer meridional. Există un accentuat aer de familie între Italia alpestră şi Germania danubiană, împăratul domneşte la Milano şi Canaletto nu se simte deci dezrădăcinat. Nordul trăieşte în acoperişuri şi Orientul bizantin în clopotniţele cu bulb. Războiul de şapte ani l-a gonit pe Canaletto de la

Dresda, unde era pictorul oficial al principilor de Saxa. În cele din urmă şi-a găsit adăpost la Viena unde Maria-Tereza i-a comandat un număr de picturi: faimoasele sale „vedute”. Această vedere a fost pictată în timpul acestei şederi în 1759 – 1760. (B. Canaletto, Vedere a Freyung-ului la Viena, Viena, Kunsthistorisches Museum).

130. PARISUL LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-lea

Acest fragment (Centrul şi malul stâng) dintr-un plan gravat de Vassallieu, zis Nicolay, topograf şi inginer obişnuit al artileriei franceze, datează din anul 1614. Parisul este încă un oraş medieval, care răsare din incinta lui Filip August pe care o vedem pe malul stâng, cu pajiştile şi câmpiile sale, cu morile şi podurile pe care se îngrămădesc dughenele vânzătorilor. Acest Paris vechi din timpul ultimelor Adunări a Stărilor generale nu depăşeşte cu mult cifra de două sute de mii de locuitori. (Plan al Parisului, 1614, întocmit de Vassalieu, zis Nicolay. Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

MESERII, TEHNICI şi COMERŢ

131. JACQUES BONHOMME, STÂLP AL STATULUI, OBÂRŞIA AVUŢIEI NAŢIONALE

Sub această imagine anodină, intenţia satirică este evidentă. Toată strădania unui biet ţăran, în mijlocul animalelor sale domestice care u seamănă: porcul, găina, vaca, albina, este luată de impozitul regal. Satira este limitată, este parţială şi în acelaşi UâmP părtinitoare. Disponibilităţile strădaniei ţăranilor

91

se împart în mod echitabil între stat (singurul me. ţionat aici „Scopul ţărănimii, plata birurilor”) snniorul pământului şi rentă. Lăsăm Biserica deopart” fiindcă restituie într-un fel ceea ce i se dă din plin Satira lui Nicolas Guerard merge, aici, pe linia con testaţiei aristocratice şi ne dă posibilitatea sa Ur” mărim o frământare care pune în discuţie ins™” bazele ierarhiei sociale. (Săteanul, gravură de Nice> las Guerard. Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

132. UN ŢESĂTOR DIN OLANDA LA EL AC AS 4

ÎN SECOLUL AL XVII-lea

Nu departe de Jacques Bonhomme, iată un ţesător. De multe ori

nu este decât un ţăran (ţesător-zilier) care caută şi găseşte în această activitate secundară o modalitate de a îşi spori mijloacele de trai. Fură îndoială că ţesătorul din imagine nu are însă şi o altă ocupaţie, în miezul unei zile istovitoare, îşi îngăduie câteva clipe de odihnă în mijlocul alor săi. În această încăpere spaţioasă şi joasă bucătăria este în dreapta şi atelierul în stânga, la lumina ferestrei. Războiul greoi din lemn este dinaintea seriei de îmbunătăţiri survenite în secolul al XVIII-lea. Într-un cuvânt înaintea suveicii mobile a lui John Kay care a pornit angrenajul revoluţiei industriale. Pe jos, un scăunel de lemn fără spetează şi stân-durica dinţată care se aplică pe urzeală în aşa fel încât să tragă firul bătăturii. O muncă extenuantă, într-o poziţie chinuitoare, practic culcat pe bătătură, în urmărirea neîntreruptă a urzelii. Şi totuşi, acest interior modest dintr-o ţară privilegiată ca Olanda nu produce cu nimic impresia de sărăcie, îmbrăcăminte decentă, o serie de ustensile mărunte, un foc bun în vatră. Pe masă, o pâine mare, cu miezul des. Fiindcă ne aflăm în Olanda, bărbatul, la odihnă, trage din lulea: luxul recent al unui popor de marinari pătruns de o realitate exotică. A. Van Ostcile, botezat la Haarlem în ziua de 10 decembrie 16.10, înmormântat în acelaşi oraş, în ziua de 2 mai 1685, a fost elevul lui Frans Hăis tot aici, în Haarlem. (A. Van Ostade, Odihna ţesătorului. Bruxelles, Muzeele regale de arte frumoase).

133. – 134. REVOLUŢIA TEHNICA: RĂZBOIUL DE ŢESUT AL DOMNULUI DE VAUCANSON

Minunata maşinărie a lui Vaucanson (133), cel mai. Uluitor inventator de maşinării din Franţa secolului al XVIII-lea. Omului care a distrat cu păpuşile sale automate toate curţile Europei i-a lipsit foarte Puţin pentru a deveni un al doilea John Kay al revotiei industriale. Războiul de ţesut Vaucanson este primă etapă hotărâtoare în ţeserea mecanică de I°IK a mătăsii. Nu mult după 1740, Vaucanson a înmntat războiul de ţesut pe care îl vedem făcând poV bilă realizarea unor desene foarte complicate, după ou – tul epocii şi nu la mult timp chiar redarea unor motive florale. Modelul de faţă a fost construit în anul l? 45 – Caturi (134), un detaliu al cilindrului. Între John Kay pe de o parte şi Jacquard şi Har-ereaves (inventatorul maşinii de filat bumbacul zisă Jenny Pusă la punct între 1763 şi 1767) pe de alta, Vaucanson

reprezintă o etapă în importanta mutaţie produsă în industria textilă. Ne interesează în mod deosebit şi prin faptul că se situează puţin înaintea jumătăţii secolului al XVIII-lea. Cilindrul perforat prevăzut cu ax cardanic pune în mişcare acele care provoacă mişcarea firelor de urzeală. (Paris, Conservatorul de arte şi meserii).

135. ETAPELE CONFECŢIONĂRII UNEI BUCĂŢI DE POSTAV LA UTRECHT

CĂTRE ANUL 1760

Această lucrare executată de un mic maestru al şcolii olandeze datează din anul 1760. Este deci aproape contemporană cu splendidele planşe tehnice din Enciclopedie şi vădeşte acelaşi interes, aceeaşi preocupare. De la stânga la dreapta şi de sus în jos ne sunt prezentate şaisprezece etape şi anume: spălarea, vopsirea, scărmănatul, destrămarea lânii, carda-rea, torsul lânii, depanarea firului, ţeserea postavului, ratinarea, piuarea, întinderea, vopsirea postavului, periatul, ratinarea, împăturitul şi presarea postavului. Nu trebuie să pretindem acestor scene, unde domină preocuparea de a reda gesturile omului, precizia unei planşe gravate sau a unui desen cotat. Dar documentul rămâne valoros mai cu seamă pentru descrierea cadrului în care se desfăşoară operaţiile şi a îmbrăcămintei oamenilor aflaţi la lucru. Munca la comandă, la domiciliu, pare încă forma cea mai răspândită de lucru. Datorită iluminatului insuficient multe colţuri sunt întunecoase şi munca poate deveni grea, ba chiar primejdioasă. (Conіecţionbrea postavului, Şcoala olandeză, către anul 1760. Utrecht, Centraal Museum).

136. CROITORI LA LUCRU ÎN OLANDA, ANUL 1661

În acest stadiu munca a rămas exclusiv meşteşugărească. Meseria se desfăşoară în cadrul obişnuit al ocuinţei. Meşterul, o calfă cu spatele şi o tânără Croitoreasă. O femeie a venit să-şi ridice comanda. Cadrul este modest dar destul de primitor. O fe

reastră mare, dublă, asigură o foarte bună lum)… – încăperii. Ace, fuse, foarfeci, aţă, pernă de ace V de călcat, tot inventarul necesar. Nimic nu s-a schi m* bat cu adevărat. Ateliere perfect asemănătoare pl”, te-au fi încă văzute cu zece, cincisprezece ani în urmă. Nu putem

înlătura cu uşurinţă impresia de relativă îndestulare creată de aspectele de muncă din ilustraţii în Olanda secolului al XVII-lea. În destulare, dar şi respect faţă de muncă. (Quirin «îi van Brekenlenkam, La croitor, 1661. Amsterdam Rijksmuseum)”.

137. APROVIZIONAREA CU PEŞTE PROASPĂT ÎN OLANDA SECOLULUI AL XVII-lea

Bogata aprovizionare cu peşte proaspăt şi conservat reprezintă un foarte mare noroc pentru Olanda relui de al XVII-lea secol. Taraba în bătaia vântului, un enorm felinar marinăresc de furtună şi un acoperământ din pânză grosolană scuturat din toate părţile. O impresie generală de belşug confirmată de faţa Adrianei Van Hesden şi de chipurile fetiţei şi vânzătoarei. Peştele proaspăt izbutea să pătrundă până la 200 de kilometri de coastă. În bilanţul alimentar în proteine al Europei clasice peştele a jucat un rol de o importanţă capitală. Argumentele dietetice erau întărite, în ţările catolice, şi de argumente religioase. (C. de Witte, Adriana Van Hesden în piaţa de peşte din Amsterdam, Londra – National Gallery).

138. MESERIILE MĂRUNTE ALE STRĂZII: CARATUL APEI (1660 – 1670)

Iată câteva din miile de meserii mărunte ale străzii care contribuie la animaţia descrisă de nenumărate ori, îndeosebi de Boileau. Cel care cară apă. Menirea lui este deosebit de importantă. În afară de Olanda (vezi 112) casele dotate cu puţuri proprii sunt foarte rare. Pentru nevoile gospodăriei apa trebuie adusă de la fântâna publică. Muncă istovitoare pentru o femeie. Stăpâna casei, după rang, trebuie neapărat să apeleze la serviciile unui cărător de t-ţi; l-Acest gen de muncitori câştiga bine. Iată unul la Paris în jurul anilor 1660 – 1670. Literatura spanioli se poate lăuda cu câteva schiţe viu colorate ale carătorilor madrileni. Legenda a creat cărătorultU «reputaţie de băutor:

Când U vezi faţa zici că-i gata Pe loc să schimbe apa-n vin şi dând pe gât sacaua toată să-şi bea câştigul pe deplin

De altfel, odată cu sfârşitul secolului al XVIII-lea – o\ face apariţia alcoolismul ca flagel social. (La H Bonnart din strada

Saint-Jacques, Cărătorul de apă, Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

139 MESERIILE MĂRUNTE ALE STRĂZII: VÂNZĂTORUL DE RACHIU (1660 – 1670)

Încă o imagine a faimosului negustor de stampe din strada Saint-Jacques. Bonnart prezintă aici un negoţ mai puţin folositor şi cu mult mai dăunător: vânzătorul de rachiu. Până la sfârşitul secolului al XV-lea, folosirea alcoolului s-a limitat numai la tratamentul împotriva ciumei. Două mutaţii: la sfârşitul secolului al XV-lea şi la sfârşitul secolului al XVII-lea. După cum ne dovedeşte şi Bonnart, cam în aceeaşi perioadă, între 1660 şi 1670, apare şi vânzătorul ambulant de rachiu cu păhărelele metalice prinse cu lănţişor. Iată uşor modificat modul în care îşi strigă marfa (un refren din secolul al XVIII-lea sună cam aşa: „un păhăruţ cu ceva tare şi cu ostaşii te dai mare”) vânzătorul de băuturi spirtoase:

Fraţilor, când vă vând tărie Vă umpleţi toţi de bucurie şi de uimire mai ales când banii-n pungă îi înde 9.

(Ibid., Vânzătorul de rachiu. Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

140. MESERIILE MĂRUNTE ALE STRĂZII:

VÂNZĂTORUL DE BĂUTURI RĂCORITOARE (1660 – 1670)

Tot faimosul negustor de stampe din strada Saint-Jacques. De data aceasta se vinde o băutură igienică, ceai la gheaţă. Gheaţa se păstrează de la o iarnă la alta în pivniţe foarte răcoroase în cantităţi mari (strada Gheţăriei). La cârciuma nu se bea altceva decât vin, cafenelele unde se consumă noile infuzii exotice nu îşi fac apariţia mai devreme de începutul secolului al XVIII-lea. În aşteptare, iată o soluţie: vânzătorul de ceai. Legenda este bahică:

Vânzătorul nu e prost şi nu trudeşte fără rost Vinde la lumeceai la gheaţă Dar el bea vin de dimineaţă.

Î «d., ceai la gheaţă, Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

141. MESERIILE MĂRUNTE ALE STRĂZII; VÂNZĂTORUL DE STRIDII (1660 – 1670)

Stridiile călătoresc pe lumea aceasta fără mijloace u transport. Într-adevăr iată im vânzător ambulant d stridii tot din colecţia vestitului H. Bonnart. Acelav sistem de a vinde marfa. În lipsa reclamei pui)]]1 cui este solicitat prin strigarea mărfii şi prezentarea ei la vedere, pe stradă, cu cuţitul la cingătoare's; sticluţa cu oţet în mina. (Ibid., Vânzătorul de stridii Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stambe).

142. MESERIILE MĂRUNTE ALE STRĂZII: NEGUSTORUL DE MĂRUNŢIŞURI (1660 – 1670)

Aceeaşi tehnică, aceeaşi prezentare, iată vânzătorul de mărunţişuri:

Orice vă este necesar Găsiţi la mina în bazar După ce vă tot uitaţi Măcar un pieptene cumpăraţi.

(Ibid., Vânzătorul de măruţişuri, Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

143. MESERIILE MĂRUNTE ALE STRĂZII:

CALD ARAR UL (leeo – i6/o)

Iată pe meşterul ambulant care repară cratiţi. Un şorţ mare de piele, ciocane, forjă portativă şi fluier:

Cu glasul lui ca de strigoi şi fluierul de cintezoi brice gaură găseşte Indat-alături o lipeşte.

(Ibid., Căldărarul. Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

144. ARTA INGINERIEI: FUNDAŢIILE

Arta ingineriei a făcut progrese hotărâtoare în secolul al XVIII-lea. Iată aici problema fundaţiilor pe un teren îmbibat de apă. Desecarea se face manual cu ajutorul unui sistem de planuri înclinate. O metodă care ia mult timp şi presupune o creştere relativ neînsemnată a apei. Belidor scrie: „Metoda cea mai rapidă de secare se realizează cu forţa braţelor, fără ajutorul nici unei maşinării; dacă apa nu trebuie ridicată decât la o înălţime medie...”. Apa este evacuată cu hârdăul, cu găleata şi cu dârmonul. (Beli

Architecture hydraulique ou l'Art de Conduire –, iover et de menager Ies Eaux pour les differens besoins de la vie, Paris, 1737. Paris. Biblioteca Naţională).

, 43, RIDICAREA APEI

Una din problemele cele mai importante: secarea fundaţiilor, irigarea, stropirea grădinilor de agrement, asanarea. Fără să mai vorbim de mine care cer pompe cu foc. Iată câteva soluţii vechi, dar folosite încă în mod curent la începutul secolului al XVIII-lea, prezentate de Belidor în cuprinzătorul său tratat: „Desenele 3 şi 5: Pompă cu lanţ care se foloseşte la Marsilia; acţionată de doi ocnaşi timp de o oră după care sunt schimbaţi de alţi doi. Pe lanţ sunt prinse cupe garnisite cu piele, pentru a împiedica ra apa să curgă pe măsură ce este scoasă. Desenul 1: În locul cupelor, sunt folosite ulcele sau butoiaşe care acţionează liber fără să fie închise într-o ţeavă. Desenele 2 şi 4: Roată cu cupe folosită frecvent în Spania. Cupele în formă de cutie se umplu printr-o gaură aflată în colţul uneia din laturi; şi atunci când au ajuns în vârful roţii, cum se poate vedea la punctul B, se golesc într-un recipient CD, de unde apa este dirijată acolo unde este nevoie”. Nimic nou, toate sunt cunoscute de mult. Noutatea este, bineînţeles, maşina lui Neweomen (vezi 149). (Belidor, Architecture hydraulique, Paris, 1737. Paris, Biblioteca Naţională).

146. APA ÎN SLUJBA INDUSTRIEI: CIOCANUL HIDRAULIC, FORJA

Primul motor industrial a fost roata cu pale pusă în mişcare de o apă curgătoare. Vântul poate folosi la măcinat sau la pomparea apei, moara de vânt a fost de mare ajutor agriculturii dar este prea capricioasă pentru a putea lucra în folosul manufacturii. Cea mai veche utilizare a morii de apă a fost la forjă. Iată acţionate de o roată învârtită de i-ii pârâu, un ciocan hidraulic şi două foaie de forjă într-un atelier asemenea celor care pot fi numărate cu sutele, poate chiar cu miile, în munţii Hercinici din Germania. (Bockler, Theatrum machinarum, Nürnberg, 1662. Paris, Conservatorul de arte și meserii).

„7. APA ÎN SLUJBA INDUSTRIEI: HÂRTIA

Din nou apa, de data aceasta în Italia, folosită într-o activitate cu mult mai importantă, o puternică moară de făcut hârtie. O roată cu pale acţionează

97

motorul, un mare arbore cu came care pune în mis care un

ansamblu de ciocane menit să amestec” pasta în cadă. Fabricarea pastei de hârtie din elrpe necesită o mare desfăşurare de energie. Mişcarea este simplă dar cere multă forţă, condiţiile sunt ideale pentru o mecanizare elementară cu ajutorul unui motor acţionat ele apă. Această planşă este extrasa dintr-o lucrare italiană din 1 (556. Enciclopedia, pu\ blicată cu un secol mat târziu, ne-ar fi prezentat exact acelaşi dispozitiv. De la sâârsitul secolului al XVI-lea până la sfârşitul secolului al XVIII-lea, industria hârtiei nu va beneficia decât de un număr redus de îmbunătăţiri şi de amănunt. (Zonca, Novr> theatro di machine e edificii, Padova, 105 (5. Paris, Conservatorul de arte şi meserii).

148. MAŞINA LA TIPOGRAF:

O PRESA DE GRAVURA ÎN ARAMA DIN ANUL 1656

Cunoaştem importanţa gravurii, faptul că a apărut înaintea tiparului şi că de aici a pornit Gutenberr. Odată cu secolul al XIV-lea începe progresul decisiv (definitivat la sfârşitul secolului al XVI-lea) al gravurii în aramă, care îngăduie, în special, o presiune mai puternică. Presa reprezentată în această planşă foloseşte „la multiplicarea gravurilor în aramă. (7, onca. Novo theatro dl machine e eclilicii, Padova, 1656. Paris, Conservatorul ele arte şi meseni).

149. POMPA CU FOC A LUI NEWCOMEN

Cel de-al doilea stadiu al maşinii cu aburi este legat, ca şi primul, de exploatarea minelor de mare adâncime din Anglia. Maşina lui Savary fusese brevetată în 1698. Randamentul este intim, pierderile enorme. Maşina lui Savary nu se potriveşte câtuşi de puţin cu munca în mine, poate cel mult cu grădinile de agrement.

Cu totul altceva este maşina lui Newcomen, modest lăcătuş quaker din Darmouth căruia îi aparţine meritul de a fi pus în practică invenţia lui Denis Papin realizata în 1690. de a cărei existenţa avea cunoştinţă. Maşina lui a fost brevetata în 1708. Mişcarea alternativă a pistonului este obţinută la dus cu ajutorul aburului şi a balansierului şi la întors datoritei condensării (cilindrul este stropit). Mişcarea alternativă este transmisă pompei. Randamentul este slab dar maşina este solidă şi puţin costisitoare. Folosirea ei câştiga mereu teren până la descoperirile lui James Watt (1765 – 1785) care marchează

adevăratul punct de plecare al mă

98

cu aburi. Fără modesta pompă a lui Newco prerevoluţia cărbunelui, deci loc ieftin, deci voiuU3 industrială nu ar fi fost posibilă. (Maşina l –, pompat apa cu ajutorul focului – The engine caise water by iire – gravură extrasă din Magazinul

Universal, 1747, Paris, Biblioteca Naţională).

150. PORTUL ROTTERDAM

Această admirabilă marină realizată pe plăci de faianţă reprezintă portul Rotterdam şi a fost reluată până la saturaţie, în stânga, se înalţă drept un falnic indinman cu toate tunurile la vedere, mândru sub pavilionul Provinciilor Unite. O a doua mare corabie, în fund, şi o întreagă forfotă de vase mici, de şalande şi de bărci. Corăbiile pe plăci de porţelan constituie o amintire pentru toţi cei care au efectuat călătoria dar există reproduse pe veselă sau pe pereţii îmbrăcaţi în plăci de faianţă, şi un foarte mare număr de vapoare aparţinând Companiei olandeze a Indiilor orientale. Faianţa este semnată C. Boumeester (1652 – 1733). (Bruxelles, Musée du Cinquantenaire).

151. BURSA DIN AMSTERDAM

Locul cel mai sus-pus al capitalismului comercial din secolul al XVII-lea. Clădire frumoasă iară excesivă ostentaţie. Contrastul dintre puterea reală şi sobrietatea cadrului este destul de simbolic pentru puternica, modesta şi curajoasa Olandă. (J. A. Berckheyde, Vechea Bursă din Amsterdam. Frankfurt, Städelsches Kunstinstitut).

JOCURI ŞI PLĂCERI. TEATRUL

151 a. CONFORTUL MODEST

AL FRANŢEI BURGHEZE: NATURA MOARTA, DE CHARDIN

Jean-Baptiste Chardin. pictor al modestei vieţi cotidiene. Alimente şi obiecte neînsemnate aşezate cu simplitate. O simplitate burgheză care trădează, totuşi, confort şi abundenţă. Suntem departe de asce-jipele „bodegones” ale lui Velázquez sau Zurbarán. Şi cu lumină mai puţină. O Franţă în semitento, nici mediteraneană, nici nordică. Chardin, Europă tarea şi seriozitatea unei Franţe clasice care supravieţuieşte. (Paris, Muzeul Luvru).

152. FLANDRA ÎNFLORITOARE, FLANDRA VESELĂ

Războiul s-a înscăunat de mai bine de un secol S cu toate astea, Ţările de Jos, chiar şi cele din sud care nu sunt antrenate în planurile celor din nord îşi menţin, în profunzime, nivelul de avuţie. Sără cia este de suprafaţă, bogăţia însă îşi înfige rădăcinile în secole de strădanii, de pricepere, are t'le partea ei majoritatea oamenilor fără de care totul este deşertăciune şi înfrângere. Acest Teniers (Ţeniers cel Tânăr, David II, elev al lui Rubens şi r.; nerele lui Brueghel de Velours, 1610 – 1690) reia „în 1652 tema tradiţională a serbării populare. Tineret;» plină de veselie, recolta asigurată, lumea gătită în straie de sărbătoare, dansează. Nobilul senior însoţit de prea nobila sa doamnă nu uită să onoreze cu prezenţa lor distracţia populară. În 1652, se iese dintr-o lungă criză şi după cât s-ar părea Flandra începe din nou să spere conştientă de trecutul ei curajos şi plin de optimism. (David Teniers cel Tânăr, Chermeză – flamandă, 1652. Bruxelles, Muzeele regale de arte frumoase).

15!! PACEA RESTABILITĂ.

GARDA CIVICA PETRECE

În 1648, Olanda învingătoare este veselă, puternică şi înfloritoare. În marea sală St. Jorisdoclen din Amsterdam, garda civică sărbătoreşte, în ziua de îS iunie 1648, încheierea păcii victorioase de la Munster organizând un mare banchet. Vremea eroismului a trecut şi s-a scurs mult timp de când garda nu s-a mai aflat în focul luptei. Cei mai vechi, eventual port-drapelul, să fi trăit poate o epocă în care garda nu era constituită numai de formă. De atunci serviciul militar este asigurat de mercenari recrutaţi din Germania săracă. Dar garda are memorie bună şi la momentul cuvenit (1672 – 1673) băieţii acestor bărbaţi bine hrăniţi vor fi şi ei capabili să sufere, să lupte şi să se jertfească pentru o patrie plină de omenie, care mai mult decât oricare alta este vrednică de marea iubire pe care o Kiârneşte. (Barthélemy Van der Helst, Banchetul Gărzii civice, 1648. Amsterdam, Rijksmuseum).

154. BANCHETUL CAVALERILOR DU SAINT-ESPRIT

La acest banchet oferit de Ludovic al XIII-lea cavalerilor du

Saint-Esprit, la 14 mai 1633, atmosfera este mai puţin destinsă. Bogăţia felurilor de mâncare devine copleşitoare. În prezenţa regelui caia

100

mănâncă singur, deoparte, toţi se simt ca la liturghie. Ca semn al rangului, cavalerii poartă pălăriile pe cap-Vc linia bunelor maniere, de altfel nu există diferenţe însemnate între aceşti nobili şi burghezii din Amsterdam. Desenul lui Abraham Bosse este ca de obicei de o mare fineţe şi execuţia desăvârşită (de notat cutele de la faţa de masă de exemplu) – (Așezarea la Festinul dat de Maiestatea sa Domnilor Cavaleri după investire la Fontainebicau în ziua de 14 mai 1633. gravură de Abraham Bosse. Paris, Muzeul Carnavalet).

155. VIAŢA ARISTOCRATICA: BAL LA CURTE

Această izbutită gravură, deosebit de cunoscută de Abraham Bosse care reprezintă Un bal la Curte, prezintă valoare datorită gamei largi, preciziei şi fastului costumelor, în comparaţie cu încărcătura excesivă a costumului bărbătesc, îmbrăcămintea feminină pare relativ simplă. Decorul este distins şi plin de măreţie: ne aflăm într-o sală a palatului Luvru. (Bal la Curte, gravură de Abraham Bosse, către 1635, Paris, muzeul Carnavalet).

156. VIAŢA ARISTOCRATICĂ:

BUCURIA SIMŢURJLOR, TRANDAFIRUL

Într-o serie consacrată simţurilor, Abraham Bosse prezintă câteva aspecte ale modului de viaţă aristocratic. Aflaţi în capul scării unui palat care dă spre o grădină în stil francez, un gentilom şi două nobile doamne inspiră adânc mireasma unor trandafiri. Costume după moda Ludovic al XIII-lea. (Mirosul, gravură de Abraham Bosse, către 1635. Paris, muzeul Carnavalet).

157. VIAŢA ARISTOCRATICA: BUCURIA SIMŢURILOR, MUZICA DE CAMERA

O altă gravură de Bosse, din seria., bucuria simţurilor”. În interiorul deosebit al unui castel, cu pereţii acoperiţi de tapiserii reprezentând scene de lupta, doi gentilomi, două nobile doamne şi un copil îşi oferă o bucurie pentru simţul auzului: un divertisment muzical. Trei voci. un violoncel şi o chitară. Chitaristul cânta din gură

acompaniindu-se la chitară. Violoncelistul descifrează partitura aşezată direct pe masă. Aceeaşi încărcătură excesivă, adeseori observată, a veşmintelor bărbăteşti. (Auzul, gravură fie Abraham Bosse, către 1635. Paris, muzeul Carnavalet).

101

158. „ALCESTA” DE QUINAULT ŞI LULLY ÎN CURTEA DE MARMURA A PALATULUI VERSAILLES

Acest divertisment de mare spectacol a fost prezentat cu ocazia cuceririi ţinutului Franche-Comte în 1674. Potrivit vechilor tradiţii ale teatrului, întreaga Curte de marmură a fost transformată în scenă, datorită unei profuziuni de luminări aşezate în rânduri strânse până şi pe acoperişuri. Orchestra se afla în faţa scenei. Regele stă separat mult în faţă. Serbările ţin câteva zile. „Alcesta” este punctul de atracţie al primei zile, după cum ne reaminteşte şi textul gravurii scris în franceză şi în latină aşa cum se cuvine comemorării unui act atât de solemn. „Alcesta, tragedie pusă pe muzică, împodobită ou intrări de balet, reprezentată la Versailles în Curtea de Marmură a castelului, iluminat de sus şi până jos de o infinitate ele lumini”. Tocmai această revărsare de lumină s-a urmărit a fi păstrată în amintire ca şi costul unei asemenea performanţe în pofida mediocrităţii mijloacelor de iluminare ale timpului. (Gravură ele Le Pautre, 1676. Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

159. CELE TREI GLORII ALE TEATRULUI FRANCEZ: PIERRE CORNEILLE

Sau, cel puţin, cele trei pe care posteritatea le-a păstrat. Mai întâi Pierre Corneille, cea mai mare glorie trecută a teatrului francez. Această frumoasă gravură, puţin tristă, de J. Lubin ne înfăţişează drama marelui magistrat care a avut ghinionul de a trăi prea mult (IliOU – 1084) într-un secol al tinereţii. (Corneille, gravură de J. Lubin, Paris, Biblioteca Naţională).

1 GO. CELE TREI GLORII ALE TEATRULUI FRANCEZ: RACINE

Jean Racine (1639 – 1099) încă tânăr în epoca sa de glorie obţinută uşor clar meritată, când nu apăruseră remuşcările. Privire frumoasă şi pătrunzătoare, privire nemărginită care cuprinde tot sufletul omenesc. (Jean Racine, gravură ele Edelinck. Paris, Biblioteca

Naţională).

ICI. CELE TREI GLORII

ALE TEATRULUI FRANCEZ: JEAN-BAPTISTE POQUELIN, ZIS MOLIERE

Acest Molicre (1022 – 1073) anonim are ceva duios, nerăbdător şi tragic. În acest sens izbuteşte să re

102

nală).

adevărul despre o viaţă şi o poziţie socială. gravură anonimă. Paris, Biblioteca Naţio

162. – 164. MĂŞTI DE COMEDIE ITALIANA

Aceste măşti din piele reprezintă trei din principalele personaje ale comediei italiene: Arlechine (102), Pantalone (163), bătrânel bolnăvicios, zgârcit şi libidinos, păcălit mereu de Arlechine, şi Căpitan (164), acest fanfaron caraghios care sub numele de Căpitan Matamore apoi de Matemor era sortit unei îndelungi cariere. Să nu ne înşelăm: comedia italiană domină secolul. În afara Franţei, ba chiar şi în Franţa. Aceste tipuri au fost preluate şi depăşite de teatrul clasic şi marele Molière nu a întors spatele vicleniilor lui Scapin. În ceea ce priveşte publicul din cartierele periferice, el continuă să râdă la Italieni. Comedia italiană constituie pentru teatru unul din elementele imuabile ale marelui fond baroc din marele secol clasic. (Colecţie particulară).

165. ÎMBINAREA DINTRE DOUĂ GENURI DE COMEDIE

Iată aici reunite în mod simbolic pe scena Teatrului Regal, în 1G70, cele două genuri de comedie pe care publicul nu le separă aşa cum fac autorii tratatelor ele literatură. Iată deci, pentru bucuria parterului şi satisfacţia lojilor, pe Molière, Jodelet, Pois-son, Turlupin, marele căpitan Matamor, Arlechino, Guillot Gorju, Gros Guillaume, Dottor Grazian Ba-lourd, Gaultier Garguille, Polichinelle, Pantalone, Philippin, Scaramouche, Briguelle şi Trivelin. (Pictură anonimă. Paris, Muzeul Comediei Franceze).

IGR, OPERA LA ROMA

Distracţie aristocratică, la început, înainte de a satisface mulţimile, opera se reîntoarce adeseori la izvoarele originilor sale alese. Giovanni Paolo Păunini (1691 – 1765) ne reaminteşte acest

lucru în această frumoasă compoziţie din 1729 – 1730. Lucrarea readuce în memorie reprezentaţia (spectacol particular) operei Contesa de Numi, de Leo Vinci, dată în ziua de 26 noiembrie 1729, de către cardinalul de Polignac în Palatul său din Roma cu ocazia naşterii prinţului moştenitor. (Paris, Muzeul Luvru).

103

166 a. TEATRUL-LITURGHIE BAROCA:

TEATRUL CUVILLIES DIN MÜNCHEN

François de Cuviilies, marele maestru francez al Munchonului baroc. Nimeni altul nu a contribuit mai mult ca ei. către anii 1735, la lansarea stilului prorococo. Operă barocă, această liturghie somptuo-isă se desfăşoară într-un ambient bisci-ice.sc. BU—rici în formă de teatru, teatre în roşu închis şi [n grena. Teatrul lui Cuviilies este uşor trădat de decoraţia interioară care sfâr. şeşte prin a ascunde armonia liniilor şi echilibrul proporţiilor. Unul J: n cele mai izbutite succese arhitecturale ale Europei catolice germane, patria unui baroc mereu renăscut.

CONSTRUCTORII LUMII MODERNE

167. DESCARTES, DE FRANS HALS

S-a spus tot despre această surprin7 ătoare şi problematică întâlnire dintre marele portretist al Şcolii din Haarlem, Frans Häis (1580 – 1666), în această frumoasă ţară a libertăţii, binecuvântată de Dumnezeu, şi l tone Descartes, gentilom din Poitevin, constructor al lumii moderne, cel mai mare dintre cei mari. Poartă un costum negru, sever, cu gulerul mare, peruca netezită, mustaţa şi musca războinicului, ofiţerului şi gentilomului care a fost. Importanţi sunt însă ochii, aceşti ochi ciudaţi, mari, adânci, distanţaţi unul de celălalt de un nas lat, lung şi gros, nişte ochi care sondează cu interes ordinea geometrică a cosmosului infinit şi pătruns de gândirea perfectă a unui dumnezeu, transcendental, depărtat şi prezent. (Portretul lui Descartes atribuit lui Frans Häis. Paris, Muzeul Luvru).

168. PORTRETUL LUI KEPLER

În 1623, când Galilei scria în Sariyiatore fraza cea mai importantă a secolului: „Natura este scrisă în limbaj matematic”, nu existau decât legile lui Kep-ler, cuprinse în Astronomia Nova publicată

în 1609, care puteau să ofere acestei geniale intuiţii un început de consistenţă. Acesta este rolul lui Kepler (1571 – 1630) în marea aventură a spiritului care domină istoria Europei clasice, al lui Kepler care în mai mare măsură decât Copernic este adevăratul fondator al astronomiei noi. Acest portret al lui Kepler de Berneccerus se presupune că a fost lucrat la Linz în timpul şederii lui Kepler în acest oraş în ce

104

pând din anul. 1612 şi dăruit de el însuşi prietenului său Matthias Berneygen din Strasbourg. (Ştrasbourg, Fundaţia Sfântul Thomas).

169. GALILEI ÎN 1636.

LA VÂRSTA DE ŞAPTEZECI ŞI DOI DE ANI

Galilei. (1564 – 1642) care în anul 1623 a proclamat, şi încă în limba vulgară, cu atâta exactitate prioritatea matematicii care a determinat revoluţia ştiinţifică din secolul al XVII-lea, la şaptezeci şi doi de ani, după ceva mai mult de trei ani de la condamnarea. lui de către Inchiziţie – condamnare al cărei răsunet şi importanţă au fost exagerate tară temei, în mână o lunetă. În privirea acestui bătrân luptător putem citi, totuşi, dacă nu chiar o îndoială, oricum, o îngrijorare, ceva de om hărţuit şi temător. Uimitor în destinul ieşit din comun al acestui om extraordinar şi bărbat bine clădit, este productivitatea, puterea de a descoperi a minţii, capacitatea ele a se entuziasma, păstrate şi în cursul vârstei mature şi a bătrâneţii trăită în deplină putere. Profesiunea sa de credinţă din Şaggiatore a fost formulată la vârsta de cincizeci şi nouă de ani, fapt care ele asemenea merită menţionat. Galilei este un Michelangelo al ştiinţei: acest constructor al lumii moderne este rătăcit clin secolul al XVI-lea, în cel de-al XVII-lea. Acest portret este datorat artistului Justus Şuster-mans, pictor flamand de la Curtea florentină. (1597 – 1681). (Florenţa, Muzeul Uffizi).

170. PASCAL, PORTRET

DE PHILIPPK DE CHAMPAIGNE

Acest portret.al lui Pascal (1623 – 1662) este una din frumoasele realizări ale lui Philippe de Champaigna (1602 – 1674). Un

curent de simpatie şi de înţelegere reciprocă s-a stabilit între cei doi bărbaţi. Numai astfel se poate pătrunde atât de adânc înăuntrul unei priviri. O privire febrilă, faţa suptă, nările fremătânde, surâs greu de definit, uluitoare încordare a minţii către lumea de dincolo de aparenţe. Prin liniştea eternă a spaţiilor fără de sfârşit Pascal percepe existenţa unui dumnezeu ascuns care i se dezvăluie. (Paris, colecţia Moussali).

Hi. PORTRETUL LUI LEIBNIZ AFLAT LA FLORENŢA

Crottfried W îi hei în Leibniz (1646 – 1716), co-inventator, dar mai cuprinzător şi mai profund decât Newton, al calculului infinitezimal, este şi deţinătorul multor

105

alte titluri de glorie. Cea mai uluitoare minte enciclopedică din toate timpurile. După două secole şi jumătate vreo trei sute cincizeci de editori n-au cal tut să dea de căpătâi unei cantităţi enorme de manuscrise lăsate de Leibniz la Biblioteca din Hanovru. Şi totuşi acest portret, al cărui autor nu ne este cunoscut dar pe care îl credem sincer, dezamăgeşte. El este cu toate acestea cel mai reuşit şi încă JF> departe, faţă de altele pe care le avem. Detectăm ceva neliniştitor şi uşor fals pe acest chip, o ironie destul de plictisită ascunsă de bunătatea gurii, a nasului mare şi a ochilor ca doi cărbuni, înţelegem neliniştea acestui spirit cercetător, conciliator, mereu gata să depăşească, topindu-le, cele mai neîmpăcate contrarii. O privire care poate măsura distanţa monadelor după aparenţe. (Florenţa, Muzeului fizi).

172. ISAAC NEWTON, DE GOTTFREY KELLER

Isaac Newton (1643 – 1727) e mare, Isaac Newton e chipeş, Isaac Newton e bun. Nimic nu i-a lipsit acestui om care a clădit universul clasic pe care De – cartes îl inventase, cel care a formulat prima lege matematică globală a universului, astăzi depăşită dar mereu valabilă în calitatea ei de observare esenţială. Poate că Gottfrey Keller l-a măgulit putui, fiindcă e greu de închipuit cum acest bărbat împovărat cu atâta muncă, acoperit de atâta glorie, poate avea o asemenea faţă fără riduri, o asemenea faţă tinerească la cincizeci şi nouă de ani. E drept că la cincizeci şi nouă de ani Newton are înainte încu douăzeci şi cinci de ani, un sfert de secol plin de o viaţă extrem de

productivă, patruzeci de ani de viaţă după apariţia volumului „Principia”, aici e minunea, la aproape o jumătate de secol după ce inventase calculul infinitezimal. Dar Descartes şi Ninv-lon, Newton şi Descartes, cele mai mari două gena ale spiritului uman, încadrează în mod simbolic cel mai mare secol, un secol scurt, patruzeci şi şapte de ani îi separă la naştere, şaizeci şi şapte la moarte, cincizeci de ani între „Discurs” şi „Principia”. Newton este şi teolog, ba chiar şi mai bine, este creştin. Acestui protestant marginal (împrejurări neie-ricite au făcut din el un unitarian) i-a fost dat să devină teologul şi savantul gândirii despre facerea lumii. Pentru el ca şi pentru Malebranche, facerea lumii este un proces continuu. Privirea lui Newcon are profunzimea privirii lui Descartes şi a celei a lui Pascal, adică numai concentrare, atenţie şi voinţă dar fără înflăcărare. Newton a sesizat „ca şi cum. ar fi avut în faţa ochilor” manifestarea în ordinea universală a „desăvârşirilor invizibile ale Domnului Şi puterea lui veşnică”. Odată cu cunoaşterea, el a de

Împăcarea care depăşeşte orice inteligenţă, chiar pe cea a lui Newton. (Colecţia contelui Ports

173 CELE MAI IMPORTANTE TREI TITLURI ALE SECOLULUI: DIALOGO DE GALILEI, 1632

pagina de garda a cărţii este scrisă, circumstanţă agravantă, în limba vulgară, în toscană. Galilei are şaizeci şi opt de ani. El a stabilit, cu destulă stângăcie încă, noile baze ale fizicii şi ale cosmologiei. Pas decisiv pe linia intuiţiei proclamate de el în „Saggia-tore”: „Natura este scrisă în limbaj matematic”. Acest Dialoga. i-a adus unele necazuri cu Inchiziţia, necazuri mult exagerate de altfel. Ele l-au împiedicat pe Descartes să publice lucrarea sa: „Lumea”, în anul 1633 în momentul în care după ce o revăzuse cu deosebită grijă, se pregătea să o prezinte, ca ultim test, prietenului său, devotatul şi cucernicul Mersenne, cel foarte minim* cum îi plăcea lui Voltaire, spre ruşi-nes lui, să spună. (Pagină de titlu a ediţiei princeps. Paris, Biblioteca Naţională).

174. CELE MAI IMPORTANTE TREI TITLURI ALE SECOLULUI: DISCURSUL ASUPRA METODEI AL LUI DESCARTES.

1637

În 1037, la Leyda sub însemnul omului care sapă sub privirea Eternităţii, adică în limbaj obişnuit la editorul Jean Maire, cel mai mare dintre cei mari, carta lumii matematice a exploziei nelimitate a dezvoltării... Discursul asupra Metodei pentru o bună îndrumare a raţiunii şi îndemn la căutarea adevărului cu ajutorul ştiinţei, în plus Dioptrica, Meteorii şi Geometria oare sunt studii pentru Metodă". Numele autorului nu apare. Fără îndoială că, la fel ca Spinoza cu privire la „Etică", Descartes ar fi afirmat bucuros că aici se află adevărul. Or, în epocă, adevărul nu aparţinea dncât lui Dumnezeu, şi asemeni lui era linie. şi definitiv. (Pagina de titlu a ediţiei princeps. Paris, Biblioteca Naţională).

1" 5. CELE M. Vf IMPORTANTE TREI TITLURI ALE SECOLULUI: PHIIOSOPHIAE NATURALI S PRINCIPIA MATHEMATICA DE 1SAAC NEWTON, 1637

16 & 6 – 1687, la Londra, sub egida Royal Society, a-Pe" e Carta universului, care cuprinde, printre altele.

Minim: călugăr franciscan. 107

legea Marelui Arhitect, gravitaţia universală, proporţionalitatea cu masa, proporţionalitatea inversă cu pătratul distanţei. Este tipărită în latină, limbă folosită în ţările germanice. (Pagină de titlu a ediţie; princeps, Paris, Biblioteca Naţională).

176. LEIBNIZ MATEMATICIAN (OCTOMBRIE 1684)

Iată una din paginile celebre ale lui Leibniz, în latină bineînţeles, această limbă a nordului, apărută în numărul din octombrie 1684 al Acta l. ruditorum publicate la Leipzig începând din 1G82. la care Leibniz a fost încă de la început unul din colaboratorii cei mai constanţi. Semnează G.G.L., iniţialele latine ale numelui Gottfried Wilheim Leibniz. Născut în 1G46, mort în 1716, Leibniz are atunci treizeci şi opt de ani şi se află în culmea gloriei. (Paris, colecţie particulară. Asociaţia internaţională de istorie a ştiinţelor).

EVOLUŢIA ŞTIINŢEI

177. SEXTANTUL ASTRONOMIC AL LUI HEVELIUS

Măsurarea distanţei unghiulare dirijează întreaga astronomie, fie teoretică, fie practică. Johann Hewei (Nevolius, 1611 – 1687) nu a fost un teoretician ci un înverşunat admirator al trecutului, cel mai

important dintre discipolii întârziaţi ai celui mai valoros observator, danezul Tycho Brahe (1546 – 1601). Acest sextant uriaş permite observarea cu ochiul liber la o jumătate de secol după generalizarea lunetei. Ca şi în alte domenii se poate observa o constantă a structurilor, aici cu atât mai semnificativă: obiectele sunt grele şi apăsătoare. De notat că observatorul este instalat într-un pod a cărui dezordine incomodează; un mic observator particular în stilul descris în „Femeile savante”. (Johann Hevelius, Maclilna Cocles-tis, Danzig, 1673. Paris, Biblioteca Naţională).

178. ASTRONOMIE CU LUNETA

Această imagine naivă a observării lunii cu ajutorul lunetei este mult anterioară sextantului, („Machina Coelestis”) a lui Hevelius. O putem găsi într-o lucrare de tinereţe a acestuia, Selenographia. Pentru descrierea universului lunar, Hevelius nu respiny

108

Instrumentul diavolesc despre care mulţi se întreabă încă dacă nu falsifica realitatea (J. Hevelius, Seleno-graphia, Danzig, 1647. Paris, Biblioteca Naţională).

179. OBSERVAREA PETELOR SOLARE

Importanţa petelor solare este bine cunoscută. „Incepând din 1611, Fabricius apoi Galilei şi Părintele Scheiner remarcă petele solare”. Curând toată lumea vrea să le observe şi chiar în anul 1637, în Meteores apare concluzia uluitoare a lui Descartes: Pământul este un soare care s-a răcit. De unde şi necesara explozie în timp. „O asemenea întâmplare, scrie Robert Lenoble, nu mai poate fi plasată în cei două-trei mii de ani ai cronologiei tradiţionale a universului preuman”. Observarea este primejdioasă deoarece există riscul de pierdere a vederii, deşi sunt folosite geamuri afumate. De aici şi soluţia reprezentată de Hevelius în imagine, a observării indirecte prin reflexie. (J. Hevelius, Selenographia, Dan/. În, 1647. Paris, Biblioteca Naţională).

180. TELESCOPUL LUI NEWTON (1688)

Telescopul lui Newton este mai bun în teorie decât în practică şi de altfel chiar este mai puţin eficace decât o lunetă. Telescopul nu revoluţionează astronomia decât după rezolvarea unui număr de

probleme tehnice, printre altele, cele legate de metalurgia oglinzilor. Aliajul oglinzii lui Newton era compus din şase părţi de cupru, două de cositor, una de arsenic. După câteva încercări promiţătoare, lucrătorii care au încercat să fabrice oglinzi de telescop au întâmpinat atâtea dificultăţi încât s-a renunţat practic la orice tentativă timp de patruzeci de ani. Abia în 1740 şi 1760 James Short furnizează principalelor observatoare din Europa, telescoape gregoriene uriaşe, care nu mai semănau nici pe departe cu prototipul lui Newton. (Replica primului telescop al lui Newton, 1688. Londra Science Museum).

181. MERIDIANE

Trecerea astrelor la meridian permite o observare sigură şi incontestabilă. De aici importanţa şi grija acordată construcţiei şi dimensiunile impozante ale lunetelor meridiane. Această gravură din anul 1689 îl reprezintă pe marele Romer, omul căruia îi revine cinstea de a fi realizat, la Paris, primul calcul al vitezei luminii (22 noiembrie 1675). (Londra, British Muselim).

109

182. – 183. TRECEREA COMETEI ÎN ANUL 1664

Aceasta reprezentare, extrasă clin „Theatrum Come-ticum”. de Stanislas Lubienitz (1667), este deosebit de interesantă datorită suprapunerii planurilojpe care le înfăţişează. Pe un fond uluitor, antroponiorfic şi fantasmagoric al reprezentării tradiţionale a constelaţiilor este consemnată trecerea cometei; acest corp îngrijorător fiindcă tulbură ordinea celestă. Pe plan filosofic, cometa din 1664 nu a stârnit atâtea comentarii – spiritele nu sunt încă pregătite – ca decea din decembrie 1680. subliniată de Pierre Bayle. Astronomia matematică se impune dar reprezentările tradiţionale ale cerului se menţin. (Stanislas Lubienitz, Theatrum Come ticum. Amsterdam, 1667. Paris, Biblioteca Naţională).

184. CELE TREI SISTEME ALE LUMII: SISTEMUL LUI PTOLEMEU

Iată cele trei sisteme ale lumii despre care ne vorbeşte Pascal. Sistemul tradiţional al lui Ptolemeu are încă numeroşi adepţi în secolul al XVII-lea şi ceea ce este surprinzător, foarte mulţi în mediile liber cugetătoare. Spiritele viguroase din prima parte. a secolului al XVII-lea

au fost aproape toţi adepţii lui Ptolemeu, geocentrişti hotărâţi. Sistemul lui Ptolemeu este reprezentat aici înarmat cu ultimele sale perfecţionări, jos în dreapta, sistemul lui Tycho Brahe care îmbină mişcarea Soarelui în jurul Pământului cu ipoteza lui Copernic a mişcării planetelor în jurul Soarelui. (Andrea Ceilarius, H armonia macrocosmica, Amsterdam, 1661. Paris, Biblioteca Naţională).

185. CELE TREI SISTEME ALE LUMII: SISTEMUL LUI TYCHO BRAHE

Iată ingeniosul sistem al lui Tycho Brahe, care la sfârşitul secolului al XVI-lea printr-o abilă depăşire dialectică a salvat cel mai bine aparenţele. El îmbină, evident, avantajele celor două sisteme fără să zdruncine deprinderile tradiţionale ale gândirii. Succesul său a fost deosebit mai cu seamă în ţările protestante grijulii faţă de litera Vechiului Testament. Până la calculele lui Romer, până la sfârşitul celui de al treilea sfert al secolului al XVII-lea, sistemul a avut numeroşi şi autentici adepţi. (Ibid. Paris, Biblioteca Naţională).

110

186. CELE TREI SISTEME ALE LUMII: SISTEMUL LUI COPERNIC

Sistemul lui Copernic este mai vechi decât al lui Tycho Brahe. Dar, ipoteza fiind prea îndrăzneaţă, s-a impus mai greu. A fost nevoie de Kepler, de Galilei şi de Descartes rare să forţeze poziţiile. E greu de reprezentat înclinarea pe ecliptică şi succesiunea anotimpurilor iar desenatorul nu s-a descurcat de o manieră mulţumitoare. De notat figuraţia antropomorfică a zodiacului si1 mai ales Soarele care nu are proporţiile cuvenite. Sistemul stelelor fixe se păstrează în continuare cu fermitate. Gravura lui Andrea Cellarius trădează fără voie deruta care se menţine în 1661 în faţa consecinţelor confruntării cu infinitul, sau măcar cu nemărginirea universului. (Ibid., Paris, Biblioteca Naţională).

187. EXPLORAREA INFINITULUI MIC

După macrocosmos, microcosmosul. A te afla neajutorat între aceste două abisuri, iată uluiala secolului al XVII-lea, exprimată de Pascal. Aceste modeste-amplificatoare ale simţurilor sunt, deci, în mod indirect, nişte provocatori. Pe timpul lui Hooke (Robert Hooke, 1635 – 1703) părintele micrografiei, microscopul numără ceva mai mult de

patruzeci de ani. A trecut, deci, de vârsta copilăriei. Acest instrument modest, care nu poate mări nici de o sută de ori, este un aparat solid şi folositor. Cu acest instrument a adunat Hooke cantitatea impresionantă de informaţii pe care le-a publicat în Micrographia din anul 1665. Mulţumită acestui instrument şi răbdării lui Hooke a luat naştere anatomia microscopică. Robert Hooke a fost un excelent observator. El ştia să folosească o lumină filtrată care reducea la maximum franjurile cromatice: ace de albină, labe de muscă, aripi de insecte, musculiţe, păianjeni… o întreagă lume nebănuită şi uşor suprarealistă ieşită din această cutie a Pandorei şi reprodusă cu scrupulozitate în minunatele planşe din Micrographia (Microscopul lui Hooke. Model construit de Christopher Cook în 1675. Londra, Science Museum).

188. PLANŞELE LUI HOOKE

Iată una din acele faimoase planşe din 1665 care au provocat o profundă uimire. Iată reproduse petele de mucegai de pe plante, pentru prima oară de când a început observarea cu ajutorul microscopului. O lume suprarealistă din care, poate, s-a inspirat şi Méliès. 1. O pădure de mucegai pe o plantă. 2. Ur?

111

mic punct roz de pe o frunză de trandafir, văzuţii la microscop spre sfârşitul verii. (R. Hooke, Micrographia, ediţia din 1747. Paris, Biblioteca Naţională)

189. MICROSCOPUL LUI ADAMS

George Adams (1704 – 1774) a condus unui din colo mai mari ateliere de aparate optice microscopici din secolul al XVIII-lea. Fiul său l-a urmat. Putem urmări deci atelierul lui Adams pe o perioadă de aproape un secol. Adams a publicat în 174 (i o a doua ediţie a lucrării sale „Micrographia illustrata”, sortită unui deosebit succes. Între Hooke şi Adams putem măsura imensul drum parcurs. Modelul prezentat aici este modelul cel mai complex, un microscop compus denumit microscopul prinţului de Walles, viitorul George al III-lea pasionat după micrografie. Colecţia de aparate optice a regelui George al III-lea va deveni curând cea mai frumoasă din întreaga Europă. (Microscopul compus al lui George. Adams. către 1755. Londra,

Science Museum).

190. FAŢA PĂMÂNTULUI: PROGRESELE CARTOGRAF] EI POLARE CĂTRE 1630

Reprezentarea Pământului a făcut progrese hotărâtoare în a doua jumătate a. secolului al XVIII-lea, odată cu perfecţionarea cronometrului care a permis o cunoaştere precisă a longitudinilor. Această harta poate fi situată în apropierea anului 10, 30. Harta izbeşte prin marile întinderi albe. Înaintea lui Stadovkin (1644) şi în special a lui Dejnev (1648) noua Siberie este ignorată, conturul său este greşit. „Tartariae maritima incognita” ne spune cu pudoare textul. La apus, după golful Hudson, semn de întrebare. Un alb necunoscut acoperă toată această emisferă. La Marea Britanie şi la Finlanda se observă unele. greşeli în privinţa longitudinilor. (Hartă a polului – arctic şi a pământurilor vecine. Gravură anonimă editată de Henri Hondius. Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

l'Jl. CRONOMETRUL LUI HARRI. SON (1735)

Un volum mare şi complex. Problema este deosebit de grea: să poţi păstra, în ciuda temperaturilor, mişcărilor vasului şi higrometriei variabile ora plecării, pe tot parcursul câtorva luni de navigaţie, cu o toleranţă de câteva secunde. Harrison se află pe calea cea bună în 1735. Lui îi revine cinstea de a fi găsit soluţiile. Lui Le Roy şi Berthoud punerea la punct şi definitiv în practică între 17 (J7 şi 1772. După Bougainville, Cook şi mutaţia în cunoaşterea Pământului (Primul model de cronometru marin al lui Ha-rrison, 1735. Greenwich, Muzeul Naţional Maritim).

192. CURIOZITATEA PARAŞTIINŢIFICĂ

Admiraţia exagerată a publicului se datorează o dată marii mutaţii din domeniul ştiinţei şi în timp caracterului ei captivant. Iată deci cabinetele de lucru. Cel din imagine este deosebit de interesant. O serie de borcane ciudate în stânga. Ştiinţa concurează cu imaginaţia. Separarea se va efectua treptat. Textul acestei gravuri olandeze din 1719 spune: „(Această planşă) reprezintă în câteva feluri Starea prezentă şi minunata diversitate şi numărul infinit de lucruri din cele mai rare. (Ea) foloseşte în acelaşi timp pentru a arăta ordinea care ar trebui dată tuturor acestor frumuseţi orânduindu-le cam în acest fel,

într-un apartament, care ar putea fi adaptat, urmând Planul”. Iată deci cum, asemenea muzeelor noastre imaginare, ne este prezentat aici cabinetul de lucru imaginar. (Levin Vincent, Descrierea prescurtată a Planşelor care reprezintă Cabinetele a câteva din curiozităţile conţinute în Teatrul Minunilor Naturii, Haarlem, 1719. Paris, Biblioteca Naţională).

193. CABINETUL DE CHIMIE

De la curiozităţi, iată-ne acum la specializare. Un cabinet de chimie aşa cum ne este prezentat într-un articol entuziast din valorosul Universal Magazine în numărul din decembrie 1747. Articolul face un ciudat istoric al chimiei. Aflăm că, născută în Asia, a trecut în Egipt, pe vremea lui Moise. „Chemistry having travelled from Egypt into Arabia, it was there also macle esteemed and practised under the barbarous name of Alchimia”. Un amestec într-adevăr ciudat, ca şi textul însuşi, în această imagine. În 1747 chimia este încă în perioada schimbării de voce, şi până la experienţele concludente ale lui Lavoisier se tot străduieşte să devină matură. (Paris, Biblioteca Naţională).

194. ABATELE NOLLET LA LUCRU

Acest vulgarizator aproape genial, care a vândut ştiinţă în „lumea bună”, a realizat o treabă demnă de luat

„În ei iKhvă în original: „Chimia, după ce a trecut din Egipt în Arabia, a fost studiata şi practicata şi acolo sub denumirea de Alchimie, denumire data de popoarele din Alriuu de Nord”.

113

În scamă, izbutind să facă din ştiinţă un lucru distractiv pentru marele public cu o cultură medie. Nollet urmărea scopuri terapeutice. Această experienţă este efectuată în speranţa descoperirii unui tratament care să vindece pe bolnavi cu ajutorul electricităţii. Experienţe făcute pe vegetale şi animale: seminţele electrificate cresc mai repede. „Când electrizăm o tulpină de busuioc, din vârful fiecărei frunze, mai ales dacă apropiem şi mâna până la o oarecare distanţă, iese un suflu perceptibil şi o jerba luminoasă, ceea ce face un spectacol cu mult mai frumos decât am putut să reprezint în figura 4 la litera A. Electricitatea având calitatea de a accelera curgerea care se face prin

canale foarte înguste –, un animal electrizat va transpira, deci va pierde clin greutate”. Experienţa a fost efectuată pe doi pisoi de patru luni, doi porumbei şi pe vrăbii: de fiecare dată animalul, tratat cu electricitate, cântărit înainte şi după experienţă, a pierdut în greutate. Electricitatea este transmisă din globul de sticlă electrizat al maşinii până la cuşca din tablă cu ajutorul unui lanţ. (Abatele Nollet, Cercetări asupra cauzelor deosebite ale fenomenelor electrice şi ale efectelor dăunătoare sau folositoare la care ne putem aştepta, Paris, 1749. Paris, Biblioteca Naţională).

195. MECANICA ÎN DOMENIUL CEASORNICĂRIEI

O parte din problemele ceasornicăriei sunt probleme tehnice, cum ar fi problema dimensiunii fuselor. Iată pentru a prelungi mâna omului, ingenioasa maşină de tăiat fusele pentru ceasornice construită de Hulot în 1760. (Paris, Conservatorul de arte şi meserii).

196. O MAŞINĂ DE CALCULAT

Prima maşină de calculat este atribuită lui Pascal. Cea din imagine, construită după douăzeci de ani, este numai din metal. Un prim progres. Iată deci pe strămoşul îndepărtat al creierelor noastre electronice. (Florenţa, Institutul şi Muzeul de istorie al ştiinţei).

BAROC SAU CLASIC

197. STRĂPUNGEREA INIMII

Iată o culme a barocului, greu de suportat pentru noi, astăzi, şi totuşi o culme autentică. Bernini, zis în Franţa şi Cavalerul, a vrut să exprime, în piatră, inexprimabilul, experienţa mistică. E cazul să ne scandalizăm cum a făcut magistratul de Brosses? Mai bine să încercăm să înţelegem. Da, Bernini (1598 – 1680) a fost sincer. Trupul freamătă sub stofa groasă, dar trupul rămâne trup şi carnea carne, chiar şi în cazul unei experienţe mistice. Ceea ce deranjează este nu atât sfânta leşinată, cât îngerul şmecheros cu săgeata lui de bronz aurit. „Un trup de femeie ale cărui forme se vădesc tinere şi frumoase sub veşmintele călugăreşti, a cărei mina delicată nu se împotriveşte, devine tărâmul unde se produce minunea, întâlnirea trecătoare dintre materia vie şi duhul divin. Scenă de iubire, scenă de suferinţă vecină cu agonia la care participă împreună, în dublă calitate la adevărul acestei lumi dar şi la miracolul mântuirii”. Arta aceasta poate să deranjeze, prin

modalitățile sale, prin gestica excesivă, prin zâmbetele şi realismul său, dar nu i se poate contesta nici autenticitatea, nici înțelegerea profundă a misterului. Străpungerea inimii este, oricum, una din culmile artei religioase a Contrareformei. (Bernini, Străpungerea inimii Sfintei Tereza, 1651. Roma, Biserica Santa Maria della Vittoria).

198. LUVRUL LUI BERNINI

Victor L. Tapie a spus tot ce se putea spune despre proiect, despre transpunerea sa, despre eşec. 1664 – 1665, cotitura decisivă. Se joacă cartea: baroc sau clasic. E oare cu putință ca în Paris să apară această dublă arcuire, această rotondă? Suntem. atât de obişnuiți cu colonadele lui Perrault, ele fac parte integrantă din estetica noastră, ba chiar din etica noastră, încât nu ne putem închipui fără strângere de inimă riscul pe care l-ar fi presupus realizarea proiectului lui Bernini. Aceste forme rotunjite în Paris, nimeni nu poate să realizeze în ce măsură ar fi schimbat mersul istoriei naționale. (Primul proiect al lui Bernini pentru fațada răsăriteană a palatului Luvru. Paris, Muzeul Luvru).

199. COLONADA PALATULUI LUVRU ÎN CONSTRUCȚIE

În proiectul final realizat de Perrault au fost menținute câteva idei din ultimul proiect al lui Bernini: acoperişul plat cu balustradă şi fațada fără ieşinduri importante şi fără intrânduri laterale. Dar spiritul este cu totul altul. Şi este greu să ne imaginăm un alt ansamblu de soluții care să fie mai diferit. Putem aprecia dimensiunile şantierului şi numărul mijloacelor folosite. (Gravură de Sébastien Le Clerc, 1677, Paris, Biblioteca Națională, Cabinetul da stampe).

199 a. PUTEREA CĂRNII. RUBENS

Una din culmile artei baroce. Lucrarea este din anul 1617. Comandată de iezuiții din Neuburg, a împodobit, la început, altarul principal, până nu fi fost dată jos de teama goliciunii feminine. Una din cele mai frumoase căderi de corpuri înlănțuite din pictura universală. Din câte Judecăți de apoi există, lucrarea marelui Rubens te duce cu gândul la cea a lui Michelangelo, ilar niciuna nu poate atinge asemenea grad de violență, asemenea contrast de umbra şi lumină, asemenea căldură a cerurilor şi a roşurilor. În acest tumult de Apocalips, carnea dezgolită a prea frumoaselor „osândite” rămâne atrăgătoare. Nici

Moartea, nici Sentinţa care le-a osândit nu pare să le fi tulburat cine ştie cât. Arta lui Rubens, chiar şi cea religioasă, rămâne iremediabil carnală. (München, Alte Pinakothek).

BAROC ŞI CLASIC. MUZICA

200. – 201. NATURA MOARTA BAROCA, NATURA MOARTA CLASICA

Două naturi moarte, două civilizaţii, două sensibilităţi. Una olandeză din 1664, alta spaniolă din 1H33. una luxuriantă, cealaltă severă, două civilizaţii şi o inversiune: barocul este la nord, sobrietatea ia sud. la spanioli.

Pe această masă încărcată peste măsură (200) o profuziune de alimente şi de argintărie scumpă. Compoziţia este rafinată. Totul este pus la locul cuvenit pentru a ademeni simţurile: transparenţele strugurelui, sucul fructelor, stacojiul savuros ai crustaceelor. Chiar şi melcul este o dovadă de prospeţime. (Nicolas Van Gelder, Natură mtţirtă, 1664, Amsterdam, Rijksmuseum). Zurbarán este prea puţin cunoscut ca pictor de naturi moarte, Paul Guinard numără douăzeci şi două din şase sute douăzeci şi şapte opere cunoscute. Maestrul în „bodegon” rămâne. Velázquez. Şi totuşi, în goliciunea lor provocatoare, aceste modeste fructe ale pământului mediteranean lămâi, portocale, cu flori şi frunze sunt de o frumuseţe sălbatică şi severă. De o frumuseţe ce poate îi asemuită cu rugăciunea unor călugări. (Zurbarán, Natură moartă cu lămii şi portocale, 1633. Florenţa. colecţia Cantini-Bonacossi).

202. FUNERALIILE LUI PHOCIÓN

Sunt cunoscute mai multe exemplare ale compoziţie) – din care una] a Luvru – dar cea a contelui de Plymouth este net superioară celorlalte. Povestea lui

116

phoción, general atenian din secolul al IV-lea înaintea erei noastre, ne este istorisită ele Plutarh: adopt ideal ai stoicilor, viteaz, virtuos, mândru, sobru. Sub o falsă acuzaţie de trădare, el a fost condamnat la moarte de o adunare unde majoritatea era deţinută de partidul democrat. Deoarece era interzisă înhumarea în oraş a celor condamnaţi pentru trădare, doi din prietenii lui Phoción i-au scos

trupul afară din Atena şi l-au transportat până la Megara uncie l-au ars pe un rug. Aşa cum ne arată Fénelon în descrierea acestei compoziţii, Poussin a înfăţişat în fund procesiunea în onoarea lui Zeus. care, după spusele lui Plutarh, s-a desfăşurat în ziua execuţiei eroului. Nicolas Poussin (1594 – lfi o5) şi-a pus arta în slujba proslăvirii unui neostoicism pe care îl regă –, sim la compatriotul său Cornelile. În Funeraliile lui Phoción, iese în evidenţă măiestria absolută a desenului. (Earl of Plymouth, Ludlow, Anglia).

203. PLAFONUL LUI GIOVANNI BATTISTA GAULLI

Triumful numelui lui Iisus pictai pe plafonul de la Chiesa clei Gesu de Giovanni Battista Gaulli (1639 – 1709) datează din anii 1074 – Ifi7.o. Deci este executat cu treizeci de ani mai târziu decât Funeraliile lui Phoción. Simpla alăturare ne scuteşte de comentarii… Nu se poate confirmare mai limpede că barocul nu este anterior clasicismului. Ambele caractere străbat în acelaşi timp tot secolul al XVII-lea. Saltul vertiginos până la acest dezmăţ de forme, de gesturi, de procedee în mijlocul Unei orgii de stucatura şi de poleială, fără să putem respinge ipoteza sincerităţii, constituie o adevărată culme pentru exprimarea în stil baroc a sentimentului religios. Un fapt cu atât mai semnificativ cu cât este a priori, foarte greu ele înţeles. (Roma, Chiesa clei Gesu).

204. PURCELL

Henry Purceii (1IÂ59 – H>9. r>): treizeci şi cinci de ani ai unei vieţi scurte dar pline. A fost organist la \Yestminster, om de Curte şi de teatru. Portretul izbuteşte să redea câteva din trăsăturile acestui om extraordinar. Privirea încordată, în spatele unor pleoape grele, oarecum convenţionale, pe care le simţim cum vibrează, o bărbie voluntară, nasul fin, faţa distinsă. Un suflet fremătând pudic şi îngrijorat şi care poartă premoniţia scurtului timp ce i-a mai rămas. Acest Purceii încă tânăr poartă semnul eternităţii. (J-Clostermann. Portretul lui Purceii, Londra, Galeria naţională de portrete).

117

205. VIVAI. DI

Născut către 1678, la Veneţia, hirotonisit preot dar ţinut departe de altar de o astmă care i-a făcut din viaţă un chin. Răsfăţat de Europa Curţilor regale, slăvit timp de douăzeci de ani, Vivaldi a muncit cu

îndârjire, lăsând posterităţii o operă enormă şi a murit, după ce faima lui pierise, în cea mai neagră mizerie, la vârsta de şaizeci şi trei de ani, în anul 1741. (Portretul lui Vivaldi atribuit lui G.B. Martini. Bologna, Liceul de Muzică).

206. RAMEAU

Acest portret, nevinovat fiindcă este natural şi adevărat, este un portret nemilos. Jean-Philippe Rameau (1C83 – 1704) ni se dezvăluie aşa cum a fost: metodic, sârguincios, zgârcit şi ambiţios. A trecut prin Dijon. şi Clermont înainte de a ajunge la Paris. Prin toată asprimea unui lung şi anevoios urcuş, spre gloria pariziană. Un frumos portret care reflectă un suflet urât. Dar nu din vina pictorului. (Portretul lui Rameau atribuit lui Aved. Muzeul din Dijon).

207. JOHANN-SEBASTIAN BACII

Ce contrast! Este un Bach (1685 – 1750) tânăr. Un om simplu şi fericit care îşi îndeplineşte conştiincios munca nobilă pe care dumnezeu i-a încredinţat-o. cel mai mare talent muzical din toate timpurile clar care pe Bach nu pare să-l stânjenească. În chipul acesta frumos, serios, inteligent şi blând nu aflăm decât simplitate, concentrare, naturaleţe şi stăruinţă. (Portret german clin secolul al XVIII-lea. Muzeu! din Erfurt).

208. MIJLOACELE MUZICII INSTRUMENTALE ÎN SECOLUL AL XVQI-lea

Panoplia este largă şi repertoriul n-a uitat nimic: coarde, alămuri şi baterie. Gama s-a îmbogăţit simţitor în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, aşa încât la sfârşitul secolului al XVIII-lea ansamblul instrumental este practic la fel cu cel din zilele noastre. Pianul lipseşte dar vioara, marea favorizată a epocii clasice, se află la loc de onoare, în primul rând. (Petei-Jakob Horemans. Muzicant al Curţii înconjurat de instrumente. München, Bayerisches National-museum).

118

209. MUZICANŢII LUI VELÁZQUEZ

Ce lipseşte tabloului lui Horemans, în ciuda unicului personaj aflat în fund, este omul, care, aici, în compoziţia lui Velázquez este rege. Doi scârţntori de coarde, un cântăreţ, o maimuţă şi în prim plan

— acest Velázquez din tinereţe este pictor de „bodegon” – o

frugală dar îmbietoare gustare. Velázquez nu îşi ia în serios muzicanţii. Muzica este marea favorizaţii a secolului XVIII. (Velázquez, Muzicanţi. Lucrare de tinereţe, către 16 lti – 1620, Berlin, Gemălde Galerie, Staatliche Muséen).

210. MUZICANTUL LUI BERAIN

Xici acest muzicant de Berain (1637 – 1711) nu poate fi luat în serios. Acest scârţâitor de coarde în costum de teatru are înfăţişare de hermafrodit. Oare pentru a reaminti existenţa cântăreţilor castraţi el «operă? Secolul al XVIII-lea a fost secolul afirmării muzicii. Secolul al XVII-lea o tratează totuşi ca pe o artă minoră. (Tapiserie de Berain, detalii. Muzeul Aix-en-Provence).

VIAŢA RELIGIOASĂ

210 a. GKGRIGKSI D K LA TOUR: UN SFÂNT SEBASTIÁN CARE SEAMĂNĂ CU O PIETA

În contrast cu risipa de mijloace a lui Rubens. iată sobrietatea şi discreţia clasică a lui La Tour. Sulpiciul Simţului Sebastián este o mare temă a barocului fiindcă oferă ocazia de a înfăţişa torsiuni dureroase şi mişcări pline de patetism. La Tour l-a pictat pe Sfântul Sebastián ca pe o Picta. Lângă trupul martirului sfintele femei îndurerate.

În prim plan sfânta Irina cu o lumânare în mâna. O pată de lumină pe frunte şi ochii plecaţi ca şi ai celorlalte personaje clin planul secund. Chiar şi martirul străpuns de o singură săgeată este tratat cu discreţie. La Tour pictor al Spiritului. (Berlin. Staatliche Muséen).

211. LONDRA: ST. PAUL

Snn Pietro din Roma are o lungime de 211, 50 metri. Şi. Paul vine imediat după. cu ai săi 158, 11 metri înainte de Santa Maria del Fiore din Florenţa (149, 28 m). Domul din Milano (139, 44 m), San Paoao fuori le mura (127, 36 m) şi Sfânta Sofia (109, 57 m). Reconstruită după incendiul din 1G66 într-un timp record, între 1675 şi 1710, este considerată capodo

prea lui Christopher Wren (1632 – 1723). Asemănările cu San Pietro sâni obsedante, lucru supărător: cele două rânduri de colonade, domul, până şi orologiul.

La confluenţa dintre influenţele clasice şi baroce, St. Paul ne face

să ne gândim, păstrând proporţiile, la domul Invalizilor construit de Mansart între anii

1 (575 şi 1706.

212. SÂN CĂULO ALLE QUATRO FONTANE: FAŢADA DE BORROMINI (1067)

Arhitectura bisericească a secolului al XVII-lea este în esenţă barocă. De altfel cele mai sigure succese le datorează stilului baroc. Borromini (1599 – 1667) fi fost în majoritatea timpului omul bisericilor de miri dimensiuni, al capelelor de mănăstire. Această faţadă agitată, toată numai rotunjimi, ieşinduri şi inUinduri, arc ceva tragic în contorsiunile ei. Aplicata peste vechea biserică, faţada este creaţia unui geniu dezechilibrat în pragul morţii. Borromini şi-a pus singur capăt vieţii în acelaşi an. Această faţadă chinuită păstrează taina marelui Borromini.

213. MtJNCHEN: IIEILIGF, SEELE Cel mai frumos baroc este cel din sudul Germaniei. El dovedeşte minunata vitalitate a religiei în Germania catolică, la începutul secolului al XVIII-lea. care peste tot în alte părţi poate îi considerat, pe plan spiritual, secolul unui mare gol şi al tuturor trădărilor. Heilige Seele din Munehen (1724) reuşeşte să ajungă la un echilibru între curbă şi linia dreaptă. Decoraţia bogată nu striveşte. În mijlocul barocului Heilige Seele aduce o notă de clasicism.

214. CAPELA REZIDENŢEI DIN WÜRZBURG Aici începem să ne îndoim. Barocul cade din nou în vechile păcate. Această capelă princiară, începută în 1732 de Balthasar Neumann, vrea să ne uluiască. E mai puţin locaş de cult decât sală de spectacol, sală unde principele imitându-l pe Ludovic al XIV-lea se va da în spectacol în faţa publicului său de la Curte. Teatru de operă, de operă proastă.

215. PHILIPPE DE CHAMPATGNE.

PICTOR AL DOCTRINEI AUGUSTINIENE:

ANGELICA ARNAIJLD

Lucrare celebră – pe bună dreptate de altfel – din creaţia lui Philippe de Champaigne. Se

* în

Se simt legăturile personale care l-au determinat pe marele pictor să intre în rândurile comunităţii din port Royal. Identificată, pe

vecie, cu propria-i viaţă interioară, Maica stareţă Angelica Arnauld, această mare doamnă, este pictată în 1654 pe un fond jumătate întunecat, restul reprezentând Port-Royal-des-Champs, într-o vâlcea clin Île-de-France. O gură mare voit ironică, privirea pătrunzătoare a unei strălucite inteligenţe, o ţinută prea dreaptă sub stofa groasă, o uimitoare rigoare, toate semnele exterioare ale cucerniciei, cu un „nu ştiu ce" de mândrie neînfrântă. (Paris, Muzeul Luvru).

216. MASCA MORTUARA

A ANGELTCAI ARNAULD (1661)

Toate semnele exterioare ale cucerniciei, de această dată cucernicie adevărată. Moartea a trecut şi maica Angelica Arnauld a intrat în eternitate. Pe acest chip vedem numai resemnare, suferinţă acceptată, împăcare, credinţă şi zorile blânde ale Veşniciei. (Muzeul din Port-Royal-des-Champs).

217. PHILTPPE DE CHAMPAIGNE.

PICTOR AL DOCTRINEI AUGUSTINIENE: SAINT CYRAN (1643)

Saint Cyran în pragul morţii. A fost eliberat prea târziu din umiditatea donjonului. Mâna dreaptă e aşezată pe un volum al Sfântului Augustin şi pe Sfânta Biblie, Cuvântul Domnului Viu. Faţa suptă, trupul ros de tuberculoză, Saint Cyran în aşteptarea Celui care există şi ţaro vine. Lumina care sporeşte paloarea acestui chip descărnat este lumina Veşniciei. (Muzeul din Grenoble).

218. MARELE ARNAULD, DE J.

— J3. DE CHAMPAIGNE

Marele Arnauld, generaţia celei de a doua faze a augustinismului. Champaigne însuşi care îl pictează pe Arnauld nu este rlecât un epigon. A trecut vremea sfinţilor, a venit vremea teologilor. (Colecţie particulară).

219. REMBRANDT: LUMINA ŞI UMBRA

Această minunată pânza, reprezentând Coborârea de pe cruce în maniera maestrului (1606 – 1669), adică numai contraste de umbră şi lumină, arată până la ce punct pietatea protestantă este înrădăcinată în tradiţia medievală. Nu există nicio neînţelegere între această pietà şi alte pietà din secolul al XIV-lea

t te rs
Ai*, 28

şi al XV-lea din Flandra şi Renania. Totul, chiar şi Fecioara Maria leşinată. O atmosferă de respect, de reculegere, de concentrare şi de puternica emoţie pe care nu o regăsim în aceeaşi măsură la Rubens.

(Colecţie particulară).

220. RUBENS: FORŢA ŞT MIŞCARE

Aici totul e numai forţă şi mişcare. Catolicul Rubens (1577 – 1640), paradoxal, dar numai paradoxal, este în neînţelegere cu tradiţia pietăţii secolelor ui XIV-lea şi al XV-lea. Christ'ul atletic, felele bueii-late, discreţia sfintelor femei se situează pe linia lui Michelangelo, nu pe linia tradiţiei profundei pietăţi a Flandrei mistice. Chiar şi pe culmea Golgotei, barocul Rubens are nevoie să exteriorizeze prin mişcare Misterul Elornilăţii. (Rubens, Cliristos între wl doi tâlhari, denumit şi Lovitura de suliţă, fragment. Anvers, Koninklijk Museum von Schöne Kunsten).

221. MONUMENT DIN OLANDA

O biserică medievală lipsită de orice podoabă şi amenajată, ca mai toate bisericile din Olanda, pentru cultul reformat. Amvonul, locul de unde este propovăduit Cuvântul Domnului, ţine loc de altar. O aşezare a băncilor în formă de dreptunghi alungit şi nimic altceva, biserica a devenit templu. De altfel se spune în continuare biserică în ţările cu majoritate protestantă. Aici Biserica reformată îşi revendică tradiţia, înlăturarea podoabelor este inutilă, într-adevăr: locaşurile de cult din Olanda secolului al XV-lea erau oricum lipsite de podoabe. (P. Saen-redem. Interiorul bisericii St. Odulphe, 1049. Amsterdam, Rijksmuseum).

222. MONUMENT DIN OLANDA

Paradoxal, dar sinagoga portugheză din Amsterdam este mai împodobită decât biserica Sfântul Odulphe. După pălăriile de pe cap ne dăm seama că ne aflăm într-o sinagogă. Stilul este baroc. De notat: complexitatea iluminatului. Comunitatea evreiască portugheză din Amsterdam Oslo cea mai numeroasă şi cea mai înfloritoare comunitate evreiască din Olanda. Iudaismul olandez este, într-adevăr, de sorginte

i-berică. El a fost centrul agitaţiei raţionaliste. Numele lui Uriel da Costa şi Spinoza sunt legate de sinagoga portugheză din Amsterdam. (E. de XVitte, Interiorul sinagogii portugheza din Amsterdam. Amsterdam, Rijksmuseum).

122

222 a. BAROCUL TEATRAL: ABAŢIA DE LA EINSIEDELN (ELVEŢIA)

Una din marile abaţii, poate cea mai vestită, alături de Melk (Austria) şi Weingarten (Germania de sud) din Europa catolică barocă a secolului al XVIII-lea german. Aproximativ contemporană cu Weingarten, abaţia din Einsiedem a fost construită între anii 1719. Şi 1723 de Kaspar Moosbrugger; decoraţia interioară este opera lui Carlone şi a fraţilor Asam. Regăsim aici planul lui Gesu. Abaţi! a aparţine, într-adevăr, tipului de biserici eterogene lansate la sfârşitul secolului al XVI-lea, în care părţile laterale sunt supuse unui număr de gâtuiri dând astfel naştere la capele care comunică între ele. În marea familie barocă, Einsiedem. constituie una din culmi prin bogăţia excesivă a decorurilor. Priviţi amvonul, această carapace grandilocventă din bronz, căruia nimic nu-i lipseşte, nici măcar un orologiu care măsoară scurgerea timpului. Abaţia din Einsiedem este mai teatrală decât teatrul Cuviâlies. Ea adăposteşte o credinţă sinceră, fără îndoială, dar care simte nevoia să se exteriorizeze.

LUMINILE RAŢIUNII

223. SPINOZA

Acest portret, mai puţin cunoscut, nu seamănă cu niciunul din cele pe care ne-am obişnuit să le vedem, îl cunoaştem pe Spinoza (1632 – 1677) din portretul cu guler mare alb reprodus în prima ediţie a lui Van Volten. Acest portret confirmă mărimea ochilor şi intensitatea insuportabilă a privirii şi subliniază mult mai marcat apartenenţa la tipul oriental decât o face portretul din ediţia Van Volten. Este, cu siguranţă, un poetret din tinereţe. (Portret anonim al lui Spinoza. Amsterdam, Rijksmuseum).

224. JOHN LOCKE

John Locke (1632 – 1704) este într-o oarecare măsură părintele spiritual al secolului al XVIII-lea. Pe continent ne-am obişnuit să-l

vedem aproape numai în această postură datorită valoroasei traduceri a lui Pierre Costa. Dar el este în acelaşi timp şi mai mult şi mai puţin decât atât, fiind bine integrat în curentul empirist al gândirii engloze, care lipsită de influenţa doctrinei lui Toma d'Aquino, nu este deloc anticreştină. O faţă delicată cu o privire subtilă. Acest teoretician al acelei „Glorious Revolution” a fost un gânditor original şi profund. Excelent portretul exe

123

I* – ... ¥*» <, «”.

cutat de Knellor (1G46 – 1723), rare l-a portretizat şi pe Newton. (Londra, National Portrait Gallery).

223 – 220. COMPLEXITATEA RITUALI. I/U I:

Masoneria modernă s-a născut în Anglia rovinei Ana şi a primului George. Pe continent trece masiv, 5 n jurul anului 1730, schimbându-şi orientarea o dată ou schimbarea contextului. Pararelisioasă în ţară protestantă, devine violent anticreştină pe pământ catolic, una din căile principale de răspândire a gândirii cn-eiclopediştilor. Ritualul complicat al iniţierii a fost împrumutat de la vechile confrerii masonice din Evul Mediu. (225) Adunare pentru primirea de noi ucenici: pe podea reprezentarea simbolică a templului lui Solomon. (22 i>) Adunare pentru' prim i rea maeştrilor: iniţierea la un grad superior impune un ritual mai dramatic. (Parisi Muzeul Artelor decorative).

MONEDA ... –: – MONEDELE constituie baza, substratul material al schimburilor economice. Moneda metalică rămâne, cu rare excepţii, singura monedă a Europei clasice. Iată câteva mostre şi maşina care, la începutul secolului al XVII-lea, a revoluţionat tehnica tradiţională a bătutului monedei.

227. UN NOU VENIT: UN LUDOVIC DK AUR Secolul al XVII-lea este secolul monedelor rare. Dar piesa de metal şi-a căpătat forma definitivă după apariţia maşinii de bătut monede care, la începutul secolului al XVII-lea, a înlocuit – definitiv bătutul cu ciocanul.:

Iată ludovicul, monedă nouă din aur, contemporană cu marea retopire din anul 1 (540. Perfect centrată şi turnată. Până atunci moneda franceză conţinea (titlu de aliaj) 23 de carate aur pur, la 31

martie 1640, moneda franceză îşi reduce conţinutul până la nivelul monedelor străine. (22 de carate), pentru a stăvili scurgerea aurului peste graniţă. Această piesă cântarea 361, ’4 Vo aur dintr-un mare (24 – 1, 75 grame) şi circula cu valoare de 10 livre. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de medalii).

228. UN DUBLON DE AUR. REVERSUL După cincizeci şi patru de ardiată reversul unui dublon de aur. Suntem în 16.94, an îngrozitor, în plin război al Ligii de la Augsbour. g, în prăguţ unei lungi

124

Ioade pin; în 1726 – de dificultăţi monetare. Între 1*540 şi 169 – 1 nu se înregistrează niciun progres tehnic. E drept cu adevărata cotitură se produce în preajma anului 1640. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de medalii).

229. UN „CUARTO” DE-AL LUI FILIP AL V-lea

Doar cu puţin sub nivelul secolului al XVI-lea, Spania rămâne marea furnizoare în materie monetară a Europei clasice. Ceea ce nu o împiedică să se con-i runte cu mari dificultăţi. După 1730, e silită să recurgă musiv la aramă, metalul monetar sărac. Material nobil sau aramă modestă, în secolul al XVIII-lea ca şi în cel de-al XVII-lea, inscripţia rămâne latină ca şi pe această monedă din anul 1742. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de medalii).

230. ARGINTUL IMPERIULUI

Nici aur, nici aramă, ci argint: argintul este metalul monetar prin excelenţă în Imperiu şi în Europa centrală, mari producători începând din al XV-lea secol. Acest ducători din 1753 purtând stema lui Francisc de Lorena, soţul Mariei-Tere/a, face parte din această „infanterie” monetară a Europei de mijloc. Acestui argint, în special vestiţilor taleri le revine meritul de a îi înviorat viaţa economică de fiecare zi. (Colecţia Thomas).

231. MAŞINA DE BĂTUT MONEDE

Aur din Franţa, aramă din Spania, argint din Austria… între ele un numitor comun. După 1640, odată cu generalizarea bătutului monedelor cu ajutorul maşinii materialul se omogenizează. Inscripţiile de pe muchie fac nesigură munca lucrătorului de la ghilotină. Această gravură extrasă dintr-un număr al revistei Universal Magazine din

1750 ne înfăţişează lucrul la o maşină de bătut monede acţionată de doi oameni, în fund se lucrează inscripţiile de pe muchie. (Paris, Biblioteca Naţională).

EVOLUŢIA COSTUMULUI

Am fi putut la fel de bine să scoatem în evidenţă părţile componente care au dobândit un caracter de permanenţă. Costumul care evoluează, mai bine zis, care fluctuează în ritmul lent al unei mode care se schimbă de mai multe ori pe an este costumul de la Curte, şi prin contaminare costumul de oraş, costumul celor care se supun cerinţelor modei, costumul unei minorităţi.

1 Î5

232. LA PALATUL REGAL, CU ABRAHAM BOSSE

În tot decursul secolului al XVII-lea, veşmintele sunt grele, apăsătoare, eu falduri elegante ale ţesăturilor. Această gravură clasică de Abraham Bosse subliniază amploarea gulerelor din batist alb bordate cu dantele şi totodată un câştig de mare preţ: rufăria de corp. Este necesar să treacă tot secolul al XVII-lea pentru ca rufăria să se impună definitiv şi în veşmântul popular. (Paris, Muzeul Carnavalet).

233. COSTUM LUDOVIC AL XIV-lea între prima şi a doua jumătate a secolului al XVII-lea nu se produce niciun progres notabil în gama ţesăturilor. Se modifică, în schimb, croiala care în moţ! paradoxal merge împotriva tendinţei generale a simplificării clasice. În opoziţie eu simplitatea relativă a costumului Ludovic al XIII-lea, suntem surprinşi de excesiva încărcătură „barocă" a veşmintelor de la Curte în epoca propriu-zis clasică. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

234. COSTUM LUDOVIC AL XV-lea

Mai mult decât la croială, modificarea se situează la nivelul ţesăturilor. Mai suple, mai subţiri, dar la fel ele rezistente. Catifele uşoare, mătăsuri, satinuri. Veşmintele bărbăteşti au evoluat mai mult decât veşmintele femeieşti. Piciorul e liber, pantalonul strâns. Bustul femeilor este descoperit cu generozitate de ciecolteuri adânci şi de pieptul strâns, dar, mai jos de talie corpul rămâne ascuns ele un exces de ţesături puse pe armătură. (Paris, Muzeul de Arte decorative).

235. SOŢIA LORDULUI PRIMAR

Moda engleză apare, aici, ca o conservatoare de arhaism. Cel puţin în ceea ce priveşte aceasta rochie de gală. Gulerul plisat şi scrobit, pălăria, faldurile de pe şolduri, corsajul, totul are un aer clizabetan. Şi totuşi, această gravură de Hollar datează din 1649. Anul morţii regelui, în plină stricteţe puritană. Prima revoluţie engleză condusă ele retrograda geniry, este la fel de hotărât întoarsă cu faţa spre trecut ca şi Glorious Revolution către viitor. Acest arhaism insular al îmbrăcămintei „round head” ne oferă, într-o oarecare măsură, o dovadă evidentă. (Paris, Muzeul Artelor decorative).

126

2, 16 STRICTEŢEA ŞI BOGĂŢIA ÎMBRĂCĂMINTEI ŢARANCH ENGLEZE

Din nou \V. Hollar, dar cu şase ani mai devreme, în 16*43, de această dată la câmp, ne înfăţişează această, mulier anglicana habitans în Pago”. Sobrietate, stricteţe, discreţie ascetică care ascunde formele. Acest ve şmânt strict este, totuşi, comod şi călduros. Gulerul maro alb este o garanţie a curăţeniei. Nivelul de viaţă e mai ridicat la ţară, în Anglia secolului al XVII-lea – lucru stabilit astăzi – decât pe continent, cu excepţia Olandei. Această gravură de Hollar ne face dovada. (Paris, Muzeul Artelor decorative).

237. ŢĂRAN ÎMBRĂCAT ÎN HAINE DE DUMINICA DE BONNART

Nici acest ţăran îmbrăcat în straie de sărbătoare înfăţişat de Bonnart la marginea unui Ian din apropierea Parisului în anul 1076, nu lasă deloc impresia de sărăcie. Se poate presupune că ar face parte din categoria arendaşilor, apropiat deci de curtea stăpânului, în curs de ascensiune către burghezie, încălţăminte solidă, ciorapi groşi, pălărie cu boruri largi, redingotă lungă. Cât despre jabou, gulerele şi manşetele de la cămaşă au un uşor aer orăşenesc care pledează în favoarea tezei că Parisul se află nu departe. (Paris, Biblioteca Naţională. Cabinetul de stampe).

238. SPANIA „EUROPEANĂ” DIN SECOLUL AL XVIII-lea. COSTUM BĂRBĂTESC

Evoluţia costumului spaniol, în secolul al XVIII-lea, urmează, cu un uşor decalaj, pe cea a costumului din Franţa sau Anglia. Acest pretins târgoveţ din apropiere de Salamanca face impresia unui

agricultor dintr-o pie. sa de teatru. Pălăria aminteşte forma tricornului de pe vremea lui „Motin de Esqui-lache”, cingătoare lată, mantie largă după moda din Castilia şi Leon. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

239. COSTUM FEMININ

Această nevastă de meseriaş în veşminte de duminică nu ne convinge pe deplin. E drept că Spania secolului al XVIII-lea consacră, comparativ, mai multă atenţie îmbrăcămintei decât oricare altă ţară din Europa. Vălul este aproape monahal dar nu putem trece cu vederea frumoasa linie a rochiei. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul de stampe).

127

240. SPĂLĂTORESE DIN GERMANIA

Întoarcere în timp (secolul XVII) şi săritură spre est. Veşmântul este mai greoi, mai grosolan. Reţinem în special, scufia care seamănă ca formă cu bonetele purtate în Franţa la şi arsilul secolului al XVI-ieu. Arhaism, în ansamblu cu o uşoară notă orientală. (Paris, Biblioteca Naţională, Cabinetul Lit> stampe).

OROLOGIILE

Obiecte modeste cu dimensiuni metafizice. Cucerirea timpului, dacă stăm să nu gândim bine, reprezintă una din achiziţiile cele mai importante ale secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea. Ceasul a pus capăt la nivelul cotidian, civilizaţiei tradiţionale a aproximaţiei. Paralel cu acest efort, apare pe linia instrumentelor ştiinţifice şi cel menit să ducă la darea în funcţiune, la sfârşitul secolului al XVIII-lea a primelor cronometre de marină cu adevărat eficiente. Consecinţa, adeseori subliniată: securitatea navigaţiei şi preciz a carto Rrai iei nu numai la nivelul meridianelor dar şi de-a lungul paralelelor.

241 – 243. CEAS DIN ARGINT.

SEMNAT EDUARDUS EAST, CĂTRE 1640 – 1650

Să lăsăm deoparte problema complexă a mecanismului. O serie de progrese apreciabile au contribuit la realizarea dezideratului capital: precizia. Ceasuri mai ieftine, ceasuri mai precise, ceasuri mai robuste în secolul al XVIII-lea decât în secolul al XVII-lea. Cum să remediez! slăbirea arcului, cum să obţii un material tare şi de

dimensiuni reduse. Ceasul a beneficiat de progresele simultane ale aparaturii ştiinţifice. Să ne limităm la ce se vede: o singură limbă, nimic precis, deci, sub un sfert de oră; capace! e de argint ajurat; se consideră că acest ceas a. aparţinut lui Carol I, apoi surorii sale Elizabeta de Boe-mia. (Londra, Muzeul Victoria şi Albert).

244 – 245. CEAS DEŞTEPTĂTOR.

SEMNAT EDUARDUS EAST, CĂTRE 16GO

Pe spatele cutiei, figurează un calendar cu datele sărbătorilor b: sericeşti şi numele sfinţilor. Obiectul are încă dimensiuni importante (11 cm, 5 în diametru); abia după 1 (575 miniaturizarea şi precizia evoluează concomitent, odată cu generalizarea celei de a doua limbi. (Londra, Muzeul Victoria şi Albert).

123

FAIANŢA ŞI PORŢELAN

(În adevărat confort al vieţii de zi cu 7.1. Pe Bernard palissy, mai degrabă propagator şi adaptator decât înnoitor, să-l lăsăm secolului în care a trăit. Faianţa şi porţelanul, la date diferite şi la nivele diferite, au pornit să cucerească Europa clasică. Aproape că se poate vorbi de o producţie masivă.

246. FAIANŢA DE ROUEN LA FOC MARE, DECOR RADIAT.

Această frumoasă faianţă de Rouen arsă la temperatură înaltă cu desen radial poate fi plasată între 1G47 şi 1670.

O asociere armonioasă într-un cadru geometric de motive florale şi animaliere (o lebădă în centru). (Paris, Muzeul Artelor decorative).

247, DELFT, CAPITALA FAIANŢFJ

Acest vas în care se pun ghivece de flori, cu un uşor aer chinezesc iose din fabrica Reygens din Dolă în anul 1G67. Oralul Dolă rămâne cel mai mare producător de faianţă ornamentată din Europa secolului al XVM-lea. (Paris, Muzeul Artelor decorative).

248 – PORŢELAN FIN DE VINCENNES

Porţelanul, influenţat de înmulţirea contactelor cu Ch; nu. fi fost marele protagonist al secolului al XVIII-Ioa.

Vesela de porţelan a contribuit la confortul meselor, în mod evident şi ia confortul meselor burgheze.

Masa aristocraţiei este împodobită, încă în secolul al XVI-lea de o veselă metalică, cu denumire hispanică în Franţa, veselă pluta (plata, argint). Porţelanul fin se supune tuturor exigenţelor modei. Această sosieră stil roccco din 1756 îşi afişează la vedere data naşterii. (Paris, Muzeul Artelor decorative).

fu

250. PORŢELAN FIN DE SEVRES

Cinci ani mai târziu (1761). aceste ceşti cu farfurioare, decorate de Tandart, sunt de o sobrietate aproape clasică. Apreciem armonia simplă a reuşitului desen floral. Porţelanul fin, de curând promovat, este folosit la mesele pregătite de orăşenii înstăriţi pentru servitul noilor băuturi exotice: ciocolată, cafea şi ceai, oriental, apoi englezesc. (Paris, Muzeul Artelor decorative).

129

250. PORŢELAN DE SAXA

Acest solid şi somptuos porţelan de Saxa asociat cu un înotai nobil, areţint cizelat, este pus aici la dispoziţia băuturilor tradiţionale, berea tare şi bărbătească, berea germană.

Simplitate şi forţă a decorului floral plin de sobrietate. (Paris, Muzeul Anelor decorative).

251. FAIANŢA DE MOUSTIERS

Acest frumos vas din faianţă de Ministiers în albastru's" alb, stil Borain. a fost fabricat în jurul anului 1725. El ne dovedeşte, dacă mai era căzu! că porţelanul nu a înlăturat simpla, distinsa şi tradiţionala faianţă. Pentru o clipă, girului ne duce la imensele decoraţii murale de la Nymphonburg (Ungă München) Faianţa, în secolul al XVIII-ea mai are să zile bune înainte. (Paris, Muzeul Artelor decorative).

MOBILIERUL

Ce nu ne spun neeste prea strălucite exemplare de mobilier somptuos este tocmai esenţialul: faptul că odată cu multiplicarea, mai timidă în secolul al XVII-lea, mai îndrăzneaţă în secolul al XVIII-lea, mobila a pătruns şi în locuinţele modeste.

Dar oare agricultorii nu urmează, la câţiva ani diferenţă, exemplul stăpânilor? De altfel spiritul unei epoci nu se manifestă nicăieri mai evident decât în decorul cotidian al Vieţii.

252. SCRIN LUDOVIC AL XIV-lea
(PRIMA PERIOADA)
Acest scrin cu încărcătură barocă, stânjenit de cei doi aflanţi de bronz, ilustrează perfect, chiar ia începutul domniei lui Ludovic al XIV-lea, trecerea de la lucrul în lemn masiv în care excelează secolul al XVI-lea, la marchetărie pe care o putem numi stilul Boulle, în semn de omagiu pentru A mire Charles Boulle (1642 – 1732) a cărui notorietate se afirmă în anii '70 şi '80 ai secolului al XVII-lea. (Londra, Colecţia Wallace).
253. SCAUN LUDOVIC AL XJH-loa Aici aflăm tot geniul unei epoci. Torsadele reprezintă singura concesie făcută barocului. Acest jilţ pătrat a pierdut alungirea «otică. A devenit aproape funcţional. Spătarul său drept impune sobrietate, atâta cât este necesară. Corpul nu este desconsiderat.
130
dar i se acorda spătarul expus particulara).
exact cât îi trebuie, fără concesii. Pe vederii, frumoase tapiserii. (Colecţie
254. FOTOLIU LUDOVIC AL XV-lea
„Remarcăm picioarele curbate, dar în special forma lăţită. Corpul şi-a pierdut sobrietatea. Stilul Ludovic o xnl-lPa H acceptă, cel Ludovic al XV-lea se comolace. Ca element în plus apar braţele-rezemătoare. V>e spătarul tapisat, fabula cu lupul şi mielul a luat locul îngerului cu aripile întinse pesta globul pânuntesc. Kăccală şi îngustare simbolică a orizontului. Fiecare epocă îşi alej>u temele decorative pe care le merită. (Colecţie particulară).
255. SCAUN LUDOVIC AL XIV-lea între celelalte două, acest scaun Ludovic al XIV-lea care în loc să ilustreze tranziţia apare, mai curirul, ca un regres. Spătarul drept şi înalt caută să restabilească legătura cu tradiţia pierdută a secolelor al XV-lea şi al XVI-lea. Ca intenţie mobilierul Ludovic al XIV-lea nu diferă prea mult de cel Ludovic al XIII-lea. Diferenţierea se situează, într-adevăr, în perioada Regenţei. Destrăbălarea şi plictiseala îşi pun amprenta şi asupra cadrului cotidian al vieţii. (Colecţia Doamnei Jean Bloch).
25G. COMODA LUDOVIC AL XV-lea

Un triumf al formelor feminine. Peste tot numai volute. Pe fondul şi aşa încărcat al marchetărioi este aplicată o decoraţie extravagantă şi costisitoare. Parcă nicăieri nu reuşeşte stilul roroco să se impună mai fără reţineri decât în domeniul mobilierului. (Versailles).

257. DULAP LUDOVIC AL XIV-lea

Acest splendid şi impunător dulap ar putea fi un André Charles Boulle. Distincţie puţin cam ţeapănă, triumf al liniei drepte, în armătura mobilei. Fantezia se refugiază acolo unde face cel mai puţin rău, în decoraţia aplicată. Fantezie limitată, din moment ce se inspiră din teme mitologice cu intenţii moralizatoare. (Londra, Colecţia Wallace).

VESELA şi ARGINT ARI.v ne aflăm în domeniul continuităţii şi al tradi-l ei. Timp îndelungat metalul a fost singurul care a avut dreptul a sta pe masă. Concurenţa pământurilor

131

nobile, porţelanul fin, porţelanul tare nu a izbutit să-l înlăture. Metalul îşi păstrează locul la masa regilor.

258. VAS DE CIORBA

Tradiţia se menţine în motivul cinegetic al capăţirni de mistreţ. (Paris, Aluzeul Nissim de Camondo).

259. SAMOVAR

Acest samovar olandez din secolul al XVIII-lea reaminteşte drumul ceaiului de la est spre vest. Această băutură care pretinde ca apa să dea în clocot a pus moartea la respect. Din secolul al XVI – ea până în secolul al XVIII-lea odată cu ceaiul adus de nesfârşitele caravane din centrul Asiei a pătruns şi samovarul în toate căminele ruseşti. El a determinat, în parte, avântul metalurgiei aramei din Ural.

Această piesă încărcată, bogat ornamentată, nu este, evident, un obiect de largă răspândire dar principiul care l-a inspirat poate fi găsit şi la alte exemplare mai modeste. (Rbtterdam, Museum Boymans Van Beuningen).

260. PAHAR

Acest frumos pahar din secolul al XVII-lea ne reaminteşte ea sticla de Veneţia este un lux. Metalul, cositorul sobru, argintul frumos

şi distins continuă să fie materia primă folosită la serviciile de masă. Secolul al XVII-lea solidar cu trecutul bea vârtos din pahiirc de metal aşteptând ca secolul al XIX-lea să dea pe gât absintul din paharele ele sticlă. (Colecţie particulară).

261. CAFETTERA DE F.T. GERMAIN

Şi iată cafeaua a cărei modă Doamna de Sévigné prevăzuse că o să treacă repede ca şi a lui Racine. În secolul al XVIII-lea îi merge din ce în ce mai bine în cadrul agitat al veselei rococo. (Colecţia Doamnei A. Lopez – Willshaw).

262. VAS CU CAPAC DIN SECOLUL AL XVII-lea

O piesă arătoasă şi distinsă de veselă din secolul al XVII-lea. Motivul e sobru, câteva frunze şi iniţialele stăpânului. Capital pus la adăpost, vesela simbol al rangului în societate, ca şi alte obiecte casnice de valoare, poartă efigia, iniţialele sau blazonul celor care le stăpânesc. (Colecţia Kugel).

132

263 FARFURIE PENTRU VÂNAT, SECOLUL AL XVII-lea

Această farfurie din argint poartă cu discreţie blazonul unei nobile i amilii din Franţa. Aici nici urmă de fantezie. Totul poartă semnul unei îndelungi continuităţi, ca şi vânătoarea, această activitate care asigură o hrană dar care a fost înălţată la rangul de ceremonial nobiliar. f Colecţia llollin).

264. EVOLUŢIA FURCULIŢEI

Aşezate una lângă alta, începutul secolului al XVII-lea. mijlocul secolului al XVII-lea, 1684, şi furculiţa modernă care datează din timpul domniei regelui Ludovic al XV-lea. Doi dinţi, trei dinţi, patru dinţi: „Ca să poţi lua masa cu dracu' îţi trebuie o furculiţă lungă”. La mesele începutului de secol al XVII-lea când folosirea ei este încă limitată, furculiţa cu doi dinţi este întrebuinţată la împunsul cărnurilor care apoi sunt mâncate cu mâna. Iată şi o încercare ciudată: furculiţă cu trei dinţi şi lingură amovibilă.

La sfârşitul Europei clasice, tacâmul este complet cu gimnastica lui complexă cu tot.

A şti să man pulezi cu îndemânare acest set nou şi complicat tinde să devină un criteriu al rangului în societate, aşezând faţă în faţă

oraşul şi satul, pe cei de familie bună şi pe proaspeţii îmbogăţiţi. (Colecţie particulară).

INDEX DOCUMENTAR

În acest index documentar pot îi găsite cele mai multe din cuvintele importante care figurează în lucrare, aşezate în ordine alfabetică şi urmate de referiri la text, la hărţi sau grafice şi la ilustraţii, în plus, în conformitate cu profilul colecţiei, autorul dezvoltă într-un număr de rubrici ceea ce a socotit că nu este cazul să fie prezentat în detaliu în text: biografiile personajelor importante, istoricul oraşelor principale, analize alo instituţiilor, evoluţia unor tehnici, cuvinte-cheie ale civilizaţiei Europei clasice, etc. Multe din aceste rubrici complementare se referă la istoria artei şi a literaturii.

Principalele prescurtări folosite:

p. oo: trimitere la text cu referire la o frază sau la ansamblul unei rubrici;

II. oo: trimitere la ilustraţii; BfbL.: referiri bibliografice.

ABSOLUTISM

Teorie a monarhiei absolute (p. 32 I) care a fost formulată în Anglia şi în Franţa, în secolul al XVI-lea, şi în restul Europei, în secolul al XVII-lea. Regele are putere absolută în măsura în care el este, în ultimă instanţă, originea puterii, originea legii. Dar regele îşi exercită puterea în cadrul unui consiliu. El este obligat să respecte legile fundamentale tradiţionale ale regatului, în absolutism regele intervine mai puţin decât statul modern în domeniul dreptului privat, ai dreptului roman sau al cutumelor, în sfârşit, regele, spre deosebire de despot sau de tiran, este supus legilor pe care el sau predecesorii săi le-au promulgat, în definitiv, în ciuda formulei diplomatice, acest regim este în mod fundamental opus bunului plac şi abuzurilor. Monarhia a dispărut, în Franţa, nu atât din cauza excesului cât mai degrabă a lipsei de putere. Dintre izvoare, cităm câţiva

134

jurisconsulţi de scamă: Guy Coquille, Institution au Droit des Frântais, 1607, editat de Abel L'Angelier; le Traité des Ordres et simples dignitez, de Loyseau (1609 – 1610). Înainte, Poisson de la Bodiniere, în al său Trăite de la Majeşte Royale en France, 1597, apărut

la Jamet Mettaier, Paris, vorbise despre puterea regală în termeni mistici, şi chiar Guy Coquille, începând din 1588; H. du Boys, De l'origine et autorite des Roys. Paris, 1604, la Robert Fouet; A. Du Chesne, jintiquite's et Recherches dans la grandeur des Roys de France, apărut la Jean Petit-Pas, 1609; Jérôme Bignon, De l'excel-lence des Koys, et du Royaume de France, Paris, apărut la Hâerosme Drowart, 1610; Cardin Le Bret, De la souverainete du Roy, Paris, Toussaincts de Bray, 1632. Cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea nu face altceva decât să repete până la saturaţie cam acelaşi lucru. Formularea definitivă a monarhiei absolute se situează imediat după puternicul şoc produs de confederaţia catolicilor (La Ligue). Ce I mai mare dintre toţi aceşti jurişti este fără doar şi poate Charles Loyseau, judecător reprezentant în comitatul Dunois (1564 – 1627). În aceeaşi perioadă, Iacob I a încercat să completeze opera jurisconsulţilor din timpul lui Henric ai VIII-lea şi al Elizabetei şi să devină propriul său Loyseau dar a întâmpinat o dublă piedică: tradiţia parlamentam mai solidă şi dinastia străină, în decursul celui de al XVII-lea secol, dreptul constituţional francez şi englez încep într-adevăr să se deosebească. (BIBL.: R. Mousnier, Commentle – Français voyaient la Constitution, secolul al XVII-lea nr. 25 – 26, 1955; J. Lelong, la Vie et les ceuirts de Loyseau, Paris, 1909).

ACADEMIE

Loc privilegiat de propagare şi de creaţie intelectuală îi! secolul al XVII-lea (p. 105 II) pornind de la exemplul italian al Academiei dei Lincei (la Roma, în 1603), apoi la Florenţa, curând la Paris, Londra, Berlin (p. 106 II), etc.

ACT DE NAVIGAŢIE

9 octombrie 1651. Măsură de circumstanţă îndreptată împotriva Olandei, Actul permite accesul în porturile engleze numai navelor engleze sau navelor ţării de origine a mărfurilor importate. Această măsură inabilă, era cât p-aci să compromită economia engleză. Actul a fost considerat în mod greşit drept una din cauzele afirmării puterii maritime a Angliei (p. 134 I).

ADMINISTRAŢIE

Monarhia vechiului regim trebuie considerată mai curânc la o

monarhie administrativă decât ca o monarhie absolută. Administraţia regală, în Franţa şi în Anglia şi administraţia principilor în Germania, înlătură treptat administraţia seniorală (p. 167 I). Un progres lent, dar constant în direcţia ordinii şi eficacităţii.

135

e tf

AGER

Cuvânt latin care înseamnă suprafeţe arate în opoziţie cu SALTUS, teren împădurit la? at în voia vegetaţiei naturale (p. 272 şi 330 I).

AGRICULTURĂ

Cuvântul nobil care indică munca depusă la câmp. El a fost folosit în clasicul clasicilor, în Théâtre d'agriculture de Oli-vier de Serres, apărut în 1600. Nouăsprezece ediţii din 1600 până în 1675. Dar fiziocraţii sunt cei care au asigurat triumful acestui cuvânt introducându-l definitiv în folosinţa curentă, în secolul al XVIII-lea apar în Franţa şi Europa un nurhăr mare de societăţi de agricultură. Pe parcursul întregii perioade luate în consideraţie, peste tot, agricultura rămâne sectorul important, dominant, al economiei (p. 256 I). Între 1781 şi 1790, în Franţa, Jean Marczewski (Histoire qwintitative de l'économie f ranţaise, 1965, volumul 4), care amplifică sectorul industrial, plasează totuşi 77% din populaţia activă a Franţei în sectorul agricol, 23% în sectorul industrial şi artizanal; 57% din producţia totală se datorează agriculturii, şi numai 43% industriei şi artizanatului. În câteva sectoare foarte limitate din Provinciile Unite, agricultura şi-a pierdut rolul preponderent către anii 1750, (p. 328 I). Utilajele agricole ale Europei clasice (p. 331 – 333 1).

ALAIS (Pacea şi amnistia de la)

După revoltă, protestanţii francezi îşi păstrează drepturile dobândite prin KOICTUL DIN NANTES, mai puţin garanţiile politice (162). Biserica reformată subzistă, dar partidul dispare, (p. 89 I).

ALEXANDRU AL VII-lea

Fabio Chigi. Născut în 1599, mort în 1667. Papă din 1655 până în 1667. Datorită superficialităţii sale este vinovat, în parte, de izbucnirea conflictului jan. senist. (p. 222 II).

ALEXANDRU AL VIII-lfa

Pietro Vito Ottoboni. Născut la Veneţia în 1610, mort în 1691. Papă din 1689 până la 1691.

ALEKSEI MIHAILOVICI

Ţar din 1645 până în 1676 (p. 50 I). Sub domnia lui a fost publicat codul care organizează iobăgia (1649) şi avangărzile Cazacilor au pătruns până la Amur şi la Pacific, (harta 5), p. 49). Contemporan cu NICON şi cu AVVAKUM, a asistat cu tristeţe la extinderea schismei KASKOLNICILOR.

ALGEBRĂ

Progres fundamental odată cu apariţia lui François Viete (mort în 1603). Apropierea dintre algebră şi geometrie a dat naştere analizei, (p. 127 II).

136

ALIMENTAT TE

]3 ogată şi iiediversificată (p. 2 – 12 şi 2, O I). Europa secolului ţ XVII-lea suferă încă de foamete epidemică, dar nu de foamete endemică (p. 256, 258 J, şi următoarele). Ameliorarea a (348 I şi 8 II).

ALSACIA

Kealipircci să progresivă la regatul francez începută în anul 1 (539 se sfârşeşte practic în 1681 (p. 159 + 160 1).

ALAUN

Sulfat dublu de potasiu şi de aluminiu hidratat, „Sarea şi piperul” indispensabile industriei textile. Vanmiccio Birin-guccio scria în 1530: „Alaunul este la fel de necesar pentru boiangii ca pâinea pentru oameni”. Cei mai mulţi din piţţmeiiţii vegetali cu ajutorul cărora erau vopsite ţesăturile „în roşu, în galben, în negru sau în alte nuanţe apropiate nu se puteau realiza fără mordausare”. Pentru inordansarc

O singură resursă: alaunul (p. 15 11).

BĂBL.: J. Delumeau, l’Alitn de Rome, Paris, 1962).

AMERICA

I se mai spune şi Indiile, Insulele, sau Noua Franţă, Noua Anglie, Nous Spanie, Noua Castilie. („uvântrj începe să se afirme în secolul al XVII-lea, şi se impune în secolul al XVIII-lea Nosotrus americanoscriau

los Libertadores* (p. 79 – 82 l harta 11, 29 şi 31, graficul 30, p. 377 I)., Demografia (p. 305 + 306 I).

AMSTERDAM

Digul de la Am. stel, marele port de la Zuiderzec clădit, aşa cum ne spune legenda, pe butoaie de heringi, în semn de omagiu pentru trecutul său apropiat de modest port pentru pescuit în larg, este unul din cele mai mari oraşe ale Kurupei, în secolul al XVII-lra. Ivi atinge 100.000 de locuitori încă de la sfârşitul secolului al XVI-lea, când preia ştafeta de la Anvers ca redistribuitor al bogăţiilor marelui comerţ colonial (p. 367 j). Roger Mols (Introduction à la Demographie histovique, 1952) îl situează pe locul opt printre oraşele europene (exceptând Rusia) către 1600, pe locul patru către 1700, pe locul cinci către 1800. Amsterdamul nu aparţine primului Refugiu; vechea Olandă – Zeelandă eliberată se situează „i spatele frontului de dune, la zona de contact cu Marea Nordului. Deşi aşezat la Zuiderzee, Amsterdamul, în mod Paradoxal – şi de aici şi forţa lui – se află în interior. În timpul primilor ani ai revoltei oraşul este în mod botă-nt de partea partidului regalist şi catolic. Abia târziu, la &

137

1 americanii noştri (Ib. se.

2 liberatorii (Ib. sp., N.tr.)

9 – se alătură f-0K

SSis-ftă. Ws

terdam cont”? C – rând loc «l de in Ces-ii, «„că-eaâr±jya Părtfrea-6— «° «1 o, Jos? şi nu! «S ringul u„J» unitatea l! noi axe vestita T* Slld f şi de est de! l, Taril° – de

*™şşş-s; iiş. srxif v „an, ent de H Opei P%ilo şefa, ea Pri «cipaia t?

«S – CS; ™ ” ™°SE; «?

„I*” i„J „r™”»-i «s. T”; i „1 °w*

„S-y – & fi pan; 7” yf. – a. Aici a”: „în Anglia, la, *””.

La\ r; – ” 11 Prin îi;!” „w r – p L’SSSF – ««t

W a e şi, C o, lua* ™e%etadrpatnt

se:

— I – „uaia ţii + „… „– «— iiae dpf».7» osticismnin;

— Odată cha S; /—s. Bis-l-onal cu – dl stocraţii T’n bun’s di a Ha;

ser, Bură E

ra. De

— Ls w. cresc încă ervinn» n axoase

, 7?

este roo. – în special? i dimensiunile n „” „i Maurits –, de către sajele sale serioase şi l „m; n nind marii burghezii's, ™™? 1* i dam. Pieter Jansz sala de adunare a Stă tugheză este ridicată mi + „– anul următor, salvat – „f”, (1671: reu de la dez află de marele

(di în

1650 şi 1663. i anii 1620-cu pei

138

anul următor salvA în! il1 H671, îl's/na-Sogă por.

cumpără ingrâtăd Tnl-„f la dezast f, 222 jPân dinţându-i lui Ver J de niarele «„ „d* ” răs în biserica Keuve y ai» cnajarca inormint f 3) încretaţia acumulării Eşti amst «dam «n al” a llira1” practicat un fel de rat că burghezi; Pa* de ten«timă instanţă, acest l?” 7 ««Wuară şi în T” 1 au tură între Olanda sâp G fază B care st\ hară!

«tacol al unei de-volta Kl! rOpa de S” d a fost n 6? te°] – M>(BIBL.: Nf ” fasevălfi T1? 91” 1 ob

— /. –, în & – 107,» – „r1

ANGLIA

Cel mai i

— (P130

Şi

? i urajunge până la colonadele lui Bernini, de ia Bernini deviază spre măreţia şi simplitatea fraţilor PKRRAULT (îi. 199) s; a lui LE VAI, dar VEKSAILLKS-ul (îi. 101) este contemporan cu fraţii CHURRIGUERA în tinereţe; în sfârşit, anul 1750 a fost dominat în Franţa de generaţia marelui Cabral (1698 – 17<S2). Nicio altă artă nu este mai adânc supusă contextului economic şi tehnic. De la 16-O la 1750 nu s-a produs nicio novaţie esenţială din punct de vedere tehnic-piatră, cărămidă (p. 369 I), lemn, ardezie, ţiglă, acoperiş plat. Xoutatea apăruse înainte în secolnt al XII-lea, în secolul al XI”-lea; sau mai apoi, în secolul al XIX-lea, odată cu fierul, oţelul şi cimentul. Nicio noutate în schimb dominaţia absolută şi plină de nobleţe a ansamblului verificat;

1 tehnicilor tradiţionale, începând din anii 1720 – 1730, modificările aduse organizării spaţiului interior, cu odăi de dimensiuni mai reduse şi coridoare, dovedesc o cvr. luţie intimistă a modului de viaţă aristocratic. Din punct de vedere economic există o strânsă corelaţie. Strimă dar n; ai lesne de înţeles. Între ansamblul de clădiri ridicate pentru conducători, stat şi pentru mai marii zilei şi conjunctura economică pare să fi existat, adeseori, o corelaţie negativă. Xu putem socoti, oare, construcţiile ca pe un mijloc sigur de u plasa valorile? Acest lucru este aproape evident în secolul al XVII-lea la Roma. Palatul Versailles se înalţă într-.» perioadă de stagnare. Melk, Schönbninn sunt ridicate m; i înainte de perioada avântului economic. (Vezi îi. 4, 5, 10 – 1 la 110, 19S, 199, 2 lila 2 H, şi îi. 166 a şi îi. 222 a). (BI BL.: V.L. Tapie, Raroque tţ Classicisme, Paris, 19.17).

ARISTOTELISM

Doctrina lui Aristotel. Toată scolastica Kvului mediu, începând din secolul al XTJI-lea, este aristoteliană. Ca urmare doctrina lui Aristotel va fi atacată în secolul al XVIT-lsa de către cartezieni şi în secolul al XVIII-lea de către filosofi (p. 101, 133 şi 203 II).

ARMAMENT

În a doua jumătatea secolului al XVI! – le-a, extinderea armelor de foc se datorează, în principal, înlocuirii muschetei (suport şi aprindere cu fitil) cu puşca, de invenţie germană. Puţin înaintea celei de a doua părţi a secolului al XVFtI-lea, tunul se perfecţionează în mod esenţial odată cu uimitorul tun Gribcauval. (II. 45 la 50, şi p. 60 1).

ARMINIUS, Jacobus

Teolog protestant olandez, născut la Oudewater în IS60. Predestinarian până în anul 1588, va deveni la sfârşitul vieţii şi în special la catedra pe care o ocupă la Leyda începând din 1603 un susţinător intransigent al liberalismului. Moare i 1 anul 1609. P. HO I şi 191 II).

ARNAULD

Familie de jurişti originară din Auvergne, protestanţi! ° secolul al XVI-lea, convertiţi la catolicism, susţinători a-i alicanismului? i ai unui augustinism voit politic şi morali-ator (P220 II, p. 497). Mai mult decât un jansenism, au

«ustinismul, în Franţa, a fost un „arnaldism” (p. 225 – 226 II).

Maica stareţă Angelica – (îi. 215 – 216). Le Grand – (îi.
218).

AUSTRIA

Modestă în secolul al XVII-lea, devine, la începutul secolului al XVIII-lea după anexarea Europei dunărene şi a unei părţi din Italia (p. 43, 193 şi 194 J), cea de a doua putere continentală a Europei, imediat după Franţa (p. 295 I).

AWAKUM

Preot de seamă al bisericii ortodoxe ruse, născut în anul 1620. Propagator al Vechii Credinţe, duhovnic şi martir – moare supus la chinuri groaznice în 1682 – este unul din fondatorii mişcării KASKOLNICE (p. 237 II). (13IBL.: P. Pascal, Avvakum et les de-buts du Raskol, Paris, ediţia I, 1938, ediţia a II-a, 1963).

B

BACH; Johann Sebastián

Patimile după Platei, Missahi şi, Arta fugii, sunt, poate cele trei culmi ale expresiei muzicale. Johaiin Sebastián Bacii, acest om modest, acest tată exemplar a douăzeci de copii, n-a cunoscut în timpul vieţii gloria unui VIVALDI sau a unui RAMEAU. Supus jignirilor (conform aprecierilor care au însoţit numirea sa în postul relativ modest de cantor la Lefpzig în 1723: „Deoarece mi-am reuşit să-l avem pe cel mai bun, trebuie să ne mulţumim cu unul mediocru”), confruntat cu dificultăţi băneşti, datorită familiei sale patriarhale, accepta cu bucurie şi recunoştinţă acest har divin; geniul său contestat şi după moarte (să deschidem clasica History of Music, Londra, 1776, de John Hawkins: la Bach, vom citi în esenţă că Bach este numele unei familii foarte numeroase de muzicieni care îşi exercită meseria în Thuringia, ea unul dintre ei, pe nume Johann Sebastián, a fost un virtuos al orgii apreciat în ţara sa, că a compus el însuşi „câteva bucăţi bune” pentru acest instrument) nu a fost recunoscut decât în ultima parte a vieţii lui, cinci ameninţat de orbire, în pragul morţii, în mai 1747, face o vizită regelui Prusiei, Frederic II de Hohenzollern, flautist şi adept al lui Voltaire, care reeditând gestul lui Carol Quintul faţă de Tiţian, îl primeşte cu onoruri princiare: cel mai mare geniu politic al sece. ui ui al XVIII-lea

omagiază pe cel mai mare muzician al tuturor timpurilor, unul din cei opt, nouă sau zece oameni H adevărat importanţi din istoria omenirii (p. 265 II). Jach nu aparţine timpului său, ci este deasupra timpului. – oaţe fi la fel de bine contemporan cu noi: ca dovadă bibliografia ce i-a fost dedicată. Trei mari volume nu ar putea să o cuprindă. Familia sa este originară din Ungaria. Un oarecare Veit Bach, brutar de meserie, şi-a părăsit ţara pentru

Hi fii fjif + „& *”.

v) te M

motive de credinţă religioasă şi a plecat în Thuringia. Veit Bacii s-a stabilit la Wechmar în apropiere de Gotha unde a putut să se integreze fără dificultăţi bisericii evanghelice a Confesiunii din Augsburg. Acest brutar era credincios KI iubea mii/ca „De mai multe secole, scrie, cam grăbit, Marcel Brion, din generaţie în generaţie, părinţii îşi învaţă copiii unchii pe nepoţi, fie ei organişti la biserică sau viorişti (sic) la han, suflători de corn în slujba comunei – sau din cei care ciută în vârful foişorului în zilele de mare sărbătoare – fie ca diletanţi executând cu grijă partituri dificile în intimitatea micii orchestre de cameră a familiei, din ţâţă-n fin cei din familia Bach au interpretat muzica apreciind-o ca pe o artă delicată, ca pe un artizanat de calitate...”. Un mediu care a făcut din Veit Bach, un morar care cânta la ţiteră. Un mic ţinut din Thuringia şi din Saxonia care susţine muzica la fel cum susţinea vechea Eladă artele plastice, unde un făcător de lăute este ca odinioară, în Grecia, un artist olar. Veit este străbunicul compozitorului. Tatăl lui Johann Sebastián, Johann Ambrosins, este un muzician citadin, violonist în Eisenach. Situaţia lui Bach reaminteşte pe cea a familiei Mozart în care Leopold, tatăl a fost primul profesor al lui Wolfgang Amadeus, şi pe a lui Couperin în care orga era privită ca un privilegiu dinastic. Johann Sebastián, cel de al patrulea fiu al lui Johann Ambrosius, a fost botezat în ziua de 23 martie 1685. Tatăl său îl iniţiază încă de copil în tainele instrumentelor de coarde, iar unchiul său Johann Christoph, organist, îl învaţă să cânte la orgă. La opt ani Johann Sebastián intră la şcoala latină din Eisenach, unde este un elev nu prea sânrguincios datorită activităţii sale corale. La zece ani rămâne orfan de mamă şi de tată. O situaţie grea în ciuda unei afectuoase

solidarităţi familiale. Johann Sebastián îşi întrerupe studiile – această împrejurare nefericită îl va urmări toată viaţa: nu va putea obţine, mai târziu, conducerea muzicală a bisericii universităţii din Leipzig – şi la cincisprezece ani îşi câştigă singur existenţa. Iată-l corist cu remuneraţie la biserica Şi în tul Mihail din Lüneburg. Această soluţie elegantă îi îngăduie să-şi desfi-vârşească cultura muzicală: biblioteca muzicală de la Sfântul Mihail este deosebit de înzestrată. De la Lüneburg se mută la Hamburg: capitala muzicală a Germaniei îl atrage. La optsprezece ani, Johann Sebastián este primit ca organist la Amstadt. Dar curând relaţiile devin încordate: congregaţiei din Amstadt nu este de acord cu independenţa de spirit «i organistului său. În 1707, Johann Sebastián trece în slujba bisericii din Muhihausen şi îşi clădeşte un cămin luând de soţie pe verişoara lui: Maria Barbara. Copiii se nasc an deşi şi numai moartea, uneori, îi poate răpi afecţiunii celor doi soţi. În conflictul care îi confruntă cu violenţă pe pietişti, ortodocşilor, Bach îşi atrage, datorită poziţiei sale liberale, animozitatea mişcării religioase a pietiştilor care se opunea" dogmatismului bisericii oficiale, în 1 713, ducele de Weimai îl avansează pe Johann Sebastián în postul de concertmaistru „cu obligaţia să compună şi să execute câte o cantată pe lună

142

r>ar Tâach nu aşteptase această constrângere. „Cea mai veche „vocală pe care o cunoaştem a lui Bach şi pe care

O putem situa cu exactitate este o cantată compusă la Arn-tadt pentru duminica Paştilor din anul 17CH, Denn Du wirst ti în? SVF/f. Lucrare cuminte în ut major pentru cele două părţi, cu la minor şi sol major respectiv la mijlocul părţii întâi şi a celei de a doua., pe linia compozitorilor germani de la sfârşitul secolului al XVII-lea, ca, Pachelbel, Bolim, s: tu ca acei compozitori din familia Ha e h însăşi, unchi, stră-unchi şi strămoşi ai tinămlui maestru în vârstă de nouăsprezece ani. A doua compoziţie, o cantată, la De profundis: Aits de r TicJ e, a fost compusă, în 1707, la Mühihausen. De la una la cealaltă progresul este esenţial. Bach se afirmă încă de la început, ca un maestru desăvârşit al contrapunctului din vremea sa, „fuga finală", în special, „este o dovadă de virtuozitate". I. a Weimar, criza pietistă şi

tensiunea existentă de la Curte între ducele aflat la domnie şi nepotul său care îl va urma la conducere a devenit greu de suportat, în 1717 familia Bach părăseşte Weimar-ul şi se mută la modista Curte a principelui Leopold de Anhalt-Cothen. Patru săptămâni de închisoare îl pedepsesc pe transfug: săptămâni benefice pentru redactarea unui Orgelbiidilcin1. Dar instalarea la Cothen pune o grea problemă de conştiinţă, Cothen este o insuliţă calvinistă pe pământ luteran, într-un ţinut unde se pune întrebarea care este adevărata linie de demarcaţie din sânul bisericii: între Confesiunea de la Angsburg şi biserica romană sau mai curând, între reformaţi şi luterani, în afară de intonarea psalmilor, cultul reformat, mult mai sobru, exclude muzica, în producţia religioasă a compozitorului Johann Sebastián se deschide deci o largă paranteză unde se înserează concertele Brandsuburgice, Suitele, Invenţiile, primul caiet al Clavecinului bine temperat. Bach o resimte ca pe o apostazie. Moartea soţiei prea iubite, în 1721, îi apare ca un semn. O clipă Bach se gândeşte să părăsească Ceithen-ul necredincios pentru a pleca la Hamburg, oraşul care reprezintă pentru el o adevărată Italie. Legat de aceasta Victor Lucieii Tapie consemnează: „Johann Sebastián Bach, cel dintâi compozitor german a cărui operă ar fi trebuit să depăşească graniţele, să devină model şi obiect de învăţătură pentru toate şcolile, spre deosebire de cei mai mulţi artişti ai timpului său, nu a avut vocaţie de călător. El nu a efectuat, după cum era uzanţa, un pelerinaj la Roma. Viaţa lui s-a scurs printre pădurile Turingici sau în câmpia nordului. Hamburg, Dresda, Berlin, iată punctele extreme ale periplu – ui său...”. Hamburg, undeva la capătul lumii. Era mai mult decât putea să viseze. După căsătoria lui cu Magdalena, va accepta, la Leipzig, o situaţie inferioară celei de la Cothen. n 1723, iată-l cantor şi „director musicac”. Remuneraţia era ai redusă, obligaţiile minore nenumărate, conducerea muzicala a universităţii neatribnită, dar ce importantă aveau tic manual pentru orgă (lb. germană, Is tr.)

143

toate acestea, din moment ce Leipzig-ul este un oraş Iute. ran? Leipzig-ul mulţumită universităţii sale va pennjte copiilor săi deja născuţi şi celor ce se vor naşte, accesul]; l cultura umanistă care-i

fusese refuzată prea curând orfanul, a Johann Sebastián. Aici își va sfârși zilele, în 1747, regt], Prusiei îl omagiază pe principele muzicii care nu este aprel ciat de lume la adevărata lui valoare, decât arareori. Cataracta. Două operații fără rezultat. Orbește, apoi moare, la 28 iulie 1750. Oare e cazul să mai adăugăm și uitarea? Bacii nu a fost niciodată trădat de cei mari. Beethoven și Goethu au știut să-i recunoască măreția: Ober allen Gipfeln ist Ruk1, Problemă de nivel – Bach a fost trădat de apele religioase scăzute care urmează după marele flux al vremurilor deosebit de mănoase ale Reformelor bisericii și de un avatar tehnic: modificarea orgii. Orga clasică se înclină, în secolul, XIX-lea în fața mașinăriilor grele de produs zgomot. He-descoperirea lui Bach în secolul al XX-lea coincide cu adâncirea sentimentului religios, poate și a ecumenismului ca tendință de unificare a religiilor creștine, fiindcă acest luteran fervent era un precursor al ecumeiiismulni și mai simplu cu redescoperirea orgii clasice.

OPERA

Mai întâi creația vocală umiind ordinea propusă de Carl de Nys. Muzică sacră pe texte sacre, în latină. Nu e nicio contradicție. Biserica luterană din Saxonia recurge adeseori la liturghia tradițională: Kirie, Gloria, Credo, Sanctus, Bsnt-dictus, Agnus Dei. Nicio amputare inutilă: frumusețea contează. Se ciuta Magnijicat-a\ după Vulgata, se proclamă odată cu simbolul de la Niceea – Constantinopol, unatn sanctam, catholicam, apostolțcam ecclesiam, alături de imnuri religioase germane sau corale luterane. Ca o culme, Missa m și B W V 232). Se știe acum că a fost compusă între anii 1733 și 1749, și că grupează piese scurte destinate inițial cultului evanghelic mai înainte de a fi oferite regelui catolic al Poloniei. După terminarea Cred/o-ului: piesele au fost reunite într-o singură partitură abia în anul 1749. În definitiv este o bucată ecumenică. Patru misse scurte și cinci Sanctus, Muzică sacră pe texte germane. Cel puțin două sute de armonizări de coraluri, plus o infinitate de altele incluse în compoziții de mai mare întindere. Șase motete, formă tradițională obișnuită în biserici atât înainte cât și după Refornui; motetele sunt executate în timpul împărtășaniei sau cu ocazia înmormântărilor. Un număr incalculabil de cantate, din cel puțin jumătate s-au pierdut. Șase oratorii, din rf. re patru s-au'păstrat:

Patimile după Sfinţiil Ion (1722 – 1724), Oratoriulde Paşte (1735), Patimile după Sfântul Matei (1729), Oratoriul de Crăciun (B W V 248). Şaizeci şi nouă de melodii religioase publicate la Leipzig în 1736. Muzică profana.

1 Şi peste N.tr.)

toate culmile domneşte pacea. (lb. germa

144

Quedlibet (B W V 524) şi rinilăe alte cantate compuse pentru anumite oca/îi.

Creaţia momimeutală: tinci sute de numere, ştiut fiind că bunăoară Clavecinul bine temperat şi Arta jiigii sunt socotite fiecare ca fiind un singur număr. Peste două sute cincizeci de piese pentru orgă. Pentru instrumentele cu claviatură, Suitele engleze prinţ re altele, nenumăratele preludii, fantezii, fugi, tocate şi sonate. Muzică de cameră, cele şase Donate pentru vioară-şi clavecin şi cele trei sonate pentru violă da gamba şi clavir. Compoziţiile pentru orchestră l-au ajutat pe Bacii să parcurgă marele vid al secolului al XIX-lea. Cele şase concerte brandenburgice, bineînţeles, şi cele două concerte pentru vioară şi orchestră. Marile cicluri didactice sau teoretice crtm: af şi Klavieriibuiig, Clavecinul bine temperat, Ofranda muzicală, Arta fugii. Fenomenul Johann Scbastian Bach este unic. (octhe l-a definit spunând că poate percepe la Bach armonia preexistentă Creaţiei aflată în sânul divinităţii şi dialogând cu aceasta. (11.207). (BIBL.: Walter Vetter, def Kapellmeister Bach: Histoire de la Miisique, volumul Îi, Encyclopédie de la Pléiade, Paris, 1962; şi Johann Sebastián Bach, colecţia" Gfinies et Realites, Paris, 1963)

BACON, Francis

Născut în 1561, cancelar al Angliei, autor al tratatului Novam Organwn (1620), moare în 1626. Empirist şi enciclopedist, acest om aparţinând trecutului nu a înţeles că ştiinţa modernă va fi dominată de matematică (p. 107 II).

BALET

În epoca la care ne referim (secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea) este greu să disociem baletul de OPKK A de şi în mare baletul a apărut mai devreme. Porneşte din secolul al XV-lea dar ia naştere cu adevărat

în secolul al XVI-lea. Ca şi opera, baletul face parte din divertismentele Curţii dar „gestaţia sa e lentă şi limitele de demarcaţie dintre dansul primitiv şi ceremonia religioasă, pe de o parte, şi mascarada şi jocul pur, pe de alta, nu dispar decât treptat”. Dans, muzică, poezie corelate de o intrigă, iată, în 1581, „baletul comic”, dar putem să-l denumim la fel de bine şi „balet-comedie”. Gen francez, prin excelenţă, baletul comic se interferează în prima jumătate a secolului al XVIUea cu opera florentină. Pe această linie, două variante, „baletul... melodramatic”, mai apropiat de operă decât de comedie, apoi „baletul cu intrări”, în Anglia folosirea deghizării dă naştere la mask1. La începutul secolului al XVII-lea,» naâA-ul este dominat treptat de mecanismul teatrului de operă italian, odată cu Íñigo Jeiies care-i Separă pe spectatori de dansatori. Uar linia de demarcaţie este suplă şi sala nu este încă practic despărţită în două. În acest spectacol vorbit, cântat, mimat şi dansat, coregrafia îşi află abia în timp un rost. În mască. (lb. engl., N.tr.)

I

14 S

Îi, t

„& ” 40*

pauze şi în baletele – mascarada; dansul astupă găurile Aceste dansuri sunt strâns înrudite cu dansurile de la Curte (pavană ş.a.) şi „semănau mai cnrând ca o plimbare decât cu nişte salturi care să pună în mişcare întregul trup”. lamotivul pentru care amatorii proveniţi „din: rândul celor sus-pu şi fac şi ei faţă cu succes. Tauemaiit. des Reaux pretinde că Ludovic al XTII-lea era neîntrecut în roluri.de femeie său; u roluri groteşti. Şi totuşi, încetul cu încetul profesioniştii. Se impun: Marais, La Barre, Picot, Vespre, Sain. tot, Morel Le la mus. lâaletnt reuşeşte să parcurgă. Europa, clasică strâns legat fie de comedie, fie de operă, fie de ambele, în Franţa, comedia-balet se lansează cu Inopor J-itfţii. lvi Mol icre „reprezentată la Vaux-le-Vicomte, la Fonquet. LULLY îşi aduce contribuţia. Şi iată ocazia pentru Spoliere, de a crea o serie strălucită de la Căsătoria forţată la Principesa (lin Elida, de la Georges Dandin la Amanţii magnifici trecând prin Dom-mii de Pourceaugnac şi în sfârşit la Jjitrgficzuţ gentilom. O comedie-balet unde comedia primează „în Plăcerile insulei

fermecate şi Arnanţii magnifici raporturile sunt inversate. Anul 1681 reprezintă data schimbării. Dansul câştiga în importanţă, în 1681, dansatoarele profesioniste, sunt primite în Academic, pe urmele domnişoarei de I-a Fontainel Subligny, Maupin, Carnargo şi Sallc. Încă în 1681 apare prima „operă-balet” adevărată, Triumful iubirii de Benserade şi Lnlly. La Motte şi Campra pun în scenă l-Airopa galantă. Ne aflăm în anul 1697, partida este câştigată. Începe „seria serbărilor: Serbările veneţiene de Campra şi Daftcet în anul 1710, Serbările greceşti şi romane de Colin de Hramo ni' Înielier, clin 1723, şi culminează cu Indiile galante de Fuzelier, muzica de Ra-ineau în anul 1735. Dansul propriu-zis evoluează. Au dispărut paşii plini de gravitate, gravitate accentuată şi de costumul greoi. Totul este uşurat şi virtuozitatea câştiga în dauna înfăţişării; pentru a învinge în timpul. dominaţiei de lungă durată a compozitorului RAMF, AU... Şi totuşi. cântărind bine lucrurile, limbajul coregrafic a suferit prefaceri prea puţin importante de la Ludovic al X [V-lea încoace. Punerea lui în mişcare susţinută de Diderot şi de Enciclopedie se datorează lui jean-Georges Noverre (1727 – 18.10), teoretician şi principal creator al baletului în acţiune. Dar. Noverre ţiu se înscrie în epoca evului clasic. Baletul şi dansul. pledează o dată mai mult în favoarea profundei unităţi a Europei clasice. (BIBL.: Histoire des Spectacles. Enc. yclopedic de la Pleiade).

BANCĂ

Banca este strâns legată de poliţă (p, 78 – 79 II) şi de transferurile internaţionale din iârg în târg. O Europă a cambiei. Cambia se răspândeşte în Europa, în secolul al XIV-lea pornind din băncile italiene, în secolul al XVI-lea băncile sunt dominate de italieni. Spaniolii se află mult mai în urmă. Banca germană s-a dezvoltat la poalele Alpilor tot în legătură cu comerţul italian. Firmele din Ţările de Jos sunt, în general, conduse de agenţi de licitaţie italieni. Situaţia se schimbă cu totul n cursul secolului: al.

— XVII-lea. O bancă

146

protestantă din nord, olandeză, engleză, genevează legată de refugiaţii huglienoţi, intră în concurenţă cu banca italiană. Ea acceptă

să admită deschis că foloseşte scontul (p. 66 – 67 II) doniinând în proporţie de 80% spaţiul economic european şi extracuropean la sfârşihil secolului al XVI-lea. Experienţa nefericită a lui LA W şi a aşa-numitelor bubbles* din jurul anului 1720, condamnă experienţele prea îndrăzneţe bazate pe emisiunea masivă de bancnote (îi. 36 şi p. 199 I şi 78 H). Banca germană se reconstituie timid în secolul al XVIII-lea şi este legată de comunităţile evreieşti askenazime care joacă aici rolul jucat într-altă parte de refugiaţii huglienoţi. La Frankfurt apar negustori bogaţi cu ecuson roşu (zum Rotenschild): Naitali Hizz zum Rotenschild moare în 16S5, un fiu al lui Naftali, Kalnian face comerţ în 1767 cu valori şi mărfuri. La începutul secolului al XIX-lea, familia Rot-schild a înlocuit aproape peste lot banca din Geneva aflată în declin. Bilet de – (îi. 37). BTBL.: (Bertrand Gille, Histoire de la Maison Rothscinid, volumul I, Paris, 1965; Hubert Luthy, Raymond de Roovor).

BARBARESQUES (în franceză = referitoare la populaţiile din vechea Africă de Nerd)

Este vorba de ţinutul JTaghreb (Maroc, Algeria, Tunisia) aflat cu faţa la mare (p. 163 I). Normalizarea legăturilor cu Europa începe treptat în secolul al XVIII-lea. Starea de înapoiere a Maghrebului se accentuează, şi caracterul arhaic al structurilor mai ales în privinţa concepţiilor comerciale fac din această iioi malizare o problemă delicată. Starea de război între Spania şi portul de corsari Sale din Maroc nu încetează în mod oficial decât în anul 1780.

BAROC

„De o ciudăţenie şocantă...” Vechi termen de bijutier, „Perlă barocă, perlă care nu este perfect rotundă”, precizează dicţionarul Littre1. Pentru istoria cuvântului şi extensiunea progresivă a noţiunii facein trimitere la Victor L. Tapie. lâaro-cui este, după cum am mai spus, în mod incontestabil dominanta estetică a perioadei care durează, în Europa din 1580 până în 1750 (p. 152 ÎI şi următoarele). Pe acest fond baroc, succesul clasicismului se situează în momentul privilegiat al unei tensiuni dramatice pe clepliu însușite, deci interiorizate.

(BIBL.: V.L. Tapic: Sanoq-ne ci Classidfme, Paris, 1957).

BART, Jean

Celebru corsar din Dunherque, unde s-a născut în anul 1650. Supune la grele lovituri pe anglo-olandezi, după 1692 (La Hougue) când flota franceză de linie renunţă la controlul mărilor. Moare în 1702.; (I1.65 şi p. 185 I).

1 proiecte himerice (lb. engl., X.tr.)

147

BASTARD

Cuvântul, în limba franceză, nu cuprinde în întregime marea categorie a naşterilor ilegale. El este, rezervat, în general copiilor de principi sau de mari seniori, născuţi în afara căsătoriei ca urmare a legăturilor cu femei şi fete: dintr-nn mediu inferior, în acest sens, bastardul/beneficiază de consideraţia de care se bucură tatăl său şi condiţia sa iirferioanvdin punct de vedere natural este oricum superioară celei a familiei materne. Starea de bastard a constituit, în mod curent, o zonă de mobilitate socială". Sub acest aspect nu apare nicio modificare substanţială între, anii 1620. Şi 17, 60, prestigiul aristocratic al tatălui izbutind să înăbuşe valul de dezaprobare legat de uriaşul efort de salutară constrângere morală exercitat de exigenţele sporite ale Reformei generale a Bisericii, în schimb, în afara mediului aristocratic efectul dezaprobării se face simţit din plin. Între l & EO şi 171.1 – 1720 se constată, în mare, o reducere a naşterilor nelegitime; creşterea va urma. Dacă în 1760, numărul naşterilor nelegitime pare mai scăzut la ţară, el sporeşte la oraş-dar se datorează în parte faptului că feteleniame sunt gonite de oprobriul comunităţii săteşti (p. 220]). Spre deosebire de ce se petrece în mediu aristocratic, dezaprobarea! „mediul popular se agravează faţă de bastarzii de origine populară, între anii 1620 şi 1760 sub influenţa tendinţelor de reformă din sânul bisericii preluate curând de moralismul laib.

BAYLE, Pierre

Protestant francez, originar din Ariege, autor al Dicţionarului, născut, în 1647, mort în 1706. Spir. iteritic, a fost socotit în mod eronat ca făcând parte din, rându.l". raţionaliştilor"; în afara conflictelor cu Jurieu. nimic, nu ne îndreptăţeşte să ne îndoim de profuzimea credinţei sale. P. 2.11 şi 253 – 255 11) (BIBL.: Elizabetli Labrousse, Pierre llaylc, 2 vol., Plaga, 1963);"; – BENEDICTIN!"

Vor juca un rol important la sfârşitul secolului al. XVII-lea, prin aderarea lor masivă la august înisin, ba chiar la jansenism. Mai mult, congregaţia de la Saiiit – Naur. impulsionează studiul savant al originilor creştinişmiilul., şi <în general patrologia iar MALULLON şi Du Cange. pun bazele principiilor erudiţiei şi a criticii istorice, (p. 2071. Şi 221 II).

BENEDICT al XIII-lea...

— Francesco Orsini, născut la Gravina în 1640, mort în 1730.

Papă între anii 172 – 1 şi 1730.

BEN EDICT al XIV-lea:

Prospero Lamb; rtim, născut la Hologii. a iii 1675, mort în 1758. Papă între 1740 şi 175S. Cei mai proeminent papă din secolul al XVIII-lea. P. 250 II). Din nefericire autor al bulei Ex quo Singulari (a se vedea Cearita, din tee. Rituri.):

148

BERKELEY, George).

relebru metafizic ian englez, născut în 1685, mort în 1753.

Foiscop anglican la Cloyne în Irlanda, creştin fervent care vrut să înfiinţeze în Bermude un institut pentru convertia Americii la creştinism, filantrop preocupat de starea de nizd le a compatrioţilor săi, merge mai departe decât MĂ-T KI$_3$RANCHE 5 n doctrina vi/. innii lui Dumnezeu şi ajunge la formularea urnii idealism radical (p. 185 II).

BERLIN

]3 erlinul se impune cri-întârziere ca şi Germania de est, a cărei pornire tardivă a fost frânată de cataclismul selectiv al Războiului de treizeci de ani (p. 36.» I). Abia în 1800, Berlinul cu 130.000, locuitori se află pe locul al zecelea printre oraşele europene (Rusia fiind exclusă). Progresul începe, la jumătatea secolului al XVJII-lea. În 1753, 43°.; din populaţia Brandenburgului feste urbană, din care 29, 5% numai în Berlin. Rolul refugiaţilor i rsiuce/i în avântul capitalei Brandtn-burgului este evident, în 1700 I3 crliir.il este înzestrat cu o Academie de Ştiinţe (p. 10!) II). Începând din anul 17 – 10, mulţumită şi mecenatului lui Frederic cel Mare (1740 – 1786), cu Maupertuis, Euler (de Iii 175! la 17C6), Lapraiige ţde la 1766 la 1787), J-ambeft-ţde la 1763 la 1767), Yoltaire (de la 1751 la 1753) r: Berlinul devine în

istoria gândirii unul din cei patru sau cinci: poli de atracţie ai Europei clasice. Un avânt remarcabil pentru modestul târguşor semiagricol de pe Sprec, unde către 1640 animalele domestice circulau în libertate. Destinul Bertimiliii, mai mult chiar decât al Madridului, este legat). flo cel; al statului, dezvoltarea oraşului coincide cu cea a statului bramlenburghezb-prusiaii. În 1650, aşezarea nu. depăşea. – braţul s-udic al râului Spree şi la nord Dirkenstrasse. Embrionul unui centru monumental se dezvoltă grabnic în insula Kuln. Palat, primărie, catedrală, monumente publice. Construcţiile vor fi reluate în secolul al XVIII-lea. La sfârşitul secolului al XVII-lea oraşul începe să se extindă peste malul stâng unde, în secolul al XVIII-lea se va ridica Berlii Hil-iihonumental. Un oraş nou răsare pe drumul către Poftjdam; Potsdamul unde Knobelsdorf clădeşte după modelul Marelui Trianon, faimosul Sans-Souci, după ce, între anii. 17-il şi 1743, înălţase Opera semnul tangibil al avântului berlinez. Pei drumul către Potsdam, se află Dorotheenstadt… cu străzile în pătrate de şah desfăşurate fie o parte şi de alta. a unei minunate alei plantate cu tei (Ţinter den Linderi) ”: începutul unei înaintări spre vest care se prelungeşte <că lungiil întregului secol al XIX-lea. FREttERie-WILHKIL-M i-a trasat o nouă incintă ovală care înconjura 1300 Hectare, suficiente pentru un oraş care aijnpea 100.000 locuitori, în 1786 – la moartea lui FREDERIC al – 1-lea. „Protest-anţii francezi refugiaţi au adus cu ei odată cu orlevreria şi fabricai ca-mătăsurilor şi au prefăcut în grădini se zarzavat şesurile din Mohabit…”. Peste poarta Brandenburg, pădurea’: care va deveni Ticrgarten. În peisajul de acuri şi de păduri; Berlinul secolului al XVIII-lea este un

! <V, „J

şp Xg

militari „într-un cuvânt de ar metodic şi avid.

BERNARD, Samuel

Născut la Sancerc în 1651, mort la Paris în ’1739. Acest „Rothschild” de la sfârşitul domniei, regelui Ludovic al XIV-lea este simbolul simplist al băi ic îi. protestante. Ascensiunea lui Samuel Bernard a surprins, pe bună dreptate, pe contemporani. Mântuitorii de

bani de religie protestantă din Paris fuseseră greu loviţi de revocarea edictului de la; Nantes. Samuel Bernard, în 1685, moment în>care el şi prietenii săi îşi schimbă, religia fără să-şi schimbe Activitatea, esth un mic negustor comisionar de „categoria două"; în 1695, la sfârşitul războiului Ligii din Augsburiţ! „cel mai mare bancher al Europei" după Dangeau... cel mai bogat din ICuropa şi care făcea cel mai mare şi mai sigur comerţ de barii" după părerea lui Saint-Simon. Samuel Bernard a, reuşit să devină agentul prin intermediul căruia Ludovic al XIV-lea a putut să mobilizeze capitaluri din toată Europa înfolosul maşinii de război franceze înfruntând de una siingură. coaliţia, europeană, în 16S2, Sanmel se însoară cu fata unei-machioze care împodobea chipurile femeilor cu aluniţ* artificiale. Copiii lor se vor căsători cu de Saint-Chamafts şi de Boulainvilliers. Samuel Beruard, el însuşi, se va uisifra. pentru a doua oară, la şaizeci şi nouă de ani, cu iuta din fetele marchizului de Mery, Ceva mai târziu, tuembrii-familiei Ucfnard vor avea descendenţi cu urmaşi ai celor – mai.: nobile familii pariziene. Motive temeinice pentru a înflăcăra imaginaţia oamenilor, (p. 41 ÎI şi U. 34).:

(BIBL.: H. Lilthy, la jlai que protţ. statitren France de la revncation de l'edil de \anfes à ta, Revolntion, 2 voi „Paris, 1959). „..."

BERNINI;

Gian Lorenzo Bernini, pictor, sculptorşi arhitect (p. 448) – Cel mai mare sculptor şi cel mai mare arhitect baroc al tuturor timpurilor, cel mai semnificativ, la ninite privinţe, al celui de al XVII-lea secol european. Născut la Neapole în 1598 a devenit roman prin adopţie ca şi contemporanul şi adversarul său BORROMIXT. În slujba desăvârşirii barocului monumental al Romei Renaşterii, Benviui nu poate fi înţeles în afara Romei şi a papalităţii. Nicicând pictura, sculptura şi arhitectura nu au fost atât de strâns legate ca în opera lui Bernini. El sculptează ca uN pictor şi construieşte tot ca un pictor. Totul în el este mişcare. De la Apollon şi Da pline sau metamorfozarea nimfei (1622), până la colonadele de la Sfântul Petru, în marş asemeni unei mulţimi în procesiune sărbătorească, trecând prin baldachinul care se înalţă ca un fum de tămâie piuă la Străpungerea inimii Sfintei Terasa" (îi. 197) sau Sfinţiit-Icremia aflat la Luvru – desen, pictură, sculptură, arhitectură:

uuita. te deplină a arte

150

plastice în mişcare – Tfermui marchează, în mod incontabil apogeul artei baroce. Născut într-o familie de artişti llorghese. Mulţumit, cardinalul lâorghese îi co „vâandă lui Bernini trei lucrări care pot fi văzute şi azi la Yilla. Borsthese: David trăsţind cu praştia, F.nea şi Ancliisse, Atollon şi Daplme. La care se adaugă, în acelaşi spirit Pluton şi Proserpina, Neptwi şi Triton. Triumful mişcării marchează, în mare măsură, ruptura cu antichitatea a viuei opere sculpturale inspirate chiar din antichitate. Atunci poate fi plasată în cariera lui Bernini cotitura baldachinului, început în a>24, este terminat în 1633. Gaura este astupată, uăul căscat sub cei 144 de metri ameţitori ai cupolei: o muncă de decorator la scara arhitecturală a celor mai mari biserici îndrăznite vreodată, exceptând incomparabila catedrală a Sfântului Petru, însemna să te confrunţi deopotrivă cu Jâra-nrante şi cu Michelangelo. Diferite proiecte fuseseră deja aşternute pe hârtie. Când i se atribuie această misiune redutabilă Cerniţii nu are nici treizeci de ani. Nerespectând niciun fel ele tradiţie „el înalţă un baldachin” ne spune V.L. Tapie, adică „ridică la dimensiunile colosale ale unui monument ţesătura care se desfăşura în mod obişnuit deasupra euharistiei cu ocazia procesiunilor religioase”. O artă fastuoasă, a ţesăturilor luxoase şi a procesiunilor. De aici înainte cariera sa de arhitect este asigurată, în 1637 teatrul din palatul Barberini, scara regală de la Vatican, campanila efemera a catedralei Sfântul Petru şi stâlpii care-i susţin cupola. Odată cu moartea papei Urban al VIII-lea Bernini cade „m dizgraţie. Defectele campanilei care trebuie demolată – mişcarea realizată în piatră este fragilă şi prezintă pericol – şi o contabilitate eronată constituie pretextul, dacă nu chiar motivul. Sătul de Boromini, Inocenţiu al X-lea (1644 – 1655) către sfârşitul pontificatului face din nou apel la Bernini. Şi iată obeliscul din piaţa Navona, apoi Sfântul Andrei din Quirinal care, terminat în 1658 pentru iezuiţi, prezintă mai multă valoare datorită bogăţiei decoraţiilor, decât planului său în formă ovală. Colonada de la Sfântul Petru îl situează la nivelul Cel mai înalt al gloriei europene. Atunci (1665 – 1667) intervine episodul cu palatul Luvru, (p. 162 – 166 ÎI şi U. a) S). Bernini

va mai trăi treisprezece ani după sfârşitul tragic al rivalului său dezechilibrat mintal. Borromini îşi pune capăt zilelor în amil 1667. P.ina la moarte, în 1680 Bernini rămâne deosebit de activ dar timpul splendorilor a trecut. Acel timp al Romei baroce care se prelungeşte în întreaga Germanie catolică, în Europa centrală, şi dunăreană.

WERULLE, Pierre de

Născut la Serilly (Yonne) în 1575, uns cardinal în 1627, moare în 1629. O mare figură a Şcolii franceze (p. 179 II), Cel care a introdus şi adaptat în Franţa OUATOKIUL şi numeroase alte ordine. El formulează în Grandews i-it nan rfe Je sits ceea ce abatele H. Breinoiat a denumit, cu temei, teocentrismul (p. 208 II). Legat de partidul Marillac, partizan al alianţei cu Spania (p. 105.1), intră în conflict cu K IC HI – LIEU (1627) şi moare în dizgraţie.

(BIBL.: Jean Oreibal, le Cardinal de Benille – L –, /iuţic. n d'iine spiritnalite, Paris).

BIBLIOTECA ALBASTRĂ – BIBLIOTHÈQUE BLEUE Bibliotecă pentru toţi cu anticipaţie. Cărţile albastre e] e format mic tipărite la Troyes răspândesc, în secolul al XV; I-lea şi al XVIII-lea o cultură arhaică şi mediocră (p. 5 – 58 i). (BIBL.: Robert llandrou, Da la cniture populaire au x XV J l t XVIII» celes, Paris 1964).

BORROMINI, Francesco

Numele acestui lombard, născut în 1599, roman prin adopţiune nu poate fi disociat decât anevoie de cel al lui BERNINI. în afara unui scurt răstimp, la începutul pontificatului papei Inocenţii! al X-lea, a suferit întotdeauna din pricina rolului de strălucit secund la care a fost condamnat de personaj! lăţea prea puternică a prinţului artei baroce. O operă mai puţin întinsă, clădită într-o atmosferă de reculegere pentru o clientelă mănăstirească (p. 158 II). A construit nmitf –, biserici, dar nici Santa Agnese din piaţa Xavona nu este o biserică mare. În fapt el este principele arhitecturii baroce până la apariţia imposibililor fraţi CHURRIGUERA. Acest – teoretician, care cunoaşte la perfecţie rezistenţa materialelor, dinamica echilibrelor şi acţiunea forţelor asupra arcurilor şi bolţilor a rupt cu tradiţia în măsură mai mare. chiar decât Bernini. În aversiunea sa împotriva zidurilor, în preferinţa sa pentru lumină el aminteşte, în anumite privinţe, de

maiştrii gotici din secolul al XIV-lea. „Planul pe care îl obţine, scrie V.L. Tapic, este sinuos, porţiuni ele ziduri concave şi convexe se succed, dar înălţarea lui creează un edificiu la fel de solid ca oricare altul şi cu un aspect esenţialmente decorativ”. Ceea ce Boromini1 împrumută de la lumină reprezintă tot atâta economii la stucaturi, la tencuieli, la lapis-lazuli dragi barocului mai tradiţional al lui Bernini. Borro-mini a lucrat împreună cu Bernini la palatul Barberini, în anul 1629. Majoritatea lucrărilor de decoraţie i se datorează. Prima lucrare unde geniul lui se manifestă plenar, notează V.L. Tapie, este biserica San Carlo alle Quatre Fontane (San Carlino) (1638 – 1641): o mică biserică de mănăstire pe un» spaţiu limitat, o provocare pe care a rezolvat-o cu măreţie (îi. 212). În anul 1637 primeşte comanda pentru Oratoriul Filipinelor. O faţadă arcuită pe două etaje, totul constă în opoziţia elementelor concave şi convexe, înţelegem că Inocenţiu al X-lea Pamphili, înfuriat pe Bernini, i-a acordat favoarea sa lui Borromini pentru refacerea vechii biserici Sau Giovanni de la Lateran. Oare biserica San Giovann; este capodopera lui Borromini? Presupunerea poate fi pusă Ja

152

ăla’ Instanţa dintre planul iniţial şi gustul zilei era lt prea mare, mar Ja de libertate acordată, genialului continuator mult prea strict calculată. le; schimb, s-a bucurat de o mult mai în sch

La biserica Santa Agnese mare libertate. Un an

„Mbâu bine dimensionat, de o măreţie calmă. Suflet frămân? t chinuit de remuşcări fiindcă nu şi-a putut da adevărata „sură a talentului, Borromini se sinucide, o faptă neobişnuită şi care a făol 1 vâlva, în anul 16G7.

BOSSUET, Jacques-Benigne

Născut la Dijon în ziua de 27 septembrie a anului 1627 din tr o familie de magistraţi provinciali, moare în ziua de 12 aprilie 1704. Elev al IEZUIŢILOR, la Dijon a urmat teologia la vechiul colegiu de Navarre din Paris unde îşi susţine diploma la 25 ianuarie 1648 în prezenţa marelui CONDE, protectorul familiei sale. Preot şi doctor în 1 (552 se stabileşte la Metz, oraş plin de evrei şi de protestanţi împotriva cărora, se angajează în polemici aprinse. Episcop de Meaux, apare în

momentul afacerii legate de aplicarea dreptului denumit la REGALE” drept şef virtual al bisericii franceze. La sfârşitul vieţii a simţit venind pericolul raţionalist şi s-a străduit să pună pe picioare o nouă apologetică. Cel mai mare orator sacru al Franţei, autor, printre altele, al lucrărilor: Oraisons funebres, Traité de la connaissance de Dieu et de soi-même, la Politique tiree de l'Écriture saintc, Discours sur l'histoire universelle, Histoire des variations des Églises protestantes (1688). Păzitor al libertăţilor bisericii franceze (gallicane) şi al ortodoxiei, el este cel care o atacă pe doamna Guyou – care în 1699 îi predase lucrarea ci Torrents pentru studiu – pe QUIETIŞTI şi în special pe FÉNELON (p. 252 II).

BOURBON

Dinastie franceză aflată la tron de la instalarea regelui Henric al IV-lea (1589). Bourbonii se urcă pe tronul Spaniei în anul 1700 (p. 186 I) şi de aici pătrund în Parma şi apoi în Neapole. La sfârşitul secolului al XVIII-lea este cea mai importantă dinastie din Europa.

BOURDALOUE, Louis

Născut la Bourges în 1632, elev al IEZUIŢILOR, mort în „°Admirabil predicator. A predicat la Paris (predicile de Cric i un din anul 1670), la Curte, şi adeseori în provincie.

BOYLE, Robert

Fizician şi chimist englez, născut în 1627, mort în 1691, unul dintre fondatorii Societăţii Regale (Royal Society). Kl. a per –, loruit pompa pneumatică a lui Otto de Guericke, a stu – mâninistia şi respiraţia, şi a anunţat „înaintea lui Mă-j – j. „— e>ea compresibilităţii gazelor, care se numeşte legea Boyle în ţările de limba engleză, (p. 107 II).)...

1 S3

BUFFON

Georges-Louis Leclerc, conte de Buffou, născut la Monttard în 1707, mort în 1788. La început fizician şi matematician a fost numit în 1739 intendent al parcului „Jardin da Roi” (Jardin des Plantes). El începe atunci vasta Histoire naturii! e a cărei publicare în treizeci şi două de volume, va contin Ka până în anul 17X8. Zoolog, geolog, mineralog, antropolog Buffon este pe calea unui pretransformism (p.

262 II). Adversar înverşunat al „cauzelor finale” („mareele au fost create pentru ca navele să intre mai uşor în porturi”), el vede în natură „sistemul de legi stabilite de Creator”, şi va contribui la edificarea unei ştiinţe pozitive, în care totul. Se reduce la raporturi fizice (p. H_2 II).

BURGHEZIE

Într-o societate de ranguri, burghezia constituie vârfurile stării a treia (p. 38 II). În Franţa secolului al XVII-lea, este aua sa de funcţii (p. 61 II). Osmoza socială se produce mai uşor în Anglia secolului al XVIII-lea decât în Franţa unde se izbeşte de reacţia aristocratică (p. 63 II). Hol ai – în revoluţia ştiinţifică (p. 100 – 101 II).

BUH SĂ

În oraşele comerciale, bursă de comerţ, sau pur şi simplu bursă, e denumit locul unde se adună cei care se ocupă de comerţ. O hotărâre a consiliului din 1724 care regularizează o situaţie de fapt cu mult mai veche stabileşte existenţa unei burse în oraşul Paris, pentru neguţătorii de poliţe, bilete la purtător şi la ordin şi alte documente negociabile. Existenţa unei burse se confundă în practică cu o piaţă de schimb „fapt ce justifică întârzierea relativă a apariţiei bursei la Paris. În secolul al XVII-lea, începând cam din jurul anului 1630 (îi. 151), prima bursă din Europa este cea din AMSTERDAM (p. 373 I); depăşită de cea din LONDRA la întretăierea secolelor al XVII-lea cu al XVIII-lea. Londra va rămâne pe primul loc în lume până la începutul secolului al XX-lea.

BRANDENBURG

Marele electorat al Germaniei de est în jurul căruia s-a structurat cu soliditate statul prin, ac. P. 57, 58 1).

CÁDIZ

Cel mai vechi oraş din Spania. TTN promontoriu care avansează până aproape de gura Guadalquivirului beneficiind astfel de un bogat ţinut spre interior dar destul de depărtat pentru a evita depunerile terigene. O Marsilie feniciană, eventual, dar cu un destin contrastant. Habitatul iirl>aD reprezintă o constantă de douăzeci şi şase de secole, în realitate o falsă constantă, de importanţă foarte inegală. CaJ>z este un mare port în secolul al XV-lea, dar un mare port de categoria a doua: escala obligatorie între Italia şi Ţările de Jos T: aflues Hecrs o

spune limpede (GSnr. s-au XVE siecic): Cádiz este un mare antrepozit, pentru Spania de sud, „intru Africa occidentala, nodul întregului trafic iberic şi nusulman”. Din această prosperitate, nu mai rămâne nimic în secolul al XVI-lea când Cădi/ni numără, doar 4.000 de locuitori, în mod paradoxal, el rămâne în umbră odată cu ridicarea Atlanticului pe poziţia care fusese cea a Mediteranei în centrul lumii. Cadâz decade, la început din cauza Ani ericii, fiindcă nu a avut o piaţă bancară proprie în momentul decisiv al cuceririi Americii. Expus, în timpul conflictelor care opun Spania puterilor nordice, loviturilor Hotelor adverse, Cádiz-ul supravieţuieşte, în umbră, lipsit de importanţă până la jumătatea secolului al XVII-lea. Blocarea gurii Guadalquivirului, modificările survenite în comerţul hispano-american şi marea ciumă din 1649 – 1C50 care a nimicit 60% din populaţia seviliană contribuie la ridicarea Cádizului (p. 250 I). ÎncePÂnd din 16 (So, punct de plecare al flotelor de la Carrira, iar din 1717 odată cu transferul Casei de la Contratación, de la SEVILA la Cádiz, capitală administrativă a comerţului şi comunicaţiilor hispano-americane. Cádiz devine un mare oraş. El atinge, în cursul secolului al XVIII-lea cura.de 80.000 de locuitori, 100.000 împreună cu porturile din golf „în frunte cu Puerto de Santa Maria „El Puerto”, cam cât Sevilla decapitată. La Cádiz totul e nou în secolul al XVIII-lea, cele mai vechi, monumente sunt de la sfârşitul secolului al XVII-lea. „Un oraş clasic, scrie Paul Guinard, tot atât sau poate chiar mai mult decât baroc...”. Locuinţele importante din secolul al XVIII-lea se termină, fără excepţie cu câte un turn. Începută în 1720, catedrala nu va fi în întregime terminată decât în 1838 în cel mai pur stil iezuit greco-roman. Bogăţia stucaturilor, posibilităţile tehnicii care apar în evidenţă la imensa boltă plată, a criptei nu reuşesc să o facă mai puţin greoaie. San Felipe de Neri, construit în aceeaşi perioadă, este, în schimb clar barocă. Impozanta Porta de Tierra a fost ridicată în anul 1751. În secolul al XVIII-leaj locuitorii Cádiz-ului sunt nişte andaluzi care, în mod paradoxal, îşi petrec viaţa în casă. Este oare exemplul coloniilor străine, care reprezintă o cincime din populaţie, lipsa de spaţiu, sau luxul plăcilor din marmură de Italia din „patios”? „Contactul cu exteriorul, notează iar P. Guinard, se reflectă în monumente: relaţiile cu Italia, importanţa

coloniei genoveze explică numărul mare al altarelor şi al decorurilor de marmură importate sau imitate din Genova începând din secolul al XVII-lea; funcţia „americană” se manifestă, în secolul al XVIII-lea, Prin unele ricoşeuri ale artei coloniale, ca, de exemplu, insolita faţadă „Carman, care nu ar surprinde, de fel, în Mexic”. Aproximativ 30% din bogăţiile Lumii Noi au trecut, în secolul al XVIII-lea, prin Cádiz. Dar nu au făcut altceva decât să treacă. Totul se prăbuşeşte în secolul al XIX-lea. Şi anexele numără aproape 100.000 de suflete în 1787, el avea 75.000 locuitori în 1940 şi 100.000 în 1950.

1 S5

CAFEA

În Europa secolului al XVI-lea, cacaua se alia înaintea, cafelei, în gama băuturilor exotice. OVtre! 6SO, cafeaua teren în mediile aristocratice din Franţa. Să ne reari vorbele doamnei de Sévigné: „Moda lui Racine va trece la fel ca moda cafelei”. Consumul „cu gros” de cafea începe în vest, în secolul al XVIf-lea (p. 3551), ca şi consumul masiv de ceai în Rusia atestat de samovar, (îi. 259). Către 1720 cafeaua cucereşte oraşul, agrementează arta conversaţiei şi dă numele mici forme rafinate de han, în fapt salon public cu plată – cafeneaua –, al cărei prototip în Franţa din timpul Regenţei este le Procope. În jurul cafenelei se dezvoltă, o întreagă gama de veselă din porţelan (îi. 249). Consumul de cafea determină şi creşterea consumului de zahăr. Cafeala secolului al XVIII-lea provine încă din „Turcia”, adică din Arabia, dar zahărul care o însoţeşte este american. Cafetieră din argint (îi. 261).

CALDERON

Pedro Calderón de la Barca. Autor dramatic spaniol, născut în 1600, extrem de fecund, a cărei influenţă depăşeşte cu mult graniţele Spaniei. El a tratat şi dus până la perfecţiune două genuri specifice ale literaturii spaniole: auin-sacramenta P –, care va dispare de altfel odată cu moartea lui Calderón, şi comedia profană. Printre operele sale putem cilfi: Doamna fantoma. (1629), Viaţa e – un vis (1635), Medicul onoarei proprii (1633) şi, între 1638 şi 162, Tăcerea e de aur şi Alcacule din Zalcimea. Moartea sa, în 1681, marchează sfârşitul secolului de aur al literaturii spaniole (p. ICO 11).

CALEAŞCA

Vehicul individual, cu o bună suspensie, care face senzaţie în secolul al XVIII-lea. În secolul al XVII-lea şi chiar şi în secolul al XVIII-lea, a fi posesorul unei căleşti este semnul exterior al bogăţiei şi rangului. De aici şi scandalul suscitat, în secolul al XVIII-lea, de posesia acestui semn de lux, du prestigiu şi de consideraţie, de către actriţe sau prostituate celebre. Am arătat în imaginiţii. 124 – 125) evoluţia suspensiei (p. 312 I) şi a tehnicii jenţilor (p. 13 II). Aceste îmbunătăţiri tehnice explică în parte înlocuirea cu noua caleaşca a lecticii mai puţin rapidă dar mai puţin stânjenitoare şi până la urmă mai puţin costisitoare, folosul? i atracţia pe cart; le exercită sunt de aşa natură încât asistăm, în secolul al XVII-lea, la inovaţia paradoxală şi revelatoare a închirierii de căleşti, în secolul al XVIII-lea caleaşca a devenit ceva obişnuit. Caleaşca adevărată se răzbună prin etalarea unui lux uimitor. Decorarea caleştilor constituie, în plin secol al K. VIII-lea un sector – refugiu pentru barocul dezlănţuit.

1 Piesă cu temă religioasă influenţată de Contra Reformă (Ib. sp., N.tr.)

156

CALVINIST!

Pornind de la formula luterană, de bună înţelegere (1580), bisericilor credincioase învăţământului lui Calvin H se spune reformate”. „Reformaţii” constituie partea cea mai dinamică, din punct de vedere economic şi social, a Europei protestante în 175 I)? i totodată, partea unde descompunerea raţionalistă se produce cel mai repede şi cel mai în profunzime sub fectele radicalismului ecleziologic, ale apostasiei liberale arminiene (p. 192 – 194 II) şi a diasporei sociniene (p. 195 – 196 H). Olanda constituie bastionul cel r. iai sigur al ortodoxiei calviniste, în timp ce AYESLEY readuce o parte din Anglia, pe calea Reformei (p. 265 – 266 11).

CĂLĂTORII

Se călătoreşte mult mai mult în epoca Europei clasice, ciccât s-ar putea crede în mod obişnuit. Numărul pelerinajelor este în scădere dar pelerinajele scurte (La Delivrande în câmpia Caen) se menţin încă în plin secol al XVIII-lea. Lunga călătorie populară depinde de asociaţiile

de breaslă, obiceiul de a face Turul Franţei şi afilierea la „devoirs” câştigă tot mai mult teren în secolul al XVIII-lea, Cu toate acestea, situaţie nouă, consecinţă a scăderii influenţei creştinătăţii, călătoria tinde să devină un privilegiu social. Pentru artişti, favorizaţi de premiile Academiei (sfârşitul secolului al XVII-lea – secolul al XVIII-lea), călătoria în Italia este aproape obligatorie. La călătoriile, din Europa se adaugă călătoriile în locuri depărtate, călătorii în insulele din oceanul Pacific, călătoria în Persia, călătoria în Orient care, în Franţa, cuprinde în mod paradoxal şi călătoria în Spania (p. 316, 317, 323 I), călătorii în locuri îndepărtate care întreţin visele exotice (Atkinson, Chinard şi Étiemble), cu derivatele lor, călătoriile filosofice ilustrate de Scrisorile persane, Zadig şi în oarecare măsură şi de Candide.

CĂMĂŞARI

„Partizani” protestanţi din „Cevennes” numiţi astfel pe motiv că seninul lor de recunoaştere era o cămaşă scoasă pe deasupra, începuturile profetismului din Cevennes sub formă de renaştere paşnică, se situează în 1689 la Ponrchere-en „Vivarais. Prima ciocnire se produce la data de 23 iulie 1702. Mulţumită unui conducător deosebit de înzestrat, Jean Cavalier, „cămăşarii” au ţinut în şah soldaţii regelui până la sosirea lui Villars care a aplicat o politică de toleranţă şi de conciliere (1704).

CAMPANELLA, Tommaso

Dominican născut la Stilo, în Calabria (1568). A luat parte la o conjuraţie împotriva dominaţiei spaniole, din sudul Italiei, pentru a o substitui cu dominaţia turcească. Descoperit, e\ a fost condamnat de autorităţile spaniole la închisoare pe Viaţă (1599). Numai la intervenţia papei Urban al VIII-lea, el a fost eliberat după douăzeci şi şase de ani de detenţie.

157

În 1634, adversarii săi an stârnit o agitaţie populară care l – silit să se refugieze în Franţa unde Ludovic al XIII-lea şi Richelieu îi acordă favoruri şi protecţie. Poligraf, scrie tr; u ţaţe de politică, de filosofic, de ştiinţele naturii, de medic în de astrologie, în total optzeci şi două de lucrări. J. a Ciftă di – i Sol este cea mai vestită. Ruptă ele scolastică,

filosofia lui Camnanella este în acelaşi timp empirică şi mistică.];! moare la Paris în 1639.

CANADA

Pierdută departe în nord, şi separată de căile de acces de către Nona-Anglie şi de pierderea în 1713 a Acadiei, a ieşirilor de la Saint-Laurent şi a bazelor din golful Hudsoa, Canada a cunoscut o remarcabilă dezvoltare în secolul al XVUU – ei t (p. 223 I) care i-a permis să-şi păstreze caracteristica franceză şi după 1759. Demografia – (graficele 18 şi 19).

CAN ALETTO

Giovanni Antonio Canal, zis Canaletto. Pictor şi gravor în ţelinica aquaforte din şcoala veneţiană – născut la Veneţia în 1697, moare în 1768 – Canalelto este alături de Guardi şi Belloto un pictor exact, minuţios al cadrului vieţii materiale, în asemenea măsură incit desenul lui poate să folosească la restaurarea unui monument distrus. Strălucirea acestei şcoli veneţicne a depăşit cu repeziciune graniţele Italiei bucurhidu-se de un succes deosebit în nord. Canaletto a fost invitat la Londra, Beiloto la Viena (îi. 129), Dresda şi Varşovia. Arta lui Canaletto atinge culmea în nenumăratele vederi ale canalului Grande în care îmbină precizia desenului cu un simţ ascuţit al luminii. Dar consacrarea adevărată a cunoscut-o la Londra. Anglia secolului al XVIII-lea se dă în vânt după Canaletto care o face să descopere incomparabila lumină mediteraneană. Canaletto la rândul său a îndrăgit peisajul englez: Tamisa văzută de pe terasa Kichmond Hou.se grădinile Kanelogh, etc.

CAROL I (Stuarl)

Rege al Angliei. În 1625 (p. 131 I), a luat de soţie pe Henriette de Franţa, a încercat să guverneze fără Parlament şi a murit pe eşafod în 1649. P. 134 I) (îi. 8).

CAROL al II-lea (Stuart)

Rege al Angliei din 1660 piuă în 1685, fiu al precedentului;

mort fără urmaşi, (p. 152 i).

CAROL al II-lea (Habsburg din Spania) Rege al Spaniei din 1665 până în 1700. Sub domnia lui, Spania trece prin cea mai neagră perioadă de decădere. A murit fără descendenţi după ce a redactat

constrâns fiind, un testament în favoarea lui Philippe d'Anjou, nepot al lui Ludovic al XIV-lea, duşmanul său de-o viaţă. P. 186 I).

158

p

f AROL al XII-lea i se al Suediei din 1697 până în 171S. Acest geniu întrucâtva, cbun l-a subjugat pe Voltaire (vezi la Vie de Charles XII}. \ sleit Suedia încercând să realizeze visul secular: mare balticii» mare nostru în (p. 40 I) (îi. 17).

CASSINI

Familie de iluştri matematicieni originară din Nisa: Jean-Pominique (1625 – 1712), matematician şi astronom (p. HI II) Jacques Cassini (1677 – 1756), fiul său; Cezar-Frai-ois Cas sâni de Thury (1714 – 1784), fiu al precedentului, primul director titular al Observatorului din Paris, care a început, în 1744, întocmirea unei hărţi topografice a Franţei bazată pe o triangulaţie geodezică (p. 121]1). La scara 1/86.400, harta va fi terminată de fiul fim Cassini IV.

CASTELE

Problema, în Index, a fost abordată din punct de vedere al amplasării, a se vedea în special VKKSAILI. KS (îi. 101), VIENA (îi. 106 şi 109). Construirea a numeroase castele de-a lungul şi de-a latul Europei clasice este strâns legată de dezvoltarea statelor monarhice ale Europei clasice şi de menţinerea unui mod de viaţă aristocratic, în secolul al XVII-lea şi în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, castelul este ridicat în afara oraşului, la distanţă de câteva ore sau de o jumătate de zi (Sclionbnnin, Versailles) de capitală, în schimb, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi în prima jumătate a secolului al XVII-lea, Statul îşi alege capitala, între castelele de pe Loara ale monarhiei itinerante din secolul al XVI-lea şi Versailles se plasează terminarea lucrărilor palatului Luvrn (p. 162, 16611). Un studiu cantitativ al habitatului în Franţa este pe cale să demonstreze că între, perioada intensă de construire a castelelor din secolul al XVI-lea şi debutul secolului al XVII-lea (îi. 104) şi perioada timpuriu activă care corespunde înfloritorului secol al XV11I-lea de după 1740, se înregistrează, o perioadă de încetinire a activităţii din 1640 piuă în 1735 – 1740. Ar exista, deci, o corelaţie pozitivă între activitatea de

construcţii rezidenţiale la ţară şi conjunctura economică, la nivelul unei perioade mai îndelungate. (U. 4, 5, 105, 107 – 110).

CAVALERIE

Rolul său de armată spărgătoare de fronturi (a jucat acest rol la Rperoi, 1643 (p. 61 I şi planul 7), mă tur în d ultimul rând spaniol printr-un atac lateral ca urmare a unei manevre de învăluire) se estompează. Marele război de recucerire a Europei dunărene de la sfârşitul secolului al XVII-lea vede rmil-lplicându-se rolul acţiunilor de recunoaştere al unor cavalerii uşoare în detrimentul cavaleriilor grele.

CAZACI

4 aram înarmaţi din zona de pionierat a Rusiei, la sud şi la es Comunităţile cazace din Ucraina au ezitat mult tirap

159

Între Statul polonez (p. 36 I) şi Statul moscovit fără să se încorporeze vreodată, definitiv, unuia sau altuia (p. 302 I) Formează în secolul al XVIII-lea corpuri auxiliare în armaţi rusă.

CAZUISTICĂ

Silogismul aplicat teologiei morale. La început, jurisprudenţa şi tehnică, a confesiunii auriculare. Polemica jansenişti a contribuit la sensul peiorativ ce a fost dat cuvântului cazuistică implicând, mai mult sau mai puţin, în limbaj clasic laxism moral, sofism şi abuz de silogism.

CEAI

Consumul se răspândeşte în Rusia în secolul al XVII-lea (ceai (un China, caravane) Şi în Anglia în secolul al XVIII-lea (p. 363 I). Ceai din China pentru început (p. 28 II), apoi din Assam şi Ceylon pe cale maritimă.

CEASORNICĂRIE

A fost supusă unei modificări fundamentale, în secolul al XVII-lea, datorită lui Christiaan HUYGENS care descoperă, în câţiva ani, pendulul şi spiralul reglant (p. 123 II). Piuă atunci ceasornicele, care indicau ora cu o aproximaţie de o jumătate de ceas, nu aveau decât un singur ac (îi. 241); invenţia spiralului multiplicând precizia cel puţin cu cinci, va permite apariţia minutaruluiţii. 244). Din 1767 până la 1772, Harrisen (îi. 191), Le Roy şi Berthoud aduc îmbunătăţiri hotărâtoare cronometrului folosit în marină (îi. 195).

CENZURĂ

Control pe care îl exercită regele sau biserica asupra. publicării gândirii scrise. Deosebit ele chiţibuşară în Spania. O mai mare libertate se constată în ţările protestante, calviniste şi mai ales în Olanda. Toată gândirea critică de expresie franceză în secolele, al XVII-lea şi al XVIII-lea a profitat de libertăţile olandeze (p. 105 II). Sub conducerea luminată a lui Malesherbes cenzura franceză a cunoscut o mare libertate.

CHAMPAIGNE, Phjlippe de

Cel mai mare portretist şi cel mai mare pictor religios francez din secolul al XVII-lea, pictor oficial al Curţii începând din anul 1628. Tot ce prezintă importanţă pe linie politică, tot ce prezintă importanţă pe linie spirituală, toată nobili-niea „de robă" jansenistă a trecut prin faţa şevaletului să». Prin ochii lui Philippe de Champaigne vedem în Franţa jumătatea ele secol a sfinţilor. Cum oare am putea separa numele lui Richelien de portretele nemuritoare pe care ni le-a lăsat (p. 146 II, îi 19)? Philippe de Champaigne era născut la Bruxelles în 1602. El stăpâneşte perfecţiunea şi tehnica marilor pictori din Nord. Pe plan religios este numai autenticitate şi profunzime. Legăminţiil lui Ludovic al XIII-lfa este, poate, puţin cam declamator. Dar culmea picturii lui religioase se confundă cu portretul, în privirea călugăriţelor

160

şi pustiul „de la Port-Roval Port-Koyal – el exprimi tai" a mântuirii –" – T 15 şi 21/). Moţ avea o fiică călugăriţa la.

ci exprimă tensiunea tragică a secolului, i divine, revelaţia divinităţii nevăzute (îi., are la Paris în 1674. (îi. 20, 21, 24, 44, 170).

!, Jean-Baptiste

Acest admirabil pictor de gen a ştiut să confere spiritualitate modestelor obiecte ale – vieţii cotidiene. HI ne învaţă să des-operim virtuţile burgheziei pariziene mici şi mijlocii ale deosebit de seriosului – serios în profunzime – secol al. XVIII-lea. Chardiii este el însuşi parizian. S-a născut la 2 noiembrie 1699. Tatăl său, tâmplar de mobilă şi sculptor în lemn, face parte din categoria meseriaşilor artişti. Aici a învăţat pictorul să recunoască un suflet în lucrurile pe care omul le-a creat cu migală cu mâinile sale. Toată viaţa va rămâne devotat clasei şi

mediului său. A fost elevul lui materiala modestă. Un oarecare succes consacrat în acelaşi an de intrarea sa la Academie. La treizeci şi doi de ani, se însoară cu Marguerite Saintard, care îi va dărui im fiu, pictor şi el, Pierre-Jean-Baptiste Chardin. Văduv în 1735, se recăsătoreşte în 1744, la patruzeci şi cinci de ani. În 1743, din simplu membru, a fost mimit consilier la Academie, în 1757, bucurându-se de bunăvoinţa regelui capătă locuinţă în palatul Luvru. Execută chiar câteva lucrări la Choisy şi la Bellevue. Apoi această relativă reputaţie se pierde şi sfârşitul îl găseşte în nevoie. Bolnav din 1772, moare la Luvru, la 6 decembrie 1779, la optzeci de ani. Amintim Jucătorul de cărţi de la Luvru, atâtea minunate naturi moarte (pl. 151 a), Maimuţa pictor, Pasărea moartă, la graniţa dintre sensibilitatea adevărată şi sensibilitatea prefăcută şi, bineînţeles, lucrarea de neuitat Benedicite...

CHINA

Continentul chinez este nimicit în 1640 – 1650 de invazia populaţiilor din Manciuria (p. 771); dar din 1680 până în 1/90, înregistrează cel mai mare procent de creştere demografică (p. 182, 2111). Către anul 1800, 27 până la 28°O din populaţia umană este formată din chinezi, mai mult decât în orice alt moment al istoriei (p. 269 şi 273 – 275 I). Călătoria în (p. 325 – 326 I).

CHURRIGUERA

Trei fraţi: José Ţicnit o (1665 – 1723) arhitect şi sculptor, Joaquín (1674 – 1724) arhitect, Alberto (1676 – 1740) arhî-C. Werbert Damish pune, cu acuitate, lucrurile la punct scriind: „Istoria a vrut să nu ne lase posibilitatea de a judeca opera fraţilor Churriguera altfel decât prin prisma conceptului generic de chnrriguerisni. Stilul „churrigueresc” (p. 82 II) – adică nebunia barocă la superlativ – precizează, mai dtj-Parte Hubert Damish, „evocă edificii cam greoaie pe faţadele

e ftK

y-i” SSS

161

cărora proliferează o decoraţie confuză şi fremătătoare mânătoare unor somptuoase pete de mucegai”. Sentinţ condamnare vine din Franţa şi din nord, încă din peri ionctinnii rHne>«„— 1 – 1

— Y –, a se, ntuiţa…

— „…u.» şi c. → le a „cei mai puţin nesăbuit… din aceşti trui 1

…– – i ” S-” – i – nun corarea suspendată care se desfăşoară pe o suprafaţă a zidu-i, în anumite spaţii privilegiate ale faţadei, sau proliferează, pe pereţii interiori, în acest spirit, capela Santa Teci a

Icii şi a palat», Ji 709 – l? Terfă? t; uera, Plaxa de TnrL” /—J, creaţia lui José de la Stlamst, MT°SJ., pavilâOI! ul. regal din Pla, a

— „… v, c-iiuiii Hc se Alberto, Colegiul Calatrava. Iţar mai ales în interiorul bisericilor, în special la decorarea altarelor, „churriguerismul” şi-a dat frâu liber imaginaţiei, în moment deloc neglijabil în expresia artistică a unei civilizaţii.

(Bflil.: H. Damish, Aunales E.S.C., 1% O, nr. 3). CIUMĂ

Iepidemie prin excelenţa. Face încă enorme ravagii între anii 1620 şi 1650. Cotitura decisivă provocată ele ciuma de la Marsilia în 1720. P. 253 – 255 I). (îi. 9: 5).

162

Ciuma în Italia (p. 83 – 85 I şi 245 T).:

Ciuma în Spania (p. 86, 245 I şi următoarele), duma în Franţa (p. 244 I).

CLASICISM

rt moment de perfecţiune şi de echilibru în depăşirea unei tensiuni tragice pe un fond neîntrerupt de baroc (p. 152 II).

= e i-feratură, clasicismul s-a exprimat în limitele unor reguli e care trebuie să ne ferim să le confundăm cu clasicismul propriu-zis.

CLEMENT al XI-lea

Gian Francesco Albani, (1649 – 17 – 21), papă din 1700 până în 1721. Autor al bulei Unigenitus (p. 249 îl).

CLEMENT al XII-lea

Lorenzo Corsini (1652 – 1740, papă din 1730 până în 1740.

CLEMENT al XIII-lea

Carlo Rezzonico (1693 – 1769). Papă din 1758 până în 1769; a îngăduit persecutarea IEZUIŢILOR.

CLEMENT al XIV-lea

Giovanni Vincenzo Gangauelli (l” 05 – 1774). Papă din 1769 până în 1774. Sub pontificatul său au fost condamnaţi IEZUIŢII.

COLBERT, Jean-Baptiste

Burghez din Reinis, fiu al unui negustor postăvar, născut în 1619, omul lui MAZARIX şi adversarul lui Fouquét. ocupă funcţia de controlor general al Finanţelor din 1665 până la moarte în 1683. Colbert a fost cel care a dus monarhia administrativă până aproape de perfecţiune, (p. 169 I şi 65 H şi îi. 21).

COLONIE

Aşezare întemeiată de o naţiune pe un teritoriu străin (p. 186 I). Colonia franceză la Sevilla, coloniile genoveze în Ţările de Jos şi în Spania. Acesta ar fi cel mai vechi înţeles al ciivmtului în accepţiunea politică dominantă în secolul al XrX-lea. Cuvântul există din secolul al XVII-lea dar spaniolii îl folosesc puţin. Ei preferă noţiunea de regate ale Europei şi-ale Americii, diferenţiate, fără îndoială, dar de grad egal. În fapt, cir/în tul s-a impus de la sine, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, când juriştii consolidează termenii şi legăturile pactului colonial. Ponderea exploatării europene asupra teritoriilor Jlc peste mări suferă o mutaţie fundamentală la sfârşitul seco-ului/il XVII-lea. S-ar putea pretinde că instituţia coloniei s-a născut între anii 16SO1690, odată cu întărirea decisivă capitalismului comercial şi a sfârşit prin a se impune, în St e°! ul al XVIII-lea, Spaniei însăşi.

163

COMERŢUL DE SCLAVI

Sclavia nu a dispărut niciodată în întregimi; din lumea or os tină. Fapt dovedit de Charles Verliuden. Comerţul de sclav a început încă din secolul al XV-lea pentru a răspunde nevoi lor de mină de lucru ale economiei plantaţiilor din insult „apropiate (Canare, Madera). Pornind de aici comerţul sclavi a cucerit America încă din primele decenii ale secoly, lui al XVI-lea. S-a discutat mult despre volumul atins. Preotul Dieudonne Hinchon a avansat cifra, extrem de e>; se (rată, de treisprezece milioane de negri. Cel mai mare număr a trecut în America între anii 1750 şi 1850, deci în alura bornelor noastre cronologice. Portughezii, apoi olandezii şi englezii s-au aflat în fruntea acestui fructuos trafic, în secolul al XVIII-lea francezii (în special din Xantes) se află; u poziţia a doua. Din toate categoriile de trafic,

comerţul de sclavi, este, fără îndoială, traficul Cel mai rentabil. S-a vorbit adesea, de comerţ triunghiular datorită drumului urmat de nave: Europa, coastele Africii, Brazilia sau insulele arhipelagului Autile. Bilanţul comerţului de sclavi, aplicat la istoria continentului african, nu e uşor de stabilit. Comerţul de sclavi nu a creat situaţiile după urma cărora şi-a creat profitul (lupte tribale neîntrerupte, capturarea masivă de prizonieri) dar a contribuit la întreţinerea lor (p. 266 II). (BIBL.: G. Martin, Xantes au XVIII. La vie desntgriers, Paris, 1931; G. Sccile, la Trăite negriere cntx îndes de Cattille, 2 vol., Paris, 1906; P. Cliauuu, Sevillect l'Atlaiiiâquc, lomul VI şi tomul VIII, Paris, 1957 şi 1960 şi l'Ameţique et les Ameriq-ues, Paris, 1964; F. Mauro, l'Expansion turope-cinie, Paris, 1965).

COMPANII COMERCIALE (Mari)

Ctle două mari companii sunt Compania olandeză a, Iiidiilor orientale (1602), condusă de consiliul directorial Hieren X] II (vezi harta 10), şi Compania Indiilor occidentale (1621) condusă de consiliul directorial Hecren XIX (p. 144 I), COI. BERT, în timpul cât a fost ministru (1161 – 1683), pentru a da un nou avânt economiei coloniale franceze aflata în cri/ă, a făcut uz în mod sistematic de acest mijloc juridic. Cirul noul avânt comercial începe să se contureze la nivelul sectoarelor exterioare, comerţul liber, adică apelul la capitalismul mai suplu al campaniilor mici, câştiga din nou teren. Xefericttele tentative ale Companiei Mississippiului (LAVI?) fi a mării Sudului (crahul bubbles în Anglia) îndeamnă la prudenţă.

Acţiunea-Indiilor ţii. 3S).

Xavă a-Indiilor orientale (U. 150).

CONDE

Luis II de Bourbon, principe de Condé, zis Marele Coride, născut la Paris în 1621. La douăzeci şi doi de ani, pe când rui era decât duce d'Enghieii este unul dintre comandanţi i ţ lupta de la Rocroi (1643), sprijinindu-se pe experienţa lui

164

(plan 7) Acest mare senior fără astâmpăr s-a aflat în FRONDEI principilor. Timp de zece ani a luptat m-a! spaniolă – a luptat împotriva lui TURENNE la intrat din nou în graţii în 1659 (p. 162 I), nu

va mai

ÎS „... A.1. T. îi r – l.

A cât roluri de mâna a doua. La moartea sa, în 1686, „r-mJET a pronunţat faimosul său discurs funebru: „... Rămăsese această redutabilă infanterie a Regelui Spaniei...”

CONSH-H

C nsiliul regelui (luna Regis), odinioară unic (p. 157 I), divizat şi s-a specializat, cu timpul. Monarhia franceză tixjciază miniştrii şi consilii acordând prioritate MINIŞTRI-IX>R răspunzători de un sector al administraţiei în timp ce 10 narhia spaniolă înaintea reformelor lui Carol III, acordă întâietate Consiliului. Tentativa guvernării cu ajutorul consiliilor (polysynodi) la începutul Regenţei s-a soldat cu un eşec. P. 2001).

CONTRA-REFORMĂ

Cuvânt făurit de istoriografia protestantă germană din secolul al XIX-lea pentru a desemna efortul realizat de biserica catolică imediat după şi pe linia stabilită de consiliul ecumenic de la Trento. Preferăm acum numele de Reformă catolică care redă îndelungatei perioade a Reformei bisericii (1520 – 1680) adevărata ei continuitate şi păstrăm expresia de Convra-Reformă pentru primele manifestări mai marcat antiprotestante ale Reformei catolice (p. 179 şi 214 II).

CONVULSIONĂRI

Participanţii la şedinţele de profeţie şi la manifestările colective de o calitate îndoielnică care au avut loc în cimitirul Saint-Médard, din Paris, la mormântul diaconului jansenist Paris, din 1730, până la închiderea cimitirului în 1732.

COPERNIC, Nicolas

Născut la Thorn în 1473, mort în 1543. A studiat astronomia la Cracovia şi la Bologna şi este primul care a formulat în De revolutionibus orbium caelestium (1543) teoria lieliocen-trismului. Teorie revoluţionară numai în aparenţă care ivu-l contrazice pe Ptolemeu: cosmosul lui Copernic respectă ordinea geometriei euclidiene şi a unei cinematici plate; este imens dar finit, ca acel al lui Aristotel, limitat la sfera stelelor fixe (sfera celestă fictivă care participă la mişcarea diurnă a stelelor) (îi. 186), Copernic a fost mai

curând ultimul dintre Alexandrini decât pionierul astronomiei moderne (p. U4, 130 ÎI şi următoarele).

COPIL

% dui cele 90 până la 100 de milioane de locuitori ai p „ropei clasice au sub cincisprezece ani, deci sunt copii.

— Ajf” ic Jumătate din cele 400 de milioane de oameni născuţi turopa între 1620 şi 1760 n-au depăşit vârsta de douăzeci

16 S

de ani. Or, în mod paradoxal, secolul al XVII-lea, care el –, ja mai mult decât secolul al XVIII-lea, înseamnă o lume yn-i copiii domină ca număr, ignoră copilul. Mai bine spu C copilul reprezintă marea, lenta şi progresiva descoperire. Europei clasice. Copilul s-a născut, în primul rând odal> cu starea civilă, deci, să zicem, cam în secolul al XVI] ea. mai exact, starea civilă s-a născut odată cu o înţelegere mă' limpede a vârstelor vieţii. Philippe Aries situează aceasta mutaţie la graniţa dintre secolele al XV-lea şi al XVK] ea Copilăria, mai întâi, prima vârstă a vieţii, ameninţată <\ [atâtea primejdii încât nu merită să-i acorzi atenţie. Peutri – A putea îndura suferinţa atroce provocată de acest neîntrerupt masacru al Inocenţilor, trebuia să îmbraci armura indiff… rentei şi să negi existenţa copilăriei. Abia într-un târziu „spre sfârşitul Evului Mediu, copilăria începe să se separe, pe nesimţite de lumea adulţilor. Copilul începe să fie reprezentat în sculptură şi în pictură cu o faţă de copil şi nu pur şi simplu ca un adult în miniatură, în secolul al XVI-lea apare tema copilului golaş (putto). În secolul al XVI-lea „putti” depăşesc Italia şi invadează toată Europa. La sfârşitul secolului al XVI-lea, începutul secolului al XVII-lea „putto” capătă individualitate, încetează să fie copilul convenţional, copilul gol, copilul baroc din secolul al XVII-lea este un copil-portret. Copilul avansează la rangul de adult, „în secolul al XVII-lea, notează Aries, exemplele se înmulţesc şi definesc mai explicit sentimentul: H elene Fourment de la München poartă în braţe pe fiul său golaş, diferenţiat de un „putto” obişnuit, de bună seamă prin asemănare, i! ar şi printr-o boneţică cu pene, aşa cum purtau, pe atunci, copiii. T'ltimul dintre copiii lui Carol I, de Van Uyck din 1637, copilul bancherului Jabach, de la Uruit pledează în favoarea cauzei mai bine chiar decât Kubens. Obiceiul de a pâcla portrete de

copii goi este un bun câştigat pe vremea pictorilor Largillière şi Migiiard. În Franţa lui Le Xain şi a lisi Phi-Hppe de CHAMPAIGNF, copilul nu are încă dreptul la nuditatea adultului. Individualizare şi respect al copilăriei. Putem urmări fenomenul pe îmi de planuri. Pe planul îmbrăcăminţii. De la rochiţa care anulează diferenţa dintre. sexe (îi. 73 la 78), băieţelul trece, cam pe la şapte ani la haine fie adult, în legătură cu vârsta copilăriei alte două modificări fundamentale sunt reuşit rezumai e de Philippe Aries atunci cinci scrie: „De la lipsa de pudoare la nevinovăţie". Adultul la începutul secolului al XVII-lea, se joacă cu sexul copilului. Aşa cum rezultă şi din jurnalul lui Heroard despre copilăria viitorului rege Ludovic al XIII-lea. Sexul băivielul» 1 este o temă inepuizabilă de glume îndoielnice. „I.e paquct de l „infante" spune limpede bunul rege Henric, dar Maria de Medicis nu e mai puţin trivială nici mai reţinută să g< Sturi". Această atitudine va supravieţui în lumea de jos p!"1 1 la începutul secolului al XIX-lea şi poate chiar după-l!"

ciplina însă evoluează în scoală. Mai bine zis se iiaşir îl lv

I ciplina care se substituie violenţei practicate spre Eilî M ti1

166

M nlin? i „în arhaicul secol al XVI-lea. Pe măsură ce 111 mlului este ceva mai bine ocrotită, în evul clasic, viaţa e° colicepţia adulţilor treptele grele ale unei afirmări el urca i, le, i-iju,.: Pil. Aries, l'Enfant t-l la vie faini – l'Ancien Régime, 1960).

Corneille s-a născut la 6 iunie 1606 la Rouen, unde – T „ui ocupa funcţia de şef al administraţiei Apelor şi durilor. Studii strălucite la Colegiul IEZUIŢILOR. Avo-l în acea epocă oraşul Kouen era centrul unei vieţi lite – CS active izvorâtă din tradiţiile care îşi au obârşia în Re-rare „— „din secolele al XV-lea şi al XVI-lea (La picse lasă frâu liber preferinţei sale pentru intrigă, unei anumite retorici şicanatoare pe care o vom regăsi în tot teatrul său până şi în tragediile sale cele mai grave. Dar gloria o datorează tragediei Ciclul (1636) care marchează o dată în istoria teatrului şi a limbii franceze, aşa cum a simţit imediat publicul şi cum nu a putut nega nici chiar Chapelain, autor al acelor Sentiments de l'Academie ştir le Cid (Disputa cu privire la Cid, 1637). Discipol al Iezuiţilor, Corneille va păstra amprenta acestei educaţii

care se vădeşte în alegerea unor anumite teme (Polyeucte, 1641), în tonalitatea adeseori eroică a tragediilor sale. Dar geniul său este infinit mai bogat îmbinând verosimilul cu eroismul, romanescul cu stoicismul, interiorizând o „morală” ale cărei reguli şi îndatoriri devin caractere şi pasiuni. Corneille moare la Paris în 1584, după un sfârşit de carieră al cărei declin a fost mult exagerat, (îi. 159).

COSMOPOLITISM

Sentimentul apartenenţei la societatea umană, o societate umană care se confundă cu păturile conducătoare ale unei Europe mai ales occidentale. Cosmopolitismul „Luminilor” în secolul al XVIII-lea este martorul substituirii ideii de CREŞTINĂTATE cu ideea de EUROPĂ.

COSTUM

Ca şi în perioadele precedente, costumul suferă variaţii considerabile în funcţie de clasele sociale. Moda influenţează în a. i mică măsură costumul claselor foarte modeste: ţărani, meseriaşi, mici burghezi, fără să luăm în consideraţie masa „oamenilor de casă” condamnaţi la livrea, îmbrăcămintea nobiulor evoluează, dimpotrivă, într-un ritm, de multe ori accelerat: cel al schimbărilor de domnie sau de guvern (Ri-ciiclicu), al serbărilor de la Curte, al vârstei şi dispoziţiei suveranilor. Există sub Ludovic al XIII-lea o modă a ani-or – O, o modă a anilor ’30. Sub Ludovic al XIV-lea moda unor 40 şi – 50 a tinereţii regelui – cea a anilor ’60, moda SERBĂRILOR, cea mai barocă, apoi cea din anul

167

1670 până în anul 1715, cea mai statornică, care core: j, în mare, perioadei de domnie a doamnei de Maiin—6 Moda „Kegence” nu durează decât 10 ani. Odată cu Ludo? 1? 1 al XV-lea începe seria modelor pe care le-am putea de!] u „î cerinţt bi:

puţin dar folosirea lor s-a supus influentei, nu numai a ni delor naţionale sau străine (Italia, Anglia) dar şi a or pani” zării economice a ţării (manufacturile) şi a relaţiilor e „lumea exterioară (India). Statul autoritar, care diriiea2. – teatrul, intervine şi aici: edictele date de Richelieu, Codul Michaud (1629), legea privind reducerea cheltuielilor <jin anul 1660, etc. în Franţa. Istoria completă a costumului, în relaţiile

sale multiple cu stalul social, politic, economic ctc rămâuc să fie scrisă (îi. 232 – 240).

COUPERIN, François

Născut în 1668 la Paris, unde şi moare în 1733, aparţine urmând aproape moda germană – unei dinastii de niuzicieni. O nevastă, patru copii, orga lui din Saint-Gervais, lecţii în familiile inspectorilor de la fisc: o carieră onorabilă dar lipsită de strălucire. Couperin este victima unei erori cronologiceşi suferă urmările. Ajuns prea târziu pentru a răzbate la Curtea lui Ludovic al XIV-lea, el va părea sub Keşenţă şi la începutul domniei lui Ludovic al XV-lea, cu totul nejustificat, de altfel drept un apărător al trecutului. N-a compus el oare Apoteoza lui Lully sub Ludovic al XV-lea şi Piese pentru violă, când, peste tot, violina ia locul violei? Pentru acest motiv Couperin, mai curând decât RAMEAU îşi găseşte locul pe una din culmile muzicii franceze: un adevărat clasic. Cele patru Cărţi pentru Clavecin şi Lecţiile de Timbru constituie cuhnile creaţiei sale. Pierre Citron nu ezită să-l compare cu BACH. Poate că a exagerat în oarecare măsură. Dar acest om reţinut a fost un maestru mult în avans faţă de vremea lui (din acest motiv lasă impresia că ar fi întârziat) şi un inventator pe linia tehnicii. El a inventat noi digitaţii la clavir, „este primul care a preconizat, în anumite cazuri, folosirea degetului mare”.

CREŞTEREA ANIMALELOR DOMESTICE

Importanţa sa relativă în economia agrară sporeşte, deosebit de lent, în sectoarele cele mai favorizate din vest din secolul al XVII-lea până în secolul al XVIII-lea. Oricum, până la jumătatea secolului al XIX-lea rămâne mult în urma producţiei de cereale (p. 338 I). Schimbarea fundamentală a tehnicilor de producţie, a adăpostului şi a stabulaţiei an inelelor începe, în Anglia, în jurul anilor 1750 – 1760 (p. 3-ia!) – în pădure (p. 3 – 10 – 341 I).

CREŞTINĂTATE

Totalitatea ţinuturilor ocupate de creştini considerată ca° vastă patrie umană. P. 18 I).

u...”, mulţi favoriţi), a fost protectoarea. Abandonează tronul, se converteşte la re la Roma în 1CSO. P. 108 II).

CRIZA CICLICĂ DE TIP VECHI

mim astfel criza consemnată în general o dată la un de* în economiile cu dominantă agricolă, declanşată de „iubire a producţiei, însoţită şi de un accident extern de °rdin meteorologic (p. 257 I şi următoarele). Toate crizele ciclice din Europa clasică sunt crize de tip vechi (p. 74 II). Graficul 20.

CROMWELL, Olive r

Nobil de ţară, născut în 15.09, puritan înfocat şi remarcabil comandant de oşti. „Coastele de Fier” – regiment de o mie de oameni pioşi şi disciplinaţi înrolaţi pe cheltuiala sa – vor contribui la victoria „Capetelor rotunde” (puritanii, adepţi ai Parlamentului, care nu purtau perucă) asupra Cavalerilor partidului regal (p. 133 I). Cromwell epurează Parlamentul care din „Long Parliameut” devine „Parlamentul Târtiţa” şi pune la vot moartea regelui (16*19). După ce a asigurat victoria Republicii o confiscă în favoarea sa: devenit lord protector în 1653, el guvernează, mai mult ca dictator decât ca monarh absolut, piuă la moarte în anul 1658 (p. 134 – 135 I) (îi. 9).

CURTE

Volumul Curţilor europene a sporit, în ansamblu, delasfârşi-tnt secolului al XVI-lea până la mijlocul secolului al XVIII-lea. În Franţa evoluţia Curţii prezintă o importanţă deosebită. Se poate considera în schimb, că volumul Curţii în Spania rămâne constant începând cu domnia lui Filip al IV-lea. S-a constatat că în oarecare măsură, moda Curţilor numeroase a trecut şi la nord pornind din Europa mediterane-eană. Curţile polarizează din ce în ce mai mult viaţa aristocratică. Ele inspiră. arta barocă definită cu destulă uşurinţă de altfel, drept o artă de Curte.

— Dar pe măsură ce aristocraţia se concentrează în jurul regelui, influenţa sa pe ansamblul ţării scade. Anglia face – parţial excepţie. Curtea, «ai puţin tentaculară, lasă intactă influenţa aristocraţiei a ţară. Prezentă la faţa locului, stăpâna a Parlamentului, aristocraţia păstrează pământul în mâinile sale şi datorită g, 6, O*” 1”1 favorabil al legii îngrădirii terenurilor „ENCLO-ei l i? 199 n’est Curţi c-au contribuit la presti-C \. Şi la declinul aristocraţiei, în Kusia, în schimb, lim ea întăreşte puterea nobilimii de dată recentă, o nobisr;!

serviciu care în fapt, nu face decât să se opună aristocrat; /t. – * – ...
«Te la regulă.
Nici Rusia, deci, nu face în totalitate
169
v*M
V-:, 4 – s „>*
D
DANEMARCA.
Cel mai vechi dintre regatele scandinave. Danemarca CO trolează cu eficacitate, la Elsinor, traficul din Marea n!} ţică (p. 74 şi 108 I).
Demografia – (p. 296 I).
DEFOE, Daniel
Născut la Londra în 1660, într-un mediu modest (tatăl să mă măcelar). Se lansează mai întâi în comerţ – mercerie – tricotaje – apoi de /iue armator, dă faliment, este deţinut în închisoarea datornicilor, iese, se ocupă de o cărămidari» şi se interesează între timp de treburile publice: publică o sumedenie de pamflete politice, unele în versuri, altele în proză, în care apără rând pe rând cauza WHIG sau cauza TORY; datorită unuia din pamflete deosebit de violent este expus la stâlpul infamiei. Agent secret al guvernului în Scoţia, fondator al revistei The Review – unul din primele periodice şi un model al genului, redactat în întregime de el – este universal cunoscut datorită romanului Robinson Crusof pe care îl scrie la aproape şaizeci de ani. Din 17 ly la 1724 Defoe scrie cele mai bune creaţii din opera sa: Captain Singleton (1720), Moll Flanders (1722), Lady Roxana (1724). Scriitor de o prodigioasă fecunditate în toate domeniile: politică, religie, economie, morală, ocultism (bibliografia sa numără mai mult de două sute cincizeci de titluri), moare în mod misterios în 1731.
DE RUYTER, Michael Adrianzoon
Născut la Vlissingen în 1607, reorganizează marina de război olandeză împreună cu Joliau de WITT. îi învinge pe englezi în bătălia celor „Patru-zile” (îi. 60). Cel mai mare amiral olandez, împreună cu Tromp al secolului al XVII-lea, moare în 1676, într-o bătălie împotriva lui DUOUESNE (p. 149, 151 I şi îi 63).

DESCARTES, René

Născut în 1596 la La Haye, în Touraine, într-o familie de burghezi în ascensiune către nobilime (tatăl său era consilier în parlamentul din Bretagne). După studii la colegiul IEZUIŢILOR din La Fleche şi o licenţă în drept, se înrolează l* douăzeci şi doi de ani în armata lui Mauriciu de Nassau, apoi în cea a principelui-elector al Bavariei. În 1619, pe durata a trei „visuri” metafizice, întrevede „spiritul adevărului? prevede metoda generală care îl va călăuzi după aceea în studiile sale filosofice şi matematice. Timp de şase ant străbate Boemia, Ungaria, Germania de Nord, Olanda, Elveţia şi Italia. Reîntors la Paris, rămâne aici aproape tre'» aoi şi se împrieteneşte în special cu părintele MERSENNEJ

În 1629, pleacă în Olanda, unde va petrece perioada cea mă fecundă a existenţei sale, departe de orice formă de cenzura şi la adăpost de Inchiziţie. Aici publica în limba franceză”.

1637, Discursul asupra metodei (p. 406 şi îi. 174), care va»

170

metaphysicae (16 – 11}., Principia (1644)

Twite flespassions de l'âme (1649). Invitat la Stockholm de – ” o TRISTINA A SUEDIEI, moare în februarie 1650

urmat-e<—/hassions de v& nle (1649) invitat la Stockholm

bruarie 1650 mâmonie. Mai îndrăzneţ decât KEPLER, care îşi fixa

Q put.”, v... T – „i –”. r... J – 1.

%» CRISTINA

6° ielele pe o sferă imaginară, Descartes a făcut să explo-IIIC cosmosul înris al lui Aristotel. El este primul care „eze. – unitatea alcătuirii materiale a universului – un expn nejjmjtat şi geometric, supus legilor mecanicii. Prin tizarea lumii, prin simplificarea radicală materie = a Descartes rămâne cel mai mare dintre construclui” lumii moderne (p. 95 – 97, 102 – 10 – 1, 125 ÎI şi următoarele şi i1167)

Una din formele acestei instituţii, Adunările stărilor, comună tuturor Statelor Europei clasice, care a primit cinci denumirea de PARLAMENT, de Stări generale sau provinciale, când de dietă. Din punot de vedere etimologic, dieta vine de la dies prin extensie de la

cuvântul dies, zi, la cel de întrunire, reuniune la zi fixă, a adunării unde se iau hotărâri asupra treburilor publice. Cuvântul dietă este folosit de preferinţă în Germania, în Polonia (p. 34 I), în Ungaria adică acolo unde latina rămâne limba de guvernământ şi autorităţile vădesc slăbiciune.

DIPLOMAŢIE

Tot ce are legătură cu relaţiile între state. Născută în Italia, la sfârşitul secolului al XV-lea, instituţia ambasadorilor cu posturi fixe s-a extins la începutul secolului al XVII-lea în întreaga Europă.

DIRECTE (în franceză)

Parte a domeniului senioral asupra căreia seniorul îşi rezervă dreptul de exploatare, fie prin punerea în valoare a produselor agricole, fie prin arendă sau arendă în parte (p, 45 – 46 If). Opusă termenului MOUVANCE. Rădăcinile opoziţiei se cufundă în trecutul îndepărtat al domeniului rural carolingian („Villa").

DISCURS FUNEBRU

Gen literar legat de viaţa la Curte şi de structura aristocratică a societăţii, pe care BOSSUET avea să-l ridice până la perfecţiune.

DISTANŢĂ

11 re" 16-O şi 1750, nu se înregistrează modificări fundamen –, Ş în geografia transporturilor. Revoluţia nu începe decât ™ jurul anului 1770. Superioritate mai accentuată a mării r-Pra uscatului. Lungime, eterogenitate. Drumul la întoarcorespunde niciodată cu dnsnt, cost ridicat, imprevi-e fundamentală (hărţile 26 – 27), acestea sunt că „în caracteristicile „Vechiului Regim" al distanţelor.

te-/; U

vestul unei jinii jjamburg – Veneţia, se află o Europă

171

cu comunicaţii relativ sigure, dese, practicabile, economic în contrast cu cealaltă Europă ale cărei căi de comunicat; * sunt nesigure, rare, anevoioase, costisitoare. E adevărat n-a avea controlul asupra distanţelor, presupune, în prin. \lu' (rând, o densitate minimală de oameni puternici (p. 315 s; următoarele).

DOMESTIC SISTEM (din engleză)

Opus termenului FACTORY SISTEM. Antreprenorul repartizează

materia primă unor maşini încredinţate ţărani-lor-meşteşugari răspândiţi prin sate. Acest „domestic sys-tem” precede, în general, „factory sistem” dar se poate intâmpla să-i supravieţuiască şi să continue să funcţioneze concomitent cu marile manufacturi. Avantajul rezidă în supleţea sistemului şi în posibilitatea de a utiliza timpul liber al mâinii de lucru, în special agricolă, la un preţ sub cel real al producţiei şi al reproducţiei. Se foloseşte în acelaşi sens cu expresia „putting out sistem” 1 (p. 358 I).

DORDRECHT (Sinodul de la)

13 noiembrie 1618 – 9 mai 1619. „Conciliul de la Trento” al Europei protestante, îndrăznim oare să scriem că a fost instanţa supremă care a condamnat erezia arminiană? fp. 71 H4 I şi 192 II).

DREPTUL RĂZBOIULUI

Un întreg ansamblu de convenţii tacite între principii creştini care fixează limitele A ce este şi a ce nu este permis. Războiul de treizeci de ani ca şi războaiele religioase au fost teatrul unor dezlănţuiri nemaivăzute de brutalitate şi de cruzime. Odată cu apariţia armatelor în care au fost înrolaţi ostaşi calitativ superiori şi a ponderii sporite a Statului, asistăm la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în special în secolul al XVIII-lea la o oarecare umanizare a războiului.

DRY FARMING (din engleză)

Cultură uscată, formulă împrumutată din engleza americană n secolul al XIX-lea. Această tehnică permite ca arând pământul de mai multe ori să se câştige pentru agricultura zone marginale subaride fără folosirea irigaţiilor (p. 344 I).

DUEL

Perioada de glorie a duelului care corespunde în Franţa cu sfârşitul secolului al XVI-lea şi cu prima jumătate a secolului al XVII-lea se află sub semnul unei reduceri generale a violenţei. Duelul a înlocuit războiul privat. La începutul secolului al XVII-lea când Ludovic al XIII-lea îl atacă frontal, duelul păstrează câteva caracteristici ale războiţi 111 privat. El aduce după sine moartea şi degenerează de p „ea

1 sistem de a da materiale în lucru la muncitori locuit1” în afara oraşului sau localităţii de reşedinţă. (lb. ensl – N.tr.)

ori în confruntări între două clanuri nobiliare. Sub „*; le exercitate de stat, de Reforma catolică şi de evo-presiu, /urjior, duelul îşi pierde treptat caracterul sân

— „moravuri.

El evoluează, în cursul secolului al XVIII-lea deve Peros n sport periculos, care se desfăşoară după un ceremo-nn Jjn ce; n ce mai complicat şi sfârşeşte din ce în ce mai „u un deznodământ fatal. Neinaiconstituind un pericol TAT tra stat, duelul tinde să beneficieze din nou, când este Pe. n, ratjij de neutralitatea binevoitoare, ba chiar de complicitatea statului.

DUGUAY-TROUIN, Ren<5

N'iscut la Saint-Malo în 1673, mort la Paris în 1736, Alături IE \ BAHT, cel mai celebru corsar din a doua jumătate a domniei lui LUDOVIC al XIV-lea când, după dezastrul de la La Hougue (1692), războiul purtat de corsari înlocuieşte războiul de escadră (p. 185 I).

DUQUESNE

Abraham, marchiz de Duqnesne. Născut la Dieppe în 1610, mort la Paris în 1688, alături de TOURVILLE cel mai capabil amiral francez al domniei lui Ludovic al XIV-lea. Învingătorul lui DE RUYTER în 1674. Deşi protestant, nu va avea de suferit după revocarea edictului din Nantes, în semn de recunoştinţă pentru serviciile aduse.

CEDICT

Cele mai solemne şi cele mai generale manifestări ale puterii legislative a regelui poartă numele de edicte sau ordonanţe (p. 242 I). În ordine, urmează declaraţiile, deciziile, mesajele regale, hotărârile Consiliului. Edictele nu sunt aplicabile decât după înregistrarea lor la curţile supreme. Trevoux notează: „Edictele erau sigilate cu ceară verde pentru a marca prin această culoare caracterul veşnic rezultat din natura lor". De aici şi gravitatea excepţională pe care o presupune, de fiecare dată, revocarea unui edict. Edictul de la Fontaine Meau (18 octombrie 1685) care revocă edictul din Kantes (1598) (p. 174 I). De reţinut că i-au trebuit unsprezece ani lui Henric al IV-lea pentru a obţine înregistrarea edictului din Nantes de către curţile supreme.

Fra:

ELECŢIUNE

Împărţirea administrativă de bază în materie fiscală, din în provinciile care au pierdut dreptul de a avea. Se spune de altfel, „pays d'election" (provincii de... e) (P47 1), în opoziţie cu „pays d'Etat" (provincii ale arilor). Există, în medie, o duzină de provincii de elecţi cu tfiecare GENERALITATE, în fruntea lor se află or" – nnari care dau numele acestor unităţi fundamentale de La«O până la 1500 km^2, în medie.

173

I).

ELECTRICITATE

Înainte de a deveni obiectul unei cercetări ştiinţifice (sfjrstul secolului al X'VIIi-lea) a constituit un subiect de clir—" ezitate la nivelul distracţiilor pseudoştiinţifice de prin °" Ioane. (După Pluclie et Nollet) (îi. – 194)".

ENCLOSURES (din engleză)

În Anglia, marea prefacere datorată acţiunii de împrejjnui A a terenurilor din „openfield" 1 şi transformarea lor în crin «lr-cu suprafeţe delimitate (p. 48 II). Schimbările în agricij tură implică părăsirea celei mai dăunătoare constrii] ger; colective şi anume miaşul ca loc de păşunat cu acces liber Deci revoluţia agrară trece „în mod necesar, prin etapa jurj, dică a împrejmuirii. Actul „bill of enclosure" 2 acordat unei comunităţi rurale săteşti trebuie votat de Parlament. pre. ponderenţa nobilimii („gentry") în Parlament este deci esenţială, începută în secolul al XVII-lea, acţiunea se extinde în secolul al XVIII-lea şi atinge punctul culminant la începutul secolului al XIX-lea.

EPIDEMIE

Mare flagel care face încă ravagii în secolul al XVII-lea (p. 237 I şi următoarele). Trebuie consemnat caracterul decisiv al cotiturii provocate în conştiinţele oamenilor de epidemia de CIUMĂ din Marsilia (1720): EPISTOLAR

Gen literar care a cunoscut un viu succes în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. În Franţa, Guez de Balzac, doamna de Sévigné, Voltaire. Scrisorile erau, de multe ori, destinate de la bun început unei oarecare

publicităţi. Ele se citeau cu voce tare, măcar în faţa unui cenaclu sau a unui grup de prieteni care trebuiau informaţi. Drept consecinţă, scrisoarea ocupă o poziţie, intermediară între scrisoarea personală şi cronica jurnalistică. Dezvoltarea ziarului explică, în parte, regresul genului epistolar propriu-zis. EUROPA

Noţiune geografică, care Creştinătate (p. ÎS 1).

SC substit «le vechii noţiuni de

— /

EVREI

*: S° Îl da → e „măsurilor din anii 1492 şi 140— nisP; ndit ca urmare a tjti cu forţa la catolicism dar fi-i, nzt" (evreii converel slăbeşte treptat preficând J" SeCFet reli Pici lor".

e Prado, Da Costar l-oză de\ – h iudaismul askenazim se inen după recoltă devin

1 terenuri fără laturi care

C°mi» naactecărgl – tr

obşteşti (în eengird!: de") I de împrejmuire a pământurilor

174

t mic în Polonia şi mai ales în Lituania un ţine P» curentele mistice ale sabatiaiiismului şi, 'nvior*11„ O O-., T „nde este HASI

(p, 198 – 201 II).

F4CTORY SISTEM (din engleză)

O usul lui DOMESTIC SISTEM. Muncitorii sunt grupaţi clădirea manufacturii. Un anumit grad de evoluţie al ina-l isruului impune în mod necesar acest factory sistem. Predomină pe scară largă în Anglia celei de a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea.

FAHRE. VHEIT, Gabriel-Daniel născut la Danzi. se în 1686, mort la Haga în

Fizician german – 0 –., „...

I-j6; a trăit în special în Anglia şi în Olanda. A perfecţionat termometrul utilizând pentru prima dată mercurul ca lichid termometrie şi a adaptat o gradaţie denumită „scara lui Fahrenheit" care se foloseşte încă în ţările de limbă engleză (p. 122 II).

FE. VELON*

François de Salignac de La Mothe-Fenelon, născut în 1651 la

castelul Fénelon din Perigord; stareţ al mănăstirii „Nouvel-les Catholiques” în 167 că, misionar în Aunis şi în Saintonge după „Revocare” (p. 249 II). Preceptor al ducelui de Bourgogne (1689) şi arhiepiscop de Cambrai în 1695. Condamnat în 1699 în procesul provocat de curentul mistic denumit QITETISM, se retrage într-o opoziţie temperată şi moare Ia. 7 ianuarie 1715. Autor al unor opere ca Telemaque, bdncation des filles, Trăite de l’existence de Dieu, acest aristocrat seducător, această fire neliniştită, feminină, anunţă deja, prin multe trăsături, secolul al XVIII-lea.

FERDINA. VD II de Steiermark (Habsburg din Austria) împărat din 1619 până în 1637. Elev studios al IEZUIŢILOR, a provocat, datorită îndârjirii sale, Războiul de treizeci decani (p. 100 I). Temându-se de ambiţia lui AVALLEN-STEIN pune ja caje aşa-şi, iar ea acestuia.

FERICIRE

n secolul al X” II-lea, fericirea nu apare în prim-planul mo—”aţiilor. „Mântuirea sufletului, măreţia naţiunii, care senat i °” Prest Râul monarhiei, copleşeşte aspiraţiile turale (Robert Mauzi). În secolul al XVIII-lea chiar

Rob °rt° Actila-Creşti” a CSte° aP°Io” etica a fericirii (P2 e3 U), lulu –, a „2 „amărî, numai în literatura franceză a secocire a r„ ea-° sută optzeci şi unu tratate despre feripen-e r aiiz, Vid fe du bnnheur dans la littérature et în efranfaises au XVIII” siccle, Paris, 2 e cd., 1965).

17 S

FERMAT, Pierre

Născut în 1601, avocat apoi magistrat la Toulouse, mort Castres, în 1665. Este unul dintre geniile matematice secolului al XVII-lea. A creat analiza una cu DESCARTES (p. 128 II).

matematică împj

FILARET

Theodor Nikitâci Romanov născut în 1553 (?)

1633. Patriarh al Moscovei, tatăl ţarului (p. 231 II), se strduieşte să reconstruiască biserica rusească după Vreuna Tulburărilor (p. 232 – 234 U).

FILIP AL IV-lea

Habsburg din Spania. Rege al Spaniei între anii 1C21 şi i, (; «(p. 91 I şi îi. 7).

FILIP al V-lea

Bourbon din Spania, Philippe de Anjou, nepot al lui LUDOVIC al XIV-lea, rege al Spaniei între anii 1700 şi 172 – 4 şi după domnia efemeră a lui Ludovic I, între 1724 şi i – g (p. 186 I şi următoarele).

FILIP D'ORLFANS

Născut la Saint-Cloud în 1674, mort la Paris în 1723. Xepot al lui LUDOVIC al XIV-lea. Regent al Franţei din r 15 până în 1723. P. 191 l şi următoarele şi îi. 26).

FISCHER VON ERLACH, Johann Bernhard

Unul dintre cei mai mari arhitecţi ai epocii. Născut la Graz, la 18 iulie 1656, într-o familie de artişti (tatăl său era sculptor) mort în 1723 la Viena, VIENA de curând promovată la rangul de capitală a Europei centrale după declinul irevocabil al puterii turceşti, este creaţia sa. Copilăria şi-a petrecut-o la Graz; a sosit la Roma în 1070 sau 167 l pentru o lungi ucenicie de şaisprezece ani, care a început, avantaj deosebit de important, sub îndrumarea lui BERNINI (mort în 16SO). Asociind sculptura şi arhitectura, Fischer von Erlach este într-adevăr continuatorul lui Bernini. Erlach s-a impus la Viena încă de prin anul 1690. Realmente, după 1670 – 1680, Roma nu se mai află la Roma ci în Germania catolică renas-cindă şi în Austria pornită pe calea progresului. Grandiosul şi nobilul baroc arhitectural al colonadei de la Sfântul Petru şi-a aflat aici continuarea carierei şi a repurtat ultimele sale victorii, în această operă numele lui Eischer von Erlach nu poate fi disociat de rivalul său apropiat şi principiu' său concurent, Johann Lukas voii Hildebrandt (166S – 1745). Hildebrandt era născut la Genova şi fusese elevul l „1 Fontana. Hildebrandt a împânzit Austria şi sudul Germaniei cu scările sale monumentale ale căror balustrade om*" mentate cu împletituri printre care apar şi nenumata. putti bucălaţi şi grăsuţi, şi la Sal/burg şi la Viena pentru Schoiibriin, şi la Bamberg şi Würtzburg. Dar, fără îndoiala-palatul Belvedere din Viena ţii. 106 şi 109) destinat TKI>

176

TT-i EUGFNIU reprezintă culmea, artei lui Hilde – PE fiu

spiritual al lui BORROMINI, aşa cum Erlach., ggrnini. Erlach este la început gravor, în 1687, este al „re lucrare, decorarea mausoleului lui Ferdinand prima' (jraz, oraşul său natal, şi decorarea mausoleului „T – 6 jiRupprecht la Ehrenhausen. Către 1690 începe o-\. Ca o coloană cu trei feţe, Erlach lucrează în

Pera\ i pentru prinţul de Lichtenstein, în vecinătatea Vienei ar\ ounde la extravaganţele contelui Althan şi ale contelui şir... L ja Iosefstadt. Iată şi biserica şi palatul episcopal

Salzburg, biserica Universităţii, şi Hofbibliothek din V „na palatul Batthyány de pe Renngasse, palatul Trautson.

latul făchwarzenberg, palatul contelui Gallas dar acesta e la v – cra După Praga, urmează Breslau oraş devenit austriac 'începând cu secolul al XVIII-lea. Dar Erlach înseamnă în primul rând Schönbrunn. Reconstrucţia începe din 1683, anul ridicării asediului, începând din 1690 numele lui Erlach poate1 fi despărţit de edificarea palatului Versailles al Furopei centrale. Prin Erlach şi Hildebrandt, Europa centrală, Europa de curând smulsă destinului său oriental, prelungeşte cu aproape un secol splendorile baroce ale Italiei lui Borromini şi ale lui Bernini. P. 155 şi 167 II). (BIBL.: H. Seditnayr, Johann Benihard Fischer von Erlach, 1956).

FLEURY (cardinal de)

André Hercule de Fleury, născut în 1653, preot al lui LUDOVIC al XIV-lea, episcop de Fleurus, preceptor al lui LUDOVIC al XV-lea şi în final prim-ministru din 1726 până la moarte în 1743. P. 192 I).

Pacifist hotărât în politica externă, ostil janseniştilor în interior, sfârşeşte prin a fi constrâns să implice Franţa în războiul împotriva Austriei, alături de Frederic al II-lea în detrimentul esenţialului: efortul maritim şi comercial în direcţia Lumii Noi, la concurenţă cu Anglia.

FOAMETE

În fază de domesticire în Europa occidentală încă din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. Adevărata foamete pierde teren în faţa peiiuriei. Oamenii simpli din Europa clasica sunt oameni hrăniţi normal care suferă sau mor de foame în mod accidental. Bilanţul psihologic al unei asemenea situaţii este infinit mai puţin negativ decât cel al unei subnutriţii endemice (p. 257 I şi următoarele).

ernard Le Bovier, domn de Fontencile. Născut la Rouea ” 1; >7. mort în 1757 aproape centenar (p. 236 I). Membru al Soc efrailceice a înscrisurilor şi beletristicii, al Royal fosi – din Lo Kira? i al Academiei din Berlin. Asociat de V/r imir de către unchiul său, la redacţia publicaţiei» r „/ e galant cumulează toate onorurile. Autor al lucrării et ” is sur la pluralite cics moncles apărută în 168S

177

(p. 242 II) a militat pentru propagarea oartesianismulu; a fost, în secolul al XVIII-lea, adversar al sistemului i „NEWTON (261, 262 II). Spirit tăios şi precis, aparţine gruo Ui lui „raţionaliştilor” şi a fost un adversar ferm al creştine.

FORMULAR

Act conţinând condamnarea celor cinci propoziţii atrilv; t lui JANSENIUS de către Nicolas Cornet (p. 221 II) pe c’dr! fiecare membru al clerului a trebuit să-l semneze încech’d din anii 1658 – 1660 (p. 172 I). A suscitat multe proces”—î. conştiinţă după cum o dovedeşte şi retractarea fonnu’ijde MALEBRANCHE (p. 222 – 223 II).

FRANŢA

Naţiunea cea mai numeroasă din Europa clasică (p. 286 I). naţiune-pilot pe linia gândirii şi a expresiei artistice. Prul răspândirea limbii franceze la nivelul elitei, în secolul al XVIII-lea, s-a putut vorbi de o Europă franceză. (Vezi hărţile 9, H şi 15).

FRANCMASONERIE

S-a născut, informa sa actuală, în Anglia secolului al XVIII-lea, într-un grup de oameni consternaţi de /alimentul religiilor pozitive. Primii masoni au vrut să atribuie un oarecare mister religiei naturale împrumutând simbolica şi tehnicile de la vechile asociaţii masonice (îi. 225 – 226). Această masonerie, adeseori asociată cu protestantismul liberal, s-a răspândit pe continent datorită, în special, lui Desagtiliers, fiu de hughenot refugiat şi vulgarizator al lui NEWTON. Pe continent, în ţările catolice, francmasoneria va căpăta curând o orientare diferită. Violent anti-crestină, va constitui cea mai eficace armă de răspândire a gândirii filosofice (p. 261 II).

FRANÇOIS DE SALES (Sfântul)

Născut la Annecy în 1567, mort în 1622. Episcop în pari de

Geneva, autor al lucrării Introduction à la vie d – (1609) şi mai cu seamă al Trăite de l'amour de Dieu ţ 16 H1 fost unul din cei mai importanţi mistici ai timpului: Lucrarea Trăite de l'amour de Dre-l (p. 179 II) conţine preună cu Discourf des grandeurs de J e sus de J5ERULLE mai reaşită formulare a teocentrismului. DR Sales a piinizat însă şi o religie adaptată la îndemâna laicilor (p. 20.

IWS

L'Otv

A: inimii).

FREDERIC-WILHELM (Marele elector) Frederic-Wilhelm de Hohenzollern, născut în 1620, mort în

1688, elector de Brandenburg din 16-îOpână în 1688 (p. 5 – i „Principe calvinist al unui stat lutheran, zis ilarele Iilt> ° (p. ISO I), învingător al suedezilor la Fehrbellin (28 iuiue

1675).

178

FBEDER Hohenzollern (Frederic al III-lea, elector da Fre nburg din 1688 la 1700 şi Frederic I ca rege al Pru-Br» nern1700] a măj p 180 j-Prin tratatul „Coroanei” S'el iembrie 1700), Frederic al III-lea obţine de la Leopold lbnoi Prusiei în schimbul alianţei împotriva titlul se ieD>

Franţei.

Nas Sergent în 1688, rege al Prusiei din 1713 la 1740, zis Regele (p. 180 I şi U. 15).

FREDERIC al II-lea CEL MARE

Iscut în 1712, fiu al Regelui-Sergeiit, rege al Prusiei din i”-l o până în 1786. Uc cultură franceză, cel mai mare geniu militar al timpului său, protector al literaturii şi artelor, (p. IS0,194 I, şi U. 16).

FRONDA

Marele război civil francez de la mijlocul secolului al XVII-lea (1648 – 1652) (p. 162 I) a fost însoţit de o suită de catastrofe care vor provoca o scădere a populaţiei de ordinul a aproximativ 10%. Statul iese întărit din criză. Uneori, sub numele de ciclu al Frondei, este indicată conjunctura internaţională grea a acestor ani de catastrofe în Europa şi în afara Europei.

FRONTIERĂ

1. Limită între state, în secolul al XVI-lea, limita între state chiar şi în vest, nu se despărţea net de noţiunea de jurisdicţie şi de revendicări. Frontierele economice, juridice, lingvistice, politice nu se suprapun (p. 44 I). Secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea clarifică lucrurile, asupra acestui punct ca asupra atâtor altele. Revoluţia franceză încheie o evoluţie care duce direct în prăpastia unei realităţi aspre şi intransigente.

2. În sens auglo-american, limită incertă de pionierat, front de colonizare sedentar-agricolă, în faţa nomazilor, culegători, pescari, vâuători, crescători de vite (p. 36, 72 j 176, 20<5 I).

FUNCŢIE

Magistratură, serviciu, slujbă. Nu se confundă chiar cu servicm, înţelesul este ceva mai cuprinzător (p. 61 ÎI şi următoarele).

ri7IBL”: Roland Mousnier, „La Venalite des Offices sous Henri iv et Louis XIII, Rouen, 1945).

Galilel. Născut la Pisa în 1564, predă matematica şi j „* „laj întâi la universitatea din Pisa apoi la cea din ova. Începând din anul 1609, utilizează luneta astrono

179

filat

96 U)

n i –”.

mică şi publică în anul următor, în Sidereus Nuntim gerul Astrelor) primele sale descoperiri. Primul care a alii—” n Saggiatore (1623), matematicizarea: naturii (p. publică în italiană Dialogul asupra celor două p sisteme ale lumii (p. 104 11 şi îi. 173), în care d otit.

rotaţia pământului în jurul Soarelui. Acuzat ele erezât j4 către Inchiziţie, el va retracta cele afirmate, dar va fi îi e prizonier până la moarte (1642) în locuinţa sa de la ţară ” lângă Florenţa, în timpul ultimilor ani ai vieţii, studiile, al e asupra mişcării pendulului îi vor permite să pună baz.] dinamicii. Galilei este unul din cei cinci mari constr ai lumii moderne, (p. 325 11 şi il 169).

GALICANISAI

Cuviiitul datează din timpul marilor concilii de la Basel şi

Konstanz. Doctrina care, în sânul eccleziologiei catolice subliniază specificitatea şi autonomia bisericii Irancczj! (p. 212 TI). Declaraţia celor patru articole din 1682 (p. 22 – 1 \\ poate fi considerată drept carta acestei doctrine.

GASSENDI, Pierre

Filosof şi savant francez, născut în 1592, mort în 1055. Senzualist şi atomist, Gassendi aparţine grupului de LIBERTINI erudiţi. S-a opus lui Aristotel şi lui DKSCAKTES, deopotrivă, dar cu empirismul său nu a reuşit să ajungi la un rezultat relevant, (p. 106 şi 209 II).

GENERALITATE

Principala diviziune a administraţiei finanţelor, în Franţa (p. 46 1). Denumirea vine de la „generalii de finanţe", funcţionari al căror rol îşi pierde din importanţă în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea: la începutul domniei personale a lui Ludovic al XIV-lea, cei 330.000 kmai „elecţiunilor" sunt împărţite în optsprezece generalităţi, în fruntea generalităţii au fost stabiliţi comisari însărcinaţi şi INTENDENŢI. Apoi instituţia a fost extinsă şi în afara strictei competenţe a generalităţilor. Importanţa generalităţii nu a încetat să sporească având în vedere importanţa intendenţilor în administraţia provincială franceză.

GENOVA

Genova este un oraş, dar este şi un stat: un mare astru în declin al Europei clasice. Oraşul ar fi numărat 100 COO de locuitori în secolul al XV-lea, după evaluările desigur e-a-gerate ale lui Jacques Heers. Acest nivel nu va mai fi atins decât la jumătatea secolului al XIX-lea. Recensământul, contestabil, din 1531 indică cifra 60.000. Acelaşi. ordin de mărime (62.000 în 1597, ceva mai puţin, 55.000, în 1657) după marea ciumă devastatoare din 1630 şi prăbuşirea Imperiului spaniol, acest imperiu în oarecare măsură se-novez, 65.000 în 1681, 91.000 în 1799. Oraşul preia, atenuându-le, loviturile primite de statul genovez, 6.000 tw îngusta Ligurie şi 8722 km^2 Corsica. Către anii 16. OA, cca. 630.000 de suflete (500.000 în Liguria cu densitate mare.

180

u2, 130.000 în Corsica). Lieuria mimă-către 1535, 500.000 în 1600, a scăzut ra Jy" neitt către 1607 şi la 350.000. Evaluarea prudentă à la 4-fO OU" Beloch ne indică din nou 500.000 în 1700, 550.000 lui

Karl J. 603.000 în 1797. Niciun alt teritoriu italian către iai exact vidul din prima parte a secolului al XVII-nu red «l cintă şi a faptului că la condiţiile economice, se ieai ” demografice valabile pentru toată Italia, se adaugă

— Jale şi un rol

„” t l în viaţa Imperiului spaniol. După pierderea contro—/” \jinecii de către iberici şi ele către italieni, Genova Ufl-i pe drumul paralel care uneşte Spania cu Flandra.

...În „le condiţii politice speciale. Genova a jucat al Cl untic!: „i T – z. – l –, capi lult ifstiiierea financiară a imperiului de către banca genoveză rf Săseşte cu mult, începând din anul 1550, efortul comun Iflanianzilor şi al nemţilor. Imperiul spaniol nu i-a amrt – dat O (jată cu el în cădere dar Genova tânjeşte după marele imperiu decăzut (p. 83 I). Este adevărat că nu poate scăpa de destinul ei, deopotrivă continental şi maritim, în secolul al XVII-lea vrea să copieze Austria. Ceea ce nu o împiedică să sufere o profundă influenţă franceză. Norma genoveză este înscrisă în piatră. Genova suferă de pe urma regresului survenit în secolul al XVII-lea; după moartea pictorului Strozzi (1581 – 1644) care de altfel şi-a petrecut ultimii ani ai vieţii (din 1630 la 1644) Ia Veneţia, puţine nume cu adevărat mari. Giovanni-Benedetto Castiglione (1610 – 1665) pictor şi gravor, a trăit puţină vreme în oraşul său. Şi cu toate astea, există încă destulă bogăţie pentru ca un nou avânt să se contureze încă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Palalele ramau credincioase stilului ilustrat de Bartoloineo lâianco, cu marile lor curţi cu arcade şi cu scări largi. Palatul regal Falcone, a fost de altfel refăcut ulterior şi palatul Roşu de Corradi datează din acea epocă. Marmura aflată în apropiere încurajează o decorare şi o placare oarecum greoaie, în 1661, Philippe Paroli şi Pierre Puget se stabilesc la Genova. Palatul Catit. ldi-Carreya, terminat în 1740 ră – ai inc cel mai surprinzător palat construit în secolul al X\III-lea; şi mai impozant este palatul Durazzo care are şi el galeria sa de oglinzi. Bolţile şi pereţii bisericilor continuă să fie acoperite cu picturi dedicate Mariei Maşda-lena şi Sfintei Marta. La Genova, trecutul din secolul ai a înăbuşă prezentul.

J. Heers, Ghics au X-e filele, Paris, 1961. R, Boudard, citus et la

France, 1748 – 1797, Paris, 1962).

GERMANIA

„Ranţa se spune, de obicei, Imperiu sau Nemţii, cuvântul sl-K™”
6 Se folose Ştie rar dar nu este necunoscut. Germania dbeşte în secolul al XVII-lea datorită scăderii spectaculoase

Populaţiei (p>. jj Îl] f] oritoare în secohil al XVI-lea, re din nou la suprafaţă abia la începutul secolului ai vvin-lta (p. 293—295 I, harta 13).

181

GLORIOUS REVOLUTION (din engleză)

A doua revoluţie engleză, cea din 1688 – 1689, care sf cu înlocuirea lui Iacob al II-lea cu WILHELM III şi >f, şi cu adoptarea faimoasei – Declaraţii a drepturilor din 13 foruarie 1689. P. 32 şi 1.55 I). c-GOBELIXS

Marea manufactura de mobilier de lux din secolul al XVir

3 ea. După numele boiangiilor protestanţi francezi din secolul al XVI-lea, în casa cărora a fost instalată manufactura naţională de tapiserie, fondată hi 1601 de Henri al IV-lea [

Paris; mutată lângă Maincy, la sud de Paris, decretată it

1 (558 manufactură sub monopol regal şi readusă la Paris în palatul familiei Gobelins de către Colbert în 1667. Directo râtul a fost încredinţat lui LEBRUN în 1C6.3. În afara tapiseriilor pe care le desena el însuşi se lucra aici la mobila şi la argintăria şi aurăria rexidenţelor regale. Italienii, ca

de pildă cu cei, desăvâr. şeau în vremea aceea scrinuri din îemn preţios, cu ornamentaţii din bronz cam greoaie. Migliorini compune din pietre rare, tăblii pentru mese. Ceva mai târziu, împreună şi după Le Brun, un mare nume domină

Ia Gobelins: Boulle (îi. 257). Lui i se datorează minunate vase de argint, scrinuri cu încrustaţii din aramă şi sidef.

GOMAR, François

Născut la]3 mges în 1563, mort la Groeningen în 1641. Coleg.fi adversar al lui ARMINIC'S la Leyda. Triumfă la sinodul de la DORDRECHT (p. 191 II). Purtătorul de cuvânt al unei ortodoxii calviniste severe, (p. HO I).

CONGORA

Don Luis de Gongora y Argote. Născut la Cordova în 1561, student la Salamanca, a împins investigaţia privind rolul cuvântului în domeniul poeziei până la limita extremă. Este reprezentantul uneia din cele două mari mişcări literare baroce din Spania: „gongorismul" sau „cultismul" opusa", conceptismului" lui Quevedo. În romances1 şi letrillas2 reuşeşte să regenereze, graţie virtuozităţii sale, aceste genuri tradiţionale ale literaturii spaniole. Fabula lui Polijon fi Calateea este una din cele mai importante opere ale sale, dar în Solitudini Gongora atinge culmea literaturii baroce, i1} gândire şi formă. Mort în 1627, el rămâne unul din cei wal mari scriitori ai literaturii spaniole (p. 160 II).

GRAŢIE (divină)

Marea polemică teologică din secolul al XVII-lea catolip. 175 ÎI şi următoarele). Afirmarea primatului graţie c – vine corespunde în Europa catolică afirmaţiei „predeşti" 3 ştii" de partea protestantă.

1 compoziţie politică (Ib. spân. N.tr.)

2 compoziţie poetică în versuri (Ib. spân. N.tr.)

182

gjj Ai>Y'j ai XVIII-lea, arta grădinilor ocupă din nou, aââ – în seco Ujjjteltură, locul pierdut încă de pe vremea Romei an-tu viuX-LE-VICOMTE (îi. 5) modelul tuturor palatelor t*C6 i clasice cu VERSAILLES în frunte, este în primul gurope pe fapt, parcul este un element care nu poate r. H«ciat de arhitectură (p. 164 II). LE V-AU, arhitectul şi Fouquét înainte de a fi al regelui Ludovic al XIV-lea, Uf în multe privinţe la originea acestei importante revo-es e. gâturi de grădina franceză pur geometrică şi arhitec-l raia se menţine şi tradiţia grădinii englezeşti care aspiră în fals natural. Grădina englezească porneşte timid, în secolul al XVIII-lea, la cucerirea continentului.

GUSTAV-ADOLF

— Oggg al Spaniei din 1611 până în 1632, al doilea fondator, după Gustav Vasa, al Suediei moderne (p. 75 I), înnoitor al artei războiului (p. 59 I), înfăptuitor al visului suedez mare balticum, mare nostru m", ucis în bătălia de la Liitze»

„(16 noiembrie 1632) (îi. 43).

H

HABEAS CORPUS

Habcas Corpus Act a fost votat în plină criză de succesiune protestantă, la sfârşitul domniei lui Carol al II-lea (1679). Actul lipseşte monarhia engleză (pe rege, nu Statul, adică Parlamentul prin intermediul legii marţiale când intervine interesul de clasă) de drepturile constituţionale de pe continent (vezi ORDINELE – scrise şi sigilate, emise de regele Franţei). Nicio arestare nu poate fi menţinută fără acordul unui juriu.

HABSBURG

Ramura spaniolă se stinge în 1700, odată cu moartea lui Carol al II-lea (p. 185 I). Ramura austriacă parcurge întreagă. perioadă clasică.

HAENDEL, Georg-Friedrich

Odată cu Haendel, Germania l\apellmeister-Soi-i cucereşte Anglia. Haendel este împreună cu Bach cel mai strălucit Produs al Germaniei lutherane care atinge, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, culmea reală şi niciodată ega-ata a artei muzicale, consecinţă, între altele, a opţiunii utherane în favoarea coralului şi a predispoziţiei înnăscute «unui mic popor de artizani iscusiţi fabricanţi de orgi şi de la? – din tată în fiu' Haendel s-a născut la Halle pe Saale, îl februarie 1685, optsprezece luni după RAMEAU, a, eci îl? aPte de zile înaintea lui BACH. Familia Haendei, cauzat-o frumoasă ascensiune socială, în secolul al XVII-g Haendel tatăl era legat socialmente de muzicienii germ. X.tr.)

de vază de la curtea ducală, Cliristian Ritter, Cyriaki Berger şi David Pohle, autor de opere biblice şi-mitologic" Faptul nu e lipsit de importanţă. Văduv, e! se însoară la mă: mult de şaizeci de ani cu fata unui pastor lutheran care j, dăruit patru copii: Goorg-Friedrich este al doilea. Depart e le a-i contracara vocaţia, cum s-a pretins, familia (mai alt –, pe linie maternă, mama şi mătuşa sa Anne Faust) i-a detectat geniul şi i-a favorizat formarea muzicală, în Germania lutherana din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, muzica indisolubil legată de exprimarea credinţei, constituie o componentă majoră a educaţiei. Ea poate constitui, la rigoare, un factor de promovare în societate. Climatul este infinit mai puţin favorabil în Franţa şi în Anglia, ba chiar şi în Italia, unde se resimte influenţa degradantă a OPEUEI napolitane.

La vârsta de şapte ani, Georg-Friedrich a cântat la orgă în prezenţa ducelui. Studii reuşite la liceul muni, cipal apoi la universitate – contrastul cu Johann-Sebastian Bach care s-a lovit toată viaţa de lipsa unei formaţii universitare este evident – după moartea tatălui său, iată-l pe Haendel, în 1702, organist interimar al catedralei oraşului său. În afară de orgă, tânărul Haendel este pasionat şi de operă. Se pasionează de asemenea pentru oboi, acest nou instrument cu ancie dublă destinat să constituie o punte între vechiul fluier şi clarinetul viitorului. Primele sale compoziţii, sonate pentru oboi, şase sonate pentru doi oboi şi bas, se înscriu în acest context. Dar pasiunea pentru opera învinge, motiv pentru care, demers esenţial, pleacă, via Hanovra, spre Hamburg, capitala germană a noiiarte. Haendel este vioara a doua la Hamburg în 1704.1) eclinul operei din Hamburg în 1705, îl conduce pe Haendel pe drumul clasic al Italiei. Opera sa Agripina provoacă la Veneţia în ziua de 2 decembrie 1709 un entuziasm frenetic: Haendel va rămâne legat de operă timp de treizeci de ani. În 1710, Haendel debarcă în Anglia, viitoarea sa patrie, unde este atras imediat de protecţia eficace a bunei regine Ana. Acest compozitor german va acoperi golul lăsat de moartea prematură a lui PURCELL, devenind muzicianul Angliei aflată pe cale» progresului. Oare nu lui îi revine onoarea de a compune Te Deum-ul, acel Te Deuin care a sărbătorit în catedrala Sfântul Paul pacea victorioasă de la Utrecht? Iată-l de-acum înainte, profund implicat în viaţa noii sale patrii. La Londra, stă la aceeaşi masă cu Gay, Pope, SWIFT, cu toţi cei care contează cu adevărat. Moartea reginei Ana (12 august l/H), sosirea electorului din Hanovra îl pun pentru scurt timp într-o situaţie dificilă. Dar regele-elector îl iartă că şi – părăsit postul şi îl invită pe muzicianul său preferat să-l însoţească în călătoriile sale, în special în Germania. Pm punct de vedere muzical asociaţia Hanovra – Anglia este pe deplin asigurată. Realitatea culturală precede şovăitoare» realitate politică. Dar Haendel se străduie să impună în Anglia opera italiană. Din acest motiv Haendel suferă. Iuslll” «cesul este de bun augur deoarece lui îi datorăm marele pelerinaj pornit dintr-o credinţă adâncă la izvoarele germane ale

Icii religioase-Messia este cântat în primă audiţie la 13 a„ fie 172. Haenclel îşi îndreaptă atenţia spre oratoriu în timp îl] ialitatea sa, pusă la încercare cu ocazia debarcării prece întului Carol Eduard Stuart, îi asigură în sfârşit. stima ” eHci Două compoziţii de circumstanţă, un Oratoria – azional pentru a încuraja pe englezi în lupta de rezistenţa °” ootriva Stuart-ilor şi Iuda Macabeiil (1746) pentru a sărâmpotr îmbină bători victoria de la Ciilloden. Patriotismul englez se în patriotismul protestant. Operat de trei ori de cataractă, e TT – J-”* aprilie 17.59, în

L strălucitoare ele opere, o sută şaizeci şi şase de duete, triouri, arii pentru cantate solo, treizeci şi şapte sonate şi triouri pentru diverse instrumente, psalmi, motete, cinci Te-Denm-uri, optsprezece Anthems, concerte pentru orgă, optsprezece concerti grossi pentru orchestră; un întreg repertoriu de muzică populară pentru serbări în aer liber; şi ca o încoronare, două Passion, şi ciclul epic al celor treizeci şi două de oratorii...” (Fclix Raugel) – Una din creaţiile cel e mai impresionante ale geniului muzical.

HA G A

Un orăşel, la marginea frontului de dune care apără Orlanda împotriva asaltului mării, în secolul al XIII-lea răsare ca un târguşor, în jurul unui loc de întâlnire pentru vânători. Începând din perioada trecerii de la secolul al XIV-lea la secolul al XV-lea, devine sediul unei curţi de justiţie. De aici se dezvoltă, progresiv, rolul său de capitală a Olandei şi de sediu al Statelor Generale. Timida dezvoltare a oraşului Haga se află în strânsă corelare cu independenţa politică a celor şapte provincii din Nord. Într-adevăr, până î» anul 1564, Haga nu a depăşit numărul de 10.000 locuitori... Recensământul din 1622 situează Haga în poziţia a opta în cadrul provinciei olandeze cu 17.000 până la ÎS.000 locuitori, în timp ce portul AMSTERDAM depăşise cifra de 100.000 (p. 368 I). Haga se află undeva, în urmă, între Amsterdam, Leyda (45.000), Haarlem (40.000), Delft, Knkhuizen, Rot-terdam şi Dordrecht. În 1732, iată Haga în poziţia a cincea, la egalitate cu Rotterdam cu cifra de 30.000 locuitori, în

1/95 în poziţia a treia cu 38 433 locuitori în urma Amsterdamului (221.000) şi Rotterdamii lui (53212). Haga din epoca

iuropei clasice oscilează între 20.000 şi 30.000 de suflete n ciuda frumuseţii şi a cadrului tihnit al oraşului. Palatul lauritshuis ne dă tonul. Bogăţia pe care se bazează este americană, dat fiind că Mauriciu de Orania Nassau a fost guvernator în Brazilia olandeză în perioada de apogeu, între

DJ/ Şi 1647. Palatul a fost construit între anii 1633 şi 1644 de către Pieter Post după planurile lui Iacob Van Campen şi restaurat în secolul al XVIII-lea. Faţada este ornamentată

U Plla5 tri şi frontoane, în interior (astăzi serios transfor

un exces absolut colonial de marmură, porfir, abanos.

Porţelanuri, cristal. Oraşul Haga se află în afara marelui

185

comerţ dar bogăţia care îl împodobeşte provine de la depărtări. La fel ca şi inspiraţia.

HALS, Frans

Născut în 1580, mort în 1666, unul din cei mai mari nort tişti ai secolului al XVII-lea, Hăis este omul Haarle-mui e în Haarlem, la începutul secolului al XVII-lea, domi 1

Influenţa manierismului italian. O mişcare de pictoriolandez-reîntorşi de la Koina, fac să pătrundă influenţa lui Caravaggi” Poate această influenţă l-a ajutat pe Frans Hăis să rupi definitiv cercul manierist. Van Mander, maestrul (Hr-al lui Hăis aparţinuse marii familii manieriste. Odată e Banchetul ofiţerilor Sfântului Gheorghe (16IC), reuniune de burghezi cumsecade chefuind, despărţirea este totală, o. serie întreagă de banchete provin de aici. În 1627, Banchetul ofiţerilor Sfântului Adrian şi un nou Banchet al ofiţerilor Sfântului Gheorghe. Hăis ca portretist (p. 146 II) se află se linia flamanzilor şi a primelor portrete ale lui RUBEXS Cu timpul, este cucerit de gravitatea recentă a societăţii olandeze. Vanuxem fixează data schimbării în 1641: „... nu mai vedem companii zgomotoase de arcaşi, ci administratori de spitale încheindu-şi conturile”. La optzeci şi patru de ani, Frans Hăis reuşeşte turul de forţă (1664) al Administratorilor ospiciunii din Haarlem. îi datorăm, printre alte atâtea capodopere. Ţiganca (Luvru), Vrăjitoarea (Lille) şi, poate, incomparabilul Descartes de la Luvru (îi. 76 şi 167).

HAN

Europa medievală călătorea mult, dar ospitalitatea, la nivelul aristocraţiei, era considerabilă şi primirea călătorilor – pelerini, studenţi – asigurată de mănăstiri. Implantarea unei reţele de hanuri dovedeşte, printre altele, dezvoltarea economiei şi, într-un fel, laicizarea societăţii, în acest punct, deci, contrast normal între nord şi sud, de o parte simbolicul han spaniol (p. 212, 319 şi 320 I), de alta con-iortabila reţea „hotelieră" din Olanda şi Anglia (p. 319 I). La Paris, adevăratele „hoteluri" apar în secolul al XVIII-lea. Hanul primeşte călătorii. Aflat în piaţa satului, este totodată şi loc de întâlnire şi loc unde se pot consuma băuturi. De aici apare şi conflictul cu biserica, accentuat pe parcursul secolului al XVIII-lea. Începând din anul 1750, în câteva sectoare din Franţa, unde apare prematur un proces se decreştinizare, hanul este acuzat ca fiind un concurent periculos al bisericii unde prezenţa masculină la sluj w duminicală scade. Lumea hanurilor este o lume violenta, instabilă, favorabilă ideilor în forma percutantă şi vulgara. Această lume este încă de timpuriu influenţată de idei 6 populiste ale filosofilor. Din rândul ei (după părerea lui „Murat), sunt mulţi cei care aleg calea acţiunii revoluţionare.

HARVEY, William

Născut la Folkestone, în 157S, mort în 1657. După ce a studia la Cambridge şi la Padova, predă anatomia la Colegiul. dicilor din Londra şi devine medic al regelui Iacob I aP°

186

f rol I. Bazându-se pe observarea directă a animalelor, ul a – principiul circulaţiei sângelui, pe care îl expune f leS ăii De motus cordiş (p. 107 II).

mistic în cadrul iudaismului polonez la îndemnul or ocini rabinului Israel Baal Shem Tov, mort în 1760? p°°200 II).

RTBL G.C. Scholem, Ies Grands Courants de la mystiqiie (. Paris, 1960. Ar noi d Mandel, la Voie du hassidisme, Paris, 1963).

HOBBES, Thomas

F'losof englez, născut la Malmesbury în 1588 şi mort la Hardvnck în 1679. Autor al lucrării Levint han, acest discipol l lui 13ACON pare să ia poziţie în favoarea materialismului, tilitarismului şi

în politică, în mod incontestabil, în favoarea machiavelismului.

HOGARTH, William

Născut în 1697, mort în 1764, cenzor neîndurător al epocii sale (p. 200 I). The Harlot's Progress, Cariera unui desfrânat, Căsătorie la modă (îi. 99), După căsătorie, Deşteptarea contesei, pericolul nu constă în a uita ce a realizat Hogarth ci da a crede că nu a realizat decât atât. El este, de asemenea, pictorul sensibil al Vânzătoarei de crevete, portretistul atent al unui grav James Quin sau al unor tihnite scene de familie (The Cholmondely family), fără să omitem izbutita înşirare de Hogarth's servants. Greuze cu treizeci de ani înaintea lui Greuze (1725 – 1805) şi cu talent în plus. Hogarth moralistul înseamnă critica socială a filosofilor transpusă în pictură, Hogarth sensibilul înseamnă sensibilitatea afectată şi conformismul şi convenţiile sociale ale secolului al XVIII-lea transpuse în pictură. Lui Hogarth nu îi plăcea – şi e lesne de înţeles – să i se atribuie paternitatea lui Greuze. Dar influenţa e certă. Este limpede că „pictura bună" nu se face cu „sentimente bune", (îi. 31, 32 şi 100).

HUILĂ

Folosirea se extinde treptat în secolul al XVIII-lea. Pentru uzul casnic, pompele cu foc, mulţumită maşinii lui New-comen (p. 23 ÎI şi U. H9) şi a lui Watt] începând din anul 1770 huila este pâinea industrializării ţinutului Lan-eashire. Franţa, cu ţinutul Anzin, se află în poziţia a doua fab ™Ult în urmă-Tehnicile folosite la Derby, care permit sar" Crea uneonte cu cocs de calitate apar mai târziu, prima Tla în 1709 (p. 2 l H)) dar punerea la punct şi generalizarea toarte lente. Din 1740 până în 1760 producţia engleza° Jla 2500.000 de tone la 5.000.000 de tone. Noua textilă se va impune ca un mare consumator, în industria textilă din Lancashire consumă 500.000 de tone

huilă, începând din 1700, cărbunele de pământ este folosit din ce în ce mai mult drept lest de către vapoar l engleze.

(BIBL.: M. Rouff, Ies Minesde charbon en France aii AT/r/, sitele).

HUGHENOŢI

Din germanul „Eidgenossen" (conjuraţi), nume atribuit în

general protestanţilor francezi, (p. 138 I).

HUME, David

Născut la Edimburg în 1711, unde şi moare în 177C. Autor al unei Istorii a Angliei şi al unui Eseu despre natura umani Fenomenismul său a încercat să depăşească de pe poziţie dialectica senzualismul lui LOCKE şi idealismul lui BER KELEY.

HUYGEN'S, Christiaan

Născut la Haga în 1609, mort în 1695. Fiul eruditului Constantijn Huygens, prieten al lui PESCARTES, a studiat la universităţile din Leyda şi din Breda şi s-a stabilit la Paris între 1665 şi 1681 (p. 106 II). Reîntors în Olanda, Huygens îşi consacră restul vieţii construirii instrumentelor de optică. Geniul său se va manifesta în domenii foarte diferite: opticii – invenţia lunetei meridiane deschise şi a dispozitivului de tăiat lentile (p. 114 II) – matematicii – De ratiociniis în Iudo aleae, scris în 1656, este primul tratat de calcul al probabilităţilor – fizicii – descoperirea legilor iforţei centrifuge – şi chiar al ceasornicăriei – adaptează pendulul la reglajul ceasornicelor (p. 123 II). Huygens este, alături de GALICEI şi NEWTON, cel mai mare fizician al secolului al XVII-lea.

IACOB I (Stuart)

Iacob al VRea al Scoţiei, Iacob I al Angliei, fiu al Mariei Stuart, urmează la tron după Elizabeta, în 1603 şi domneşte până în 1625 (p. 125 – 130 I). Subtil teolog şi teoretician politic, autor printre altele al lucrării Basilicon Doror.

IACOB II (Stuart)

Fratele lui Carol I rege al Angliei (1685 – 1688). Convertirea sa la catolicism şi naşterea unui prinţ al Ţării Galilor /a antrena „GLORIOI'S REVOLUTION" şi schimbarea dinastiei (p. 154 I), în decursul secolului al XVIII-lea, descendenţii de sex masculin ai lui Iacob al II-lea vor ridic* pretenţii la tronul Angliei cu sprijinul Irlandei şi Scoţiei

IEZUIŢI

Au jucat un rol esenţial, în secolul al XVII-lea, la formare? – claselor conducătoare din ţările catolice şi în conflicta „mântuirii". În secolul al XVIIIJea, iezuiţii au cond" 5 apologetica creştină împotriva

curentului filosofic dar au cedat în faţa coaliţiei, deşi necorelată, a adversarilor ” Portugalia (p. 203 II), în Franţa (1763), în Spania (ITB J

188

ap.

Îi în toată Europa (p. 250 – 252 II), (p. 215 ÎI şi urmă

(german)

mativ 900.000 de km² având în frunte un împărat. – Vproxii puterea p0[itică reală aparţine, în fapt, celor trei (P-...”, ci (je principi laici şi ecleziastici din rândul cărora EVprincipii electori (Kurfitrsten – (Harta 13).

underea a crescut în mod considerabil în toată: că odată cu puterea Statului, în Franţa, mai situează sub domnia lui Ludovic al XIII-lea.

Europa clamarea cotitura din 1630 la

BUHO” (P. 48 I). Gabela, impozitul pe sare, este şi cel mai îne” al şi cel mai impopular, între regimul englez care favorizează impozitarea directă şi sistemul spaniol axat aproape în totalitate pe impozitarea indirectă, Franţa lui Colbert a ales calea de mijloc. COLBKRT, din nenorocire, în grija lui de a nu împovăra pe ţăran i, a întărit orientarea fiscalităţii franceze către calea indirectă, cea mai nocivă fiindcă încorporează impozitele în preţuri. Sistem în acelaşi timp anti-economic şi anti-social, deoarece loveşte în familiile numeroase în detrimentul familiilor mai puţin numeroase, deci parazitare. Birul este marele impozit direct (p. 51 II). El este totodată impozitul oamenilor de rând, motiv pentru care toţi încearcă să scape de el mai curând pentru raţiuni de prestigiu social decât pentru raţiuni economice, în ansamblu, provinciile de ELECŢIUNE, mai cu seamă cele de la nord de Loara, unde birul este pur şi simplu un impozit de repartizare, sunt impozitate mai greu decât celelalte. Impozitarea excesivă a contribuit la sărăcirea Normaudiei, la degradarea pentru o perioadă îndelungată a economiei sale. „La Paulette” (impozit plătit anual de magistraţi regelui pentru a-şi asigura dreptul de a putea transmite funcţia) interesează din alte motive. Legalizând ereditatea funcţiilor, el întăreşte formarea, la începutul secolului al X\II-lea, a unei clase de funcţionari şi în vârful ci a nobilimii de „robă” (de funcţie) (p. 61 II).

„La Paulette” îşi trage numele de la Charles Paulet care a luat în arendă impozitul «decembrie 1604. Magistraţii aveau dreptul, în timpul VIeţii, să renunţe de bunăvoie la însărcinări în favoarea ” lor lor. Dar pentru a fi valabilă renunţarea trebuia să se producă cu mai mult de patruzeci de zile înaintea morţii, cesiunea nu era deci automată. „Cum Henric al IV-lea, scrle R Mousnier, avea nevoie de bani, a ascultat propune-l e lui Charles Paulet, care erau de natură să concilieze r°B-le mă-Sistraţilor şi grija de a menţine drepturile” – ale Statului. La 1 2 decembrie 1604, o declaraţie a aducea la cunoştinţă magistraţilor că puteau să se de regula celor patruzeci de zile. Dacă plăteau j-j… an° primă de asigurare reprezentând a şaizecea siliu a. vorii la care slujba lor avea să fie evaluată în con – ei Puteau după aceea să renunţe şi chiar dacă mureau

189

regelui:

Înaintea celei de a patruzecea zi, renunţarea rămânea valabil” şi beneficiarul dobândea funcţia; funcţia sau valoarea dacă magistratul ar fi renunţat în favoarea unui strai rămânea în familie”. Această asigurare se numea „drept i anual”, în mod curent „La Paulette”. „La Paulette” tviden ţiază succesul decisiv al marelui corp de magistraţi, (îi. 335 (BIBL.: Ed. Esmonin, la Taille en Xormandie à l’epoau de Colben, Paris, 1913). * s

INCULT

Indică, în Provence, ansamblul terenurilor nearate şi în r: în cipal ganga. (A se vedea de asemenea SALTL’S şi p”. 205 212, 281 I).

INDII

Continuă să însemne fără diferenţiere America [Indiile Castiliei (p. 190 I), Indiile Occidentale) şi oceanul Indian (India, Insulânda, Indiile Orientale] (p. 76 I).

INFANTERIE

Rămâne armata cea mai numeroasă. Importanţa ei relativă creşte faţă de cea a CAVALERIEI şi bate în retragere în faţa artileriei. Armată din care două treimi este dotată cu suliţe (îi. 45) şi o treime cu muschete (îi. 46) la începutul secolului al XVII-lea, apoi numai cu puşti şi baionete hi secolul al XVIII-lea (îi. 47). P. 601).

INOCENŢII! X

Giambattista Pamphili, născut la Roma în anul 1574, mort în 1655. Papă din 1644 până în 1655. P. 77 I).

INOCENŢIU XI

Benedetto Odescalchi, născut în 1611, mort în 1689. Papă din 1676 piuă în 1689, s-a opus lui Ludovic al XIV-lea în conflictul pentru menţinerea dreptului denumit „la REGALE” (p. 224 II.)

INTENDENŢI

Provin din rândul comisarilor cu funcţii administrative de unde sunt şi recrutaţi (p. 165 I). Stabiliţi sub Richeâieu, alungaţi de Frondă, se instalează definitiv sub Mazarin şi l» începutul domniei personale. LTltima provincie rămasa în afara mişcării de centralizare este Bretagne, unde va fi mi”» 1: un intendent abia într-un târziu, în anul 1689. Apărător1 ai drepturilor principelui sub Ludovic al XIII-lea şi sub Ludovic al XIV-lea (p. 47 I), intendenţii vor face, din ce W* – e mai mult, corp comun cu ţara în secolul al XVIII-lea <— urmare, instituţia va pierde mult din supleţe şi parţial c. u eficienţă. Cu toate acestea intendenţii nu vor fi cruţ 1 de Revoluţie. Amintirea lor va inspira în 1801 institut1. prefecţilor, aceşti intendenţi de mică importanţă, li™1: la cadrul derizoriu al departamentului. Această institut

190

ză a fost copiată în secolul al XVIII-lea, de aproape Europă, în special de Spania (p. 39 1), şi în afara – în America spaniolă, după anul 1762 şi în Cuba

„Deceniul 17SO, pe continentul hispano-american.

P „t mică din punct de vedere al numărului oamenilor 1 364 367 I) şi al densităţii record a populaţiei (p. 284 – ist I) Italia rămâne un adevărat focar de propagare culţii –, „ăla. la începutul secolului al XVIII-lea (p. 105 II). Europa 1 it raia, cel puţin pe linie estetică, se află în secolul al XVIII-lea sub influenţă italiană (p. 166 – 167 II).

ÎNCĂLZIRE

Progres înregistrat în secolul al XVII-lea, mulţumită tehnicii „ermane a sobei de fier; folosirea cărbunelui se extinde începând din Anglia şi din regiunea Londrei pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea. P. 337 I).

ÎNCHISOARE

În secolul al XVII-lea, detenţia nu este resimţită ca o sancţiune, închisoarea este o măsură de siguranţă luată pentru a asigura bunul mers al judecăţii sau siguranţa Statului, într-o închisoare de stat asemănătoare la vremea aceea cu Turnul Londrei sau cu Bastilia. Hrana deţinutului aflat în instanţă de judecată intra în obligaţia familiei, cu excepţia nevoiaşilor a căror pâine este în grija regelui („au pain du roi”).

ÎNVĂŢĂMÂNT

Învăţământul nu a devenit încă prima industrie, aşa cum îl denumesc economiştii. Şi totuşi, Europa clasică a înfăptuit în domeniul educaţiei progresele cele mai dificile şi cele mai hotărâtoare. Şcolarizarea rudimentară dar masivă (îi. 79) la nivelul alfabetizării şi a calculului simplu, este fapt îndeplinit: 70 până la 80% pentru copiii de sex masculin, 40 până la 50% pentru fete, în ţările reformate calviniste începând delasfârşitul secolului al XVII-lea, iar în Franţa începând din 1770 – 1780 (p. 2 131). Progresşila nivelul secundar, mulţumită colegiilor celor două reforme preocupate în cel mai înalt grad de problema educaţiei, Reforma calvinistă şi Reforma catolică, unde rivalizează cele două aripi opuse IEZUIŢII şi JANSENIŞTII. Regres fără doar şi poate la nivelul învăţământului superior în măsura în care, cel puţin a început, nimic nu este menit să remedieze scăderea pro – esului de învăţământ în cadrul tradiţional al Universităţii. – 1 totuşi un învăţământ ştiinţific superior se organizează oaata cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea la nivelul cădemulor, observatoarelor şi muzeelor, în sfârşit o mutaţie undamentală, educarea fetelor (p. 207 II). Acest proces de conştientizare îl are drept martor, în Franţa, pe FÉNELON. alfabi – e „°rmei întârzieri atestată de nivelul de bază al est ” i. necesitatea de a da o educaţie fetelor nu mai

Coutestată de burghezie în secolul al XVIII-lea.

191

JANSENIŞTI

Discipolii lui JAKSENIUS; această denumire este, în joritatea cazurilor, improprie (p. 137 II), janseniştii ST1 nindu-şi, simplu: discipoli ai Sfântului Augustiu.

JANSENIUS

Comelins Jansen, zis Jansenius. Catolic olandez din pe” vincia Vârecht, născut în 1585, mort în 1638. De oriojj, modestă, a fost ajutat pentru a putea urma studiilprietenul său Jeau Duvergier de Hauranne, viitor abate d SAIVr-C\RAI\ (p. 211 11). Episcop de \preş, devotat faţă de regele Spaniei şi faţă de papă, adversar hotărât al politicii lui Richelieu (este autor al pamfletului Marş Gallicus\ el este mai cu seamă autorul unei lucrări postume, August i-KIIS, în care respinge, întemeiat pe dogmele Sf lutului Augus-ţin, doctrina iezuitului MOLIXA (p. 2 H II şi următoarele)

JAPONIA

Se izolează, (p. „a> I), se retrage şi, confruntată cu dezvoltarea Chinei, alege stagnarea demografică, socială, economică şi culturală (p. 210]).

JOCURI

Se constată o reducere a jocurilor violente şi sporirea, la sfârşitul secolului al XVII-lra, începutul secolului al XY11I-lea, a numărului jocurilor de societate, (îi. 95).

JUDECATĂ PREZIDATĂ DE REGE

Şedinţă solemnă a unei curţi supreme în prezenta regelui. Procedura este folosită pentru a obţine transcrierea KDICTELOR care se izbesc de o puternică opoziţie.

JUSTIŢIE

Emană de la rege dar poate fi aplicat a prin delegare; «! mai adesea) sau direct (ordin de arestare scris şi sigilat, dreptul de graţiere) în afară de Anglia, după aplicarea procedurii H.\-BEAS CORPVS (1679). Habeas corpus menţine totuşi dreptul principelui de a acorda graţierea, (îi. 68 la 72).

KEPLER, Johann

Născut în 157 l la \Yeil (Ier Stadt, în Sch\val) en, Kepler a studiat la universitatea din Tübingen (p. 98 H) undei-a fost dezvăluit sistemul lui COPERKIC. Profesor de matematică în 1594, la Graz de unde, alungat de persecuţiile religioase, ajunge la Praga pe lângă astronomomul imperial 1\CHU BRAHE, a cărei funcţie o preia în 1601. În 1609, publică Astronomia Xova, unde sunt enunţate primele legi ale iw?” carii planetare pe care le completează în 1618 cu Harmonict*

Munţii. Afectat rând pe rând de tulburările războiului ţăranilor, de suspifiunea cercurilor provinciale faţă de Tot ce

192

VI".

moartă ariilor) el este derne.

— Îndi în afara precept celor Bisericii, de abuzurile e vrăjitoare" tare an lovit-o şi pe mama lui, după sapi e ani de proces şi paisprezece luni de in Kepâer îşi sfârşeşte viaţa ca tui adevărat „Evreu r»? i moare la Regensburg în 1630. Primul care ai să înfrângă vechea magie a mişcării circulare U) el a formulat în 1609 primele două legi mate de interes universal (legea mişcării eliptice şi legea Adevărat fondator al heliocentrismului ştiinţific, unul din cei cinci mari constructori ai lumii mo (p. 108, 114 – 134...139 ÎI şi îi. 1C8).

KONDRATIEV

ÎT-onomist rus deosebit de celebru în anii 1920, ciclul care-i artă numele Indiei perioada de douăzeci şi cinci-treizeci i mi intermediară între fluctuaţia decenală şi tendinţa Rulară (p. 33 J, 71, 90 II).

LA BRUYERE, Jean de

Născut la Paris în 164.5 dintr-o familie burgheză, a primit o educaţie juridică şi a trăit datorită unei slujbe de trezorier al Franţei şi de inspector general al Finanţelor în GENERALITATEA Caen (1673). A publicat Ies Caractere; de Tot o-phraste traduits du Grec şi Caracteres et niccurs de ce sitele (prima ediţie 1688; a opta ediţie 1694). A murit la Versailles în 1696. Critica-sa asupra moravurilor nu prezintă decât un interes relativ pentru istorici (p. 347 I).

LA FONTAINE, Jean de

Născut la Chiteau-Thierry la 8 iulie 1621, mort la 13 aprilie 1695. Acest fin de inspector la departamentul Apelor şi Pădurilor, elev la ORATOIRE, este cel mai pur poet francez al secolului al XVII-lea. Şi-a petrecut viaţa în slujba unor mecenaţi, între alţii şi Fouquét (Elegie anx Nymphes de Vaux) faţă de care a avut curajul să rămână devotat în ciuda dizgraţiei acestuia din urmă. Povestitor iscusit, LaFontaine rămâne. autorul de neuitat al Fabulelor. Acest sceptic s-a convertit în 1693 şi a murit împăcat cu biserica.

LA ROCHEFOUCADLD

François al VI-lea de la Redidoucauld, născut în 1613, mort în 1680. Adversar al lui RICHELIEU şi al lui MAZARIN, M răzvrătit incorigibil. Acest mare senior sceptic, autor al aximelet şi Portretelor, exprimă rezistenţa societăţii aristo-watice din secolul al XVII-lea în faţa exigentelor Reformei catolice.

John

<lis 1671 mort în 1729 – Numele lui Law nu poate fi deâttl e marea criză a creditului bancar din anii 1720 şi catativă îndrăzneaţă (prea îndrăzneaţă) de a familiariza

193

Franţa cu mecanismele bancare ale Angliei şi ale Ola Law, scoţian de origine, a participat activ la scliiinbar direcţie care şi-a pus amprenta asupra sistemului ţ… c'e şi monetar la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Trata-j1 Cai memoriile sale din 1705 şi din 1707 urmează linia scrirrv lui Petty (1623 – 1687) şi ale lui Davenant (1686 17, Or Pentru Law ca şi pentru M F, RCANTIIIŞTIT de pe vremea l, funcţia statului este de a asigura belşugul, dar în priviri, 1 / rolului şi caracterului monedei el.se separă de inajoritat" contemporanilor. După el, dezvoltarea este blocată j* insuficienţa monetară şi deci trebuie apelat în mod şist 6 mat ic la multiplicatorii monetari. Diagnosticul la sf; rsde fază B are ceva atrăgător de tip prekevnesian (după ne inele economistului englez John Mainard Kej'nes – JSC3 1946). Law îşi oferă ser vie iile în Franţa în momentul, deos bit de dificil, al lichidării, într-o conjunctură grea, a sechelelor războiului pe Succesiune a Spaniei, împotriva ostiljti ţii Consiliului de Regenţă aliat cu unii ca Sânind 1! EI NARD, Crozat şi chiar Cu Parisul, La w a ştiut să obţină stima şi sprijinul Regentului… Lavv prezintă F.ssai sur un nouveau systt me de finalices. I/a 2 mai 1716, Regentul; acordă dreptul de a deschide o bancă particulară cu situaţie privilegiată pe timp de douăzeci de ani. Regentul asociază strâns activitatea băncii lui I, aw, de cea a administraţiei de Stat. La 10 mai 1717, este autorizată plata impozitelor cu bilete de bancă. Compania Occidentului, fina băncii al cărei naş este banca lui Law, obţine monopolul comerţului cu Louisiana. Succesul băucii l-aw între anii 1717 şi 1719 este uluitor şi

tentacular. Solicitarea de credite, enormă, impulsul dat afacerilor, remarcabil. Ia 15 ianuarie 1720, Law este ca şi numit în funcţia de Controlor general al Finanţelor. Dar criza ciclică din 1720 mătură acest fragil castel clin cărţi de joc. Creşterea cursului acţiunilor până la 18.000 livre (cu o dobândă de 2%) este cauza aparentă a prăbuşirii, în decembrie 17*20, Law este constrâns de furia populară să rezilieze şi să dispară. Consecinţele psihologice ale unei operaţii atrăgătoare dar pusă în aplicare înainte de vreme au exercitat o influenţă negativă asupra dezvoltării economiei franceze de-a lungul întregului secol al XVIII-lea-Graba ele a fi vrut să sară o etapă a avut drept consecinţă o întârziere de durată, (p. 200 I, 78 11 şi îi. 36 şi 37).

LE BRUN, Charles

Născut la Paris în 1619, moare lot acolo în 1690. Din 1671 până în 16S6, Le Brun a fost maestru de lucrări la VERSAIL-LES. Numele său este legat de şansa dificilă de a decora ga; leria Oglinzilor. Un stagiu de rutină la Roma din 1642 pl” 3 în 1646 şi de la douăzeci şi şapte de ani responsabilităţi gre e Pentru început pictură religioasă pentru a răspunde «no, comenzi ecleziastice care îi vor asigura un renume: „°” miri picturi donate Catedralei Notredame, după o vectradiţie, de breasla aurarilor din Paris, şi un tabernacol biserica carmelitelor din faubourg Saint-Jacques. Tot a

&

y şi le Repus chex I.c’vi şi la Made Mne penitente. Iată-l ţilui M. Ol ier în capela seminarului Saint-Sulpice.

Dar în lui locuri şi cu alte scopuri îşi desfăşoară Le Brun J”, profan. Pentru galeria Lambert, realizează ciclul WkH reule şi „” Je58 Pe-l (m Fouquét, la Vatix, decoraţiile?” oaie în fruntea unei echipe de decoratori precum şiint! îi pentru o manufactură de tapiserii. De atunci înainte, tânul lui Le J3 run va fi legat de cel al lui LE V-AU. îmS a cu el, va continua la Vorsailles experienţa de la îl u x-le-Vicointe. 7 cată creaţia lui Le Brun va ezita pe… între doi poli: o pictură intelectuală, simbolică, V1 POUSSIN, sau o pictură pur decorativă strict depen-lntă de arhitectură. Talentul lui adaptabil şi plin de vânt va urina îndeaproape cerinţele politicii regale în domeniul construcţiilor. Syc-ocupă de galeria Apollo de la Luvru şi din l* conduce manufactura

GOBELIXS. Uar, după cum este normal pentru cel mai însemnat pictor al regelui, la Versailles îşi arată Le Brun adevărata măsură a talentului, în strânsa colaborare cu Charles PliKKAULT, Le Brun începe lucrul la o decoraţie axată pe tema solară. Apouo în decoraţia apartamentelor regale, soarele încă. Ia bazinul lui Apollo, apus de soare la grota zeiţei Thp. lis. Meritul lui Le Brun ca decorator constă în ştiinţa de a putea să colaboreze perfect în sânul unei echipe, de a se înscrie în mod armonios într-un an. samblu arhitectural conceput de altcineva (îi. 22).

LEEUWENHOEK, Anthony Van

Postăvar din Delft, unde s-a născut în anul 1632, a ocupat importante funcţii municipale şi sindicale. Autodidact de geniu, folosind pentru cercetările sale un microscop simplu şi de mici dimensiuni (p. 117 K), reuşeşte să descopere globulele roşii din sânge şi circulaţia în vasele capilare, începând din 1673, îşi publică lucrările în Philosophical Transartions. Descoperirea de către ci în 1677 a spermatozoizilor provoacă disputa dintre. inimaletilişti – care credeaţi că fetusul este format de spermatozoizi – şi ovişti – care susţineau că fetusul este preformat în ovul. P. 110 11). Moare la DeHt

I-EIBNIZ, Gottfriefl Willielm

Născut în 1646 la Leipzig, unde tatăl său era profesor de n. ioraia) a universitate, învaţă de timpuriu limbile clasice, i osofia scolastică şi teologia, apoi se ocupă de matematică. onsilier la Curtea din Mainz, este trimis de Elector la curtea XIV-lea pentru a-l convinge să întres pe, o cruciadă împotriva turcilor. Rămâne ni la Paris fără să-şi poată duce la bun sf irşit întâlneşte acolo; x? cei mai mari savanţi ai la Lond” Ul bi jliotecar) a Hanovra îşi continuă călătoriile: e „SPivră Amsterdam> «ude va avea mai multe întreveder-mia dn. la 3} orli” –„« «Iu înfiinţează, în 1700, Acadei regeluj Ludovic Prindă „— n].: gij timp de trei ani

(P; 109 II). i – la Viena, unde îl întâlneşte pe

19 S

PRINCIPELE EUGENIU pentru care va scrie Monadoira (1714). Ultimii ani ai vieţii’s în martorii declinului influ5*a tei le politice la Hanovra, unde şi moare în 17 IC, în dizgraţie. Filosof, erudit, teolog protestant şi savant, Le descoperă odată cu NEWTON calculul, infim

tesimal, ale cărui principii le expune în Acta Eruditorum în 168 – 1 (îi. J7 fa-unul din cei cinci mari constructori-ai Uimii modern (p. 125, 128, 252 ÎI şi îi. 171 J., e

LE NOTRE, Andra

Născut la Paris în 1613, mort în 1700. Grădinarul regelui Ar trebui spus mai cur inel arhitectul grădinilor palatului VKRSAILLES, fiindcă odată cu Le Notre stilul „à la frau. caise” ridicat la perfecţiune face să se confunde arta parcurilor cu arta arhitecturii. Le Notre ca, de altfel, întreaga echipă de la Versailles, şi-a demonstrat măiestria mai întij la Vaux-le-Vicomte. Pentru I, e Notre, parcul Versailles este creaţia unei maturităţi prelungite. We fapt la Vaux-le-Vicomte, ce a stârnit în mod deosebit admiraţia şi dorinţa tunarului Ludovic al XIV-lea, nu a font casfelul – doar avea Luvrul – ci tocmai grădinile (îi.: 5) – „Le N6 tre a avut ambiţia să impună această minunată arhitectura vegetală în primul rând la Versailles” scrie Raymond Escliolier. Grădinile lui Le Notre au precedat castelul lui LK VA U şi al lui MAX-SART şi am putea afirma că palatul a fost construit în funcţie de parc şi nu parcul în funcţie de palat. Ue fapt, Le Notre, pornind de la parc. creează o fuziune perfectă între grădină şi palat. Prietenia pe care liegele-Soare. O purta grădinarului său a rămas proverbială. Ludovic al XIV-k-a l-a acoperit cu aur, cu onoruri, în IC>75. îi. acordă un titlu de nobleţe şi îi desemnează blazonul „c. are fi fost pe fond închis o tresă de aur şi trei spirale de argint”, în cpucluzic, grădina tip Le Notre, care supune, vegetaţia total domesticită necesităţilor absolute ale unei geometri! savante reprezintă, fără îndoială, una dintre culmile aţ-ţei. clasice celei mai autentice (p. 1C4 II). – ...

LEOPOLD I:!”

Împărat din 1658 până în 17Q5. A avut norocul să-trăiască în perioada care a urmat după victoria poloneză de la Kalilenberg (12 septembrie 1683} când: piftefea-otoinană este silita să bată în retragere, (p. 178 1).

LEPRA”;”...

Maladie care înregistrează în Europa. clasică. O scădere şi o’s” parc la începutul secolului al XVII-lea. (îi. 116 şi, p, 239-„l-I) – ... /-.: ...

IE V-AU, Louis,.: ...: /.

La ce au, Louis (cel Mare) a avut un frate „Braacois.,! 1”. ia decât el cu un an care i-a supravieţui!: ... (-1613 – 1676). I-c –, I-a trăit epoca sa de glorie încă de tânăr. Între 1640 şi I6 j Lui îi revine meritul de a fi construit rpşediufa i II Domnişoare? i castelul Saint-Fargeau, unde a avut a Jlai a meNţi) e şi t) e a amenaja o veche fortăreaţă

I! SS va Pi Jtor J'e v-au cel Mareeste Louis-Născut în 1612, rt în '67° a fost II” Pro” 1) a cu PPKKAULT, pe care l-a

IIIO – jsjt cel mai mare arhitect al generaţiei sale. I-l a creat

— Le-Vicomte (îi. 5), şi a lucrat cu ardoare la înfrumuse

Parisului Printre alte reuşite, lui i se datorează, tarea i... „...» „«i i. f. ±. – *.

Pe scurt palatul Verailles, în prima lui versiune, este opera lui şi în ciuilareimnierilor efectuate de MAXSAK P, palatul Versailles, aşa cum îl vedem, rămâne în ceea ce are esenţial, aşa cum l-a conceput Le v-au (îi. 10]).

LIBERTINI

Liber cugetători, în limba secolului al XVII-lea (p. 24-i II). Un întreg curent de idei parcurge secolul al XVIIIa şi creează o punte între grupul averroiştilor din Padova din secolul al XVI-lea (Pomponazzi etc.) şi” raţionalişti” (1685 – 1715), precursori ei înşişi ai filosofilor. Libertinajul în secolul al XVII-lea se întoarce's]) re trecut, ostil rêve luţiei intelectuale carteziene şi legat de aristotelismul anticreştin al tradiţiei averoiste... P...106 II). Curentul este continuat de SPLNOZA carea. şază pe baze carteziene un nou raţionalism anticreştin.

(BIBL.: René... Piaţard, le I.ibertinage intellectuci daiif la premiere nicitie du XVIT* siècle, Paris, 1942).

I. IBERUM VETO

Votul în unanimitate, opus principiului majoritar care a prevalat, în mod progresiv, în vest începând de la sfârşitul Evului SlediiK Regula. libtrum veto a paralizat acţiunea DIETEI poloneze (p, 36 1). Jan Cazimir a încercat zadarnic în secolul al. XVII-lea, să obţină renunţarea la acest sistem. Problema Ubew. În veto se confundă în secolul al XVIII-lea cu problema reformei: pojiţice în Polonia. Proporţia dietelor fragmentate „deci. ineficace, nu face decât să sporească în secolul al XVIIWca; 50% în perioada 1700 – 1720, 50-™/o din 1720

până în 1740, 100% din 1740 până în 1760. – tui] Cl problema liberum veto nu mai este doar o chestiune PO oiiczu ci devine o problemă internaţională. Condiţie a stră” uâlportantă a statului polonez şi-bază a intervenţiei r<f e. Principint libicrifuipeto este apărat împotriva acţiunii orimştilor polonezi de către Kusia şi acele – … →». //v*

Şi de Austria…

accidental de Prusia

LISABONA /

° w sate; de niii… (Ie locuitori în secolul al XVIII-lea, îna-cutremurului de pământ din 2 noiembrie 1755 (p; 376 1)! va ™3: s* MUia I-isabonei este în declin, în seco. a apr. jmiţ „direct, 50 până la 60% din mirodeal

1 S7

nu poate compensa această slăbire… Deci, încephid d-1730 – 1740, im face altceva decât să contribuie la o r,.]”. 1 tivă eclipsă. Acest destin complicat poate fi regăsit – însăşi structura oraşului. Lisabona are cartierele sule boat cartierul comercianţilor înstăriţi, al marilor buri hez” aproape toţi iudeo-creştini, îmbogăţiţi în marele comerţ colonial. Este zona Bairro Alto. Înălţarea clădirilor d'ups un plan raţional, rectiliniu şi aerisit, a început ia mijlOClj secolului al XVI-lea. „Dacă această încercare a rămas far” urmări într-un oraş lăsat în voia bunului său plac, a reuşit totuşi să stârnească admiraţia oamenilor în secolul al X\ H le-a”. (José Augusto Franca). Clasele sociale din lâairro Alto acaparează cartierul Piaţa Comerţului din noua Lisabona, cea de după cutremur. Dar şi Lisabona dinaintea lui I'onibal avea cartierele ci sărace răsărite în mod anarhic Dezvoltarea urbană realizată la Lisabona în secolului X” ÎI le-a, în ciuda conjuncturii nefavorabile, urmează, într-adevăr modelul spaniol de urbanizare – adăpost, în cartierele sărace îşi găseşte adăpost o minoritate de culoare provenită din comerţul cu sclavi. Lângă Lisabona aristocraticul Queluz. Lisabona dinaintea cutremurului cic pământ era „manuelină”, exuberantă, pioasă şi plină de contraste; Lisabona de după 1755 reconstruită de Pombal are răceala neoclasică a „Luminilor”, (p. 377, 378 I)…

(Î. HBL.: J.A. Franca, i r. e viile des Lumicres. I.n Lisbonne de Pombal, Paris, 1965.

LOCKE, John

Născut la Wrington în 1632, nici r t la Oales în 1704. A fost considerat drept părintele intelectual alee ici de al XV11I-ţca secol. Admirator al revoluţiei fU n 1689, a fundamentat teoretic monarhia contractuală în listai snr l'entendonent de l'esprit hnmain care s-a bucurat de un deosebit succes în întreaga Europă, mulţumită traducerii în limba franceza realizată în 1700 de Coste (p. 188 I1 şi 242 li); respingând ideile înnăscute, Locke lansează curentul senzual ist care pătrunde în întreaga filosofic a secolului al XVfil – ca, culminând cu Condillac. (îi. 224).

LONDRA

Un punct comun cu L! SAIÂONfA. Catastrofa din primele săptămâni ale lunii septembrie 1666 (p., >74, V?1) I), o perioadă anterioară şi una posterioară. După Cum Lisabona este în oraş din secolul al XVIII-lea, Londra aparţine fără disc" t1 (r secolului al XVII-lea. Dar analogia se opreşte aici. Destii 1» Londrei coincide cu destinul celei mai dinamice dinj". marile puteri maritime a nordului/ La începutul secol" al XVf-lea, Londra nu depăşea cifra, fatidică de 100.000 se suflete. Totuşi Londra se bucură de o situaţie privilegia" 1 putem să-i urmărim cu destulă uşurinţă evoluţia, într-ade

ţ

pe în cazul Londrei, tic cele mai vechi (late statistice i-e publicate periodic: londonezele biils1. O moş „nefastă de pe urma CI UMKI care a tăcut ravagii cu pre în acest mare port expus vânturilor bolii care călă „te" lesne la bordul cabotierelor din Marea Nordului şi Baltica ai căror timpi reduşi de parcurs sunt inferiori

„Nadelor de incubaţie. Preistoria acestor publicaţii ar horî până în anul 1532. Reluate în 1392, cu ocazia marii C° deniii de ciumă, ele ne redau numărul total al înhumărilor botezurilor pe fiecare din cele trei grupuri de parohii: r\v intra muros, City extrauniros, parohii exterioare, înecând din 1603, înregistrarea este continuă şi se perfecţionează t otat. Ba mai mult, putem urmări indirect şi extinderea upraleţei construite. La început, acele Old bills nu se rapor-u (jecât la un nucleu primitiv de aproximativ 750 hectare: cele l? O hectare

cuprinse în City, 5SO de hectare în periferiile adiacente. Patru extinderi. succesive, 160G, 1626, 1636 (perioada de prosperitate din timpul primilor Sluarzi şi un tiranul „dictaturii”), şi în 1726 reprezintă o multiplicare cu 12 – y 160 de hectare înglobând HS de parohii, 97 intra tnitros, 17 extramuros, 24 în periferii, 10 în „\Vestminster. Din 1661 şi 1683, Grăunţ mai iuţii şi Petty mai apoi folosesc aceste date pentru o serie de studii recapitulative şi retrospective. Totuşi o problemă subzistă: nonconformiştii care scapă de sub orice control. Creşterea înregistrată de Londra este de-a dreptul impresionantă: ea se află în frunte faţă de toate celelalte creşteri de populaţie urbană din perioada clasică. Ceva mai puţin de 200.000 de oameni în 1COO, după NEAPOLE şi PARIS, iat-o ajunsă practic, în 1700, la 400.000, înaintea Parisului, şi asta în ciuda incendiului din 1666 care o preface în ruine p! na în temelii. Londra întrece Parisul în jurul anilor 1675 – 1C & O.P. 371 1). În 1800, cu o populaţie de 850.000 suflete Londra mimară cu 300080 locuitori mai mult decât Parisul, în cursul ultimului deceniu al secolului al XVII-lea. Londra depăşeşte AMS-TERDAM-ul în primul eşalon, al pieţelor comerciale de schimb, în ceva mai mult de două secole a reuşit să devină capitala economică a lumii. Cu toate acestea, Londra nu şi-a onorat de la bun început poziţia prin realizări durabile, fu’ndcă şi-a investit capitalurile în lucruri esenţiale, deoarece a fost ferită de fastul unui stat devorant. Reconstrucţia după 1666, după cum s-a văzut, a fost promptă, grab-şi funcţională. O excepţie, totuşi, catedrala Sfântul

(îi. 211). Carol al II-lea, încă de la începutul domniei, se îngrijeşte de starea catedralei Sfântul Paul care jmeniriţa cu ruina şi încredinţează restaurarea edificiului ui sir Christopher AVren ale cărui multiple competenţe nestgi Iaastronomie la arhitectură, în 1665, Wren se întâl-int 6 a Pa’s cu Evelyn: de aici influenţele franceze şi prin pe. râuediul l» i BERNIN f, influentele italiene. Acum se pv; „Ule des Părţirca de gotic care în Anglia continuă să – dovadă Oxford-ul în secolul al XVI-lea şi marele d nică extst.

docun-iente (lb. engl. N.tr.)

hol de la Lamberth Palace din Londra reconstruit din dominat

de o vas1.fi cupolă, a propus mai întâi această ol ţie; dar în cele din urmă a fost adoptat un plan cu K – lunga şi altarul de mari proporţii". Geniul matematic;,} lui \Vren a triumfat mai ales în concepţia cupolei cu» domină un ansamblu grandios. Turnurile, faţadele naosul v-i denotă evidente reminiscenţe din Herniii, pur literare di aii fel, fiindcă aceşti doi oameni nu s-au întâlnit nicioe Xia Anglia lui Carol al II-ka rămâne în rezervă. Tot creaţii ale lui \Vren sunt şi Hampton Court în câmpia londoneză din Middlesex, „Monumentul", coloana comemorativă a intendiului din noua Londră renovată, şi spitalul din Grei – Ti-wich cu interminabilele sale colonade.

LORENA

Alipită în etape la regatul Franţei, (p. 159 şi 161 I şi b; rla 16).

LOXJVOIS

F'rauţois Midiei Le IVllier, marchiz de I.onvois, născut în 1639, mort în 1691, colaborator apoi succesor al întâlni său Mielul Le Teii ier, la Ministerul de Kă/boi (p. 171 1). Organizator al armatei franceze, prima armată a Europei clasice (p...58 J). A contribuit la orientarea antiprotestantă a politicii france/e atât în interior cât şi în exterior. Adept al unei poliţiei, de forţă, nimic nu-l face să dea înapoi: a devastat ţinutul Palatinat prefăcându-l în „pământ ars" (1089) (p. 1S4 i), (îi. 2.3).

LUDOVIC al XHÎ-lea

Fiu al lui Henriial IV-lea şi al Mariei de Me. dieis, născut în 1601, mort în 1643. Tinereţea, sub regenţa mamei sale, şi-a petr (; cut-o în mijlocul intrigilor şi dezordinii, cărora im va putea, mai tir/în să le pună capăt decât parţial. Domnia sa a fost influenţată de problema protestantă (p. 90 I şi de lupta împotriva hegemoniei spaniole (p. 110 – 111 I) Şi următoarele). Fire ascunsă, autoritară şi bănuitoare, va şovăi timp de şapte ani până să-i acorde încrederea lui RilHl-LâtU pe care până la urmă îl va impune în faţa tuturor. Kege-sf l-dat şi călător bine informat, hoţ ar în d tot în ultimă inf. lanţa, avea totuşi o sănătate şubredă, supus unor crize de neurastenie sau de „eru/ime" care l-au u/at înainte de vreme (îi.).

LUDOVIC al XIV-lea

Fiul mai mare al lui Ludovic al XIII-lea şi al Anei de Ms tria.

Născut: în 1638, el asistă copil la FKONI) A, despre CF re păstrează o amintire umilitoare. Educaţia sa este ciniţ. C”, tată de preeeptoratul lui MAZAKIN (mort la 9 martie j™, a doua zi Ludovic al XIV-lra convoacă membrii Consiln: „şi în cursul unei scurte şedinţe, precizează regulile şi instru

200

I care vor defini până în ultima sa zi normele domniei.

°î persoanelor importante şi parlamentelor, se înconjură – mistri deplin devotaţi persoanei sale (p. 167 – 171 I). de f ceputul domniei, în perioada „mondenă” tânărul rege la inarte activităţile între treburile de stat, serbări, amante i? 1 antierele palatului Versailles. P. 454). Începând din 6X2 Ludovic al XIV-lea se instalează definitiv la Versailles d» duce o viaţă din ce în ce mai aşezată sub influenţa un 1”-n (jă a unui anturaj devotat. O diplomaţie mai puţin CI” dă. O preocupare excesivă pentru glorie, răsturnarea echirbrul în de or! e în Europa conduc pe rege la acţiuni ris-te în exterior: războaiele se succed, înfrângerea din rada C râului la Hougue înseamnă sfârşitul hegemoniei francele P° mare (p. 185 I), recunoaşterea protestanţii ui Wilheim H*6 Orania (pacea de la Ryswick în 1697); foametea din 1693, oaliţia din 1701 împotriva Franţei subliniază o uzură a căror urmări mi-au putut fi îndepărtate decât în parte de spectaculosul reviriment din ultimii ani. P 186 – 187]). Şi totuşi, tocmai în această perioadă, Ludovic al XIV-lea s-a dovedit unul din cei mai mari oameni politici ai tuturor timpurilor. Regele moare la l septembrie 17 15, lăsând tronul strănepotului său, un copil de cinci ani. (îi. 25 şi 95).

LUDOVIC al XV – ea

Strănepot al lui Ludovic al XIV-lea, născut în 1710, mort în 1774. Inteligent dar sceptic, îndrăgostit mai mult de viaţă decât de glorie, tânărul rege atunci foarte amorezat de soţia sa Maria Leszczyńska (p. 192 I) suportă fără să sufere tutela Regentului. El lasă bucuros grija guvernării pe seama miniştrilor (Bourbon, FLEURYJ. şi se supune influenţei favori. telor sale (ducesa de Chitcauronx, marchiza, de Pompadour ducesa du Barry). Moartea lui Fleury (1743) îl determină, cu* întârziere, să-şi exercite prerogativele în fruntea înaltului Consiliu. După războiul pentru succesiunea Austriei (1740 – 1748), domnia sa

va fi marcată de conflicte cu Parlamentul (lovitura de stat a lui Maupeou), atentatul lui Damiens (1757), Războiul ele şapte ani împotriva Prusiei (1756 – 1763) şi tratatul de la Paris (abandonarea Canadei şi a Indiei, 1763). Ludovic al XV-lea se va dovedi prea târziu, din 1771 până în 1774, un mare om de stat. (îi. 27).

Jean-Baptiste

Născut la Florenţa, în 1632, într-o familie de muzicieni profesionişti, Lully soseşte în Franţa la unsprezece ani, ca „băiat incasă" la domnişoara de Montpensier. Michel Lambert care lr>ja mica formaţie compusă din şase viori a „Marii Domni-e" desăvârşeşte educaţia tânărului Lully înainte de a-i ru socru, în timpul Frondei a avut meritul de a-şi trăda şi îmi în favoarea regelui. Ludovic al XIV-U-a având me-i l! 6 – na> recunoştinţa ca şi ranchiuna persistentă, viito-torti Lulli este asigurat. Iată-l la 16 martie 1653, compozite muzică instrumentală al regelui, la 19 mai 1661, o 1 favoare, Lully este şef.al intendenţei şi compozitor al

201

4 „>! 1

muzicii şi al camerei regelui. La 26 iulie când se însoară Madeleine Lambert la Saint-Eustache, Ana de AL STATi11 regina Maria Tereza şi Colbert îşi pun semnăturile în j0. contractului. După Benserade (din 1653 până în 1661) cei boreală cu cei mai mari poeţi în calitate de libretistr Mn-LIERE, CORXEILLE (1664 – 1671). Lully compune \nemezzo-wi, divertismente muzicale pentru piese de teatru i „la Mariage foi-ce, Bourgeois gentilhomme, până la l'Ano médecin, Melicerte şi Monsieur de Poatreeaitgnac. În \ (j Lully primeşte practic în dar OPERA (p. 166 II). Trageţi; muzicală Cadmus ei Hermione (1673) înregistrează un triumf Drept recompensă, Lully urmează după Mol icre în sala Paia'tului Regal. Acum se succed: Alceste (îi. 158), Daphne /a Chute de Pliaeten, Thesee, Atys, Isis. Isis înseamnă şi sfârşi, tul colaborării cu Ouinunit. Unpă Ouinault, Lui y lucreazi cu Tiiomas Corneille. Şi iată urmează Pers ce (1682), Phaeton (1683), Amadis (168.5), Koland, l'Idylle s-ar la Paix (168, 5), pe un text de KACJNK şi Armide capodopera sa, în Ifâfţfi Lully moare de cancrenă la 22 mart le 1687. Muzician compip zeni, Lully este universal. Poate fi cârdat pe

Pont – netif la fel de bine ea la Curte. Această unitate artistică este un semn al nivelului epocii. Lully a statornicit muzica franceză pentru un secol şi jumătate, în faţa Italiei şi a Germaniei, care fac front comun, există Lully, cu recitativul – au simplu şi cu melodicitatea.sa.

LUNETA ASTRONOMICĂ

Îşi face apariţia la începutul secolului al XVII-lea. O mai vedii multiplicator al simţurilor (p. 12, 112 şi 113 i şi următoarele şi îi. 178).

LUTERANI

Luterani episcopalicni în Scandinavia, biserică zisă n Confesiunii de la Augsbourg (p. 91 I), în Imperiul Ger mari reprezintă ceva mai mult de jumătate din Europa protestantă. Scindată de disputele teologice de la începutul secolului al XVII-lea (p. 189 11), lovită de pidism în secolul al XVJ11-lea, viaţa religioasă a ţărilor luterane se menţine intenta de-a lungul întregii perioade a Europei clasice. Ea a inspirat (vezi J.-S. HACH) câteva clin capodoperele artei muzicale (p. 264 11).

M

MABILLON, dom Jean

Născut în 1632, mort: în 1707. Cea mai mare personalitate a UENEDICTINILOR de la Saint-Matir (p. 255 II). î™Pie«na cu Du Cange, Baluz. e, Luc d'Archerry, Kuynard, faucon, timil iiin creatorii erudiţiei şi criticii istorice autorul a Dert diplomatica libri VI (1681) şi a unui des etudfs monustiques (1701).

MADRID

4.000 de locuitori în jurul anului 1530, 37.500 în 15 H de 100.000 depăşită curând, încă din prima jumătate a

Este Trăit

cifra

202

al XVII – ea, Madridul subprodi.

lălăi al XVII-lea, Madridul subprodus al statului, se con-rundă pe deplin cu la Corle. Caracteristică mediteraneană Urbanizarea facilitată de acţiunea distrugătoare de microbi arazelor solare (p. j04 I), nu este atât de strâns Iezită de dezvoltarea economică ca în nord. În anul 1700, Madridul urcă paradoxal, pe locul opt în ierarhia oraşelor europene io

r în 1SOO iată-l pe locul şase, după strălucita redresare din timpul jai/v»: – j-… – … «-… ««nu «i:. – u e umumpul domniei regelui Carol al III-lea (1759 – 1788). Madridul înseamnă statul. În 1606, reîntoarcerea lui Filip al III-lea îl consacră definitiv drept capitală: „capitală artificială.

Îl cons. – j„v-e-nciia «uimeuua.

L/a Marcelul Uelonrneaux, în sensul că dezvoltarea orat u i. În i-i. îi” „v, Wiii. e<luă, în sensiu ea dezvoltarea oraşului nu a fost legată în mod organic de cea a statului a? – mi capitală a devenit… (p. 374 1). Departe de a se concura cum au făcut VKKSAHJ, KS-ul şi I'AIUS-ul în timpul I i Ludovic al Xt-lea, Cf KTK A şi capitala se întrepătrund, trăiesc una în cealaltă, ului pentru cealaltă”. Destinul oraşului de cărămidă de pe râul Man/anares este deci legat de cel al castelului, palatul regal, Alcázarul. I'o marginea platoului care domină Manzanaresul, se detaşa palatul regal. Alcázarul este o veche fortăreaţă e! în secolul al XIV-lea, sinistră în ciuda amenajărilor din timpul regelui Filip al IV-lea. Refăcută, încărcată şi, dacă se poate spune, înfrumuseţată de Filip al IV-lea. Din vechiul Alcázar nu mai rămâne mare lucru după incendiul din noaptea de 24 spre 2”. decembrie 1734, care l-a distrus până în temelii. Aparent, nimic de regretat în pofida acelui neoclasic „Palacio Real” care ocupă prost şi în zilele noastre una din cele mai frumoase poziţii din lume. Decesul prematur al lui Juvara, în 1736 şi unele dificultăţi financiare au făcut ca ocazia să fii o pierdută. Cât priveşte vechiul palat, reuşea să stârnească, fără cheltuială, verva meridională a madrilenilor: „cel mai uimitor palat: regal din lume”, dintr-o lame limitată, din toate părţile, de Sierra (lanţuri muntoase). „Forma sa, scrie Defourneaux, este a unui dreptunghi flancat de patru turnuri diferite; faţada sa noble1 cu vedere spre oraş, construită din piatră, şi balcoanele din marmură cu ornamente îi conferă o oarecare măreţie; dear în celelalte aripi ale palatului, cărămida, ba chiar şi chirpiciul, sunt asociate în construcţie cu piatra”. Asociere simbolică pentru o urbanizare care, aidoma statului ce o dirijează, nu dispune de o bază materială suficientă. Urbanizare – adăpost şi stat – faţadă. Palatul Huen Retiro, contemporan cu Oliva-res, s-a dovedit mai norocos decât rigidul Alcázar. Clădit în mijlocul unui parc imens pe care dezvoltarea

ulterioară a oraşuluil-a înghiţit în parte, era decorat în interior cu lucrări «e VELAZOUEZ şi cu admirabile picturi de ZURBARĂN. În plus, un teatru decorat de Cosimo Lotti, specialist floren-m-al mecanismului teatral, a contribuit la invadarea Spaniei de către OPERA italiană sub domnia lui Ferdinand al vyea şi a cântăreţului Farinelli. Sub domnia lui Filip al; ea, parcul palatului Retiro a fost „îmbrăcat" într-un veş Xf =". monumental de construcţii şi grădini în stil Versailles. ridul nu nu, it «ţine pasul cu palatele sale. Oraşul are case

203

1 Principală (lb. spân. N.tr.)

fără etaj care pe la mijlocul secolului al XVIIJca repre/j încă, trei sferturi <în suprafaţa construit;! Spre deosehirp \ oraşele din nord, Madridul mi-a introdus peste tot Costiş 6 toarele geamuri nici în secolul al XVII-lea. O foaie de hî + " unsă cu ulei, sau chiar pergament ţine loc de geam. Curt>C odată fixată aici a adus după sine o serie de înfrumuseţa Cea mai remarcabilă a fost Piaza Mayor sub domnia lui Jâj'i al III-lea. De formă dreptunghiulară, este mărginită de r! P din cu cinci el. ije, cele mai înalte din Madrid, cu o arhji", tură care asocia/ă în mod fericit cărămida cu piatra; prim, l etaj este clădit pe o serie de porticuri care adăpostesc prav Iii...". Inclusă, piaţa constituie o minunată arenă, în imr diată apropiere se află Puerta del Sol. Oraş de reşedinţă a Curţii, Madridul este şi oraşul cerşetorilor. Aici apare pregnant în evidenţă funcţia de urbanizare – adăpost pentru populaţia inutilă. „Străzile Madridului... oferă un spictacol straniu. Hlc sunt înţesate de vagabonzi şi de trântori care; şi petrec timpul incand cărţi în aşteptarea unei farfurii de supă oferite pe a porţile mănăstirilor", faimoase soţia bota „sau a momentului de a porni în căutare fie locuinţe care să poată fi jefuite", în ianuarie 1658, Barrionucvo scrie: „Se spune că de la Crăciun până în prezent... peste o sută cincizeci de omoruri violente de bărbaţi şi de femei au rămas nept-dep-site". Deci criminalitatea creşte şi represiunea se dovedeşte insuficientă, în acest mediu, în care proporţia de trândavi este ridicată a prins fiinţă un adevărat jurnalism. Iată, ici, colo, apărând „parloarele minciunilor", mentideros, a căror listă ne este dată de Marcel în Defoumcaux. Cel mai select dintre mentideros, cel al „dalelor palatului" în interiorul

Alcázarului acordă atenţie ştirilor politice; apoi cel din strada Leului, în cartierul lui Cervantes, al lui Lope de Vega şi al lui CALDERON consacrat cronicii literare. Dar nimic nu poate egala, prin volumul mare de zvonuri împrăştiate, acel metitidero de pe gradas (treptele) de la San Felipe el Real, în apropierea poştei unde sunt distribuite scrisorile celor care le aşteaptă... în sfârşit, strada madrilenă, are şi literatura sa politică, o sumedenie de pasgttines1 uneori periculoase. La 23 martie 17 fi6, Madridul a fost aproape gata să răstoarne monarhia, cu ocazia răscoalei împotriva ministrului italian EEquilache care avea pretenţia să impună portul unor veşminte, după moda europeană, funcţionale şi decente, să înfrâneze patima jocurilor de noroc şi să combată criminalitatea într-o perioadă de tensiune ciclică. Madrid™, ce e drept, se ridica.se împotriva unei revoluţii a eficacităţii pe care un monarh luminat încerca să o impună începând <. e sus. Cea mai regretabilă consecinţă a acestui incident's – produs în anul următor odată cu expulzarea IEZUIŢII – acuzaţi, pe nedrept, de participarea la o mişcare, îl înr e urzită, în parte spontană.

1 pamflete (Ib. spân. N.tr.)

20

„LEBBANCHE, Nicolas de f t la Pat is î» 16: >8 preot al ORATORIULUI (p. 208 11), lălU-ii mare metafizician francez din secolul al XVII-lea CA 185 H) care a ('at° 'nier Pretare carteziană dogmei creş—? conduce în mod firesc la idealismul radical al l-ai tini RKELEY. Greşit înţeles de BOSSUET, suspectat de J" jj lalebranche nu reuşeşte să se impună în afara Am „rll puri limitate la câteva sectoare ale Oratoriului sar» U" Olrândul BENEDICTINILOR de la Saint-Maur. Moare în

„Lfi FORMULARUL (p. 222 ÎI şi următoarele).

MANSART

Tis Hardouin-Mansart născut în 1646, mort în 1/08, conţi-luator al palatului Versailles. Lui îi revine meritul de a Îi l terminat şi dus la bun sfârşit proiectul lui LE V-AU. Ca şi le v-au, Mansart aparţine unei familii de arhitecţi, într-a-d evăr există doi arhitecţi Mansart, François Mansart născut în anul 1598, mort în anul 1666 care l-a format pe Jules Hardouin. şi în oarecare măsură l-a

lansat. Biserica „la Viţ, i-tation” de la Paris este opera lui. Tot din creaţia lui François Mansart fac parte şi câteva din cele mai frumoase realizări ale anilor ’30 şi MO din secolul al XVII-lea în Franţa, castelul Blois, început în anul 1634 pentru Gaston de Or-leans, cel din Maisons început în 1642 pentru magistratul Longueil, cel din Balleroy ţii. 104). Şi în mod special tot lui. Mansart îi revine meritul pentru biserica Val-de-Grâce, această capodoperă de echilibru, înţelegem de ce Jules Hardouin care îi datora totul unchiului său, şi-a luat şi numele de Mansart. Jules Hardouin-Mansart înseamnă în primul rând palatul Versailles (îi. 101), dar şi domul Invalizilor. Jules Hardouin nu este numai un creator de forme, el este totodată un adevărat antreprenor şi chiar un om de afaceri într-un sens foarte modern, „în ziua de 31 mai 1685, notează Dangeau, se află pe şantier peste 36.000 de oameni”. La acest nivel, arhitectul este mai mult un conducător de oameni, un coordonator decât un creator de forme, într-adevăr, în anul 1676, când îi urmează pe Fraii9 ois Le v-au şi pe d’Orbay, nu poate face altceva decât să continue, fără să aducă mari modificări, planul general care este al lui Le v-au. Puntea Marii Galerii sau galeria Oglinzilor care leagă cele două corpuri de clădire de la extremităţile faţadei vestice este creaţia lui Mansart. Personalitatea lui se afirmă şi la intrare. a mică şi la cea mare, ale căror porţi solide şi sobre clesă-irşesc decorul maiestuos al pieţei Armelor. La fel la Oran-sene şi la Marly. Pe linja arhitecturii religioase cele două i la „v a e Sale pot fi considerate capelele de la Marly şi de aca61—168 se cunoaşte dispunerea curioasă şi revelatoare fata i de la Versailles: regele cu faţa la altar, publicul cu u rege şi spatele la altar. Curtea asistă la slujbă prin

Xr5 „... arhitectura domină şi dirijează totul. Deloc «ra, cu excepţia pardoselii şi a altarelor; piatra triumfă lumină gălbuie şi gravă”. (R. Eschelier).

20 S

MANUFACTURĂ

Î rimul

I-”: ± „e’alraficiv” „—riva

„I „în i ocna cMe aceia de Jabricafic. Dar e! derivă r. itur-un al doilea sens, curent: loc unde w lucrează în Co., Of e întreprinderea

unde se fabrică în cantitate mare anin” ’1 1 produse (p. 3. ÎS J). Manufacturile au precedat maşinj] U ° s-au transformat cu uşurinţă în fabrici. e Şi

MARIA-TEREZA DE HABSBURG

Împărăteasă din anul 17HO piuă în anul 17 fjO. A urmat i tron după tatăl său Carol al Yf-U-a în virtutea I’U.\C; Ar ” TICF. I. SAXCŢIUXI. Succesiune dificilă şi contestată.]), „, ni. i Mariei-Terc Ai isicepe cu războiul deuinnit de Snccesii la tronul Austriei, (p. 19 – 1 l şi i! ÎS). „e

MARIVAUX

Pierre Carlet de Clianillain e] e. Marivaux născut la Paris în anul IGSS unde şi moare în anul 1763; romancier şi om ([e teatru, se împrieteneşte cu FOXTEA IÂLLK, frecventea? – i cercurile Doamnei de Teiicin, şi Doamnei de Lambert, apoi la sfârşitul vieţii, pe Doamna du Deffandşi Doamna Geoffrin Principalele sale piese: Arh quin poli par l’ame-nr (1720 i, La Stirprise de l’atrimtr (1722), le J eu de l’amottr et cin hasard (1730), IcsFaiissrs Confidences (1737), etc. Tot el este autorul romanelor la Vie de Matianne şi le Paysan farveint. Teatrul – situ transpune pe scenă atmosfera Serbărilor galante ale lui WATTKAU. în schimb romanul său constituie o bună mărturie asupra instabilităţii sociale a secolului al XYUi-lea.

MARLBOROUGH

John Churchill, duce de Marlborouprh, născut; n 1650, mort în 1722. (Malbrouk din ciutecul francez pentru copii: Mal-bronk pleacă la război). Mare conducător de ost i, adwrwir al Franţei în timpul războiului de Succesiune a Spaniei (p. fi2 I). Simpatizant al partidului WHIG, după ce l-a slujit pe Iacob al II-lea; căderea sa în dizgraţie, la sfârşitul domniei reginei Ana (p. 1, S7 I) a făcut posibilă reconcilierea franco-en-le?! Gastel:! de la Blenheiui a fost construit pentru ei. (îi. 105).

MAZARÂN

Ciul io Alazarini, zis Mazarin. Născut în regatul Neapolc. Succesul său se datorează unui frate de lapte, Colonna (p-2 ÎS I). Trece din slujba papei în slujba lui KflHKUKU? i-a regelui Franţei. Cardinal fără să fi fost hirotonisit, după ce rămâne văduv se căsătoreşte cu Ana de Austria şi guvernează Franţa., practic fără întrerupere, din anul

1643, până la moarte, în anul 1601. P. 162, 16U I şi îi. 20).

MEDICINĂ

„Iei curente, medicina a făcut mari progrese îl Pân f”? i al XVI»-lea (p. 216 I). Progresul

Distrat dacă nu în domeniul terapeuticii cel put în «l

206

„Osticului, a permis iniţierea unor acţiuni sociale aldia A (ii-S3 Ia y 4)

le or – Tacques Roger, /ei Sciences de la vie dans la ţ fi-ce» MI* «M. râs, 1963).

„N literar a cunoscut un succes extraordinar în seco – eSal XVII-lea şi al XVIII-lea. Marii seniori osteniţi sau”. „dizgraţie îşi consacră, cu predilecţie, timpul liber sâni gen. În frunte se află cardinalul de Ketz şi SAINT-a r\jo\T. Acest gen nu exclude nici apologetica, nici patima, „e (îi) Stituie totuşi o minunată sursă de informaţie pentru – toric cu cojidiţia să fie utilizată în mod judicios.

MERCANTILISM

Doctrină economică născută în secolul al X\I-lea care a dominat până la fiziocraţi şi la Adam Smith, şi care atribuie statului un rol important în grija de a asigura bunăstarea naţiunii; bunăstare pe care o identifică cu storul monetar. C’OLBERT a promovat o formă de mercantilism care tinde să sporească, cu orice risc, stocul monetar, asigur irul o balanţă comercială pozitivă, prin exportul unor produse manufacturiere de lux în preţul cărora este inclusă o cotă însemnată de valoare adăugată (p. 169 I). Heckscher consideră în mod succesiv mercantilismul ca pe un nivelator care tinde la federalizarea spaţiului economic, ca sistem al puterii de stat: a politica sa protecţionista monetară şi ca reprezentare socială. Dar oare uniformizarea nu este Cumva arbitrară? Citi mer-cantilişti tot atâtea variante ale mercantilismului. (1 ÎI13L.: Elie F. Heckslier, l fipnque mercantiliste. Histeire de l’organizat ion et des idecs economiqties defuis la Jiu du Moyen Âge, jnsqu’à la soci e te liberale; prima ediţie în suedeză, 1931; ediţia germană, 1932; ediţia engleză, 1935; ediţia spaniolă, 1941).

MERCENARI

Soldaţi de profesie care luptă sub orice drapel. Domină în timpul

Războiului de treizeci de ani (p...17 – 58 1), bat în retragere începând din a doua treime a secolului al XyiJ-le. i „i fața începuturilor de constituire a armatelor naționale (P66 – 67 1) (îi. 40).

Furturile – (îi. 56).

Pedepsirea – (îi. 57 – 58).

Marin f°PEWC im;. ™ $ mai:

— M» le P 1” T-eUOble, J»

20?

ftlerse-nnc ni domeniul sistemului lui lui Arislotel.

fance du în Cea

— V

lurgiei din secolul al XVIII-lea s-a făcut, parțial, în afara la fost un făcut ca în Franța întregul artizanat să fie prj °. r-lațul corporațiilor. Meseriile încorporate nu

Prins grupat dată mai mult de jumătate dintre meșteșugari nici în sec l al XVII-lea, nici în secolul al XVIII-lea. Or, avântvil r-Iuției industriale a pornit în Anglia și în Franța în așa°corporațiilor deci în afara vechilor meserii. ra

METALURGIE

Al treilea sector industrial al Europei clasice după construcții și TEXTILE (p. 18 II). Inovația capitală constă în fontă cu cocs de la Derby, în anul 1709 (p. 21 II), clar noutatea tehnică nu se răspândește în rândurile masei decât țiâlt – 1780 – 1790 (p. 22 II). În secolul al XVIII-lea, există trei metalurgii importante de prelucrare a fierului în Kisrop, v metalurgia rusă din Ural viabilă datorită cantității și pe eţului redus la export, cea suedeză prin calitatea produselor cea engleză prin metodele sale revoluționare anticipâtl (j viitorul.

MICROSCOP

Primele microscoape au fost construite și probate între anii 1612 și 1618 (p. 12 II), dar nu au devenit operante și utilizabile mai devreme de al treilea sfert al secolului al XVII-lea. P. 115 ÎI și următoarele și U. 187 la 189).

MILIȚIE (ARMATĂ AUXILIARĂ)

Înființată în Franța, în 1688, la începutul războiului Ligii din Augsbourg. Constituie începuturile unui sistem de recrutare anuală. Va

asigura, începând de atunci, aproximativ un sfert din efectivele ar Matei franceze, (p. 66 J şi harta 9).

MILTON, John

Născut în 1608, cel mai mare poet englez din secolul al XVII-lea, autor al Paradisului pierdut început în 1657, terminat în 1663, şi al Paradisului regăsit (1671). Strâns legat de partidul puritan, Mii ton susţine în materie religioasă unele teorii ciudate şi suspecte chiar din punctul de vedere al puritanilor (p. 184 II). Sfârşitul vieţii sale a fost întunecat de o serie de încercări: suspiciunea care l-a înconjurat din pricina devotamentului său faţă de regimul înlăturat de la putere, şi orbirea. Moare în 1674.

MINIŞTRI.

Titlul de ministru de Stat este asociat în Franţa de privilegiul de a ocupa un scaun în Conscil d'En Hanţ. În plus, n11" lustrii conduc sectoare ale administraţiei de stat. Aceas funcţie constituie principala originalitate a sistemul" 1 r cez (p. 169 I). Sistemul Cabinetului Ministerial cnăleţ] 197 – 199 I) care domină la sfârşitul secolului al XVH-le şi începutul secolului al XVIII-lea numind în plus un Pl» ministru nu este, în fapt, decât o variantă. Spania şi AHS M dimpotrivă, rămân încă mult timp credincioase o-l-11 sistem al polysynodici.

208

MIR° considerăm ca atare, mai pul în piperul (p. H7 I), Tot ce niş destul de largă de aromate în materie medicalii l „S °fame<Jicala şi în mod special, afrodiziacele care, după 5: 111" H secolele al XV-lea şi al XVI-lea eoni inua să fie uti-vosa în ail, m, iţe medii, şi în secolul al XVIII-lea (p. 353 I). l zatee uj mirodeniilor atinge nivelul maxim începând de la < „nă tiil secolului al XVI J ea. Comerţul cu mirodenii a ince – r?! ci să fie sectorul-mol or al marelui comerţ colonial, în t; se în limba franceză înseamnă darurile mărunte, a

„!" r6 importanţă (şi frecventă) este stabilită de tradiţie, pe Cupărţile în curs de proces le oferă magistraţilor însărei-ua şi cu rezolvarea cazului lor.

MĂNĂSTIRI

Viiincroase ordine bisericeşti au fost creale la începutul secolului al XVri-lea (p. 207 II). De-a lungul secolului al vvlI-lea

recrutarea se face cu uşurinţă. Dimensiunile mănăstirilor austriece de la începutul secolului al XVIII-lea (Mclk) dovedesc marea vitalitate a vieţii monahale în estul Furopei cel puţin până în 1730 – 1740. Începând din anul 1750, recrutarea în Franţa este dificilă, aşa cum o dovedeşte, în ajunul Revoluţiei piramida vârstelor clerului monastic.

MLAŞTINI

Acopereau o întindere mult mai mare decât în zilele noastre (p. 283 1). Aria mlas anilor se va restrânge în [aţa operaţiilor de dreiiare sau vor fi prefăcute în poldere (p. 307 – 310 I) şi îi. 1). În Franţa mlaştinile din Poitevin vor fi asanate sub COLJ5ERT, mulţumită tehnicienilor olandezi.

MOBILIER

Poate fi considerat din două puncte de vedere: cel al istoriei artei, sau cel al istoriei economice. Acesta din urmă. este mai puţin, studiat deşi este mult mai important. Evenimentul major se produce în Europa între anii 1020 şi 1760 – aşa cum dovedesc inventarele, întocmite după deces – când se constată un spor cantitativ al mobilierului, o diferenţiere (ţin ce în ce mai accentuată precum şi pătrunderea sa ca număr, volum şi calitate piuă la cele mai de jos eşaloane e. societăţii. Acest spor – semn sigur al unei îmbogăţiri abia perceptibile dar neîntrerupte – afectează în mod special Franţa şi jumătatea de nord a Europei: Spania şi Ital ia sudica j „ni miut mai puţin atinse. La punctul de confluenţă al arte-i nunore, stilul mobilierului merge înaintea artelor majore, escopera tendinţe, anticipează asupra lor, dezvăluie spilfisa U” ei civilbatii-şi f e această dată nu trebuie să ne arj! n ” Splau de iluzia pe care o creează Curtea, oraşul, Iuisi°Cra-ia? i respectiv marea burghezie. Austerităţii stilu-Xntr° al X11[-lea, şi celui pompos al lui Ludovic al jja Je opune încovoierea uşoară a stilului Ludovic nit. fuic-I! 1 târnP ce mobilierul Ludovic al XVI-lea, vre Punct de echilibru, beneficiază de contraofensivă

209

de h i! re's*

aristu

7 ineoclasică, fără să alunece pe panta caricaturizării nr. a

stilului Directoire şi Empire. I, mia franceză este e excepţii, Huia directoare a stilurilor din întreaga J1 Afară poate de Olanda, unde mobilierul este, încă începutul secolului al XVII-lea, un privilegiu de e bucură toţi. Interiorul olandez între anii 1C20 şi \ înscrie mai sigur pe linia de continuitate a unei pu personalităţi regionale, decât pe agitata sinoidă a şti l – iiridea schimbarea este, o dată mai mult, capriciu cratâc şi poate chiar dovadă de sărăcie, (îi. 252 la 25

MOLUIRE

Jean-Iâaptiste l'oquelin, zis Molière. Născut la 15 iarinar; 1622, la Paris, unde şi moare la 17 februarie 1673. H u u\ iu-Jean Poqtieliu, tapiţer, valet al regelui, slujbă, pe care i-a transmis-o. A fost crescut la colegiul din Clerinont şi primit ca avocat la Oricans. Dar a avut pasiunea TKATRULUI's\ a înfiinţat împreună cu lâejart şi cu alţi câţiva prieteni l'I Ilustre Théâtre care a dat faliment. Actor şi autor, a sfârşit prin a câştiga încrederea regelui şi a cunoscut succese deosebite care. nu au reuşit însă sul consoleze de necazurile casnice. Autor de divertismente, în colaborare cu I. ULLY, Molière este în primul cinci autorul Celebrilor comedii: de la Tartuffe (25 septembrie 166 – 1) şi Mizantropul (4 iunie 1666) piuă la Bolnai ăil închipuit (1673) trecând prin Avanii, AIcii-stivr de Potirceaugnde, Murgiiczitl gentilom, fără fă omitem surprinzătorul Don Iiian. Istoricul social al secolului «l XVII-lea nu poate să-l uite pe Jean-Hlptiste l'onueliu. (U. 161 Şi 165).

MOLINA, Luis

Iezuit spaniol, născut în 153.1, irmrt în 1600, autor al lucrării de Concordia (1588), a formulat, cu privire la participarea omului la mântuire, o teorie ultraliberală care se împotrivea. Învăţământului tradiţional al Bisericii (p. 215 – 217 II). Cartea postumă Augustinits de JANSKX este, printre altele, şi o respingere a teoriei lui MOHna.

MONEDĂ

Mercantil ist îi nu au subestimat – poate chiar an supraestimat – importanţa monedei în viaţa economică. \olu" UI monetar a sporit cu repeziciune în Knropa, în secolul SEVI-lea, la începutul secolului al XVII-lea, începând din 1750 – 1740, şi lent în secolul al XVIUea şi la începu" secolului al XVIII-lea (p. 77 11). Peste tot două felurimonedă, moneda de cont şi moneda reală. Contractele se formulate în mod

obligatoriu numai în monedă de cont. acest motiv o devalorizare se numeşte, ridicare exagerni /elului preţurilor şi o mişcare de dellaţie, îngheţare a Vt ţurilor. Secolul al XVII-lea atenuează insuficienţa stec” e, de metal prin îndelungi şi repetate ajustări în sensul! fal râi monedei de cont. P. 80 ÎI şi următoarele). O” lu’ u „BCVIII-U-a temperează creşterea stocurilor de metale

210

de prin instalarea progresivă a st abilitai îi după exemH°Tlirci sterline, lirei tormiois (1720) şi florinului, în seco-ţi j, x II-lea a survenit o remarcabilă îmbunătăţire teli-*” =! odată cu introducerea maşinii de bătut monede care „Veuie Ştie procedeul imperfect al bătutului cu ciocanul! „°88 ÎI? i 41231) – sunt cunoscute (vezi LA W) tentativele reuşite de la începutul secolului al XVIII-lea de a introduce moneda de hârtie în Franţa, (îi. 227 şi 230). (lâlbL Franck C. Spooner, l Economie mondiale et les frappes monetaires en France, 1493 – 1680, Paris, 1955).

George

General englez născut în 1608, mort în 1670. A jucat un rol jiotarâtor în revenirea la domnie a lui CAROL al Il-U-a în 1660. P. 152 I).

MONTEVERDI, Claudio

Moutevordi s-a născut la Cremona unde a fost botezat la 15 mai 156”Cel mai mare din cei cinci copii ai medicului Baulassare, a primit de la Marc Antonio Ingegiieri, dirijorul corului catedralei, o educaţie atât de temeinică încât a fost capabil, la vârsta de cincisprezece ani, să-şi publice primele creaţii: Sacrae Cantititncitlae tribtis vocibns. Începând de la această dată, nu există an în care vreo lucrare de Moiiteverdi să nu vadă lumina tiparului, în frunte Madrigale, primul volum datează din 1587, al doilea din 1590. În 1592, 1603 şi 1605, trei noi volume de madrigale pe cinci voci. Violist, avea să se însoare în 1595 (?) cu o violistă, ca şi el, aflată în slujba ducelui de Mantova. În cursul acestei perioade a fost supus influenţei literare a lui Torquato Tasso. În 1607 apar Scherzi musicali, piese compuse fără îndoială, către 1600. Dar în 1607 se produce cotitura fundamentală: Monteverdi în slujba OPEREI, în 1607, prima melodramă importantă: Orfeo.

Teoretic în Seconda practica cum se spune, muzica ar trebui să servească textul, în asemenea măsură încât cântecui să devină un limbaj muzical, în fapt, Monteverdi nu subordonează niciodată muzica textului, ci creează o fuzi-utie, într-un recitar cantatido care realizează miracolul de a reuşi să umanizeze o mitologie moartă. După Orfeo, Ariaitna. În 1608 întreaga Curte din Mantova plânge la celebrul lamenta „quasi alia morte”, Pe viitor marele Monteverdi va compune atât muzică religioasă – este unul din maeştrii Contra-Ke-formei muzicale italiene – în Missa în illo te mpore, în Sonata, st>prea Saiiffa Maria, în culegerea Selva morale e spirituale (1641) şi Missa. a quattro voci e Salmi (apărută după moartea *? în ’650) cât şi de operă, care culminează cu încoronaziotie

Poppea. Monteverdi moare în anul 16) 3. Pasiune trupească Şi exaltare religioasă, un mod echivoc de Contra-Reformă, are n-a renegat Renaşterea şi care se află foarte departe de gravitatea maeştrilor de capelă din Germania luterană.

spanioli tp. 38 I); trei sute de mii la eputul secolului al XVII-lea, expulzaţi între anii 1609 şi

211

X

jtţ

Vr

: „>e – i&, se va sprijini pe ci pentru a. smulge pu± rea din mâinile regenţei în 1C89, datorită batalionului de Amuseurs. Către 1600, Moscova atingea cifra de 80.000 suri te înainte de a fi lovită de Tulburări. Anumite izvoare mai darnice îi atribuie 200.000 de locuitori la sfârşitul secolului al XVII-lea. Este vorba de o populaţie în parte flotantă răspândită pe o suprafaţă imensă insuficient urbanizată. Dezvoltarea Moscovei este oprită în secolul al XVIII-lea de concurenţa PETERSBURGULUI (p. 370 I). În 1794, nu sunt mai mult de două milioane de locuitori care pot fi consideraţi orăşeni, adică 7 până la 8% faţă de 20, 30 şi în mod excepţional 40% în apus, în Franţa, Anglia şi Olanda. Moscova numără 270.000 de locuitori, dar Petersburgul 335.000. Moscova îşi va lua revanşa în secolul al XX-lea.

MOUVANCE (din franceză = raport de dependenţă între

domeniu şi fief)

Parte din domeniu asupra căreia seniorul nu şi-a păstrat alte drepturi decât cele ce decurg din „ban” (dreptul asupra vasalilor direcţi), această fărâmiţare a statului. Ansamblul drepturilor seniorale. Opus termenului „DIRECTE” (p. 46 II). În Anglia, aristocraţia şi-a păstrat dreptul de exploatare şi a întărit dreptul de proprietate (p. 48 II); în Franţa autoritatea seniorială este împotriva domeniului. Urmările s-au văzut: izbucnirile devastatoare din 1789, 1792 şi 1793, fărâmiţarea supărătoare a proprietăţii şi prin intermediul partajului egal, ulceraţia malthusianismului.

MUNCĂ

În virtutea unei prejudecăţi aristocratice dominante, mai puternice în sud decât în nord, în ţări catolice decât în ţări protestante (mai cu seamă calviniste) munca manuală este subestimată. COLBERT în Franţa, miniştrii luminaţi ai regelui Carol al IV-lea în Spania, au atacat, fără prea mare Succes această depreciere. Calvin, subliniind caracterul ascetic al muncii, a reuşit cu mai mult succes să impună munca dar mai ales pe cea intelectuală, a conducerii capitaliste a antreprizei industriale (p. OC 11) decât modesta muncă manuală în sine.

MUZICĂ

e tratată, în Index, la nivelul marilor compozitori (a se va decă BACH, COUPERIN, HAENDEL, MONTE – tRDL, PURCEI. L. RAMEAU, SCHUTZ şi VIVALDI, Plus capitolul OPERA). Doi poli geografici: Italia pe ale ascendentă, Germania constantă. Un fapt dominant, rat” CSU* Polifomei, creşterea orchestrei, şi admiraţia exage pentru operă. De notat importanţa instrumentelor i; oi, ea vaptabile Ş*O” posibilităţi mai mari. În secolul al XV11-pierde teren în faţa violinei; pianul în secolul al; a, câştiga în faţa clavecinului, începutul secolului

213

<?”

r: ental dintre oraşele occidentale, rămâne aberant. W-li a putea susţine o asemenea masă de paraziţi umani, petiir je (\e fantastica bogăţie a vulcanicei Campania, este”.

nevoie

CÂmPtl-ni2 încă din sece; lui al XVI-lea). Xeapole are şi parti-tOlirităţile sale: printre altele şi recordul absolut al PROST1-C-iii [FIîl l „H, contele de Cayliis, care, evident, exage-a aorecia că existau la Neapole 8.000 de prostituate „în a celor de care nu se vorbeşte”. Dar odată cu progresele f rmei catolice, nivelul profesiunii s-a devalorizat, în ori cu prestigiul de care se bucura în secolul al XVI-lea. Jate şi din cauza pericolelor sporite pe care le prezenta pe l-ai le-a can jaial XVIII-lea”. Xeapole este 1111 oraş clin secolul al „care s-a extins prea puţin în perioada clasică, l'e a a, rtne îl °

poate xiinderea sifilisului. Deci Ori olani are dreptate când scrie? ci tat de Vaussard): „Curtezana, decăzută din ce în ce piuă ultima treaptă, nu mai era la putere în societatea secol u… XVI.

e linia artelor plastice nicio autonomie. Imensa metropolă nu este decât o suburbie artistică a micuţei Hnme. Venit de la Roma, Potnenico Font ana (1543 – 1607) a construit aici, spre sfir-situl vieţii, palatul regal, în secolul al XVII-lea un număr mare de biserici sunt decorate după modelul capelei P anii na. Pictura murală şi marmura abundă: ca la bisericile lui Iisus şi a Sfântului Paul construite de Grimaldi la sfârşitul secolului al XVI-lea. Caravapgio fugit de la Roma îşi găseşte adăpost la Keapole în 1607: pictura napolitană urmează în tot decursul secolului al XVIII-lea calea deschisă de Cara-vaggio şi de pictorii Carracci. Dar personajul cel mai important al acestui început de secol al XVII-lea napolitan rămâiie, evident, Ribera (1588 – 1632). Spaniol de origine, elev al lui Ribalta, la Vale ne ia, Ribera se stabileşte la Nea-pole, în 1616, susţinut de protecţia vice-regelui Osuna, favoritul ducelui de lor mă. Alături de marele Ribera, coexistă, dar tot pe linia pictorilor Carracci, Domenico Zampieri (zis Domiiucchino: 1582 – 1641). A doua jumătate a secolului al XVII-lea este mult mai săracă. Xeapole a trecut direct de la Caravaggio la barocul supraîncărcat, în secolul al XVIII-lea vicisitudinile politice nu schimbă nimic: o preponderenţă religioasă lipsilă de substanţă, fastul primirilor, cea organizată pentru Filip al V-lea, la 20 mai 1702, nu va mai» niciodată egalată. Dar cea mai bună afacere a oraşului Neapole eSTE OPERA. Xeapole urmăreşte îndeaproape Ve-o! San Cassiano, primul teatru public de operă este inan – la Veneţia, în anul 1637, Xeapole urmează

în 1651. ole dispune de cea mai mare fabrică de castraţi (evirata1 „*?” s „l e°S „incomodatul” cum spune destul ne frumos dar JJQ ara cruzime ducesa de Longueville) din Europa clasică.] e] mă se află pe locul doi. „Aici sunt castraţi cântăreţii cape în Papale”, se putea citi pe firma unui bărbier din Roma, ec°Uu al XVIII-lea. Această abjectă industrie este legată t \ castrat (lb. ital. N.tr.)

eunuc, alte sensuri: muzician, cântăreţ (lb. ital. N.tr.)

Îl’s

— Internare nu este justificată de sărăcie sau nu numai sărăcie la Saint-Theodore, 41 de deţinute cu ORDIN se Şi sigilat de rege; 8 „oameni obişnuiţi” internaţi la yllce20 „femei ieşite din circulaţie” la Saint-Paul; „slabi minte” „leneşi”, „fete incorigibile”, „prostituate”, „es-acesta este cadrul în care îşi duc viaţa nebunii. Mtilân parte progresului medicinii, progresului „felului d a vedea din punct de vedere medical” de care vorbeşte Ttfichel Foucault, nebunii vor fi triaţi şi despărţiţi de adună-ra de indezirabili de altă categorie. O mai bună clasificare în interiorul redutei, înainte de clinica doctorului Blanche, riin Parisul romantic, destinată Suferinzilor de „paralizie generală” din înalta societate. Trebuie oare să ne grăbim să sărbătorim progresul din epoca „Luminilor”? în ceea ce mă priveşte nu sunt departe de a considera că între secolul al 7<V-lea şi al XIX-lea, de o parte şi de alta a etapei marelui regres, şi înainte de torturile ştiinţifice aplicate bolnavilor mintali din secolul al XX – ea, situaţia nebunilor, trecând de la nebunie la lipsă de judecată normală şi la boală mintală, n-a făcut decât să se deteriorareze odată cu larga indulgenţă a vechii creştinătăţi.

(BIBL.: M. Foucault, Folie et Deraison. Histoire de la folie a l’age classique, Paris, 196 1; şi Naissance de la cliniqite. Une archeologie du regard medical, Paris, 1963).

NEWTON, Isaac

Născut la Woolsthorpe (Lincolnshire) în 1643, studiază la Trinity College din Cambridge, unde apoi predă matematica începând din anul 1669. În 1687, publică Philosophiae Natrim-lis Principia Matkematica, marea sa lucrare despre sistemul lumiiţii. 175); în Opticks (1704), expune în limba engleză (p. 105 II), teoria sa asupra

alcătuirii compunerii luminii albe. Membru al parlamentului, director al Monetăriei, va fi ales în 1703 preşedinte al Academiei Regale (Royal Academy), funcţie pe care o va exercita până la moarte, în 1727. Fizician, matematician, co-inventator împreună cu LEIB-NIZ, a calculului infinitezimal (p. 108 II), astronom – realizator în 1672, a primului telescop cu reflexie (p. 118 ÎI şi JI. 180) – filosof şi teolog unitarian (p. 198 II). Autor al egii gravitaţiei universale este unul din constructorii lumii moderne (îi. 172).

Pietre

—.: la Chartres la 19 octombrie 1625, fiul unui avocat de apartament. Unul din pustnicii de la Port-Royal (p. 220 H], de o mare cultură, a fost unul din dascălii lui RA-A murit la 16 noiembrie 1695.

şi S* în 1605, mort în 1681. Aparţine împreună cu Ştefan

Ale* °V cercului de asceţi reformatori ai Bisericii ruse.

s Patriarh al Moscovei la moartea lui Iosif (1652), măsujjană, mai întâi. Horowicz propune ca dată şi loc de naşflorenţa, la 6 octombrie 1600, ziua serbărilor organiza-tercu Ocazia căsătoriei lui Henric al IV-lea cu Maria de Me – râcis Opera, descendentă barocă, se poate spune, a SER –, ţiXRILOR princiare ale Renaşterii, poartă amprenta ori-mii sale. S-a născut „într-un mediu aristocratic, adică în E. Ti.). (jeci mtr o naţiune… exuberantă…”

usibilă la etichetă, la fast… la superlative…”. Este un

Spectacol costisitor, rezervat la început suveranilor şiretenilor. A trebuit să treacă o jumătate de secol pentru a

°e da în folosinţă parterul, adică, lângă şi sub loji, spectaolul cu plată. Primul teatru de operă deschis pentru public este San Cassiano, la VENEŢIA, în 1637. NEAPOLE, primul oraş al Italiei, îl urmează, paisprezece ani mai târziu, în 1651. Impulsul este dat: mai întâi Italia şi curând Europa. Dar opera îşi păstrează pecetea moştenită la naştere. Şi poate acesta este motivul uluitorului său succes. Două populaţii stau alături fără să se amestece vreodată. Nimic mai edificator din acest punct de vedere decât teatrul San Carlo din Neapole. De o parte, lojile de orchestră în deplină proprietate, de cealaltă parte parterul închiriat. Două moduri de a participa la marea liturghie: opera este un spectacol împărţit pe clase. Pot fi găsite, în acelaşi timp, familiaritatea ca şi

purtarea distantă a societăţii clasice. „Valeţii îmbrăcaţi în livrea, nu aveau acces la spectacole” la teatrul San Carlo. Publicul nu avea dreptul să bată din palme sau să aprindă luminări în semn de aprobare. Numai regele avea dreptul să ceară un bis. Două moduri de a participa la marele cult profan. „Publicul de la parter” trăieşte din plin „se extaziază în faţa miraculosului şi a fantasticului, râde la glume, intervine... ţipă... Gentilomii le adulează pe cântăreţe şi spre proslăvirea lor dau la tipărit sonete pe care le lasă să cadă din înaltul teatrului asupra spectatorilor. Alţii conversează sau îşi fac vizite între două arii mult aşteptate. Magistratul de Brosses (1709 – 1777), în Lettres famili eres despre Italia, relatează cum a jucat şah într-un teatru italian, în salonaşele care comunică cu lojile, puteai comanda răcoritoare, lua masa, face curte. „Este un asemenea zumzet în sală încât nu se aude nimic”, se va scandaliza, nu după mult timp, Mozart. La Roma neruşinarea bate toate recordurile. Cucernicul Inocenţiu al XI-lea, papa jansenist, se va istovi făcând niorală spectacolelor publice, în secolul al XVIII-lea imoralitatea aristocratică trece peste orice reţinere, şi ca urmare Prăpastia dintre cele două moduri de a participa la spectacol 56 adânceşte. Şi opera, în felul ei, anunţă revoluţia. Spectacolul de operă folosind decoruri şi o gamă largă de maşini.

Pătura pusă în slujba sa se perfecţionează în decursul colului al XVII-lea. Decorurile folosite la începutul secoalui al XVII-lea erau decoruri pictate, cele din secolul al VIII iea pornesc de la perspectivă, au profunzime (îi. 166).

Pictura cedează în favoarea arhitecturii. Schimbările de a. ecor efectuate la vedere se perfecţionează, fie prin rotaţie Prisme triunghiulare de cele două părţi ale scenei, fie prin

219

Tf, na Arthur... şi curând îndes galantes (1735), de RA-„ea A> r Castor şi Pollux (1737), apoi Deidamia (1740) de

(1752).

OPTIMISM

fflismul creştinismului din secolul al XVII-lea cât priPeş posibilităţile omului natural nu exclude optimismul

V6? kigic care decurge din experienţa în intuirii şi din certi

°D, °nea salvării sufletului, în asemenea măsură încât Voltu. În Candide, a crezut necesar să atace optimismul onto

Ic al lui LEIBNIZ. Cu toate acestea Candide distonează.

r ezind în fericire, în acţiune, în progres, „Luminile” au f sat un optimism de faţadă, care ascunde într-adevăr cu ţaţe marele gol lăsat de creştinismul părăsit şi niciodată

nlocuit (P. 3761).

ORANIA-NASSAU

Descendenţi ai lui Wilhelm cel Bogat mort în 1559 (p. 135 I). Familie care a dat Provinciilor-unite pe toţi STATHOU-DERU Şi îl persoana lui Wilhelm al III-lea de Orauia un rege al Angliei, din 1689 până în 1702 (p. 152 IJ. Din prima ramură se trag Wilhelm Taciturnul (mort în 1584), Mauriciu (mort în 1625) (îi. 118), Frederic-Henric (mort în 1647) (p. 145 I şi îi. 98), Wilhelm al II-lea (mort în 1650) (p. 148 I) şi Wilhelm de Orania sau Wilhelm al III-lea, rege al Angliei (mort în 1702). Membri ai ramurii mezine, începând cu Wilhelm Ludovic (mort în 1620), au fost stathoucieri în Frieslaud şi Groeningen.

ORAŞ

Locuitorii oraşelor reprezintă 5% din populaţia Rusiei, în secolul al XVII-lea şi 15 până la 20% în Italia. Populaţia urbană se dublează proporţional de la începutul secolului al ŞVII-lea până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. În Olanda, ia câteva sectoare privilegiate, populaţia urbană a depăşit populaţia rurală în cursul secolului al XVIII-lea. Faptul nu este totuşi lipsit de primejdii, în Spania secolului al XVII-lea, sporul populaţiei urbane în sânul unei populaţii în declin a constituit un handicap (p. 330 I). Într-adevăr, aproape «„totdeauna, în oraşe mortalitatea a depăşit natalitatea, Balanţa negativă a natalităţii este caracteristica majoră a demografiei urbane până, aproximativ, la mijlocul secolului al KIX-lea. P. 358 şi următoarele).

° «ATORIU

are de preoţi laici care duc un mod de viaţă quasi nio –, înfiinţată în Franţa de BERULLE (p. ’208 II). A un roj capitaj în viaţa intelectuală franceză atât în do-eruditiei cât şi ai Ştiinţelor. Primul stareţ a fost, al doilea Condren. Membrii grupării s-au simţit i1 de

partea janseniştilor sau cel puţin al augustiniştilor.

conice stârneşte admiraţia lui DESCARTES. A? ejjt” un rol capital în experienţa de la Puy de Dôme (p. r? 2 H) – UM! din creatorii calculului probabilităţilor (p. 198 II) – Auat parte activă la polemica jansenistă prin proindales (1656 – 1657) (p. 221 II). La moartea sa, în 1662, lasă neterminat marele său tratat de apologetică creştină conceput sub formă de Pensces (îi. 70 j.

vezi IMPOZIT.

pă CA – tiţltOR (ziua)

JO noiembrie 1630: marea cotitură politică şi diplomatică a domniei lui Ludovic al XIII-lea. P. 107 şi 156 – 158 I.) (MBL.: G. Pages, Antour duGrand Orage – Rickelieu et Maril-lac, deux politiques, Revue historique, 1937; G. Mongredien, la, joiirnee des Dtptes, Paris, 1961).

PĂDURI

Chiar în vest, pădurile acoperă o mai mare suprafaţă în secolul al XVI-lea decât în zilele noastre (p. 282 – 283 I). Întinderea lor s-a redus în mod periculos în secolul al XVIII-lea. Lipsa lemnului către 1750, a constituit principala gâtuire a dezvoltării industriale (p. 18 – 20 II). Pădurea este mult mai strâns integrată în economia alimentară a comunităţii săteşti decât în zilele noastre (p. 336 I şi următoarele). Creşterea vitelor în – (p 340 – 34 l I).

PESCUIT

Există un pescuit modest, strict alimentar, pe ţărmuri. Cel mai rudimentar este pescuitul cu undiţa. Cel puţin în ceea ce priveşte coasta de sud a Normandiei, avem dovadă că pescuitul cu undiţa a salvat parohiile de pe ţărm de la lipsuri şi chiar de la foamete (p. 261 I). La polul opus, pescuitul în largul mării şi pescuitul tonului este un element important al puterii statelor. Bancurile de peşti din Terra-Nova care au făcut obiectul unui diferend între francezi şi englezi la sfârşitul secolului al X VII-lea – începutul secolului al XVIII le-a sunt o adevărată pepinieră de marinari. Prăbuşirea Spaniei ca putere maritimă începe în jurul anului 1600, odată cu scăderea pescuitului de ton în zona golfului Bicaia; puterea maritimă a Olandei – Zeelandei se sprijină Pp hering şi, în oarecare măsură, la Terra-Nova s-a decis victoria Angliei asupra Franţei în secolul al XVIII-lea (p. yp I).

De notat şi rolul excepţional jucat de Saint-Malo, în Franţa, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în secolul al AVul-lea.

Înseamnă> practic, tot ce acordă regele drept recomarra” 313 arur-Aceste pensii au constituit o puternică nipul în se: r ici” 1 statutului ciasic, chiar dacă modul de maure şi gestionare a fondurilor a fost discutabil. Pensii

223

„A. Încearcă să reorganizeze statul prin unele reformeente, modifică administraţia după modelul administra-C°\ suedeze, dezvoltă comerţul şi industria aducând tehni-* era şi maşini din străinătate, înlocuieşte vechiul impozit 016 focuri cu impozitul pe-suflete (similar cu impozitul pe P o (je om = capitaţia). împotriva aristocraţiei boierilor, p tru creează o nobilime de serviciu pe care din cauza penui de monedă este obligat să o plătească în pământuri ceea ce duce la consolidarea iobăgiei (p. 56 I). Te deplin devotat ’ndatoririlor sale de principe, neînduplecat – îl trimite pe fiul său Aleksei la execuţie atunci când descoperă că se află în fruntea opozanţilor – moare în 1725 la cincizeci şi trei de ani vlăguit de muncă şi de excese, (p. 50, 177; 181, 183 I şi i. H).

PICTURĂ

Este tratată, în Index, la nivelul marilor pictori (a se vedea deci REMBRANDT, RUBENS... VELÁZQUEZ, VERMEER, WATTEAU, ZURBARĂN). De notat pe plan tehnic importanţa picturii de şevalet. Pe lângă biserici şi palate, cadrul oferit de locuinţa burgheză impune caracterul picturii micilor maeştri olandezi, în secolul al XVIII-lea se merge pe această linie, între secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, se constată o reducere importantă a suprafeţelor pictate.

PIRATERIE

Această formă de brigandaj maritim se menţine pe tot parcursul secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea. Pirateria, totuşi este în scădere. Ea subzistă în Mediterană, în „Mediterana americană” (piraţii, fraţii ţărmului), în largul coastelor atlantice ale Marocului şi ale Spaniei sudice. Pirateria ar fi dispărut mai devreme în faţa elegantelor veliere rapide şi uşor de manevrat din flotele de război ale marilor puteri maritime ale secolului al XVIII-lea, fără expediţiile corăbiilor corsare,

care au trecut în serviciul statului în timp de război şi fără caracterul ambiguu al relaţiilor care dirijează raporturile dintre suveranii creştini şi musulmani, încet încet, gonită în Africa de nord (Maroc, Algeria şi Tunisia) şi în America pirateria scade. Este una dintre nenumăratele victorii ale marelui secol clasic, (harta 27).

PITT William

Născut... în 1708, mort în 1778, fost ofiţer, făcând parte din wica nobilime (Gentru), mare om de stat englez, prim-mi-wstru din 1757 până în 1761, membru al partidului WHIG. (Jorge.al III-lea îl înalţă la titlul ele „pair”, membru al Bierei Lorzilor şi îi acordă titlul de viconte de Chatham ’n. 1766 v (p. 199 I). Lord Chatham este tatăl celui de al doilea tt (1759 – 1806) norocosul adversar al Franţei revoluţionare şi imperiale, membru al partidului TORY. (U. 11).

v * &

— III?: –:

s. nsul este mai larg decât în zilele noastre. Justiţie, finanţe Poliţie acoperă împreună ansamblul activităţilor de stat.

yjil-lea, un contemporan al lui CHARDIN, rătăcit în aiestuosul secol al XVII-lea. Îndrăgostit de antichitate, nteligent, instTUit, erudit chiar, Poussin lucrează pentru o telă de iubitori ai antichităţii şi de eruditţi, laici sau ci cu puţine înclinaţii spre viaţa mistică. Ceea ce nu-l edică să lucreze pentru catedrala Sfântul Petru. Iată deci /” Martyre de Saint Erasme, care dovedeşte profunda admiraţie pe care o nutrea faţă de Domenico Zampieri, /ampieri cel din la Comtnunion de Saint Jerôme şi o trăsătură comună cu BERNINI. Dar Poussin se simte, totuşi, mult mai la largul său în la Mort de Germanicus sau chiar în Prise de Jerusalem, lucrare executată la comanda cardinalului Barberini. Constrâns de gustul timpului şi de preferinţele pentru compoziţii de mari dimensiuni, Poussin triumfă pe deplin în pânzele de dimensiuni mijlocii: Ies Philistins de la viile d’Azothfrappes par la peste de exemplu, în care grozăvia scenei nu a redus nimic din perfecţiunea compoziţiei sau din obiectivitate – fapt remarcabil într-o Italie abia scăpată de ravagiile ciumei, unde ciuma este deci o crudă şi cumplită realitate. Fie că e vorba de un subiect mitologic sau de unul religios, Poussin îl tratează în acelaşi mod: evanghelia lui este numai şi numai

antichitatea creştină. Lamen-tatioiis sur le Christ mort (München) şi Lamentations sur Adonis mort (Caen) sunt din aceeaşi stirpe. Iată scandaloasa Cline din seria celor Sept Sacrements în care Cristos şi apostolii stan întinşi pe paturi după moda grecească ca la un banchet dat de Platon. În sfârşit trebuie să amintim importantele lucrări ale perioadei de maturitate şi de bătrâneţe: Ies Bergers d'Artadie (Et in Arcadia, ego), Eliezer şi Rebecca, la Dânse des Heiires, Ies Funerailles de Phoción, (îi. 202), l'Ecuelle de Diogene, Orion avengle, Polifem. Ansamblul „Ies Saisons" (Luvxu) comandat de ducele de Richelieu datează din 1660 – 1664. Le Repos dans la uite en Égypte cu tot setul său de obiecte antice datează din 1657. Dar Poussin mai este şi cu totul altceva. Acest om cumpătat şi rece care s-a străduit să picteze cu inteligenţa sa şi o vastă cultură amintirile sale livreşti este şi un artist deosebit de dotat în arta picturii. Un admirabil peisagist, prieten al unei naturi emoţionante şi tragice în l'Hiver şi le Dtluge de la Luvru şi în marea sa compoziţie finală (Poussin murind în noiembrie 1665, lucrarea a rămas neterminată), Apollon şi Daphne. Acest mare Pictor are nenumăraţi descendenţi. Umbra lui se întinde asupra picturii franceze pentru mult timp şi până departe.

PRAGA

Puternic lovită, ca de altfel întreaga Boemie, de catastrofa °e la Muntele Alb (1620) (p. 102 I). Abia la sfârşitul secolului I-lea Praga şi Breslau reuşesc să depăşească cifra de de locuitori (p. 369 I); cifra de 100.000 nu va fi atinsă devreme de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Şi. Şi capitala aceasta mică este un oraş frumos. Nimic, bine. Teles, de dimensiunile şi splendoarea palatului Belvedere din rad & n (construit în 1536 de Paolo della Stella) dar putem

217

PRINŢUL EUGENIU

«scut în 1663, mort în 1736. împreună cu MARI

OR, mare comandant de oşti la hotarul dintre secole-l al XVII-lea şi al XVIII-lea (p. 62 I). parizian de origine, trănepot al lui MAZARIN, înlăturat de LOUVOIS, a treşut în tabăra austriecilor şi a contribuit la recucerirea Enro-ngi dunărene (p. 178 I), înainte de a deveni cel mai

periculos adversar al Franţei.

PRIVILEGIU

Drept specific aferent unui grup social. Privilegiile nobili-juii gânt mai de preţ decât cele ale altor clase, dar fiecare clasă îşi are drepturile ei. P. 39 II). În secolele al XVII-lea şi al REVIII-lea, societatea nu se sprijină pe principiul interschim-bării ci pe acel al specificităţii şi ireductibilităţii fiecărui element.

PROSTITUŢIE

Cea mai veche meserie din lume, o duce bine. Sifilisul a contribuit la decăderea prostituţiei în secolul al XVI-lea. Prostituatele sunt solicitate numai de bărbaţi din categoriile cele mai modeste ale societăţii, privilegiul stăpânului asigurând, la nivelele mai înalte, posibilitatea satisfacerii nevoilor fireşti în dauna tinerelor fete din clase şi categorii inferioare (p. 235 I). Din cauza dezaprobării crescânde în rândul claselor de jos faţă de păcatul sexual se întâmplă din ce în ce mai des ca victimele aventurilor trecătoare ale aristocraţilor să fie împinse spre prostituţie, în secolul al XVIII-lea, prostituţia va redobândi poziţia privilegiată pierdută în Evul Mediu (îi. 100). Actriţele şi dansatoarele îşi dublează adeseori remuneraţia profesională prin practicarea unei prostituţii rafinate care nu exista aproape deloc în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Introducerea metodelor anticoncepţionale în societatea aristocratică şi burgheză a secolului al XVIII-lea este strâns legată de acest desfrâu rafinat. Ele se extind apoi la relaţiile conjugale reuşind astfel să le pervertească.

PROVINCIE

Noţiunea de provincie, în opoziţie cu oraşul şi CURTEA, s-a impus în Franţa secolului al XVII-lea odată cu concen-I area tuturor activităţilor intelectuale la PARIS. Ea trinmfa în secolul al XVIII-lea atunci când Parisul se dezvoltă

„Apetuos, în ciuda eforturilor pentru a încuraja ACADE aân ProY ne-e-Academiile provinciale studiate în cadrul epocii Luminilor pot crea o impresie favorabilă. Un's iidiu inedit de Jean-Pierre Martin are meritul de a demon-I ra limpede, în cadrul studiat, regresul Academiei din Caen.

„» secolul al XVIII-lea, în ciuda aparenţelor, faţă de Acaţ «mă

Mpisanţ de Brieux, din secolul al XVII-lea. Concen-Pti-i T” ei intelectuale la nivelul câtorva centre urbane

106 jv, ale este un fapt dominant al epocii clasice (p. 105 – u) – Concentrarea pariziană care se accentuează în Franţa

229

PURITANI

În mod obişnuit, protestanţi englezi despărţiţi de biserica jjgiicană datorită radicalismului lor ecleziologic (p. 127, 1281, ÎS l, 182 ÎI şi următoarele).

PURITATE DE SÂNGE (STATUTE DE)

jjggulamente interioare prin care toate instituţiile publice, bisericeşti şi private din Spania au interzis treptat accesul descendenţilor musulmanilor şi mai ales evreilor convertiţi la creştinism (conversosţ (p. 94 I). Pornită la începutul secolului al XV-lea, interzicerea sfârşeşte la începutul secolului al XVII-lea (p. 203 II). Structura juridică a acestor esta-iatos de limpeza de sangre rămâne neschimbată până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Chiar şi atunci, legea nu va putea înfrânge obiceiurile.

(BIBL.: Albert A. Sicroff, Ies Controversez des statuts de -burete de sang” en Espagne du XVe au XVIIe siècle, Paris, „1960).

QUAKER!

Sectă mistică întemeiată de George Fox (1624 – 1690). Ostili oricărei forme de organizare ecleziastică, neglijând inspiraţia istorică a Bibliei în favoarea inspiraţiei personale (the light aiitliin1) (p. 184 II), contestatori constrânşi să emigreze, au pus bazele statului Pennsylvania (The holy experiment) în Lumea Nouă (p. 196 II).

QUIETISM

Curent mistic eterodox din sânul catolicismului provenit, mai mt Jt sau mai puţin din curentele ahtmbradosă, formulate în Spania de Molinos şi propagată în Franţa de doamna Guyou. FÉNELON şi-a manifestat, la un moment dat, simpatia faţă de curentul quietist, intrând astfel într-o polemică aspră cu BOSSUET.

R RACINE, Jean

Născut la La Fierte-Milon în 1639, fiu al unui burghez slujbaş la finanţe, dintr-o familie jansenistă, orfan de mic copil, a fost crescut de

bunica lui, Maria Desmoulins, care trăia retrasă la Port-Royal şi a aranjat ca micul Racine să fie Primit la şcoala des Granges unde şi-a desăvârşit educaţia. A avut ca profesori pe Lancelot, NICOLE, Hamon şi An-°îne Le Maître. Ca autor al tragediilor Andromaca (noiem-f5 Jf f6.7) Ifigenia, Fedra, a fost cel mai mare dramaturg al p. 151 II). Chinuit de remuşcări, renunţă în teatru pentru îndatorirea de istoriograf al regelui pe

* lumina dinăuntru (lb. engl. N.tr.) experimentul sfânt (lb. engl. N.tr.) iluminaţi (lb. spân. N.tr.) (iluministe).

RASKOL

Q-iiismă, schismatici (raskolnici). Astfel sunt denumiţi în – nod curent, în Rusia după anul 1607, adepţii „Vechii Crediate" (P16S», 180, 238 II).

RANDAMENTE

problema fundamentală a vechii agriculturi (p. 342 I şi următoarele).

(BIBL.: B.H. Slicher Van Bath. Yield Rations, 810 – 1820, \Vageningen, 1963; noţiuni utile în A. Plaisse, le Neubourg, Paris, 1960, şi în documentele / în curs de apariţie / ale celei de a treia conferinţe de istorie economică de la München / august 1965 /, istorie agrară sub responsabilitatea lui Jean Meuvret).

RAŢIUNE

Cuvânt cheie în secolul al XVII-lea şi mai cu seamă în secolul al XVIII-lea. Cea mai nobilă dintre facultăţi, care sluieşte la definirea omului atunci când filosofia pretinde autonomia acestuia faţă de teologie. În secolul al XVII-lea, înţelesul cuvântului raţiune este opus celui de imaginaţie, pasiune sau sentiment, în secolul al XVIII-lea, se opune revelaţiei, credinţei religioase sau credinţei pur şi simplu. Raţiunea în secolul al XVII-lea rămâne o raţiune practică, motiv pentru care a zdruncinat lumea din temelii, (p. 96 – 97 II). Raţiunea în secolul al XVIII-lea se revarsă peste domeniile rezervate pe care secolul al XVII-lea le delimitase cu prudenţă. Vrând să îmbrăţişeze prea multe, nu reuşeşte să le cuprindă pe toate. Din acest motiv, în ciuda aparenţelor, raţionalismul în secolul al XVIII-lea apare în regres faţă de

raţionalismul din secolul al XVII-lea. P. 149 li).

RAŢIONALISM

Tradiţia scolastică se împacă foarte bine cu un raţionalism filosofic cu bază aristotelică. Dar raţionalismul, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi la începutul secolului al XVIII-lea, a avut drept consecinţă aproape inevitabilă, o respingere a oricărui gen de revelaţie", în acest sens, SPINOZA este adevăratul fondator al pândirii secolului al XVIII-lea. (P179 H. 243 – 244, 253 ÎI şi următoarele).

RJ2AUMUR

«. era Antoine Ferchault de Réaumur, născut la La Rochelle în?.3, mort în 1757. Fizician, studiile sale asupra tempeiirii au condus la perfecţionarea termometrului – el este Primul care a utilizat pentru punctul zero gheaţa care se ştie. P122 n) Naturalist, Réaumur a publicat din anul până în anul 1742 Mémoires potir servir à l'histoire des ţes, şi în anul 1752 lucrarea Sur la digestion des oiseaux, care demonstrează natura chimică a digestiei.

REGALA

l P? care tradiţia îl recunoaşte regelui, la moartea ului, de a asigura administraţia pământeană şi even

233

anul 1642, denumit greşit de muzeul Ermitaj din Leningrad, pictura reprezentând de fapt pe David şi Jonathan), Femeia jylteră, Predica sfântuhti Icm-Botezătorul (1648), până la

Itinia şi aproape simbolica întoarcere a fiului risipitor din an, il 1669, trecând prin momentul de culme absolută reprezentat de pictura Pelerinii din Emmaus, 1648, o face pentru a răspunde, la început, unor comenzi şi abia la sfârşit dintr-o nevoie lăuntrică de nestăvilit, în acest sens, de altfel, pictura religioasă a lui Rembrandt devine pe de-a-ntregul reprezentativă. Geniul său exprimă, mai bine decât propria sa experienţă, experienţa unui întreg popor. Să revenim la Patimi. A stârnit adeseori uimire, cât de puternică poate rămâne vechea tradiţie a picturii flamande medievale, tradiţia dacă vreţi a Devotio Moderna, a Imitaţiei lui Iisus Christos, a Fraţilor vieţii în comun şi a canonicilor din Windesheim. Aceste tablouri sunt mai puţin calviniste în esenţă decât cele de la sfârşit; Pelerinii din Emmaus, în

special, radiază taina mântuirii (p. 159 II). În Coborârea de pe cruce (îi. 219), „Fecioara Maria este reprezentată leşinată conform unor vechi tradiţii părăsite de ţările catolice în secolul al IXVII-lea”. În anii

1624 – 1625, Rembrandt se întoarce la Leyda, cu ucenicia terminată; în 1631, iată-l din nou la Amsterdam, în postura de maestru de această dată. Timp de zece ani comenzile de portrete nu mai contenesc. Anul 1634 este anul unei căsătorii reuşite şi a unui mare amor. Însurându-se cu Saskia Van TJylenburgh, Rembrandt se aliază cu înalta burghezie. O dragoste profundă şi senzuală. Când reprezentată stând pe genunchii soţului fericit, când înveşmântată cu podoabe bogate, transfigurată în zeiţă, Saskia este centrul unei mitologii păgâne. Saskia şi Rembrandt, Flora (pl. II), Minerva, Artetnis, Danae merg paralel cu marea frescă a Patimilor. Pictor la modă, Rembrandt, în plină glorie, cumpără în 1639, splendidul palat din Marea-Stradă-a-Evreilor. În Olanda aflată în plin avânt economic, victorioasă asupra Spaniei, în sprijinul unei intense activităţi diplomatice, sărbătorile se ţin lanţ. Punctul culminant îl constituie vizita la Amsterdam a Mariei Stuart, fiica lui Carol I şi a Henriet-tei a Angliei. Rondul de noapte, această incomparabilă galerie de portrete, datează din aceşti ani. În culmea gloriei şi a fericirii, Rembrandt rămâne un pictor de talent. Geniul vine odată cu experienţa. Cotitura se produce în 1642. Saskia moare după ce i-a dăruit soţului său patru copii, din care utrel singur Titus, supravieţuieşte (el însuşi va muri cu un an înaintea tatălui său, în 1668). Hendrickje Stoffels intră ca fată în casă în 1645 şi-i devine curând amantă, apoi soţie, l» anul 1654 îi dăruieşte lui Rembrandt o fată, Cornelia. Hendrickje inspiră pictorului o dragoste la fel de emoţionantă şi Poate chiar mai senzuală decât Saskia. Fără îndoială că Hendrickje este frumuseţea care a inspirat lucrarea Bethsabe

O oaie aflată la muzeul Luvru, unul dintre cele mai reuşite în secolul al XVII-lea. Pe măsură ce geniul lui Rem-se afjrmgioria sa păleşte. Pasiunea pentru lucrurilerv™oase sfârşeşte prin a-l sărăci pe artistul aflat în dificul

m de re schimbarea legăturilor cu Extremul-Orient. În privinţa

slei rutiere, cotitura se produce în Anglia anilor 1730 – 1740, şi în Franţa anilor 1750 (p. 312, 313 I şi harta 25). (îi. 126)

RICHELÂEU

Armand Jean du Plessis, cardinal de Richelieu. Născut în 15S5, episcop de Lucon în 1607, este ales deputat al clerului din Poitou în Statele generale din 16H (îi. 28). Protejat al i BERL LLE şi al reginei-mamă, numit cardinal în 1622, intră în Consiliu în anul 1624 şi va fi principalul ministru al lui LUDOVIC al XIII-lea până în anul 1642; dar numai după z; t! a PĂCĂLIŢILOR (10 noiembrie 1630) devine cu adevărat liber să-şi impună propria politică în interior şi în exterior (p. 109, 157 I şi următoarele). Adevărat constructor al statului monarhic în pragul erei clasice, moare, istovit de muncă şi de boală, la 4 decembrie 1642. (îi. 19).

RITURI

Pentru a facilita creştinarea Chinei, IEZUIŢII, la iniţiativa părintelui Ricci, au acceptat să includă în cultul creştin o parte din riturile chinezeşti, printre altele pe cele legate de cultul strămoşilor. Adversarii iezuiţilor au obţinut în mai multe rânduri condamnarea acestui mărinimos compromis. Condamnarea definitivă şi fără drept de apel este cuprinsă în bula E x quo singulari (1742) spulberând definitiv orice speranţă a misionarilor de a dobândi un succes important în Extremul-Orient. P. 77 I).

ROCOCO

Arta clasică din a doua jumătate a secolului al XVII-lea nu a îndepărtat niciodată fondul esteticii baroce care reapare în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, mai cu seamă în Europa dunăreană sub o formă exacerbată în stilul denumit rococo. Iată Bavaria anilor 1730 – 1740, a palatelor Amalienburg (îi. 110), Nimiphenburg, de marele Cuvillies, (îi 166), iată-l pe Godefroy Bernard GOZ (1708 – 1774), născut în Moravia marele propagator, pe întreg cuprinsul Germaniei, a stilului rococo, această formă efeminată, a barocului frământat împins până la stadiul ultim al evoluţiei sale. Neumann a construit palatul rezidenţial de la Würzburg (i! – 107), Goz îşi desfăşoară talentele la biserica din Bârnău, iată şi marile abaţii din Scinvaben, bisericile din Zwiefalţea, Rottenburg sau Ottobeuren. Stilul

rococo nu a cuprins tt să toată Germania secolului al XVIII-lea, Germania în secolul XVIII-lea nu se confundă chiar cu stilul rococo. El este, să zicem, în reuşitele sale, de altfel discutabile, o formă în special germană, dunăreană, periferică a barocului târziu.

ROMA

f>ojnt oraşului nu se poate compara cu dimensiunea (p. 3651).

orna nu este decât un oraş mijlociu printre cele mari. Ceva

„1 mult de 100.000 de locuitori în anul 1601, sub 100.000

237

nu = uiul baldachin. Pe lângă biserici, palatele. Familia T'arnese încredinţează în anul 1595 decorarea palatului lui Anflibale Carracci. Guido Reni şi Dornenico Zampieri se alătură lui Carracci. În 1613 Guido Reni începe celebra sa Auroră pentru locuinţa cardinalului Borghese. Odată cu deceniul '30 începe, la Roma, marele secol roman al lui Bor-roniini şi Bernini. Totul se leagă între anii 1633 şi 1635, în timp ce Pietro da Cortona începe bisericile simple ale S'intului Luca şi a Sfintei Martina, baldachinul lui Bernini îşi începe ascensiunea către cer, şi BORROMINI grăbeşte construirea faţadei bisericii Sfântul Carol cu patru fântâni /îi. 212). Colonada catedralei Sfântul Petru, amvonul cu aureola sa, scara regală, pontificatul lui Alexandru al VII-lea (mort în 1667) se confundă cu pontificatul lui Bernini. În acest timp cavalerul CASSIANO Dai POZZO îi dădea lecţii despre antichitate lui POUSSIN, a cărui operă este romană. 1 în jurul anilor 1670 – 1680, una câte una luminile romane se sting. Centrul de gravitate intelectual şi artistic al Europei clasice a părăsit definitiv ţărmurile mării interioare. (BIBL.: J. Delumeau, Vie economiqne et sociale de Rome dans la seconds moitié du XVI siècle, 2 vol., Paris, 1957 – 1959). rămER, Olaus

Astronom de observaţie, născut la Aarhus (Danemarca) în 1644, mort la Copenhaga în 1710. A realizat, în ziua de 22 noiembrie 1675, la Observatorul din Paris, primul calcul exact al vitezei luminii, (p. HI II şi îi. 181). RUBENS, Peter-Paul

Născut în Germania în anul 1577, mare călător, Rubens, maestrul din Anvers, a făcut lungi şi repetate călătorii în Italia unde a fost influenţat în principal de Caravaggio. Rubens părăseşte Italia în 1609, cu un an înaintea morţii tânărului maestru, contemporanul său.

Născut în 1573, Michelangelo Merisi da Caravaggio moare în 1610. Iată-l pe Rubens, în anul 1610, din nou la Anvers, oraşul arhiducilor, al veselelor primiri festive, capitală economică decăzută, dar bază logistică a Contra-Reformei militante şi capitală intelectuală datorită marilor săi tipografi, Plantin şi More-tius. IEZUIŢII la Anvers au optat în mod deliberat pentru măreţie şi fast puse în slujba CONTRA-REFORMEI. Această opţiune convine de minune caravagismului debordant al marelui pictor flamand. Toată pasiunea italiană în carnea trădafirie, bine hrănită, din Flandra. În anul 1610, Rubens se vede dintr-odată promovat pe treapta cea mai înaltă de o comandă pentru altarul principal al bisericii Sfânta-Wal-°wge. În anul 1611 începe faimoasa Coborâre de pe Cruce, Pentru catedrala din Anvers. Între Ridicarea pe Cruce „care aatează din anul 1610 şi Coborârea de pe Cruce din anul 161, 1, atentatul elev al barocului italian a devenit maestrul ba-rocului flamand. Pentru atâtea biserici care se împodobesc după gustul zilei, pentru atâtea Curţi care solicită pictura destrului un singur om nu ar fi de ajuns, în plus, mai bine 11 mai puţin bine pentru pictura lui, Rubens înseamnă – şi 239

Ide la rochia neagră, şi îşi dezveleşte întreg pieptul bogat e.1; macillat arătându-i-l cu mina celui pe care l-a hrănit…”

Î; totuşi pictorul ordinelor mănăstireşti flamande nu şovăie

„Lucreze pentru Curtea Angliei: este Anglia lui Carol I.

Anglia lui Laud. pe care Anvers-ul o consideră într-adevăr ea uşor că s-ar alia pe calea convertirii. Iată alegoria Pacea.

Războiul oferită lui Carol I „pictură care înseamnă pentru Rubens o strălucită comandă pentru sala de festivităţi a palatului Whitehall, de – curând ridicat de Íñigo Jones, şi totodată o reuşită cufundare în mitologia „italiană”, în’s/îr-sit, Rubens este şi autorul. decorurilor pentru cea mai somptuo aşa primire organizată vreodată în Ţările de Jos, cea victorioasă, din anul 1635, în cinstea Cardinalului-infant. Planşe gravate, difuzate-pe scară largă, păstrează amintirea evenimentului şi-i sporesc influenţa. Către sfârşitul vieţii, recăsătorit cu Hélène Fourment, iată un Rubens mai senzual şi mai gurmand ea oricând. El nu ezită să înfăţişeze farmecele tinerei sale soţii şi model: Hăinuţa de blană (Vieiia), Cele Trei Graţii, Diana şi

Callisto, Judecata lui Paris, Nimfele zeiţei Diana surprinse de satiri sunt picturi de sfârşit, inspirate de dragostea foarte senzuală pe care o poartă soţiei sale. În plus Rubens autorul Chermesei şi Rondului, ca bun flamand, nu a dispreţuit, şi a reprezentat în ciuda barierei sociale, bucuria şi dragostea ţăranilor, a celor simpli şi umili din ţara sa. Moare la Anvers în 1640. Cel mai mare pictor baroc a fost un pictor flamand. Aşa se explică independenţa şi sănătoasa lui lipsă de jenă. Rubens rămâne la suprafaţa lucrurilor, dar şi suprafaţa lucrurilor există. Rubens, dacă vreţi, înseamnă sănătate.

RUSIA

Marea revelaţie, în est, a secolului al XVIII-lea Provincie de graniţă, în plină dezvoltare, a Europei (p. 49, 177 I şi hărţile 4 şi 5), Rusia datorită armatei moderne cu un efectiv de 100.000 de oameni, metalurgiei şi populaţiei sale exercită o puternică influenţă începând de la jumătatea secolului al XVIII-lea injecul politic al puterilor centrale şi occidentale (p. ISO-181 I şi. următoarele).

Demografia (p. 299 I şi următoarele).

Revolut ia religioasă în (p. 227 ÎI şi următoarele)

SAIN-CYRAN

Jean Duvergier de Hauranne, abate de Saint-Cyran. ICăjout Ja Bayonne în 1581, a fost prieten cu JANSENIUS (1585—638); împreună cu Jansnius şi Antoine ARNAULD este unul dintre fondatorii neo-augustinismului, impropriu denumit jansenism. Sub pseudonimul Petrus Aurclius, a pulicat Trăită fundamental du Sacerdece et ele l'Episcopat. mpatizant al partidului Marillac, ostil politicii externe a im RICHELIEU, şi-a atras dizgraţia cardinalului şi a fost «temniţat la Vincennes… A murit în anul 1643, la câteva " ni după eliberare, (p. 210 – 215 ÎI şi îi. 217).

241

ceoliil al XVJH-K-a, pe coasta normandă, între Dive şi troiifleni> sarca marină era încă exploatată, cu mult în afara – «d oarelor unde este considerată astăzi o operaţiune renta

(BibL-Yirginia Râu; M. Delafosse şi C. Lave. În, le Comlrierce du şcl de Brouage aux XVIIE et XVIIIE siî-cles, Paris, 1960).

SERBĂRI

În mai mare măsură chiar decât Renaşterea, epoca barocă a fost epoca serbărilor. Liturghie colectivă, serbarea este un component esenţial şi necesar al existenţei sociale. Secolul al XVI-lea se deschide cu fantastica desfăşurare romană din J600, anul jubiliar. Pentru a ilustra această sărbătoare barocă, se produce o întreagă desfăşurare de decoruri, o întreagă arhitectură de lemn, la care cei mai mari artişti nu au socotit inutil să se consacre. OPERA s-a născut la începutul secolului al XVII-lea. La debut nu este altceva decât un subprodus al serbării baroce. Putem chiar să ne întrebăm dacă nu cumva întreaga arhitectură barocă cu somptuoasa sa decoraţie DU decurge în oarecare măsură din decorul de sărbătoare şi de teatru, legat la început de serbare. Tânărul LUDOVIC al XIV-lea nu a ezitat să participe la serbări ca actor. Ludovic al XIV-lea, Regele-Soare joacă în I65J, în Ballet de la nuit de LULLY... şi în Pluisirs de l'de ev. cliantee. Secolul al XVII-lea a construit decorurile unei serbări neîntrerupte care creează o diversiune faţă de tragismul real al existenţei. Secolul al XVIII-lea, în Europa continentală şi orientală, arhaică şi barocă, a epocii clasice, continuă moda în timp ce la vest serbarea de stradă pierde teren pentru a se concentra în liturghia nocturnă a TEATRULUI. Organizarea unui teatru de operă permanent contribuie, deci, la eliberarea străzii de serbările invadatoare şi paralizante. Esenţialmente religioasă, la început, sărbătoarea barocă tinde să devină politică. Se sărbătoreşte aniversarea prinţului, victoria asupra inamicului, eliberarea teritoriului, pacea, sărbătorirea este deci legată în parte de edificarea statului. Regresul înregistrat în secolul al XVIII-lea este consecinţa. Printre altele, a succesului statului şi a specializării în domeniul teatral.

Z, Heinrich

Heinrich Scimtz a venit pe lume, în 1585, tradiţia con – apuctului domina încă în Germania şi Italia în persoana maeştrilor Orlando di Lasso şi Palestrina şi a discipo-l or acestora. Schütz legat de Saxonia prin tatăl său şi de wuigia pe linia maternă, provine din centrul muzical al j. «maniei luterane. Acest al treilea fiu al unui cuplu ele hote –, ieri „°Staţi, remarcat la vârsta de treisprezece ani, de landriu Arici" de Hessc Cassel, va urma cursurile la Colle-m în Mauritiannm din

Hesse Cassel. Mediul muzical ger-itaH sec?” al XVII-lea – Schütz se desparte de cel giuja”. – se situează la un nivel cultural ridicat. După cole-a>n Casscl, studiază dreptul la universitatea din Mar

243

Ieurarea pe viaţă. Faptul este împlinit în secolul al XVIII-1 >a Asigurarea necesită dale statistice şi mânuirea probabi-l taţilor. Acele Tables ale lui Duvillard (1770) sunt revelaar fi pl ivind drumul parcurs. Securitatea cumpărată în secolul al XVIII-lea în schimbul carităţii scontate, încă, în colul al XVII-lea reprezintă un regres al concepţiilor creştine despre viaţă.

SEVILLA

Vechea capitală a „Carrera de Indias”, a numărat, la sfârşitul secolului al XVI-lea şi la începutul secolului al XVII-lea până la 120.000 şi 130.000 de locuitori. Oraşul a fost sărăcit de regresul economici americane, de obturarea bancului de nisip a Guadalquivinilui şi de ciuma din 16 – 19: 60% din populaţie distrusă (p. 250 I). Cu 80.000 la 90.000 de suflete, rămâne al doilea oraş al Spaniei, coborât după mutarea, importantei Casa de la Contratación (vezi Cádiz) la rangul de capitală regională. Dar Sevilla rămâne, împreună cu MĂ-DMD-ul capitala intelectuală a Spaniei până în anul 1650. Cei mai mari pictori (VKLAZQUEZ, Murillo, ZXJRBAKÂN) s-au format şi au lucrat la Sevilla. Sevilla ca şi VENEŢIA reprezintă, în epoca clasică, o splendidă mărturie a secolului al XVI-lea.

(BIBL.: P. Chaunn, Seville et l’Atlantiqitt. (150 – 1 – 1650), Paris, 12 vol., şi A. Domínguez Ortiz, Orto y Ocaso de Sevilla, Sevilla, 1946).

SFERA FIXELOR

Marca sfârşitul cosmosului în vechea astronomie şi era socotită purtătoarea stelelor. P. 131, 139, HO II).

SHABBATAI ZEVI

Mesia cabalistic. Născut în anul 1625, mort în 1665. Acest rabin evreu care a sfârşit ca apostat (convertit la religia islamică) se află la originea unui puternic curent mistic, care, pornit din Palestina a atins bazinul oriental al Mediteranei apoi a pregătit calea HASSÂDISM-ului în rândul comunităţilor askeuazime din Polonia şi din Lituania, în secolul al a, sub influenţa lui Baal Sliem Tov. P. 200 11).

SIBERIA

Cu arboretul său străbătut în secolul al XVII-lea (p. 50 I), de colonii sedentari ruşi, Siberia se dezvoltă în secolul al XVIII-lea. P. 103 I şi harta 5).

SLAVI

Comunitate lingvistică, lumea slavă (p. 177 I) nu este conţientă de unitatea sa în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. avofilia este o noţiune a secolului al XIX-lea pe care nimic n «o anunţa în secolul al XVIII-lea.

Jan al III-lea Sobieski. Născut în 1624, rege al Poloniei din ui 1674 până în anul 1696. Învingător asupra turcilor în

245

STATISTICĂ

Civilizaţia Europei clasice nu aparţine erei statisticii. Ea trece pe nesimţite de la perioada antestatistică, adică anterioară oricărei evaluări a economiei şi a fenomenului social, la perioada prestatisticâi în care evaluările de bază au fost efectuate, cel puţin în parte, dar nu au fost elaborate şi în sfârşit la perioada protestatistică atunci când evaluarea este însoţită, de un început de elaborare statistică, (p. 207 1).

STENON

Xiels Steensen, cunoscut în Franţa şi sub numele de Stenon. Is ascut în Copenhaga în 1638, mort în 1686, a trăit în Olanda, la Paris şi la Florenţa unde a participat la cercetările Academiei del Cimento. Mare anatomist, cunoscut mai cu seamă ca unul din fondatorii geologiei, (p. 108 11).

STICLĂ

Epoca Europei clasice înregistrează o serie, de progrese mă-ruite în tehnica sticlei. În secolul al XVII-lea Veneţia păstrează monopolul sticlăriei fine. Dar Olanda şi Boemia progresează. Cele mai mari progrese au fost obţinute în sectorul sticlei plate (p. 10, 11 II). Sticla plată ieftină a permis generalizarea geamurilor (p. 7 H). – şi vinul (p. 354 I).

STRELIŢII

Corp principal de elită al armatei ruse înaintea importantei

modernizări şi europenizări efectuate de PETRU CEL MAKE (p. 181 1).

STUART

Dinastic scoţiană pe tronul Angliei, (p. 54 I), domneşte în linie directă din anul 1003 până în anul 1688 şi în linie indirectă din anul 1689 până în anul 1714.

SUEDIA

Şi-a pierdut avântul în secolul al XVII-lea odată cu visul arhaic: mare balticum, mare ttosirur.i. P. 40, 72 – 73 1). Demografia (p. 296 – 299 1).

SWIFT, Jonathan ymil dintre cei mai mari prozatori englezi. Născut lathibim în 1667, dintr-o familie engleză, a fost timp de zece ani secretarul lui sir William Temple, mare senior, om de litere şi importantă personalitate politică. Hirotonisit preot în anul 694, este numit într-o mică parohie clin nordul Irlandei, <lpoi la Laracor, nu departe de Dublin, în cursul frecventelor să-e vizite la Londra, publică numeroase pamflete politice religioase; influenţa sa este atât de puternică încât în anul

’11 poate fi socotit ca principal responsabil al dizgraţiei „«celui de MAULBOKOUGH* (p. 187 1). În anul 1713, dezamăgit de faptul că nu a putut obţine titlul de episcop la care spera, revine la Dublin în calitate de decan al catedra

247

aristocraţii a prostituţiei de dragul căreia le este îngăduit ducilor să se îndatoreze, în ultimă instanţă, prin intermediul acestei căi ocolite ca şi prin altele, teatrul a fost un „element deloc neglijabil de mobilitate socială. Măşti de co-mBdie italiană (îi. 162 la 164).

Comici francezi şi italieniţii. 165). – lui Cuvillies (îi. 166 a).

TELESCOP

A fost descoperit în mod teoretic cu mult înainte de a fi realizat în practică şi utilizat, (p. 13 II). Trebuie aşteptat Her-schel (1738 – 1822) pentru ca telescopul să revoluţioneze astronomia. (118 – 120 H şi îi. 180).

TERCIO

Unitate de bază a infanteriei spaniole. Formaţie compactă, învinsă pentru prima dată la Rocroi (1643). Această unitate a fost

calificată de UOSSUKT drept această temută infanterie a regelui Spaniei, (p. 34, 59, 105, 146 I).

TEXTILE

Sectorul cel mai important al economiei industriale, ex aequo cu sectorul construcţiilor (p. 14 II). Sector aflat în plină evoluţie în secolul al XVIII-lea, sectorul textil pune în mişcare întreaga revoluţie tehnică, deci revoluţia industrială. Revoluţie care este esenţialmente de origine engleză, (p. 24, 25 îi). Iu anul 1716, John Lotribe descoperă, în Italia, principiul maşinii de ţesut mătase, în 1719, instalează la Derbi prima fabrică echipată cu aceste maşini. Maşina care permite transformarea mătăsii brute în organsin (amici) este formată dintr-o suită de bobine antrenate de o viteză de rotaţie din ce în ce mai mare, pe care trece f irul. Pentru lină, prima dintre textile, şi mai importantă este suveica zburătoare a lui John Ka. y, descoperită în anul 1733. Ea permite să treci firele prin urzeală printr-o simplă mişcare a piciorului: suveica înzestrată cu patru rotiţe se deplasează pe scândurica datorită unei frânghii şi mişcării antrenate de picior. Ea permite în plus realizarea mai rapidă şi cu mai puţin efort, a unor bucăţi mult mai mari, fiindcă acum ţesătorul nu mai este obligat să se aplece pentru a dirija suveica. Maşina lui Kay s-a impus cu multă greutate. Maşina de filat lină apoi bumbac se datorează lui Arkwright – Printr-un joc de cilindrii şi bobine care asigură răsucirea firului. Arkwright asociat cu mecanicul John Wyatt instalează primele sale maşini la Birmingham în anul 1738. Iu 1760, Robert Kay perfecţionează suveica tatălui său John. El născoceşte o cutie care permite ţesătorului să ţeasă „re de culori diferite. Ea răspunde cerinţelor modei ca.re «opreşte ţesături în culori cu desene variate şi complicate. În procedura ţesutului mătăsii, războiul lui Vaucanson, «mul automatelor, datează din anul 1740 (îi. 133, 134). Hargreaves în 1767 inventează spining jenny1 pentru fila

1 prima maşină de filat (lb. engl. N.tr.)

249

III

I i denotaţi monarhiei şi bisericii anglicane (p. 152 I).

1 spectaţi de jacobisni în secolul al XVIII-lea, ei vor fi depăde a putere. sub George I şi George al II-lea (p. iqg – 198 I). Venirea la

putere a partidului torv este marele veninictit politic al domniei lui George al III-lea.

TORRICELtl, Evangelista

Kăscut la Faetixa în anul 1608, mort în anul 1647. Discipol al lui GALfLF.f, matematician şi fizician. A descoperit principiul barometrului (p. 122 II) şi a fost iniţiatorul primelor cercetări în domeniul hidrodinamicii.

TORTURA

justiţia represivă a folosi i-o pe scară largă în secolul al JCV II-lea (p. 245 U). Nu trebuie pierdut din vedere că tortura este un fel de stingător de incendiu sau altfel spus, e contraviolenţă într-o lume violentă (îi. 68, 69). În Franţa, este denumită „întrebarea", „întrebare pregătitoare pentru a obţine mărturisirile, întrebare definitivă (obişnuită sau extraordinară după intensitate) după condamnare pentru a obţine numele complicilor. Sunt cunoscute vorbele doamnei de Sévigné reluate de Voitaire: „Întrebarea este o invenţie minunată şi absolut sigură pentru a duce la pieire un nevinovat slab de constituţie şi de a salva un vinovat voinic din naştere".

TOURVILLE

Anne de Cotentin, conie de Tourviile. Născut în 1642, mort în 1701, cel mai mare amiral francez din timpul domniei lui LUDOVIC al XFV-lea. A condus la victorie flota franceză construită de COLHKRT. la Ueacliy Head in 1690, dar nu a reuşit să asigure aprovizionarea expediţiei franco-iacobine din Irlanda împotriva torţelor superioare anglo-olandeze şi a suferit o înfrângere onorabila în rada portului La Hougue (1692). P. 18. Î I). După bătălia navală din portul La Hougue, flota de linie franceză dispare.

TURENNE

Henri de La Tour d'Auvergne, viconte de Turenne, născut la Sedan în 1611, mort în 167? în nul din cele mai mari nume aje Franţei, gentilom protestant convertit spre sfârşitul vie-W la catolicism, prin mijlocirea augnstinismulin teologic (P172 I); cel mai mare comandant de oşti după Gustav-Adolf şi înaintea Marelui Frederic (p. – W []. l cntru scurt ţunp s-a rătăcit în tab. la Frondişlitor, dar a intrat repede i11 slujba regelui şi a asigurat victoria în interior ca şi în af «a. cu. 44).

TURCIA

Retragerea turcilor, după 16 ş... domină turopei. P. i7 j (i şi umluoarek).

nă istoria politică a

251

Îs a jansenismului, în special la Utrecht, va ajunge piuă la schismă, (p. 249 – 250 II).

Bib La. se vedea printre altele lucrările lui Edmond prelin J.-A. Tans şi Jaques François Thomas).

UNITĂŢI (REGULA CELOR TREI)

Timp, loc> acţiune, principiu de care asculta tragedia şi comedia clasică. Reguli, la urma urmelor, destul de flexibile, au fost confundate prea uşor cu esenţa clasicismului.

medii care

URBAN VIII

Matteo Barberini, născut la Florenţa în anul 1568, n: anul 1644. Papă între anii 1623 şi 16-H.

sort în

URBANISM

Problema este tratată, în index, la planul oraşelor. Printre altele la LONDRA, LISAEOXA şi ROiiA. Ideea a pornit din Italia şi mai cu seamă de la Roma. Jean Delumcau a remarcat că noţiunea prinde contur în a doua jumătate îi secolului al XVI-lea, la Roma unde populaţia creşte de la 40.000 la mai mult de 100.000 de locuitori. Când Londra a fost reconstruită într-un timp record după marele incendiu din anul 1666 nu se poate vorbi încă de urbanism (p. 376 I). Am subliniat diferenţa faţă de Lisabona lui Pombal de după anul 1755 (p. 377, 378 I). Urbanismul pare deci legat atât de sectorul privilegiat în privinţa urbanizării reprezentat de spaţiul mediteraneean cât şi de secolul al XVIII-lea, epocă privilegiată a tuturor îndrăznelilor lipsite de consecinţe.

VACCÎN ÎMPOTRIVA VARIOLEI

Injectare voluntară a variolei preluată de la pustulele unui bolnav relativ benign; începe să fie pusă în practică la sfârşitul secolului al XVII-lea. P. 238 1).

VAUBAN

Sébastien Le Prestre, marchiz de Vauban. Comisar general al fortificaţiilor în 1678, Vauban va ridica p mă la perfecţiune arta fortificaţiilor îngropate (p. 65, 66 I). Acest bărbat a fost şi un om de suflet. Unul din puţinii catolici care a denunţat încă din 1685 eroarea revocării Edictului din Nan-tes. Unul din primii reformatori sociali, autor în 1707 al lucrării Durne reyale. (îi. 3, 52 la 55 şi planul 8).

Încercări sistematice de recensământ datorate lui (p.

209 – 210 I).

VELÁZQUEZ

Jiego Kodrigucz de Silva y Velázquez. Este cunoscută amiciţia care i-a legat pe cei mai mari doi pictori ai secolu „al XVII-lea spaniol. Despre Velázquez ajuns în culmea SJoriei, despre Velázquez care a început procedura delicată? întotdeauna de temut ce trebuia să-l conducă la obţinerea nne „veşmânt” de Santiago, ZURBARĂN ne dă o frumoasă

253

lor de bucătărie, într-ini roit o fereastră se deschide spre \; r. tablou reprezint ind întâlnirea lui Iisuscu pelerinii din Emans. \în în alt Pletor spaniol n-a ştiut să exprime cu atâta forţă. – a. Velázquez valoarea ininiuitoare a muncii. Cel care. va. deveni unul din cei patru, cinci mari portretist i ai tuturor timpurilor a pictat primul său portret la douăzeci şi unu ne alli, la Sevilla, în 1620, portretul Maicii Jetottima de – şi y—/<t: K/care se pregătea să se îmbarce pentru o nemaipomenită aventură, înfiinţarea miei mănăstiri a ordinului Sfânta-Claia j; i Manilla în Filipine. În 1621, măcinat de o puternică ambiţie, pleacă la Madrid pentru a obţine la Curte o comandă, pentru portretul lui Filip al IV-lea. Un prim eşec, urmat în anul următor (1622), cu ocazia celui de al doilea drum şi mulţumită protecţiei contelui – duce de Olivares, de un succes total. Acest prim portret al lui Filip al IV-lea – v; v şi urinat de câte altele – ne dezvăluie un maestru. Filip al IV-lea a fost deosebit de satisfăcut de opera realizată. Drept recompensă îl va nunii pe Velázquez pinter de Cămara. Yc – lazquez se stabileşte la Madrid. Şi cu toate acestea prinn. f portret al lui Filip al IV-lea, ca şi toate celelalte care au urmat, nu era un portret măgulitor

de curtean. Velâzque/ a înfăţişat de fiecare dată un model vădit preocupat. şi depăşit de evenimente (îi. 7). Începând din anul 1623, iată-l adânc implicat în viaţa de la Curte, în 1627 termină o compoziţie de mari dimensiuni care s-a pierdut. Expulzarea Moriscilor. În anul 162S, îi primeşte pe KUBENS trimi. f la Curtea din Madrid de arhiducesa Izabela. Influenţa h; i Rubens asupra lui Velázquez este aproape nulă. Nimic mai revelator, în această privinţă, decât Bacitus şi Băutorii. Tn-bloul este din anul 1629. Kubens abia părăsise Madridpî – Putem oare imagina o manieră de lucru mai diferită di; cea a lui Rul>ens? Bachus şi Bău'ot îi văzut de Velázquez, o liturghie gravă, nimic din ardoarea senzuală a maestrului din Anvers. Totuşi călătoria în Italia din 1629 până în 1631 a fost făcută la sfatul lui Kubens. Yelâzquez, gata format în anul 1629, nu a fost influenţat de Italia cum nu a fost influenţat nici de Kubens. Velázquez dă mai mult decât primeşte. La Roma a pictat în manieră proprie Apollo în forja lui Vulcan, astăzi la muzeul Prado, J'raţii lui Iosef ară – tind cămaşa acestuia lui laccb (Escorial). Reîntors la Madrid „deceniul anilor '30 este deceniul capodoperelor: Predarea oraşului Ilreda (Lăncile) datează din anul 1635 (îi. 32 a). I-vetiimentul, o culme a recuceririi fără urmări a ţărilor Generalităţii, a avut loc în ziua de 5 iunie 1626. Yeldzqm-/. reuşeşte să redea calul, calul în/antului Baltasar Carlos, rei: – Şcete cu COPIII, cu bufonii, cu piticii. Reuşeşte cu Doamnele de companie, cu infantul Filip Prosper de la Kunstbistoris-ches Museum din Viena, cu Ţesătoarele, cu Venus la oglindă? umil din cele mai frumoiisc muluri pictate vreodată; port n – de Mariei Te re za şi mai ales al Margarctei-Tereza. În anuf 1049, Filip ai l le-a i-a iiicredinţat o misiune importantă 111 Italia, în cursul căreia a găsit timpul să picteze portretul

fătoare. – l-ai rămâne OPERA, Carnavalul şi plăcerile primejdioase ale tehnicienilor anii Tului venal. Oricum, faptue prezintă importarea. Doar la Veneţia, Iu începutul secol u – Lui al XVII-lea, opera a devenit un spectacol popular. Opera ji-u născut într-un mediu aristocratic, la sfârshul KColului al XVI-lea, primul său public fiind alcătuit din prinţi, din curteni, clin ambasadori. La Veneţia, în 1637

pentru prima dată, Sun Cassiano pune la dispoziţia celor care pot să plău-ască, primul TEATRU public. Von t-fia care a dat semnalul vede deschizându-se, între anii 1637 şi 1700, şaisprezece teatre de operă, „în primul an al secolului al XVIII-lea, notează Horowicz, au fost reprezentate trei sute cincizeci şi şase fie lucrări noi, ceea ce înseamnă mai mult de una pe zi…”! „teatrele care aparţin marilor familii de patricieni, încasările de la parter plătesc trupa iar bariera socială este menţinută între lojile mărimilor şi podeaua săracilor. Refrenele castraţilor după faţadele de pe Canal Giande. Fiecare epocă are arta pe care o merită.

(BĂBL.: Aspetti e Căuşe della Decadenta economică i-eneziana iţei secolo XVII. Institute per la collaborazione culturale, Coli. Civiltà Venzana, Studi nr. 9, Venezia – Rom. i 1961).

VERMEER DIX DELFT

Jan Van der Afeer, zis Vermeer din Delfl. Născut în 1632 la Delir, unde şi moare în 167.5, aparţine generaţiei care urmează după REIUBRAXU f, cea a lui Hobbema şi a lui Potter. Distingem trei perioade în creaţia lui Ycâmrer. Prima, religioasă, ISHS la Malta şi Maria, la muzeul. În Edimburgh; o perinadă mitologică, Ditina în Baie, la muzeul din Ha ga; şi în sfâr. sit o serie de peisaje şi de scene <t; familie, care fac din Vermeer un extraordinar martor al timpului său. Vederi din Delfl (Amsterdam şi Haga), Stnt-duţa (îi. 123 a), Privelişte deschisă. Tablouri de interior pline de calin, fără ostentaţie; două sau trei personaje, burgheze paşnice în interior îmbrăcate cu rochii în care albăstrui şi.

este pictorul calmei şi triumfătoarei Glande a regenţilor sub guvernarea puţin cam scurtă a fraţilor WITT.

VERSAIŢLES

Nu există riscul ca palatul Versailles să fie subestimat, ci ai curând să i se acorde mai multă importanţă decât merită cu adevărat. Alegerea hotărâtoare se situează, după cum am. ldZUpp P T164 pe lane cPlltnt anului 1C67, când, proiectul 19SI R1 adică proiectul unui mare Luvru baroc (îi. Pal t? res Pius definitivarea rapidă a tradiţionalului at parizian al monarhiei franceze, cel mai mare stai. al 01 ” oderne, este încredinţată unei comisii formată – Rea PERKAULT-C! a „de Perrault,

LE V-AU, LE începutul existenţei palatului Versailles, înseamnă părăsirea marelui Luvru. Această alegere n-a fost

Perrault, Antonie Le Fautre şi Vigarini. Colosalul palat Versailles care triumfă după anul 1670 (îi. 101) este cel al lui Mansart, Jules Hardouin (1646 – 1708), strănepot al lui Krancois Mansart. Mansart mai degrabă decât arhitect – putem urmări, mult timp după moartea sa, linia lui Le v-au – este un antreprenor de mare anvergură. Aripile destinate miniştrilor, începute în anul 1671, sunt terminale în 1678; Intendenţa, Cancelaria, Marile Dependinţe, Marile şi Mic. de Grajduri sunt ridicate între anii 1678 şi 1682. Aripile sud şi nord (în stilul lui Le v-au) din 1679 până în 1689. Totuşi Mansart încă din anul 1679 atacă planul iniţial, l se datorează, între altele, Galeria Oglinzilor, situată între cele două corpuri de locuinţe aflate la extremităţi, unde Le Hm n îşi va etala talentul plin de vervă. Lui Mansart îi aparţin Grajdurile, Orangeria (seră de portocali) (1681 – 1686) ale căror bolţi au avut pentru acele vremuri un răsunet excepţional, în ziua de 6 mai 1682, după cum se ştie, monarhia franceză a părăsit palatul Luvru şi s-a mutat la Ycrsailles pentru mai bine de un secol. Decorarea interiorului este continuată în ritm susţinut până în primii ani ai secolului al XViII-lea. Părăsit câtva timp pe vremea Regenţei, castelul îşi regăseşte Curtea în 1722. În prelungirea palatului Versailles palatul Trianon. Pi im ui Trianon, cel de porţelan, a fost construit pentru a adăposti dragostea regelui cu doamna de Mantespan; în Ififjă Marele Trianon este terminat, cei mai mari sculptori ai timpului, Coysevox, Le Gros, Lesplingola, Hardy, Raon, Van Cleve şi-au exercitat talentul. Gabriel va clădi Micul Trianon, o adevărată bijuterie neoclasică. Pastoralele Mariei-Antoaneta nu aduc nimic nou. Ansamblul monumental care simbolizează monarhia franceză a vechiului regim este terminat. VĂ prezintă valoare mai ales datorită grădinilor. Această extraordinară arhitectură vegetală a fost concepută de Andrele. Notre. Curţile Europei s-au străduit dar fără succes, să e-opti-ze palatul Versailles. Caracterul unic al ansamblului arhitectural, castel, parc, Trianon apari; şi mai evident în mijlocul imitatorilor. Copiile după Versailles omagiază simbolul evocat până la abuz al Europei clasice şi oferă o mărturie vrednică de stimă printre multe altele, şi încă din cele mai

reuşite.

VICO, Giambattista

Născut în 1668 la Xeapole, unde moare în anul 17-H. Fiu al unui librar săriic rliuir-o familie de ţărani. Copil minune. Autor al lucrării Principii ale filosofiei, cel mai mare prozator al timpului său, Vico îmbină în mod fericit un spirit critic deosebit de sever (inspirat de BEXEDICTINII de la Saint Maur, pune la îndoială existenţa lui Homer) cu un înalt spirit de sinteză (teoria celor trei ere, era divină, era eroică, era umană), jurist, filosof şi istoric. Opera sa capitală, Noua ştiinţă, cuprinde cinci volume: 1) Principiile, 2} Despre, nţelepciutiea poetică, 3) Descoperirea adevăratului Hemer, 4) l cspre cursul urmat de istoria naţiunilor, 5) Repetarea revo-htiilor, în timp ce societăţile distruse reînvie din propriile

259

VIVALDI, Antonio g-a născut la VENEŢIA în jurul anului 1678, dintr-o familie de muzicieni. Tatăl său era violonist în capela San-Marco. Este hirotonisit în anul 1703 dar boala (o astmă cronică) îl ţine departe de altar. Iată-l, în acelaşi an, profesor de vioară la „Seminario musicale" al azilului Pietăţii, unul din cele patru conservatoare ale Veneţiei, cu existenţa asigurată până la sfârşitul vieţii, în anul 1741, la vârsta de şaizeci de ani. Vivaldi este, în primul rând, un virtuos „muzician de teatru, impresario" (Marc Pincheric). Vivaldi a străbătut Eu-ro.pa: Italia, Amsterdam şi Viena, mai ales Viena italiană, sunt punctele lui de interes. Acest om bolnăvicios cu o activitate mistuitoare excesivă, după ce a fost adulat de Europa şi a fost comeseanul împăratului Carol al VI-lea, va muri ignorat şi strâmtorat. În 1740 voga lui a trecut. Există o fragilitate, un entuziasm-care merită subliniat în gustul muzical al secolului al XVIIT – ea, o ardoare şi o pasiune greu de imaginat, O creaţie fantastică: o cantitate aproape incalculabilă de OPERE şi de muzică religioasă; patru sute şaptezeci de concerte. Magistratul de Brosses relatează că Vivaldi compunea mai repede decât copistul care copia partiturile. Graba aceasta care se datorează geniului naţional italian dar şi bolii se resimte în creaţia sa. Compozitor de teatru înainte de toate, Vivaldi a transpus în concerte muzica sa de scenă. De unde şi lirismul care a sedus Europa înainte de

a o plictisi. Vivaldi rămâne, totuşi, pentru totdeauna, incomparabilul autor al Anotimpurilor. (U. 203).

VÂNĂTOARE

Distracţie aristocratică prin excelenţă (p. 341 I), în secolul al XVIII-lea nobilimea încearcă să păstreze monopolul vânătorii. Totodată şi caracterul se modifică. Mai puţin violentă, vânătoarea se desfăşoară după un ritual derizoriu şi complicat, în acelaşi timp reducerea pământurilor nearate din vest o lipsesc de realitate şi de utilitate. Eiarele nu mai constituie o ameninţare. Ajutorul adus procurării hranei este din ce în ce mai limitat. Inutilitatea apare cel mai evident în ceremonialul perimat al vânătorii cu câini. Să ne amintim, totuşi, că existenţa unui teren de vânătoare a determinat amplasamentul palatului VERSAILLES şi aproape tuturor palatelor de reşedinţă secundară din Europa. Constituind un refugiu pentru brutalitate pe care o limitează ca întindere şi ca răsunet, vânătoarea clasică a contribuit deci la temperarea obiceiurilor aristocratice.

W

WALLENSTEIN (sau VVALDSTEIN)

Albrecht von Wallenstein, duce de Friedland. Născut în 1583, mare conducător de oşti, antreprenor de război, comandant suprem al armatelor imperiale în timpul Războiului de treizeci de ani (p. 108 – 109 I); sfârşeşte prin a-şi umbri stă-pâtrul, pe Ferdinand al II-lea care pune la cale asasinarea lui în anul 1634. (U. 42).